ss. Tart. 273853.

Sonset
1. nov. 1934
№ 351.

Sonset.
9.XI.36
nr. 342.

E. V. TARTU ÜLIKOOLI FILOSOOFIATEADUSK.

AA
~~2505~~

Hermann Fischer.

11. XII 1936 s. magister philosophiae ühdise ajaloo alal.

D
Diss. Tart.
273853.

Suurriikide poliitika Kauges-Idas Šimonoseki rahust kuni Wene-Jaapani sõja puhkemiseni.

(1895. – 1904.)

Autori märgusõnaks
„Kauge-Ida."

Bibliotheca Universitatis Tartuensis

1. detsembril 1934 tunnustatud esimese auhinna väärilisiks
A. Luts

Tartu, 1934.

Sisukord:

Sisukord . . . . . I–VII

I. Sissejuhatav osa 1

Suurriike tähtsamaid saawutisi Kauge-Idas ja selle eelmaadel kuni Šimonoseki rahuni 1

Inglise ekspansioon 1

Wene ekspansioon kuni Nikolai II 4

Wene-Inglise võistlus kuni Nikolai II 6

Nikolai II ja Kauge-Ida 8

Prantsuse ekspansioon 11

Ühendriike ja Saksa ekspansioon 13

Jaapani ekspansioon kuni Hiina-Jaapani sõjani 16

Hiina-Jaapani sõda ja Šimonoseki rahu 18

Suurriike poliitika Hiina-Jaapani sõja suhtes kuni Šimonoseki rahuni 22

Inglismaa 22

Wene- ja Prantsusmaa 24

Saksamaa 26

Ühendriigid 28

Hiina-Jaapani sõja mõju ja riike üldpoliitiline situatsioon 29

II. Suurriike poliitika Kauge-Idas Šimonoseki rahust kuni bokserite mässuni 31

Suurriike interwentsioon 31

Riike alused interwentsioonikes 31

Instruktsioonid ja interwentsiooni aktsioon 36

Saksamaa esinemise vead ja nende tulemused 37

Inglismaa ja interwentsioon 39

Ratifitseerimise küsimus, Jaapani järelandmine ja lisapretensioonid 40

Interwentsiooni juriidilised tulemused ja üldine mõju suurriikele ja nende suhteile 44

Suurriike võistlus Koreas 47

Jaapani mõju langus ja Wene mõju tõus paritedini 47

Witte ja 14. mai ning 9. juuni lepingud 50

Faktiline Wenemaa tõus paritedi ajal 51

Wenemaa taandumine 53

Korea suhted Hiina- ja Saksamaaga 56

Lk

Hiina tänulikkuse eksploateerimine ja suurriike avistlus selle ümber 57
Prantsusmaa saawutised 57
Tähtsamad lepingud kuni 1897. a. lõpuni 57
Hiinale antawate ühislaenude küsimus kuni 1898. a. märtsini 59
Wene-Prantsuse laen 59
Saksa- ja Inglismaa ühine laenupoliitika 61
Wenemaa saawutised kuni Port-Arthuri hankimiseni . 63
Wene-Hiina pank 63
Suure Siberi raudtee küsimus ja Mandžuuria . . . 64
Wene-Hiina salaleping 65
Ida-Hiina raudteekontrakt 8. sept. 1896. a. . . . 67.
Belgia raudtee-kontsessioonid 69
Saksamaa saawutised 71
Saawutised kuni Kiaučou hankimiseni 71

Väljaspool interwentsiooni rühma olnud riike saawutised kuni esimese Kauge-Ida kriisini 74
Inglismaa 74
Jaapani suhe Hiinaga ja lepingud 75
Hawaii annektsioon 76

Esimese Kauge-Ida kriisi ajastu 78
Kiaučou hankimine 78
Motte tekkimine ja põhjused 78
Eeldused hankimiseks 81
Wastawa koha otsimine 85
Koondumine Kiaučoule 87
Saksamaa sonderimine Hiinas ja esialgne aktsioon 90
Wallutuswiisi väljakujunemine ja wormilik põhjus 92
Kiaučou wallutus 93
Kestwa waldamise kawatsus 95
Saksamaa läbirääkimised Hiinaga ja tulemused . . 96
Saksamaa awalik arwamine Kiaučou asjus 99
Suurriike suhtumine Kiaučou hankimisse 100
Wenemaa suhtumine 100
Eraarwamised 100
Murawjewi eripoliitika Kiaučou suhtes 102
Wene walitsuse tõeline poliitika Kiaučou suhtes. 104

Lk.

Teiste riike suhtumine Kiaučou hankimisse . . . 107
Inglismaa 107
Jaapan, Prantsusmaa ja ühendriigid 109

Port-Arthuri hankimine 111
Hankimise eeldused 111
Wöitlus vallutusotsuse ümber ja wallutus . . . 116
Läbirääkimised ja Wene-Hiina 1898. a. 27. märtsi leping 117
1898. a. 7. mai leping 119

Suurriike suhtumine Port-Arthuri hankimisse 120
Inglismaa suhtumine 120
Inglise ringkonde arwamusi 120
Inglise-Hiina laenuküsimus 121
Salisbury entente-katse Wenemaaga 124
Inglismaa offensiiwsed aktsioonid 128
Teiste riike suhtumine Port-Arthuri hankimisse . . 130
Saksamaa 130
Jaapan, Prantsusmaa ja Hiina 132

Muud riike saawutised peale Kiaučou ja Port-Arthuri . . 134
Inglismaa saawutised 134
Weihaiwei hankimine 134
Hankimise mõtte tekkimine, põhjused ja aktsioon 134
Weihaiwei rendileping 137
Saksamaa suhtumine Weihaiwei hankimisse . . . 138
Wenemaa ja Jaapani suhtumine Weihaiwei hankimisse 140
Inglismaa muud saawutised a. 1898 ja 1899 142
Nanningi ja Kaoluni küsimus 142
Inglise-Saksa kapitalistlike huwialade jaotus . . . 144
Inglise kaewanduskontsessioonid 145
Prantsusmaa saawutised 147
Tonkingi naabrusmaade kinnistamine, Tongking-Jünnanfu kontsessioon, Kuangčouwani rektimine, Pakhoi-Läänejõe ja Lungčou-Nanningfu kontsessioonid 147
Jaapani saawutised 1898. ja 1899. a. 150
Fukieni kinnistamine, Šaši asundis ja „To-a dobun ikwai" 150

Lk.

Ühendriikide saavutused 152
Hay arvustavad 152
Ühendriikide-Hispaania sõda ja selle mõju Kaug-Ida 153
Jaapani ja Filippiinid 157
Muud riigid ja Filippiinid 161
Samoa küsimus 163
Sündmustik 163
Jaapani poliitika Samoa suhtes 166
Inglismaa " " " 168
Ühendriikide ja Venemaa poliitika Samoa suhtes . . . 169
Haaldi ja Jaapani-Hai 170
Haaldi ekspansiooni-katse Hiinas 170
Jaapani saavutused peale Hiinaga Rahutegemist 171
Karoliinide, Mariaanide ja Palau saamine 171
Jaapani kontsessioonid 173
Venemaa poliitika ja saavutused peale Port-Arthuri hankimist 177
Vene- ja Inglismaa raudtee-huvide sõpruslus . . . 177
Venemaa majandusliku olund 180
Kaug-idaline konverents 182
Venemaa kontsessioonid 185

III. Suurriikide poliitika Kaug-Idas Boksirite mässust kuni Vene-Jaapani sõjani 188
Keiser Kaug-Ida kriisi ajastul 188
Segaduste algus 188
Reformipüüded 188
Reaktsiooni rahutused ja selle põhjused 190
Valasellused 191
Boksirite mäss 192
1. ajastu kuni Waldersee tulekuni 192
Mässu algus ja valitsuse kahtlev seisund 192
Suurriikide esialgsed arutlused sõjateatamiseni . . 195
Hiinlaste arutlused kuni sõjateatamiseni 196
Suurriikide poliitika ühendatud maadaadi-küsimusega. 198
Sõda kuni Waldersee tulekuni 202
Hiina diplomaatilisi samme sõja ajal kuni Waldersee tulekuni 205
Suurriikide poliitika sõja ajal kuni Waldersee'ni 209
Inglismaa 209
Venemaa 212
Jaapani 217
Prantsusmaa 221

Lk.
Ühendrügid 223
Jaapan 226
Polütika ülemjuhi küsimuses 227
Saksamaa 227
Venemaa 232
Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan 234
2. Waldersee ajastu 237
a) Üldine ülewaade 237
Waldersee wõimupürid 237
Sõjaline tegewus 239
Sõjapidamiswüs 242
Omawaheline lübisaamine 244
Ewakuaerimise küsimus 248
b) Tähtsamad polütiliset eriküsimused 251
Jangtse leping 251
Rüke seisund Jangtse küsimuses 251
Jangtse küsimuse esiletõstmine 253
Inglise-Saksa läbirääkimised ja Inglismaa wastutuleku põhjused 254
Jangtse leping, selle tähtsus ja rüke suhtumine sellesse 257
Ellläbirääkimised Hiinaga 262
Ettewalmistawad aktsioonid 262
Läbirääkimised ja 22. detsembri kollektiiwnoot 266
Kollektiiwnoodi wastuwõtmine 270
Raudteede küsimus 271
Wene ekspansioon Čilis ja taandumine Peking-Jangtsuni lüniilt 271
Venemaa taandumine Jangtsun-Šanhaikuani lüniilt 274
Tientsini küsimus.
Venemaa polütika 277
Tientsini militaartüli 280
Inglismaa polütika 283
Saksamaa " 285
Wenemaa ekspansioon Mandžuurias ja Wene-Hiina nurjunud leping 288
Weneloste Mandžuuriasse osumine 288
Majanduslik foon 290

Lk.

Eelkokkulepe ja kuulujutud selle ümber 292
Jaapani variant ja Wene teine leping 295
Salgamine, modifitseerimine ja loobumine lepingust . . . . . 301.
Jaapani poliitika 305
Inglismaa " 308
Saksamaa " 313

Lõplikud läbirääkimised Hünaga 319
Lissejuhatav osa ja trahwiküsimus 319
Kahjutasu küsimus 320
Lõpuprotokoll 323

Bokserite mässu poliitilised järelküsimused 328

Šanghai ewakueerimise küsimus 328
Küsimuse alused 328
Ewakueerimisküsimuse ülestõstmise asjatud katsed 329
Inglise salalepingukatse ja Saksamaa loobumine wastupanust 331
Inglismaa ulatus fortide järele; Saksamaa ja Prantsusmaa koostöö 333
Saksamaa eriklausel ja Inglismaa kaubaleping . . . 334.
Ewakueerimisküsimuse lahendus . . . . . 337.

Inglise-Jaapani leping 338
Lepingu eeldused 338
Läbirääkimiste algperiood 340
Ametlikud läbirääkimised 343
Lepingu tekst 345
" sõht 347
Saksamaa küsimus 349
Lepingu avaldamine ja wastuwõtmine 350
Wene wastuaktsioon ja selle mõju 352

Mandžuuria ewakueerimise küsimus . . . . . 356.
Suurriike poliitika kuni 8. aprilli lepinguni 1902. a. 356
8. aprilli 1902. a. leping 361
Lepingu igüoreerimine ja sellest loobumine 362
Tagatised ja poliitika kuni Wene-Jaapani läbirääkimisini 365

Suurriike majanduslikud saavutised 368
Inglismaa 368
Wenemaa 370
Prantsusmaa 371
Saksamaa 372
Jaapan 373
Ühendriigid 373

lk.

Suurriike võistlus Koreas.

Agendid ja Masampo küsimus ning neutraliseerimiskatse jaanuaris 1901. a. 375
Katsed Korea küsimuse lahendamiseks 1901. a. II poolel 378
Vene kontsessiooniplaanid 1902. a. kuni juulini 1903. a. 382

Kaugel-Ida kriisi lahendamiskatsed (Vene-Jaapani läbirääkimised) 386
Militaarstaatusta rikkumine läbirääkimiste aluseks 386
Venemaa 386
Jaapan 389
Läbirääkimiste käik ja selle taustad areng 391
Algus ja esimene nädal 391
Kaugel-Ida asjaolude ja Witte vallandamine 393
Vene 3. oktoobri vastusettepanek ja Jaapani parandusettepanekud 396
Venemaa ajawiitmistaktika, pinge meeldus ja 11. detsembri ettepanekud 400
11. detsembri ja 6. jaanuari ettepanekud 404
Jaapani viimane ettepanek ja viivitus 408
Venemaa viimane ettepanek 411
Suhete katkemine ja sõja algus 413
Teiste suurriikide poliitika ühenduses Vene-Jaapani konfliktiga 416
Inglismaa 416
Suurriikide poliitika ühenduses sobitusküsimusega 422
Saksamaa ja Ühendriigid 426

IV. Kokkuvõte 430
Kasutatud kirjandus 446

I. Sissejuhatavosa.

Suurriike tähtsamaid saawutisi Kauge-Idas fa selle eelmaadel kuni Simonoseki rahuni.

Inglise ekspansioon. Inglismaa ekspansiooni baasiks Kauge-Idas sai Hongkongi saar, mis valbitati 27. faanuaril 1841. a. Inglise-Hiina sõfa puhul. Nankingi rahuleping kindlustas 1842. a. Inglismaale selle saawutise oma esimese punktiga, milles öeldud, et Hongkong loowutatakse igaweseks afaks Inglismaale. Sama lepingu kaudu, ühenduses 1846. a. 4. aprilli lepinguga omandas Inglismaa weel poliitilise hüpoteegiõiguse Čusani saarte grupile. Nimetatud lepingus Hiina kohustas end, et nerd saari ei luba mõnele teisele wõõrale wõimule; Inglismaa omaltpoolt lubas nerd saari tasuta kaitsta waenuliku ründe wastu. Peale nende saawutiste omas Inglismaa kõigis tähtsamais Hiina sadamakohis rahwuslikke asundisi (settlements), kus Inglise ametnikud valitsemist juhtisid fa isegi piiratud määral jurisdiktsioonilist wõimu omasid hiinlaste üle. Isegi neis asundisis, mis absoluutselt ei allunud Inglise administratsioonile, oli Inglismaa kahtlemata juhtiwas seisundis. Ta kaubandus ünsi ületas kõigi

teiste riike oma kokkuvõetult mitmewõrra. Ja ranna-laewasõit oli peaaegu täielikult Inglise päralt, kaugelt järgnesid temale ses suhtes Hiina- ja Saksamaa ning neljandal kohal alles asus Jaapan. Tähtsaim Inglise asundis oli Šanghais, asutatud 1845. a., hiljem (1863) ühendati see Amerika asundisega üheks rahwuswaheliseks asundiseks rahwuswahelise munitsipaalwalitsuse all.

Järgmise sõja järele Hiinaga saawutas Inglismaa Tientsini rahuga 1860. a. Kaoluni (asub Hongkongi wastu mandril) ja wuba laewasõidu õiguse Jangtse jõel. Jangtse alale pääsemisega sai Inglismaa tee kätte ekspansiooniks Hiina olulisemasse ossa. Järgmiseks tähtsamaks Inglise edusammuks kujunes 1876. a. saawutatud Čifu-konwentsioon, mille kolmas punkt, mis lubas Inglismaale õiguse uurimisreise korraldada Tiibetisse, rajas tee Inglise ekspansioonile Tiibetisse.

Pääle selle asus Inglismaa Birma wallutamisele. Kui kuningas Thibo rahuldawalt ei wastanud ultimaatumile, siis India asekuningas lord Dufferin laekis a. 1885 maa wallutada. Hiinamaa protesteeris, aga ta rahustati lubadusega, et ta õigusi ei riiwata. Samal ajal saadeti aga Birma kuningas wangina Kalkuttasse ja ta naa kuulutati Inglismaa val-

-dustega liidetuks.

Birma vallutamine oli ka ühekõ eelsammuks Tiibeti suunas, sest kindlustas inglastle sinna tungimiseks seljatagust. Läbirääkimiste järele Kalkutta, Pekingi ja Lhasa vahel jõuti viimaks a. 1890 lepingu sõlmimisele, mis tunnustas Inglise protektoraati Sikkimi üle ja määras piiri selle maa ja Tiibeti vahel. See oli jällegi suureks edusammuks Inglismaale. Leping jättis aga lahendamata India-Tiibeti kaubanduse küsimuse ja Tiibeti võimudega otsekohese ametliku läbikäimise küsimuse, millised jättis lahendada hiljem nimetatavale komisjonile. See komisjon töötas kolm aastat ja töö tulemuseks olid 1893. a. 5. detsembri kaubandusmäärused, millega koht Jatung, Čumbi oru lõunapoolsel otsal, India-Tiibeti piiri ääres, avati Inglise kaubandusele. Peale selle määrati kord, kuidas India valitsus Hiina asehalduriga Lhasas ühendusse astuda võib.

Järgmine tähtsam Inglise saavutis oli 1. märtsi 1894. a. konventsioon. Sellega õiendati piire ja Inglismaa tegi Hiinale territoriaalseid kontsessioone Põhja-Theinnis, loovutas Kokangi riigi, loovutas suveräänbigused Munglemi riike ja Kianghungi peale, mida varem omanud olid Ava kuningad, võisteldes Hiina keisriga, tingimusega, et Hiina ilma eelkokkuleppeta ses suhtes Inglismaaga ei loovuta midagi Munglemist ega Kianghungist mõnele teisele rahvale.

Wene ekspansioon kuni Nikolai II. Üheks tähtsamaks Wene ekspansiooni rajajaks Kauge-Idas oli kahtlemata kindral Murawjew. Taisai a. 1847 Ida-Siberi kuberneriks. Wene walitsusel polnud sel ajal huwi Kauge-Ida suhtes ja Murawjew tegutses oma initsiatiiwil. Ta laskis Ohotskoje mere randa ja Amuri alamjooksu uurida ja a. 1850/51 asutada kaubajaamad Nikolajewski (jõesuus) ja Mariinski (ülalpool jõesuud). Krimmi sõjaga (1853-1856) aga Wenemaa ekspansioon Läänes suleti esialgselt ja Wenemaa suundus Pärsia lahe ja Waikse ookeani poole. 28. mail 1858. a. sõlmis Wenemaa Hiinaga Aigunis lepingu, mis andis wenelasile kogu Amuri wasaku kalda; Ussuri jõe ja mere wahel olewad maa-alad pidid mõlema riigi ühise walitsuse alla jääma kuni piirikorralduse läbiwiimiseni. Laewasõit Amuril, Ussuril ja Sungaril oli lubatud ainult hiinlasile ja wenelasile. Piirikorraldus järgnes 1860. a. Pekingis tehtud lepingaga wiisil, et kogu ranna maaosa Ussuri ja mere wahel kuni Tumeni jõe ja Korea piirini langes Wenemaale. Saadud maa lõunaosa asutati Wladiwostoki linn, mis nagu nimi näitab – Idat pidi walitsema. 1872. a. paigutati merewäebaas Nikolajewskist sinna üle. Murawjew juhtis ka Sahaliini saare põhjaosa Wenemaale hankimist, samuti Kuriili saarte hankimist. Sahaliin sai juba 1860. a. Wenemaa kätte. Jaapan arwas aga enesel wanemad õigused olewat. Lõpuks lepiti kokku a. 1867 ühiswalitsuse alusel. Alles

1875. a. sõlmiti leping, mis lahendas küsimuse nii, et Jaapan sai Kuriili saared, Wenemaa aga kogu Sahaliini. Aegamööda tekkis kaiatsus Wladiwostoki ja Euroopa-Wenemaa ühendamiseks raudteega. Ja 17. märtsi 1891. a. ukaasiga kästi suure Siberi raudtee ehitamisele asuda. 19. mail awas Wladiwostokis ehitustöö esimese labidatäiega troonipärija, päraštine keiser Nikolai II.

Muxist Wenemaa saavutisist Kauge-Idas oli tähtsamaid Liwaadias 1879. a. sõlmitud leping, millega Wenemaa sai suurema osa Ili orust ühes tähtsamate Tienšani mäeteedega, siis weel rahalist kahjutasu, mitmelpool püriõiendusi ja laialdasi kaubanduseesõigusi kogu Mongoolias ja Põhja-Hiinas-kuni Jangtseni; sealjuures taieliku tolliwabaduse Mongoolias. Hiina valitsus tõrkus aga lepingut ratifitseerimast, ja olund oli tükk aega pinew. Lõpuks kirjutati 24. weebruaril 1881. a. peale pikemate läbirääkimiste uuele lepingule Peterburgis alla. Wenemaa andis Ili maaosa tagasi, peale lääneosa. Selle eest sai Wenemaa püriõiendusi mujal ja wäga tähtsaid kaubanduslikke õigusi; palju kohti Mongoolias ja Turkestanis awati Wene kaubandusele ja wõisid Wene konsulaaresindajaid wastu wõtta; kaubandus oli tolliwaba kogu Mongoolias ja awatud kohis Ilis ja Turkestanis ning 50. wersta ulatuses mõlemalpool püri kogu püri ulatuses. Ainsaks kitsenduseks oli, et see tolliwabadus kõrwaldatakse juhul kui kaubanduse areng tariifi püstitamise tarwilikuks teeb.

Wene-Inglise võistlus kuni Nikolai II. 19. sajandi esimesel poolel hakkab ilmnema tõsisem wastolu Inglise ja Wene huwide wahel nii Euroopas kui Aasias. Peapõhjuseks oli siin wene ekspansioon Lähis-Idas ja Kesk-Aasias. Wenemaa pääses mõjule Pärsias ja ekspansioon suunati Afganistaanis olewa Herati sihis 1838. a., mida Pärsia wägi wene ohwitseride juhatusel katsus vallutada. Aga üks inglise ohwitser organiseeris tõhusa wastupanu linnas ja Herat püüsis. Wenemaa saatis ka agendid Afganistaani pinda sondeerima. Sellepärast inglased tungisid Kabuuli. Emiir lubas nüüd Inglismaa sõber olla ja wene mõju oli esialgselt kõrvaldatud ning inglaste mure India pärast wähenes. Nende süüdmuste üks tulemus oli, et Inglismaa katsus küres kovras segase kuuluwusega maa-alad Indias alla heita enne kui wene mõju sinna ulatama hakkaks. Teine mõju oli, et Wenemaa suundus enam Lähis-Itta. Aga ka seal panid Inglismaa jt. tal tee kinni Krimmi sõjaga. Wene ekspansioon areneb selle tõttu wähema wastupanu suunas – Kesk-Aasias. A. 1856 oli Inglismaa fõudnud niikaugele, et oli kogu India alistanud, kasutades muidugi ka Krimmi sõda.

1853. a. kindral Perowski oli asutanud Perowski nimelise fordi, kust algas üsna plaanikindel Kesk-Aasia vallutamine. 1865. a. vallutati Taškent, 1868. a. wõeti Samarkand. Hiiwa ja Buhhaara muudeti Wenemaa vasalli-

riikeks. 1879. a. allutati turkmenid. Kindral Skobelewil oli isegi kawatsus ühes afgaanidega India suunas tegutsema hakata, aga ta suri enne ära ja inglased tulid wastu suunas. Wenelased wallutasid veel Merwi (1884. a.) Afganistani alal. Wahekord oli nüüd äärmiselt teraw ja ähwardas söda tulla, aga kpiti siiski kokku.

Umbes samal ajal olid wenelaskl head väljawaated Korea suhtes. Korea walitsuse nõuandja, saksa tolliametnik von Möllendorf oli pikemat aega katsunud luua Korea armeet kaitseks Jaapani kawatsuste wastu. Et ta hiinlaste juures toetust ei leidnud, siis poördus ta Wenemaa poole ja pidas salalepingu sõlmimiseks läbirääkimisi. Taheti Wenemaalt militäärinstruktoreid ja tasuks lubati Wenemaale wabaks tarwituseks Port-Lasarewit, mis oli jääwaba sadam ja Wenemaale wägagi tarwilik, sest Wladiwostok polnud jääwaba. Läänes aga Wenemaa edasiliikumine India suunas kestis edasi; märtsis 1885. a. oli afgaanide walitsus Pendždehis kokku langenud ja maa wenelaste walitsuse alla sattunud. Sellepärast otsustati Londonis anda wastulöök. 12. mail 1885. a. wallutati väike grupp saari Korea rannal, mis kandsid Port-Hamiltoni nime. Hiinamaa astus nüüd Wenemaaga läbirääkimisisse ja saawutas sügisel 1886. a. kindla seletuse Wenemaalt, et see tulewikus ei wõta Korea maa-alu. Nüüd nõudis Hiinamaa Inglismaalt, et inglased lahkuks Port-Hamiltonist.

27. weebruaril 1887. a. taitsid inglased nõude. Nii oli wene mõju kõrwaldatud Koreast, kuugi ainult esialgu. Wene-Inglise wastolu ja wõistlus olid jõudnud Kauge-Idasse välja.

Nikolai II ja Kauge-Ida. Wene troonipärijale Nikolaile mõjusid 90-te aastate alul mõned tegurid, mis näiwad kujundanud olewat ta polütilise ilmavaate eriti Kauge-Itta suunduwaks. Üks neist tegureist oli ta üheksakuine reis, mis algas novembris 1890. a. Nikolai wiibis sellel reisul Egiptuses, Briti-Indias, Hiinas ja Jaapanis. Ta saatja würst Uhtomski oli suur Kauge-Ida ekspansiooni pooldaja ja kaustas reisu, et Nikolaile wastawalt mõjuda. Ta piindis weendoc Nikolait, et wenemaa tulewik on Aasias. Sellel mõjustisel oli edu. Ka rahaminister Witte arwas hiljem, et sellel reisil oli mõju Nikolaile, sest ta pääsenud nii-öelda wabadusse esmakordselt just reisuga Kauge-Itta, nii et saadud muljed pidid eriti tugewad olema. Kahtlemata awaldas mõju ka reisul olnud wahejuhtumine Jaapanis; nimelt sooritas keegi Jaapani politseiametnik Nikolai II attentaadi Otsus 11. mail 1891. a., andes talle mõõgahoobi. Hoop oleks surmaw olnud kui mitte Nikolait saatew Kreeka prints poleks suutnud hoobi mõju wähendada. See wahejuhtumine pidi tekitama tingimata Nikolais walju antipaatia jaapanlaste wastu, mis awaldas hiljem mõju wenemaa üldisele polütikale

Kauge-Idas. Nikolai oli ju teatawasti prestiežī kūsimusis ūsna ōru kuigi ta seda varjata pūūdis 1/. Ka Witte arwab, et see juhtum mōju awaldas Nikolaile suhtumise kujunemiseks Jaapaniga ja tema arwamine on siin wāga autoriteetne, kuna ta ju Nikolaile ūsna lähedal seisis, aga ta ei unusta juurde lisamast, et Nikolai II seda mōju kunagi pole awaldanud. Kuigi absoluutselt kindlat otsust Nikolai suhtumise kohta jaapanlasisse ei saa anda, siiski on pāris kindel, et Nikolai soowis laiendada Wenemaa mōju Kauge-Itta. Sellel arwamisel oli Witte kindlasti. Ta ūtleb aga, et Nikolail polnud Kauge-Ida suhtes kindlat programmi, olnud ainult stūūhiline tahtmine liikuda Kauge-Ida peale ja omandada sealsed maad.

Kauge-Ida kūsimusele lähendas Nikolait ka Siberi suur raudtee. Nagu teame awas, ta selle ehituse tuntud kombega. Pealegi nimetati ta Witte ettepanekul 1892. a. Siberi raudtee komisjoni eesistujaks, kus

---

1/ Ta laskis näiteks kord postkaardid ära korjata, kus ta oli kujutatud Wilhelm II-ga, käed ūksteise ōlul ja seda ainult sellepārast, et talle tundunud, et ta mannetum välja näeb kui Wilhelm II kuna oli temast lühema kaswuga. Teise varjatud prestiižī konflikti tekitas see, et Wilhelm alul Wene keisrinnasse wähe ūleolewalt suhtus, nimelt nii nuūes kui tawalisse Saksa printsessi, mida ju keisrinna ka oli olnud. Nikolai oli wihastunud, aga ei nāidanud seda jällegi awalikult. Alles althōlma sai Wilhelm II sellest teada ja parandas oma suhtumist keisrinnasse, mille tōttu tal ka wahekord Nikolai II-ga paremaks muutus.

tal lähem kokkupuutumine pidi olema Kauge-Ida küsimusega, mis talle edaspidiseks mõju awaldas.

1. novembril 1894. a. suri Aleksander III ja troonipärija Nikolaist sai keiser Nikolai II, kes hakkas jatkama eelkäijate Kauge-Ida polütikat, aga juba rõhutatumalt, sest ta oli ju wallutatud ideest, et Wenemaa tulewik on Kauge-Idas. Polütika sinnasuunduniseks pidid Nikolait mõjustama ka majanduslikud tegurid. Nimelt 19. sajandi lõpupoole tekkis Wenemaale tarwe nute turgude järele, kuna oli nus majanduslik tõus, nagu Saksamaal ja Ühendriikes. Wenemaal oli enne kodutöstus olnud domineerin. Witte püüdis aga kõigiti edendada nüüd vabrikutöstust, et tõmmata inimesi wabrikuisse, kuna agraarküsimus oli Wenemaal ikka valusamaks muutunud rahwaarwu küre kasuamise tõttu. Lääne-Euroopasse saadi turule paigutada wene tooteid ainult minimaalsel määral, sest nende kwaliteet oli halvem kui säälsete toodete oma. Ka siseturg ei saanud maksimaalselt arwesse tulla, kuna rahwa ostujõud oli Vaike. Oli tarwis nusi turge leida. Päästjaks metalliturur suhtes sai raudtee. Peaaegu pool produktsioonist läks Kauge-Ida raudtee jaoks, millle pärast isegi rida nusi vabrikuid tehti. Aga küsimus tekkis muidugi, et mis saab pärast raudtee valmissaamist. Oli weel nut ala tarwis metalli- kui ka muude toodete jaoks. Ja seda tõotas Kauge-Ida.

Prantsuse ekspansivon. Prantsusmaa algas oma ekspansivoni baasi kujundamist 28. novembril 1787. a. lepingaga, millega Lui XVI kohustus saatma relvastatud ekspeditsivoni Kočinhiinasse, kes pidi kuningat aitama segaduste lämmatamisel, mille eest kuningas pidi tasuma Prantsusmaale teatud toetuspunktide ja saartega Annami raanal. Kuningas saigi trooni tagasi ja Prantsusmaa sai Turane lahes ja poolsaarel baasi järgnevaiks ettevõtteiks.

Prantsuse misjonäride kaebused pärismaalaste vaenuliku suhtumise pärast Annamis andsid põhjuse Saigoni vallutamiseks (Mekongi jõe deltal) a. 1858. 1862. a. kirjutati seal alla leping, millega Annami kuningas suurema osa Kočinhiinast loovutas Prantsusmaale ja kohustus, et ei loovuta muile võimele oma maad ilma Prantsusmaa nõusolekuta.

Järgmiseks sammuks oli Siami sõltuvuses oleva Kambodžaga tehtud leping 1864. a., millega Kambodža sattus Prantsuse protektoraadi alla, Lõpuks a. 1867. lüdeti ka ülejäänud Kočinhiina osad Prantsuse valdusiga Annami ja Tongkingi kuninga teatud intriige pärast.

Rahutuste puhul, mis a. 1873 – Tongkingis lahti puhkesid, saavutas Prantsusmaa Annamiga sõlmitud lepingu kaudu a. 1874 ka protektoraadi Tongkingi üle; Hanoi linn avati kaubandusele ühes vaba laevasõiduga Punasel jõel (Hungho'l).

Järgmiseks sammuks uitasid jälle rahutused kaasa; Lõuna-Hiina rõõwsalgad tekitasid a. 1880 n.n. „mustade lippude" mässu Tongkingis, mida toetasid Annami sõdurid. Prantslased wallutasid Hanoi linna. Ja 1883. a. lepingus paigutati nüüd kogu Annam ühes Tongkingiga Prantsuse protektoraadi alla. Et Hiina oma ülemwõimust ei tahtnud loobuda, siis tuli olnud lahendamisele sõja kaudu 1884. a., milles Hiinal edu polnud. 9. juunil 1885. a. sõlmiti Tientsinis rahuleping, milles Hiina tunnustas Prantsuse protektoraati Tongkingi, Annami, Kočinhiina ja Kambodža tile. Lepingu lisas määrati piirikaubandus-korda. Prantsusmaa kohustus kaitsma Hiina lõunapiiri (Tongkingi piiri ulatuses) iga ründa ja wastu.

Muist Prantsuse saawutisist tuleks nimetada asundist Sanghais, mis oli korraldatud ühe lokaalkokkuleppe põhjal a. 1849 ja oli rahwuslik ning täielikult Prantsuse walitsuse all.

Kui erilist afaloolist eesõigust käsitas Prantsusmaa nii Lähis- kui Kange-Idas katoliiklike misjonite kaitset, mida püüdis laiendada ka kohalikele ristitud pärismaalasile. Mis Saksa katoliiklasisse puutub, siis lükkas Saksa walitsus Prantsuse pretensiooni nende kohta tagasi a. 1888.

Ühendriike ja Saksa ekspansioon. Ühendriigid hakkasid juba kohe peale wabadusröda Ida-Aasiaga kauplema. Kantonis kauplesidki nimetamiswäärselt peale inglaste ainult ameeriklased. Juba 1789. a. oli Whampoas (Kantonist allapoole) laetud 61 Inglise, 15 Ameerika ja ainult 10 kontinentaal-Euroopa laewa.

Ka Hawaii saar haarati Ameerika laewasöidu ja misjonääride tegewuse kaudu Ameerika huwi piirkonda. Juba 1842. a. kuulutas Ühendriike president, et Ameerika ei kannata Hawaii vallutamist wöi kasutamist ühegi wöörä wöimu poolt. Kui üks Inglise sõjalaewa komandant a. 1843 saared vallutas, siis pidi ta aga Ameerika protesti tõttu lahkuma; samuti äpardus prantslaste katse 1849. a.

A-ni 1893 oli Hawai kaps.

Šanghais olid saawutanud ka ameeriklased osa asundisalast omale. 1853. a. saawutasid nad Šanghais seni Inglise omaks peetawa maakala internatsionaliseerimise. Ja a. 1863 liitusid Ameerika ja Inglise asundis nagu teame.

50.-ail aastail oli Ameerika kaubandus Šanghais kõrgel tasemel, ei jäänud palju Inglise omast taha. Nii oli 1855. a. sisse sõitnud Inglise laewu mahutusega 75133 tonni, Ameerika omi 56792 tonni, muid — 22957 tonni.

Ühendriigid kaldusid neil aastail isegi annekteerimisele. Nii annekteeris tuntud Ameerika merewäeohwitser Perry (kes sundis 50-ail aastail Jaapani oma sadamaid

awama Valismaalasole) vaatamata protestele Bonin-saared; need osutusod aga hiljem wäärtusetuiks ja neist loobuti. Perry wallutas isegi ajutiseks Liukou saared ja tahtis nende annekteerimist.

1878. a. sõlmisod Ühendriigod lepingu Samoa kuningriigoga. Sellega saawutasod Ühendriigod õiguse oma merewäele kasutada Pagopago sadamat Tutuila saarel. Ühendriigod lubasod selle eest abi sel puhul, kui peaks tekkima tülod Samoa ja Ühendriikele sõbralike tuiste valitsuste wahel, et need tülod saaks lahendatud rahuldavalt ja kestvalt. See leping oli Samoa iseseiswuse kaitseks, et ei sattuks Saksa wõi Inglise mõju alla. A. 1885-aga Saksa konsul Samoal tõmbaski kuningas Malietoa kurtsikule Saksa lipu üles ettekäändel, et lepe olemas selleks Malietoaga. Aga Ühendriigod protesteerisod ja järgmisel aastal kuulutas Ameerika konsul wormilikult protektoraati Samoa üle. See samm tühistati küll kohe ametlikult Ühendriike valitsuse poolt, kes saatis lepingu alusel komisjoni Samoale, kes pidi tüliasja selgitama ja Saksa ning Inglise konsuloga kokkulepet saawutama. Oluud oli nii pinus, et 1889-a. Ameerika, Saksa ja Inglise sõjalaewad kohale ilmusod ja sõjajutud lükusod. Asi lõppes siiski Berliini aktiga, millega Samoa paigutati Inglise, Saksa ja Ühendriike protektoraadi alla.

Ühendriigid püüdsod ka suuendada ekspansiooni Hawaiil; 1887. a. rendoti Pearl Harbour laewastiku

baasiks ja lükati tagasi katse, et konventsiooniga ühes Inglise- ja Prantsusmaaga kindlustatakse saarte neutraliteeti. 1893.a. jõudsid ameeriklased nükaugele, et kukutasid jaanuarikuul monarhia Hawaiil ja valmistasid annektsiooniks lepingugi, aga president Cleveland ei laskmud asjal weel lõpuni areneda.

Mis Koreasse puutub, siis sõbnisid ühendriigid suurriikest esimesena Koreaga lepingu 1882.a., kuigi see wastu tõrkus. Ameerika huvid Kauge-Idas olid puht-kaubanduspoliitilised, aga ta kaubandus oli nüüd väike seal, wõrreldes teisiga ja 50-te aastatega, sest oli mujale suunatud.

Ameerika ekspansioonile tiendiuwaks abiks olid aninkad Ameerika protestantlikud misjonid Hiinas ja Koreas, kes lõid oma maa kasuks tugava kulturmõju, valmistasid kaubandusele teed ja saawutasid ka poliitilise tähenduse.

Saksamaa ei omanud peale õiguste, mis talle kaubandus- ja laewasõidulepingud andsid, midagi, ei oma asundisi, ega ühtegi muud toetuspunkti ega isegi kindlaid kawatsusi tulewiku suhtes. Saksamaa ainsaks baasiks olid ta kaupmehed, kes elawat kaubandust harrastasid, kuigi suuremalt osalt mitte Saksa kaupadega ja saksa misjonärid Lõuna-Santungis, keda ta oli suutnud ära hoida Prantsuse mõju alla sattumisest 1882.a. ja kes samast ajast kuulusid Hiina nõusolekul Saksamaa kaitse alla.

Jaapani ekspansioon kuni Hiina-Jaapani sõjani.

Esimese tähtsa aluse Jaapani edaspidisele ekspansiooni-
poliitikale moodustasid reformid, mis teostusid suurelt
osalt juba 19. sajandi 60-ail aastail ja tõid Lääne-
Euroopa kultuuri ja tehnika Jaapanisse. Juba 1871. a.
asub Jaapan ekspansiooni katsele. Selleks andis vahe-
juhtumine Formoosa saarel põhjust. Üks kalurite laev
Liukiu saarilt oli randunud Formoosal, kus see metsi-
kute päriselanike poolt paljaks rööviti, kusjuures
meeskond ära tapeti. Üks Jaapani reklamatsioon
Pekingis jäi tulemusita ja Jaapan otsustas karistus-
ekspeditsiooni Formoosale saata. Mais 1874. a. saade-
tigi 36000 meest, kes vallutasid osa saart. Ootamatult
saatis aga ka Hiinamaa väed oma ähvardatud pür-
konda kaitsma. Nähtavasti Jaapan ei pidanud sõda
veel kohaseks ja Inglismaa solitusel oktoobris 1874. a.
saavutati kokkulepe, mille järele Hiina maksis tasuks
tapetute perekondade heaks 100000 taeli ja 400000 taeli
jaapanlaste poolt kordaseatud teede ja hoonete eest;
jaapanlased ise aga lahkusid. Läbirääkimiste ajal käsi-
tati ka Liukiu saarte küsimust. Hiina pidas võimali-
kuks mõlema riigi ülemvõimu olemasolu Liukiu üle, aga
Jaapan järeldas sellest oma pretensioonid saarile tunnus-
tatuks. Ja 1876. a. vallutas Jaapan saared, jättes Hiina
protesteerimise tagajärgedeta. Saarlased jatkasid aga Hiinaga
sidemepidamist tribuutsaatkonde kaudu. Sellepärast toodi
1879. a. kuningas Tokiosse ja liideti saared Jaapani rii-
giga erilise valitsemisringkonnana. Hiina protesteerimine
jäeti jälle tähelepanuta.

Sahalüni saare loovutasid jaapanlased 1875. a. venelasile. Lüitsid selle eest aga erilise valitsemisringkonnana Jaapani riigiga Jesso ja Kuriilid.

Jaapani ekspansiooni peaala moodustas aga Korea, mis oli Korea enese seletuse järele juba ammu Hiina tribuudikohustuslik vasallriik. Ka siin aitas Jaapanit wahejuhtumine. A. 1875 tulistati nimelt ühte Jaapani sõjalaeva Korea rannalt. Jaapan purustas fordi, kust oli tulistatud ja pöördus arupärimisega Hiina valitsuse poole, kes lükkas igasuguse wastutuse tagasi. Aga Jaapan saawutas 27. weebruaril 1876. a. lepingu allakirjutamise, millega kolm Korea sadamat awati Jaapani kaubandusele ja lubati konsulid ringesindaja Sõuli. Lepingu esimeses artiklis on öeldud, et Koreal kui sõltumatul riigil on samasugused suveräänsed bigused nagu Jaapanilgi. Nii oli Jaapan Hiina mõju Koreas välja lülitanud. Hiina protesteerimine oli mõjuta, samuti nagu siis kui järgnewail aastail õhtumaised riigid Koreaga kaubalepingud sõlmisid kui iseseiswa riigiga. Esimese sarnase lepingu sõlmimine Ühendriikega tekitas aga a. 1882 Sõulis tugewa reaktsiooni wöörastesõbraliku valitsuse wastu. Liikumise õhutaja oli noore kuninga isa, kes oli warem olnud regent. Liikumine oli juhitud peamiselt wihatud jaapanlaste vastu. Daljud Jaapani saatkonna personaalist tapeti, teised põgenesid. Jaapan ja Hiina saatsid wäeosad, kes rahu ja korra jalule seadsid. Čili kindralkuberner Lihungčang nimetas oma parima ametniku Juanšikai esin-

dajaks Koreasse jaandis peale selle sealsele walitsusele ~~ühe saksa tolliametniku~~ von Möllendorfi (vt. lk. 7)) nõuandjaks, kes asus reforme teostama, millisel tööl polnud aga edu wastuwoolude mõjul.

1884. a. lõpul tekkis järsku uus mäss; seekord juba Jaapani intriigide kasuks. Tapeti rida ministreid noorte korealaste poolt, kes Jaapanis olid studeerinud. Ja uue walitsuse kujundas endine Korea saadik Tokios, kes ka kuningat suutis weenda ~~et ta~~ end Jaapani kaitse alla andma. Aga rahwastiku wiha jaapanlaste wastu suudis siiski Jaapani saadiku ja sõdurid linnast lahkumisele. Juanšikai seadis oma sõdurliga korra jalule ja 18. aprillil 1885. a. sõlmiti Tientsinis lepe, mille järele nii Jaapan kui ka Hiina pidid oma wäed Koreast tagasi tooma, Korea kuningat pidi üles kutsutama oma enese wäe moodustamiseks, mis suudaks korda säilitada. Selleks wõis Korea wõõraid ohwitsere teenistusse wõtta, aga mitte hiinlasi ega jaapanlasi; uue mässu lahtipuhkemise puhul ei tohtinud ei Jaapan ega Hiina wägesid saata, enne kui teisele lepingupoolele seda kawatsust kirjalikult polnud teatamud. Nii ei pääsenud Jaapan – vaatamata katseile – pariteedist kaugemale.

Hiina-Jaapani sõda ja Šimonoseki rahu. Möödus vaevalt 9 aastat ja Koreas tuligi 1894. a. jälle mäss, mille tekitajaks oli sekt Tonghak, mis tõlkes tähendab „Ida õpetus." Mäss oli wõõrastewaenulik, eriti waenulik aga jaapanlaste wastu. Maikuus palus Korea kuningas Hiinalt abi. Vastavalt 1885. a. Tientsini lepingule teatas Hiina aitamiskawat-

susest Jaapanile, paludes ühtlasi Jaapanit, et see saadaks üks wõi paar kahurpaati Koreasse oma alamate kaitseks. Jaapan saatis aga suured jõud maale. Korealased olid aga omal jõul juba mõrrust jagu saanud.

Omas teadaandes Jaapanile oli Hiina nimetanud Koreat oma tribuutriigiks. Jaapan kuulutas, et te pole sarnast tribuutwahekorda kunagi tunnustanud ja pani ette Hiinale Koreat reformeerida ühiselt; Hiina ei nõustunud. Jaapan esitas siis Korea walitsusele laialise reformikawa, millele nõudis nõusolekut kümne päewa jooksul. Selle mõõdumisel asusid Jaapani wäed Sõuli paleesse, paigutasid kuninga ja kuninganna wangidena Jaapani saatkonda ja tegid kuninga 80.-a. isa regendiks ning lasksid reformide uputuse Korea peale lahti: Edupartei toetas siinjuures Jaapanit, kuna konserwatiiwid hoidsid Hiinaga lütumise poole. 25. juulil sunniti regenti Jaapanile pakkumist tegema hiinlaste väljaajamiseks. Samal päewal tungis Jaapani laewastik Korea lääneranual Hiina transportlaewastikule kallale, mis pidi wiima 10000 meest Koreasse. Hiina laewad osalt häwitati, osalt pääsesid põgenema ja 27. juulil sunniti regenti Hiinale sõda kuulutama. Lõpuks 1. augustil 1894. a. kuulutasid ka Jaapan ja Hiina ükstevoele sõja. Sõjapõhjuseks sõjakuulutuses esitas Jaapan Hiina pretensivoni käsitada Koreat kui vasallriiki. Wiimaks 26. augustil 1894. a. sõlmiti Korea-Jaapani liiduleping Hiina wastu. Hiinlased said üldiselt lüüa jaapanlasilt ja Korea sattus Jaapani kätte.

Jaapani sõjawägi oli heas korras tänu saksa instruktoreile. Suur tene oli ses suhtes saksa major von Meckelil,

kes 1888. a.-st Jaapanis militaarse organisatsiooni ja
väljaõppe alal tegev oli olnud. 21. novembril 1894. a.
langes juba Port-Arthur Jaapani kätte, kes sai sellega
ka Liaotungi poolsaarel võimule. Hiina püüdis oma nõr-
kust tundes korduvalt Jaapaniga rahu teha. Ta pöör-
dus esiteks Ühendriikes poole sobituse saamiseks, aga taga-
järjeta. Siis pidi Inglismaa asja juhtimise oma kätte
võtma. Aluseks pakkus Hiina Korea sõltumatust ja
kahjutasu. Oktoobris 1894. a. võttis Inglismaa initsiatiivi
oma kätte ja päris Ühendriikest järele kaasatuleku suh-
tes, aga Ühendriigid ja ka Saksamaa lükkasid ettepaneku
tagasi, sest ei loodetud diplomaatilise aktsiooniga tule-
musi saada. Inglise katse üksinda oktoobris Tokios
vastavalt mõjuda – lükati tagasi. Novembris 1894. a.
kordas Hiina oma sobituspalvet riike juures, aga jälle
tagajärjeta. Siis Ühendriigid üksinda tegid katse, aga ei
leidnud Tokios vastutulekut. Kaks korda püüdis Hiina
valitsus Tokioga otseühendusse astuda, aga Jaapan lük-
kas tagasi saadikuile antud puudulike volituste pärast.
Alles 17. veebruaril kui tee Pekingi peale vaba oli Jaapani
armeele ja kui Ameerika saadik veel kord oli Tokios jä-
rele pärinud rahu asjus, avaldas Jaapan nõusolekut
rahutegemiseks eeldusel, et aluseks läbirääkimisile saab
peale kahjutasu ja Korea iseseisvuse lubamise veel terri-
tooriumi loovutamine. 23. veebruaril vastas Hiina va-
litsus, et Lihungčang on Hiina esindajaks määratud läbi-
rääkimisile.

Jaapanis oli sel ajal rahu asjus kaks voolu; üks, mille
eesotsas olid Ito (peaminister) ja Mutsu (väliminister), ei

pooldanud sel momendil maade annekteerimist, arwestades wene protesti; teine wool, mille eesotsas olid sõjakad wäejuhid, pooldas annekteerimist. See wool pääseski mõjule. Selle tõttu, nagu hiljem näeme, wõeti annektsioon rahutingimusisse.

20. märtsil 1895. a. algasid Šimonosekis eellabirääkimised Hiina ja Jaapani wahel. Jaapanlased nõudsid, et enne kui nad tingimused teada annawad, tehtaks relwarahu tingimusil, et Hiina wäed lahkugu Taku fortest, Tientsini sadamast ja Tientsin-Šanhaikuani raudteelt. Aga et Hiina esindaja Lihungčangile toimetati attentaat, siis tekkis läbirääkimiste käiku lühike seisak, millest Hiinale oli niipalju kasu, et relwaderahu lubasid jaapanlased nüüd eelpool nimetatud tingimusita 30. märtsil 1895. a. ja 1. aprillil anti ka Jaapani rahutingimused teada. Hiinlased leidsid need valjud olewat ja saawutasid Jaapanilt pehmenduse. Ito andis 10. aprillil Lihungčangile uue pehmendatud kawa (sõjakulu tasusumma wähendatud 300.- et 200. miljonile taelile ja annekteeritaw maa-ala wähendatud) tingimusega, et 4. päewa pooksul tuleb see kawa wastu wõtta.

Lõpuks 17. aprillil kirjutati alla rahuleping, mis vastas peafoontes wiimasele Jaapani kawale. Rahulepingu järele Hiina tunnustas Korea iseseiswust, loowutas Jaapanile Liaotungi poolsaare ühes Port-Arthuriga, Kaluri saared ja Formoosa, lubas Jaapanile 200 miljonit taeli sõjakulude katteks, - awas kaubandusele 4 järgmist kohta: Šiši, Sučou, Čungkingi ja Hangčou, kuhu Jaapan wõis

oma konsuleid saata; kuni kontributsiooni tasumiseni pidi Weihaiwei sadam jääma jaapanlaste kätte. Rahulepingu ratifitseerimine sündis 8. mail Čifus.

Suurriike poliitika Hiina-Jaapani sõja suhtes kuni Šimonoseki rahuni.

Inglismaa oli püüdnud ära hoida sõja lahtipuhkemist. Juba juulis 1894. a. oli Inglise saadikut Washingtonis instrueeritud, et taetaks hiinlaste wahetalitusellepanekut ja püüaks saawutada Ameerika nõusolekut rahuliku interwentsiooni korraldamiseks üheskoos Inglismaaga. See poliitika oli tingitud kartusest, et sõda kaubandust kahjustab; Mandžu dünastia wõis langeda ja tekkida anarhia, millega kaasas oleks käinud suurriike wõitlus saagi pärast. Kui sõda lahti puhkes, siis tekkis selle tõttu Inglismaal ärewus. Inglise Ida-Aasia ajakirjandus tungis wihaselt rahurikkujale Jaapanile kallale kuna aga hiinlasi tröästiti ja ergutati. Jaapanlased wastasid Inglismaale wihkamisaktega, nii näiteks raid Inglise ametnikud Koreas Jaapani wägede poolt kannatada. Ka Jaapani rahwastikus ilmnes kirglikke wihapuhanguid Inglismaa aadressil.

7. oktoobril 1894. a. Inglismaa haarab ise rahusobituseks initsiatiiwi ja püüab teisi riike kaasa tõmmata interwentsiooniks, mis aga ei õnnestu. Sellepärast kaldub peaminister Rosebery arwamisele, et interwentsioon siiski warajane ja ei leia Jaapanis tähelepanu. Siiski kardeti Tõkios detsembrikuul weel Inglise-wene interwentsiooni, sest liikusid sellekohased kuulujutud.

Veebruari lõpul ja märtsi alul tekkisid aga märgid, mis tähistasid Inglise poliitikas pööret. Hakati jälle Wene hädaohu peale mõtlema (Wenemaa oli jõudnud peaaegu India piirile välja – Pamiiri). Wene ajaleht „Nowoje Wremja" sai 15. märtsil Londonist teate, et Inglise seltskonnas tekkinud äkitselt ebaharilik huvi kõige wastu, mis Jaapanisse puutub, korraldatawat Jaapani piltide näitusi; pidustusi jaapanlaste auks jne. Pööre awalikus arwamises olewat seda enam tähelepanu-wääriwam, et selleks on just walitsusringid ise kaasa aidanud. Alles 7. veebruaril oli „Timesis" olnud, et Euroopa ei lubawat tolligi Hiina mandrist Jaapanile annekteerimiseks. Aga juba 18. märtsil on „St. James' Gazettes", et kui Jaapan tahtwat areneda esimese järgu riigiks, siis Euroopa ei saawat seda takistada. Inglise poliitika pidawat fakte tunnustama ja kohanduma nendega; Jaapan ei tegewat palju aastaid mingit kahju Inglisele; et ta Wenemaad ähwardawat, see ei minewat Inglismaale korda.

Ka poliitilisse tegewusse kandub skuna muutus; Inglismaa oli Wenemaad üles kutsunud Tokios esinema soowiga, et olewat mõistlik, kui Jaapan enne rehwarahu sõlmimist Hiinale rahutingimused teada annaks. Wenemaa andis oma saadikule Tokios wastawa instruktsiooni; samuti ka Saksamaa Wenemaa soowil oma saadikule, aga kõikide imestuseks ei saanud Inglise saadik oma walitsuselt wastawat instruktsioonigi; Inglise walitsus wabandas hiljem ettekäändega. 3. aprillil teatab Saksa saadik, et Inglismaal püütakse kõigest hoiduda, mis võiks

suhet Jaapaniga tasiselt ja kestwalt rikkuda ja 8. aprillil leiab ministrite nõukogu, et Jaapani rahutingimused Inglise huwe niipalju ei riiwa, et õigustaks interwentsiooni, mida tuleks ehk jõuga läbi wiia. See oli Wenemaa 8. aprilli ettepaneku tagasilükkamine (vt. lk. 25).

Wene- ja Prantsusmaa. Kui puhkes sõda Jaapani ja Hiina wahel, siis Venemaa pidas end üsna wagusalt ülal, wiis ainult Wladiwostokist wäed Kirini juurde, et ära hoida — waenuliku tegewuse kandumist Wene huwialule. Kui oktoobris 1894. a. Inglismaa organiseeris oma interwentsiooni, millel tulemusi polnud, siis ~~[illegible]~~ toenäoliselt ~~et~~ Wene- ja Prantsusmaa ei toetanud seda. Nad olid wahelesegamise suhtes skeptilised. Nii et kuulujuttel Inglise-Wene interwentsioonist, mis lükusid Tokios detsembris 1894. a., näib puudnuvat alus. 20. märtsil 1895. a. würst Lobanow (välisminister) lükkas Hiina palwe — rahulabirääkimiste ajaks relwarahu muretsemise suhtes — tagasi, kui wahelesegamise mõlemate poolte militaar-operatsioonesse. Lobanow oli aga nõus oma mõju kasutama diplomaatilisel teel kiire rahu saamiseks. Nii 25. märtsil kaldus ta toetama Hiina palvet, et Jaapan annaks teada rahutingimused enne relwarahu sõlmimist, et mitte kaugeneda Inglismaast, kes seda oli juba teinud. Inglismaa oli Wenemaale ka sellekohase üleskutse saatnud. Venemaa instruceriski oma saadikut Tokios vastawalt (vt. lk. 23.).

Wenemaal oli ka interwentsiooni pooldajaid sel ajal. Nii würst Uhtomski, ajakirjanik muu seas, pani ette

märtsi lõpus, et Wenemaa peaks India raioonis Inglismaad hirmutama, et teda sundida Wenemaaga ühes mõjuma Hiina-Jaapani tülis rahusaamiseks. Mis puutub Prantsusmaasse, siis selle riigi poliitika hoiti kooskõlas Wenemaa kui liitlase omaga. Märtsi lõpul kooskõlastati ka Saksamaa poliitika Wenemaa omaga.

Peatõnke Wene poliitika aktiiwseksmuutumiseks andis aga Jaapani rahutingimuste teadasaamine aprilli alul. 4. aprillil 1895. a. oli tsaari juures nõupidamine Kange-Ida asjus, kus otsustati energiliselt tegutseda jaapanlaste Lõuna-Mandžuuriast lahkuma sundimiseks — tarbekorral jõutarwitamisega. Juba 6. aprillil Wenemaa saovib Saksa seisundit teada saada Kange-Ida asjus. Riigisekretär Marschall arwas, et Jaapani vallutuste suhtes teatud kahtlused olemas tõepoolest, eriti Port-Arthuri suhtes; Jaapani ülemwõim saavat selle tõttu Hiinas makswusele ja kollase raassi ühinemine Jaapani juhatusel puudutawat Euroopa huwe tõsiselt. Samal kombel sondeeris Wenemaa ka Londonis ja Pariisis. Selle peale järgnes 8. aprillil Wene ettepanek Berliinis, et Jaapanile sõbralikul wiisil teatada Euroopa vaatest, et Port-Arthuri annektsioon olewat takistuseks Jaapani-Hiina hea suhte jaluldamiseks ja alaline rahuähwardus Kange-Idas. Saksamaa toetas ettepanekut, samuti Prantsusmaa, aga Inglismaa loobus. See tekitas Wene poliitikas kõikumise ja wiiwituse, sest loodeti Inglismaad weel kaasa tõmmata ja 16. aprillilgi polnud weel Wenemaa kavatsuste üle selgust. Aga 17. aprillil — Šimonoseki rahu allakirjutamise päeval — saabus otsus.

Würst Lobanow tegi arvaldise, et Inglismaa äralangemine panevat Venemaale kohustise oma huvide kaitse iseseisvaks taotlemiseks. Venemaa olevat fõudnud otsusele, et Jaapanile esialgu sõbralikus vormis soovitada loobuda Hiina maudri osade kestvast valdamisest. Würst Lobanow lootis kindlasti, et selle teadaandega ühinevad ka Saksa- ja Prantsusmaa. Kui Jaapan nõuannet ei arvestavat, siis kavatsevat Venemaa ühist mereväeoperatsiooni Jaapani vastu.

Ühtlasi soovitas Venemaa Hiinamaale mitte rutata lepingu ratifitseerimisega.

Saksamaa. Hiina-Jaapani sõja ajal Wilhelm II ja ta militaristlik saatjaskond rõõmustasid Preisi uskujul loodud Jaapani armee võitude üle. Sest need võidud olid ka kaudseks tunnustuseks Saksa armee kvalitsedile.

Saksamaa ei hoolinud oktoobris 1894. a. Inglise vahelesegamise ettepanekeest, arvates, et diplomaatilisel aktsioonil pole tulemusi. Ja ka sümpaatia Jaapani vastu polnud veel langenud. 30. oktoobril teatas Wilhelm II kantsler Hohenlohele, et Jaapani saadik väga elavalt ja tänulikult tunnustanud Saksa lojaalset suhtumist. Ka novembris polnud Saksamaa seda suhtumist muutnud, sest lükkas ühe Hiina palve tagasi, mis taotles Saksamaa vaheltsobitust. Novembris Wilhelm II esines isegi maadehaaramise kavatsusega, nimelt soovis ta Jaapaniga salajas kokku leppida Formoosa hankimiseks. Selle „hea" nõu laitis aga riigisekretär Marschall ära, arvates, et Jaapan ise Formoosat soovib, mis ka õige oli.

Suhtumise muutumist Saksas Kauge-Ida suhtes võiks oletada juba märtsis 1895. a. Saksamaa instrueerib 6. märtsil

oma saadikut Tokios, soowitades sellel esineda soowitusega Jaapani walitsusele, et kiirustaks rahutegemisega ja oleks mõõdukas tingimusiga, sest olewat liikumas interwentsiooni mõtted, mida ei tehtawat tasuta ja Jaapanile wõiwat sel juhul wähe üle jääda; eriti kergesti wõiwat Hiina mandriosade annekteerimine interwentsiooni tekitada. See aktsioon, mis toimus 8. märtsil, oli juba loobumine mittewahelesegamise printsiibist ja sündis wastawa Hiina palwe peale märtsi alult.

Sks Hiina poole

19. märtsil Hohenlohe kirjutab Wilhelm II-le kawatsusest, millega ka wiimane nõus oli, et Londonis sondeerida, kas Inglismaa ei soowi Saksa koostootamist. Selle eest pidi Saksamaa muidugi wiisaka kompensatsiooni saama Hiinas. Nähtawasti ei tuldud Inglismaal sondeeringule wastu. Igatahes juba 4. päewa pärast Saksamaa pakub enda soosingut Wenemaale. 23. märtsil sai nimelt Saksa esindaja Peterburgis ülesandeks teatada würst Lobanowile, et Saksamaa toetab Wene seisundit, s.o. diplomaatilisel teel mõjuda peatseks rahu saamiseks, ja soowib Wenemaaga mõttewahetusse astuda ja koos tegutseda. Lobanow oli sellega wäga rahul. Juba aktsioonis, mida Inglismaa algatas ja ise osawõtmisest loobus (vt. lk. 23.) tegutsesid Wene- ja Saksamaa koos.

Rahutingimused sai Saksamaa teada 2. aprillil. Ka siin awaldasid nad suurt mõju. Saadi aru, et Port-Arthur Jaapani käes tähendab wähemalt protektoraati Põhja-Hiina üle ühes Pekingiga. Saksa seisundiwõtule oli suure tähendusega endise Jaapanis olnud saadiku ja

hea Hiinamaa tundja Brandti märgukiri 8. aprillist, milles nähti Port-Arthuri annekteerimises suurt hâda ohtu Hiinale ja kogu Euroopale, sest Jaapani ~~saavatsel~~ arvati kõrral kollase raassi ühendajaks ja organiseerijaks. Brandt nägi siin ka võimalust Wenemaaga koostöötamise kaudu saada tänulikult Hiinalt sõelaasi Saksa laewastikule ja Wene ning Prantsuse sidemete lõdwenemiswõimalust kui Prantsusmaa loobuks aktsioonist osawõtmisest. Märgukirja sihiks oli soowitada nõustumist samal päewal tehtud Wene ettepanekuga (vt. lk. 25.), mis ka sündis. 9. aprillil oli Brandtil audients keisri juures. Wilhelm II arwas, et Wenemaaga ühesminemine kergendab olundit Wene-Saksa piirol, kui korda läheks Wenemaad Itta juhtida ja seal kinni pidada. Kawalal wiisil Saksamaa andis Pekingis mõista, et tema olnud Peterburgis riike aktsiooni esimene algataja. See ei wastanud tõele. Sellega soowiti pärastist tasusaamist soodustada. Wenemaa oli siiski aktsiooni tõeline kandja ja 17. aprillil Wene teadaande saanud (vt. lk. 25 ja 26) Saksamaa otsustas samal wiisil esineda kui seda Wenemaa ja Prantsusmaa soowisid teha ning saadikule anti wastaw instruktsioon, ühtlasi lisati juurde saadikule veel teine instruktsioon ta kõne reguleerimiseks.

Ühendriigid. Hiinlased esinesid oma sobitusotsimise palwega kõige enne Ühendriike juures, aga tagajärjeta. Ka oktoobris 1894. a. Inglise initsiatiiwi juhul lükkasid Ühendriigid ettepaneku waheleastumiseks tagasi. Ka novembris tehtud Hiina katsel polnud Ühendriikes edu. Peale selle

aga Ühendriigid muutsid oma seisundit ja esinesid oma initsiatiivil sobitusega, mida aga Jaapan vastu ei võtnud (novembri lõpul). Parem õnn oli Ühendriike teistkordsel esinemisel, siis – 17. veebruaril 1895. a. avaldas Jaapan nõnsolekut läbirääkimisiks. Nii oli siis Ühendriike poliitika vähemalt hiljem suunatud rahu saavutamisele, mis oli tingitud muu seas kaubanduskiest huvest, mis nõudsid normaalolundit. Mis puutub baaside hankimisse, siis Ühendriikel polnud aktiivseid soove näha ses suhtes, nagu seda oli vastupidiselt näiteks Saksa- ja Venemaal.

Hiina-Jaapani sõja mõju ja riike üldpoliitiline situatsioon. Sõja käik Hiina ja Jaapani vahel oli täielikuks üllatuseks Euroopa diplomaatiale. Niisugust nõrkust Hiina poolt polnud kuegi aimanud. Hakatakse arvestama Hiina lagunemisega ja ta osade jagamisega tulevikus. Tolle aja poliitilises kirjanduses ja ajalehis arutleti avalikult jagamisest. Hiinas eneses mõjus sõda selleks kaasa, et lääne kultuuri hakati enam hindama. Selle tõttu kosus sealne reformistlik ringkond.

Eriti mõjus sõda Inglise-Saksa-Vene suhteisse. Saksamaa kaugenes nagu nägime Inglismaast ja lähenes Venemaale üsna järsult sõja lõpul.

Võõrunemine Inglise- ja Saksamaa vahel oli tekkinud osalt kogu 1894. a. jooksul, mis olenes Afrika vastoludest. Esimene tähtsam Vene-Saksa lähenemise tähis oli 9. veebruari 1894. a. kaubaleping, mis lõpetas Vene-Saksa pikemat aega kestnud tollisõja; see tasandas suurel

määral teed maade poliitilisele lähenemisele. Teiseks tähiseks oli isiklik muutus Saksa valitsuses. 29. oktoobril lahkus krahw Kaprivi ja würst Hohenlohe sai tema asemele kantsleriks. Kaprivi oli öieti ametlik wastutaja, et wahekord Wene- ja Saksamaa wahel oli jahenenud „Rückversicherungsvertragi" mittepikendamise pärast ja tekkinud Prantsuse-Wene liit 1891. a. Kaprivi polnud ka koloniaalpoliitika austaja. Hohenlohel oli eeldusi suhet Wenemaaga parandada, tal olid suured warandused Wenemaal ja oli dünastiaga suguluses. Kolmandaks tähiseks oli isiklik muutus Wene valitsuses. Novembris 1894. a. asus walitsema Nikolai II, kellel olid eeldused wanade traditsiovnilike sidemete uuendamiseks Berliini ja Peterburgi wahel, mis olid Aleksander III walitsemise lõpupoolel lõdwenema kippunud. Nikolailt oli loota, nagu teame, erilist aktiiwsust Kauge-Idas.

Euroopas oli tol ajal kolm jõudude üksust: kolmikliit (Saksamaa, Austria ja Itaalia), kaksikliit (Prantsus- ja Wenemaa) ja isoleeritud Inglismaa, kes oli kaksikliiduga nii terawas wastolus, et nende lähenemine wähe tõenäoline näis olewat. Sellepärast näis Saksamaal soodne olewat n. n. wabakäepoliitika, mis tähendas pendeldumist Inglismaa ja kaksikliidu wahel, kord sõprust otsides, kord selga pöörates.

Inglismaa oli Kauge-Idas defensiiwi surutud, kuna kaksikliit oli offensiiwis – Prantsusmaa wahest wähemal määral kui Wenemaa. Ühendriigid olid Kauge-Idas passiiwsed, aga wõisid alati aktiiwseks muutuda, nagu nad seda olid olnud 19. sajandi 50-ail aastail.

II. Suurriike polütika Kauge-Idas Šimonoseki rahust kuni bokserite mässuni.

Suurriike interventsioon.

Riike alused interventsiooniks. Venemaa huvid olid muidugi kõige lähemalt puudutatud, sest Jaapan oleks pääsenud Liaotungi saamisega neile nii-öelda külje alla ja oleks takistanud Venemaa ekspansiooni tulevikus, mis oli teatawasti Nikolai II sihiks.

Ka Venemaa tööstuse väljapääs Kauge-Ida turule oleks küsimusemärgi alla sattunud (vt. lk. 10). See kõik sundis Venemaad tegutsema interventsiooni suunas. Vene tööstus elas järsku tõusuaega üle, mille illustratsiooniks olgu järgmine tabel (miljon-puudades)[1]:

Riigid	Malmi toodang		Tõusu %	Terase toodang		Tõusu %	Kivisöe toodang		Tõusu %
	1890	1895		1890	1895		1890	1895	
Venemaa	56,6	87,1	54	23,1	42,9	86	367	550	50
Inglismaa	488,0	489,3	0,27	221,9	202,1	-9,8	11260	11855	5,3
Prantsusmaa	119,7	122,4	2,3	34,5	43,7	27	1591	1722	8,2
Saksamaa	282,9	353,1	25	131,8	241,1	83	5447	6337	16
Ühendriigid	570,6	585,4	2,5	265,2	379,0	43	8639	10833	25

Prantsusmaa tegutses muidugi lüdusuhete säilitamise mõttes Venemaaga koos, kuna Saksamaal oli rida taht-

1) Gulišambarow, lk. 44-46.

said kaalutlusi, milliseist osalt teame juba (vt. lk. 28.) ja mis tõukasid teda interventsiooni kaasa tegema, andes sellele otsustawa jõu, sest küsitav on, kas see üldse oleks toimunud ilma Saksamaa osawõtuta. Kuna Saksamaa tegutsemine Kauge-Idas näiks arusaamatuna, sest olewikus silmapaistwaid huwe tal Kauge-Idas ei näinud olewat ja et ta sekkordsel tegewusel pärastiste wahekordade kujunemisel näib suur mõju olnud olewat, siis peatuksime Saksamaa kaalutluste juures wähe pikemalt.

Dr. Zühlke nimetab peamotiiweks seisundi kergendamist Saksa idapüril (s. o. Wenemaa itta-juhtimist), kollast hädaohtu ja sõebaasi.[1] Esimene motiiw on usna wana päritoluga, sest würst Bülow omas töös kirjutab, et 19. sajandi 80. date aastate lõpul ütelnud Bismarck Wenemaa ja Aasia suhtes: „In dem russischen Fass gärt und rumort es ja ganz bedenklich, das könnte einmal zu einer Explosion führen. Am besten für den Weltfrieden wäre es wohl, wenn die Explosion nicht in Europa, sondern in Asien erfolgte...."[2] Mis puutub kollasesse hädaohtu, siis näib siin mõju olnud olewat Brandti märgukirjal 8. aprillist, eriti keiser Wilhelmile[3], kes laskis ilmuda tuntud pildil allkirjaga, et Euroopa rahwad kaitsku oma pühamaid warandusi. Pilt pidi interventsiooni sümboliseerima.[4] See pilt kujutas naisterahwaste näol Euroopa rahwaid kokkukogutuna peaingli poolt, naisterahwad olid warustatud mõõkega ja kilpega;

1) Zühlke, lk. 53.
2) Bülow, Dt. P. lk. 45.
3) GP IX, lk. 266, nr. 2238 ja märkus.
4) Franke, lk. 92.

naeqemal nuputati istuvat Buddhat tule ja suitsu joo-nil, mis pidi vallast hädaohtu tähendama, mille vastu ingel Euroopa rahvad oligi vaevu vogunud. [1] Kirjas 26. aprillist 1895. a. kirjutab Wilhelm II Nikolai II-le, et Venemaa ülesanne olevat tulevikus tähelepanu pöörata Aasia kontinendile ja Euroopat vaikata vollase raasaa vastu. [2] Kuigi Wilhelm II siin Venemaad „idasse juhib", nii oli diplomaatiline kavalus, süüsi ei tule arvata, et vollase hädaohu teooria seda oli; Wilhelm II vaikus valgustundlik vollase hädaohu aktuaalsust. [3] Ka tagasipunkti kaasaimise küsimus on vana päritoluga. Wilhelm II oma telegrammis novembrist 1894. a. nimetab, et juba 19. sajandi 60.-ail aastail on näitus Formoosa tuumistatud sobivaks tagasipunktiks Preisile. [4]

Veel tuleb arvesse ka majanduslik moment. Hammann teab, et Jaapani vaenduse seisund Hiina-Jõlas oli tugevam kui Venemaal ja Prantsusmaal. Jaapanlased olnud tõiste välismaalaste hulgas teisel kohal. Palju väiksemad olid vaid vaenduse olnud Hiina sadamais Taani firmad. [5] Jaapanlased olid firmade arvult Hiina sadamais juba ammu teisele kohale jõudnud, nagu näitab järgmine tabel: [6]

Rahvus	Firmade arv 1886. a.
Inglased	252
Jaapanlased . . .	65
Ameerikalased . .	28
Jaapanlased . .	25
Prantslased . . .	18
Venelased	11

7 aastat eksisteerimud juba Jaapanlasi vanu ja 9 aastat juba pidid riigi postiasutuste ühendust. [7] Aga nii oldes oli Eesti Jaapanlaste arvukus tõotuspunkti saamiseks olemas. Jaapa majandusliku tõuke

1) Hohenfeld, I, 1.
2) Galtz, lk. 12.
3) GP XIV, 1; „ 43, nr. 5945.
4) GP IX, lk. 246, nr. 2219.
5) Hammann, D. missv. B., lk. 39.
6) Ebner, lk. 42.
7) Hammann, D. missv. B., lk. 39.

oleks Jaapani Hiina mandrile asumine takistaw olnud. Ja wäga õieti märgib Reventlow, et Jaapan oleks nagu wahimees istunud Saksa juurepääsutuede ees ja neid valitsenud. 1) Eriti rõhutas majandusmomenti Marschall 2).

Üheks motiiwiks Saksamaa esinemiseks arwab Bismarck prestiiži küsimuse 3), mis üsna õige näib olewat kui arwestada Wilhelm II üldiselt tuntud uhket ja impulsiiwset iseloomu.

Saksamaa wälispoliitika telgitagune mõjurikas juht 4) oli välisameti ettekandew nõunik Holstein. Tema kaasaegne diplomaat Rosen ütleb, et ei riigisekretär ega kantsler ei juhtinud poliitikat, vaid tooniandew olnud Holsteini tahe 5). Ja selle mehe ühte motiiwi tuleks tingimata kõige lähtsamaks pidada; Hammanni järele oli see wereristimise ärahoidmine kaksikliidu poolt 6) ehk teiste sõnadega Wenemaale lähenemine ja Prantsuse paralüseerimine. See wastab õieti Zühlke toodud esimesele motiivile (vt. lk. 32), sest idapiirol olukorra kergendamine oli ka ühtlasi wereristimise ärahoidmine. Neid mõlemaid saadi aga Wenemaa ittajuhtimisega. Sellega kaasas käis muidugi Wenemaaga sõbrunemine. Üldiselt wõiksime nimetada peamotiiwiks Wenemaale lähenemise puude. Sama tõendab meile üks Hohenlohe telegramm, kus ta ütleb, et peapõhjust aktsiooniks ei tule mitte otsida Ida-Aasias, vaid puudes kindlaks teha, kas oli wõimalik lähendada fooksward kü-

1) Reventlow, lk. 83.
2) Hammann, D. missv. B., lk. 40.
3) — " — " — " — " " 39.
4) W. II, Er. u. g., lk. 84.
5) Rosen, lk. 8.
6) Hammann, D. missv. B., lk. 40.

simuse koostöötamise kaudu kaasaitidega 1).

Venemaale lähenemise jüüe oli võõtmeks kõigile tuisile notiivele. Sellega võis olundit idapiirol kergendada, vereistimist ära hoida, Venemaad itta juhtida, sõebaasi hanvada, kellast hädaaktsi ära hoida, koostöötada kaasaitidega ja prestiiži tõsta ning isegi kaasaitidte lähetada.

Kõpuus pole täähtsuseta kindlaks määrata mere kuuluvate maa-alade alund näsitlemise ajastu alul rahvaarvu jm. suhtes, et selgineks võistlevate riikide ja võimalusobjektide eiskaal, reserrsid, kaare kolonisatsiooni järele jne. Tuletuskime järgmisele tabelile, mis peegeldab olundit 1895-96. a. kohta 2).

Riigid	Pindala tuhandeis km²	Rahvaarv tuhandeis	Kaubalaevastik: Arv	Kaubalaevastik: Mahutus registertonnides	Raudtee pikkus km²	Kaubandus tuhandeis rubladeis: Import	Kaubandus tuhandeis rubladeis: Eksport	Kaubandus tuhandeis rubladeis: Kokku
Inglismaa . . .	315	39,614	21,003	9,988,450	34,076	2,802,687	1,867,188	4,669,875
Saksamaa	541	52,280	3,592	1,502,044	46,902	1,329,383	1,087,963	2,417,346
Ühendriigid . . .	9,210	72,288	20,869	4,235,469	291,263	886,049	1,307,606	2,193,655
Prantsusmaa . . .	536	38,578	15,598	887,078	40,436	959,287	851,161	1,810,448
Venemaa	21,578	126,683	2,774	572,207	41,433	393,267	459,933	853,200
Jaapan	417	44,810	1,529	254,692	3,609	116,738	80,133	196,871
Hiina	11,081	357,250	181	42,241	200	212,720	137,635	350,355
Norra	219	7,500	–	—	40	6,271	2,490	8,761
Tiibigeenid . . .	296	6,985	–	–	192	17,118	19,950	37,068
Tongking ja Annam	545	20,000	–	—	40	7,750	2,812	10,562
Kotšinhiina ja Kambodža . . .	160	2,849	–	—	71	15,928	21,926	37,854
Siam	630	5,000	13	3,362	144	9,692	12,640	22,332

1) 90 XI, lk. 188, nr. 2735.
2) Julišambarov, lk. 203 ja 204.

Instruktsioonid ja interventsiooni aktsioon. Wene saadikule tehti ülesandeks Tokios esineda teadaandega, et Jaapani rahutingimuste kaalumine on Wene walitsuse wendumusele wiinud, et Jaapani puolt nõuetaw Liaotungi omandamine on pidewaks ähwarduseks Hiina pealinnale ja teeb Korea iseseiswuse illusoorseks, järelikult oleks kestvaks takistuseks Ida-Aasia rahule. Ühtlasi pidi saadik soovitama loobumist poolsaare omandamisest. Saksa valitsus tegi oma saadikule ülesandeks nimetatud teadaande waimus esineda,[1] lisades puurde saadiku esinemise reguleerimiseks eriinstruktsiooni, et 7. oktoobril 1894. a. esinenud Inglismaa wahelesegamise ettepanekuga, mille Saksamaa tol korral sõprusest Jaapani wastu tagasi lükanud; nüüdsed Jaapani rahutingimused olewat liialdatud ja rikkuwat Euroopa huwe - ka Saksamaa omi, kuigi wiimaseid wähemal nõõdul; Saksamaa olewat selle tõttu sunnitud kaasa protesteerima ja saawat kui takvis ka wajaliku surwega esinema; Jaapan pidawat järele andma, sest wäitlus kolme suurrüigi wastu olewat wäljawaadeteta.[2]

Prantsusmaa liitus Wene programmiga anretlikult 19. aprillil. Aktsioon Tokios pidi sündima ühiselt.[3]

23. aprillil 1895. a. sündiski interventsiooni aktsioon. Et Jaapani välisminister haige ja kohal polnud, siis esitasid Wene, Prantsuse ja Saksa saadikud ettekirjutatud ühtlase sisuga teadaande wiitsevälisministrile, kes küsis, et kas ka poolsaare ajutise omandamise (näiteks kuni kahjutasu äramaksmiseni) wastu protesteeritakse. Sellele

1) GP IX, lk. 270, nr. 2244.
2) " IX, " 270, " 2245.
3) " IX, " 271, " 2247.

vastanud saadikud ebamääraselt [1], kuna neil instruktsioonid selle suhtes puudusid. Nii oli toimunud Wenemaa algatusel suurefooneline aktsioon. Wene uus välisminister würst Lobanow, kes alles 11. märtsil oli kohale määratud [2], oli esinenud önneliku käega aktsiooni elluviimisel.

Isegi Witte, kes arwab, et Lobanowi walik välisministrius oli ebaönnelik tegu [3], tunnustab, et Lobanow asja osawasti läbi wiinud [4]. Muidugi oli siin välisministri isik kõrwalisema tähendusega. Olulisem asjaolu oli riikide huwide korskõla.

Saksamaa esinemise wead ja nende tulemused. Saksa saadik Gutschmid ise ütleb aruandes aktsiooni läbiwiimise kohta, et tema kõne awaldanud silmnähtawat mõju. [5] Sellest rõhutamisest töenäoliselt järgneb, et teiste esinemine seda ei awaldanud.

Teises teates tunnistab ta, et Wene esindaja Hitrowo ei tarwitanud hoiatuse esitamisel sõna „lutte" (wõitlus), nagu seda Gutschmid tegi, vaid sõna „résistance" (wastupanu), s. o. ütles, et wastupanu kolme suurwõimu wastu on väljawaadeteta. [6] Järelikult Gutschmid esines valjamini kui teised, kuigi talle aga selleks wolitust polnud antud.

Järgmise weana Gutschmid jättis kirjalikult wiitseminister Hajašile ülestähenduse märkusist, mis ta oli juurde lisanud deklaratsioonile [7]. Selleks polnud tal jällegi wolitust. Selle ülestähenduse sisu wastas peafoonis instruktsioonile, mis oli antud ainult kõne reguleerimiseks. [8] Ka see oli Saksa esinemise rõhutamine, sest teised — Rantsus-

1) GP IX, lk. 274, nr. 2251.
2) GK 1895, lk. 285.
3) Witte, lk. 24.
4) — " — " — 40.
5) GP IX, lk. 274, nr. 2251
6) " IX, " 275, " 2252.
7) " IX, " 276 ja 277, nr. 2252.
8) " IX, " 278 " 279.

ja Wenemaa esindajad – arwatawasti midagi kirjalikku sinna ei jätnud, peale deklaratsiooni enese.

Hajaši tõendas weel 1907. a., et tollraegne waenulik maeleolu Jaapanis olewat pärit 1895. a. juhtumisest ja et olewat õnnetus olnud, et Saksa saadikuks olnud äkiline parun Gutschmid, kes rõõmuga haaranud juhusest kinni, et Jaapanit alandada ja olewat kirjalikus ülestähenduses sõjaga ähwardanud [1]. Hiljem, 1908. a., lasti sorida Saksa välisameti aktes ja Tokoo saatkonna aktes, et küsimust selgitada. Selle üle tehtud ülestähenduses 1. weebruarist 1908. a. on öeldud muu seas ka, et parun Gutschmid olnud tuntud nii sakslaste kui jaapanlaste seas jaapanlaste wihkajana ja wiinud antsiooni lõbuga jämedal wiisil läbi; niiid aga üldiselt jaapanlased teadwat, et Gutschmidi järsk esinemine pole wastanud Saksa valitsuse soowile. [2]

Muidugi mõjus jaapanlasile tuntud pilt (vt. lk. 32) samuti ärritawalt. Veit teab isegi, et Inglise propaganda olewat lewitanud seda pilti [3]. Pidi mõjuma ka see, et Saksamaa Pekingis mõista andis, et tema olnud asja algataja Peterburgis (vt. lk. 28), mis tark tegu ei olnud, sest hiinlaste saladusehoidmisega ei saanud arwestada. Et senini Saksamaa polnud märgata andnud, et talle Jaapani tingimused wastuwõetawad pole (ta oli ainult hoiatanud teiste riike suhtes), siis oli üllatus suur. Hajaši ütelnud, et ta poleks seda (interwentsiooni) kunagi oodata wõinud. [4]

Muidugi pidi pahameel Jaapanis suur olema; kas sel

1) GP IX, lk. 331 ja 332, nr. 2307.
2) " IX, " 334, nr. 2307.
3) Veit, lk. 39.
4) Brandenburg, lk. 57.

aga kuni maailmasõjani kunagi tegutsemast pole lakanud, nagu Reventlow arvab [1], on küsitaw, sest veel 1895. a. suvel kui mõned riigid tahtsid Jaapani saawutisi maade alal veelgi piirata, astus Saksamaa selle vastu wälja (vt. lk. 41 ja 43), mis pidi suhet Jaapaniga tingimata parandama. Ja Inglise ja Jaapani liidu sõlmimisel tahtsid jaapanlased Saksamaad kaasa tõmmata (vt. lk. 338 jj.), nii et interventsioon pidi küllaldaselt ununemed olema. Ja Wene-Jaapani sõda, mis Jaapanile tagasi andis Liaotungi ühes Port-Arthuriga, pidi wastolu jäämeseid veelgi wähendama. Nii et Hajaši arvamine (vt. eelmine lk.) on wist wähe liialdatudki ja tingitud ehk sellest, et Hajašil isiklikult tuli Jaapani alandus wastu wõtta.

Inglismaa ja interventsioon. Meie teame juba, et Inglismaa tarwilikuks ei pidanud interventsiooni (vt. lk. 23 ja 24). Mõned päewad enne aktsiooni Inglismaa esines (19. aprillil) Wenemaale ettepanekuga Jaapanile soowiawaldis esitada, et kabinettele rahutingimuste autentiline tekst teada antakse. Würst Lobanow wastas, et ta selle ettewõtte sihti ei näe, millega midagi ei saawutata ja ainult aega kaotatakse. Tekst olevat peapunktes juba Wene esindajalt ja Jaapani esindajalt teada saadud. Wenemaa ei wõiwat diskussiooni laskuda tingimuste üle peale ühel nõul Saksa- ja Prantsusmaaga wõetud seisundi. Kui Inglismaa sooviwat liituda, siis wõetawat teda rõõmuga wastu [2]. Nähtawasti tahtis Inglismaa wiiwitust tekitada inter-

1) Reventlow, lk. 86.
2) GP IX, lk. 271 ja 272, nr. 2247.

wentsioonile ja seda kahwatuks teha, olles juhitud Jaapanisõbralikust poliitikast. Arwatawasti ei puudunud ka wastaw kontakt Jaapani ja Inglismaa vahel. Seda näib tõendawat Gutschmidi weendumus, et Inglise esindaja mõni tund peale aktsiooni oli sellest teadlik, sest ta oli küsinud: „No, kas andsite tana peale Counat oma seletused ära?" Gutschmid on kindel, et igatahes asjaosalised olid asjast waikinud.[1]

Inglismaal tekitas aktsioon sügawa ärewuse ja järgmisil päevil oli mulje, nagu tahaks London kaasa tulla. Niisuguse mulje olid saanud saadikud Londonis. Mis puutub ajakirjandusse, siis see toetas Jaapanit. „Daily Chronicle" kirjutas 23. aprillil, et kui Jaapan tarwidust tunnustab, et Inglismaa saaks toetuspunkti põhjas, siis on Inglismaa Jaapani sõber[2]. See teade näitab, et Inglismaal ringkondi leidus, kes ekspansioonis offensiivsed olid. „Standard" ja „Times" mõistsid käredasti interwentsiooni hukka. Jaapanisõbraliku Inglise poliitika wastu oli „Westminster Gazette"[3], moodustades erandi Inglise ajakirjanduses ses suhtos.

Inglise peapõhjus interwentsiooni mittepooldamiseks oli muidugi wastolu kaksiklüduga, mitte aga üsna naiivne põhjendus, mida esindab Grey, nimelt et Jaapanile vsaks saanud käsitlemine paistnud Inglismaale walju ja ebaõiglane[4], seda wõiks wahest ainult alapõhjusena wõtta.

Ratifitseerimise küsimus, Jaapani järelandmine ja lisapretensioonid. 1. mail awaldas Jaapani saadik Saksamaal,

1) GP IX, lk. 277, nr. 2252.
2) Franke, lk. 79 ja 80.
3) GK 1895, lk. 239 ja 240.
4) Grey, I; lk. 34.

et Jaapan on nõus peale rahulepingu ratifitseerimist täiendusaktina järgmisiks tingimusiks:

1. Jaapan loobub Tengtieni poolsaarest, peale Kingčou provintsi (lõunatipp ühes Port-Arthuriga) kahjutasu wastu.

2. Kogu territoorium jääb Jaapanile nii kaua, kuni Hiina on oma kohused täitnud.

Välisasjade sekretär Marschall wastas, et ainult kogu Liaotungist loobumine on eelduseks kokkuleppele jõudmiseks. Jaapani saadik tähendas, et niipalju kui tema teab, on ettepanek esitatud ainult Saksamaa walitsusele.[1] See oli nähtawasti Jaapani sondeerimiskatseks, et kas ei leiduks pinda, millel saaks interwentsiooni fronti nõrgendada. Sellel polnud tulemusi. Aga siiski oli Jaapan teadlik, et Saksamaa oli frondi nõrk koht, kust tuli peale hakata ja kust oli loota sõbralikumat wastutulekut kui teisilt. See lubab oletada, et sel ajal wähemalt walitsuse ringkonnad ei kannud Saksamaa wastu suuremat wiha kui Wene- ja Prantsusmaa wastu.

Ka Wene- ja Prantsusmaa teatasid, et nad ei rahuldu Jaapani wastusega[2].

4. mail 1895. a. esines Berliinis Prantsuse saadik sondeeringuga lisapretensiooni asjus. Ta tähendas Kaluri saarile ja püüdis tõendada, et Wenemaa saawat praeguse programmi juures selle, mida soowib, kuna aga Prantsus- ja Saksamaa mitte — juhul, kui Kaluri saared Jaapani piiramatuks omanduseks jääwad. Riigisekretär Marschall lükkas selle sondeeriñaise tagasi, tähendades, et olewat hilja

1) GP IX, lk. 282 ja 283, nr. 2258.
2) " IX " 283 " 284, " 2259 ja 2260.

sel korral programmi muuta. Prantslane haaranud väljendisest „sel korral" kinni ja arwanud, et peaks hiljem midagi kombineerima — wõib-olla Kaluri saarte neutraalseks-kuulutamist ja kindlustamiskeeldu [1].

See juhtumine näitab, et ka kaksiklüdu laagris olid kulissidetagused toimetamised. Ja Saksamaal oli ka siin meeldiw kaalukule osa.

Samal päeval Marschall teatab Jaapani saadikule, et Saksamaa olewat Jaapani enesetunde hoidmise mõttes valmis Hüna walitsusele nõu andma Jaapanile palvega esineda, et wiimane peale ratifikatsioonide wahetamist lisakokkuleppes poolsaare kahjutasu summa suurendamise wastu ära annaks. Nii et wäliselt Jaapani loowutis paistaks suurenelsuse aktina wõidetu suhtes [2]. Järgmisel päeval Jaapani walitsus andiski teada Berliinis, Peterburgis ja Pariisis, et kolme riigi sõbralikule nõuandele järgnedes on otsustanud loobuda Liaotungi poolsaarest ühes Port-Arthuriga [3]. Jaapani saadik tähendas Berliinis, et Jaapan oleks tänulik kui Saksamaa Pekingi nõu annaks kohe palvega esineda, mis kergendaks Jaapani seisundit awaliku arwamise suhtes [4].

6. mail aga Hüna esindaja teatab Saksamaal, et keisor ei soowiwat käimasolewate läbirääkimiste pärast ratifitseerida. [5] Siin ilmneb jälle pragu interwentsioonni rühmas. Meie teame (vt. lk. 26), et Wenemaa oli soowitanud mitte rutata ratifitseerimisega, aga Saksamaa oli arwestanud ratifitseerimisega Jaapaniga läbi rääkides.

---

1) GP IX, lk. 284, nr. 2260.
2) " IX, " 285, " 2262.
3) GK 1895, lk. 314. Inglise ajakirjandus terwitas seda otsust sümpaatiliselt. „Timesi" järele olewat Inglismaa seda Jaapanile soowitanud (GK 1895, lk. 240.).
4) GP IX, lk. 285, nr. 2262.
5) " IX " 286, " 2263.

Marschall teatab sellepärast Hiinale, et ratifitseerimine on möödapääsmatu, vastasel korral jäetawat Hiina saatuse hooleks[1]. 17 wene sõjalaewa olid aga Čifu sadamas ja näitasid jaapanlasile sõjaka demonstratsiooni kaudu, et ratifikatsioonist laobumise korral nut Jaapani wägede edasimarssimist ei kannatata. Kaks Ida-Aasias olewat Saksa ristlejat olid ka Čifus, kuna Prantsuse laewastik asus Nagasakis, peale ühe ristleja, mis asus Čifus. 8. mail oli dramaatiline stseen Saksa saatkonnas. Hiina ministrid püüdsid wenda Saksa saadikut oriendis mitteteawalise kirglikkusega, et see ühineks Wene ja Prantsuse seisundiga, s. o. et ratifitseerimine kinni peetaks, kuni Liaotungi tagasiandmise korraldamiseni. Saksa saadik ei andnud järele ja ratifikatsioon toimus[2]. Sellega oli kaksiklüit taganema sunnitud, ta ei saanud oma tahet maksimaalselt läbi wiia. Saksamaal olid niiid tingimata juba teened Jaapani silmis ja tõenäoline on, et Jaapanil polnud Saksamaad põhjust enam wihata kui kaksiklütu.

Prantsusmaa, kellele oli lisandunud Hispaania, üritas aga oma lisapretensiooni edasi. Saksa walitsus polnud nõus seda toetama. Marschall arwas, et ka Wenemaa kui talle Prantsuse-Hispaania soovid selguks, neid ei toetaks, sest selleks oleks tarwilik sõda ja Wenemaa polnud maaväesõjaks küllaldasel määral walmistunud, nagu selgus ka Nikolai II jutuajamisest ühe Saksa kindraliga.[3]

---

1) GP IX, lk. 286, nr. 2263.
2) Franke, lk. 82 ja 83.
3) GP IX, lk. 292 ja 293, nr. 2269.

Interwentsiooni juriidilised tulemused ja üldine mõju suurriikele ja nende suhteile. Markii Saïonzi, Jaapani välisminister, esines 19. juuli daatumit kandwa deklaratsiooniga Wenemaale, milles Jaapani valitsus tunnustas, et ta ei wõi Formoosa merekitsuse suhtes absoluutset kontrolli teostada ja kohustus lõpuks mitte loowutada mõnele teisele wõimule ei Formoosat ega Kaluri saari.[1] Arwatawasti deklareeriti sama ka Prantsus- ja Saksamaal.

Läbirääkimised Liaotungi eest antawa kahjutasu aspus kestsid edasi. Lõpuks 11. septembril 1895. a. esinesid kolme riigi saadikud Jaapani välisministrile sorwiawaldisega, kus sorwitati kahjutasu summat wähendada 30. miljoni taelini ja selle tasumisel kohe Liaotungist lahkuda.[2] Sellele aktsioonile wastas 7. oktoobril välisminister, kolmele saadikule ühe andes „aide-mémoire" ja seletades, et Jaapani valitsus otsustanud: a) kahjutasu poolsaare eest 30. miljoni taelini wähendada; b) poolsaarelt lahkumist mitte sõltuwusse seada Hiinaga kaubalepingu sõlmimisega ja seda täide wiia 3. kuu jooksul peale 30. miljoni taeli tasumist.[3] 17. oktoobril jälle kolme riigi saadikud läksid Jaapani välisministeriumi ja esitasid markii Saïonzile identiliste nootide kaia Liaotungi küsimuste suhtes, millega minister nõus oli ja lubas 18. oktoobril esineda wastusnoodiga. Tollel päewal otsustati, et kolme riigi noodid kannawad daatumit 18. oktoober, Jaapani wastus – 19. oktoober, millisel päeval sündis nootide wahetamine[4]. Kolme riigi noodid

1) Murray, lk. 53.
2) GP IX, lk. 324, nr. 2302.
3) " IX, " 325, " 2304.
4) GP IX, lk. 326, nr. 2305.

sisaldasid peasisuna 19. juuli ja 7. oktoobri teadaanded[1].

8. novembril järgnes sellele Pekingis vastav kokkulepe Hiina ja Jaapani vahel[2]. Sellega oli jõudnud kolme suurriigi aktsioon lõpule, sikt — Šimonoseki rahutingimuste muutmine — oli saavutatud. See oli jurüdiline tagajärg.

Interventsioonil oli ka mõju suurriike sisepoliitikasse ja välispoliitilisisse suhteisse. Vaatame kuidas ta mõjus Jaapanis, riigis, mis oli otseselt kannatanud selle all.

Jaapan andis raske südamega järele. Jaapani riigimehed, vahetpidamata võidurikkad olnud väed ja avalik arvamine olid täis viha.[3] Selle tulemuseks oli kibe relvastumine. Nii teame, et septembris Jaapani parlament lubas 200 miljonit jeeni vreditti rutulikuks sõjalaevade ehitamiseks.[4] Jaanuaris 1896. a. Jaapan otsustas oma armeet ja laevastikku kõvendada. Kuni 1906. a. pidi laevastikku juurde tulema 121860 tonni, s. o. enam kui seni oli olnud laevastikku üldse, nii et kogu tonnaaž oleks olnud 226000 tonni. Uasta warem, s. o. 1905. a. pidi maavõe suurendus lõpule viidama[5]. Jaapanis projekteeritud uued laevad sisaldasid eneste hulgas suurimaid maailma lahingulaevu — 15500 tonnilise vee välja-suvega[6]. Jaapanile oli relvastuskulude katmisel heaks abiallikaks Hiinalt saadavad sõjakahjutasu summad[7].

Hiinamaale andis interventsioon tagasi osa maad, mis muidu oleks pääsmata kadunud olnud. Sellepärast valitses seal rahulolu interventsiooniga.

---

1) Murray, lk. 53.
2) —"— " 50 jj.
3) Reventlow, lk. 83 ja 84.
4) gk 1895, lk. 314.
5) " 1896, " 307.
6) " 1897, " 37.
7) Trubetzkoi, lk. 41.

Wenemaal oldi wäga röömus muidugi diplomaatilise saawutise üle (vt. lk. 37). Würst Lobanow awaldas Saksa saadikule Wenemaa tänu. See suur tagajärg olewat esimene tähtsam sündmus Nikolai II valitsemise ajal. Saksamaa olewat seda välja wöidelda aitanud, omandades suure teene maailmarahu säilitamisel.[1]

Prantsusmaa oli süwendanud kaksiklüdu sidemeid interwentsioonile kaasa-aitamisega.

Tulemused Saksamaale olid: Wenemaad oldi Itta juhitud, aga kaksiklütu poldud nõrgendada uudetud[2]. Tähendab interwentsiooni peamotiiwi (vt. lk. 34) taotlemine polnud önnestunud sel määral kui loodetud. Wenemaale lähenemine oli olnud, aga mitte sel määral, et see kaksiklüdula kardetawaks oleks saanud.

Kantsler Hohenlohe arwas 20. mail 1896. a., et kogemused ettewötte kordamisekś pole soodsad, sest Prantsusmaa olewat püüdnud Ida-Aasia aktsiooni kaudu tekkinud Saksa-Inglise wöörunemist, mis Transvaali sündmuste töttu weelgi süwenenud, kasutada Frankfurti rahu rewisjoni huwes.[3] Nii oli kokkuwöttes Saksamaa süwendanud sõprust Wenemaaga; Prantsusmaaga oli suhe umbes endine, kuna Jaapani ja Inglismaaga oli suhe halvenenud. Kas Hünas mingit erilist sõprust wöi tänutunnet Saksamaa suhtes tekkis, see on küsimusmärgi all.

Huwitaw on Marschalli märgukirjas 9. detsembrist 1895. a. awaldatud arwamine, et traditsiooniline sõbralik suhe Jaapaniga pole halvenenud.[4] Kui meenutada senini

1) Brandenburg, lk. 60.
2) — " — " 61.
3) GP XI, lk. 188, nr. 2735.
4) Brandenburg, lk. 61.

öeldut Saksa-Jaapani suhte kohta, siis näib Marschalli arvamine täele kõige lähemal seiswat. Eriti kehtiv peaks see olema Jaapani ametlike ringkonde suhtes, kuna need lähemalt kokku puutusid interventsiooni ajastul Saksamaa hilisema polütikaga, mis oli nagu nägime Jaapanile mitmeti soodustav. Mitteametlikesse ringkonnisse arvatavasti jäi enam pahameelt järele.

Inglismaa senine seisund Ida-Aasias oli kadunud, tema kohale nihkus Venemaa.[1] Inglismaa oli kaotajat poolt Jaapanit protežeerinud ja sellega ka ise kaotajaks osutunud, kuigi ainult moraalselt.

Ühendrügid ei avaldanud aktiivsust, sest neil olid mujal suuremad huvid ja interventsioonil ei olnud nende kohta otseseid tulemusi.

Suurriike võistlus Koreas.

Jaapani mõju langus ja Vene mõju tõus pariteedini: Jaapanlased olid olnud vihatud Koreas. Ja nut hoogu sai vihkamine kui peale sõja Jaapani kaupmehed ja töölised end Koreas toorelt ja vägivaldselt ülal pidasid. Jaapanis eneses oli Korea suhtes kaks voolu. Üks vool oli pettunud ebaedust Koreas ja andis nõu Koreat ta enese hooleks jätta, kuna teine vool ajalooliseus ülesandeks pidas Koreat tsiwilisatsioonile juhtida. See vool pääses mõjule ja saadik Inuje vahetati 1. septembril 1895. a. kindral Miuraga, kes oli verejänuline fanaatik.[2] Reformimeelse ministeeriumi kukutamine augustis 1895. a.[3], mis oli Jaapani prestiižile rängaks hoobiks,

1) Franke, lk. 105.
2) — " — " 114.
3) gk 1895, " 314.

mõjus siin tugevasti kaasa.

Miura nägi kuningannas takistust Jaapani poliitikale ja otsustas teda lihtsalt kõrvaldada. Ja 8. oktoobril 1895. a. tapetigi kuninganna jaapani noakangelaste ja sõdurite salga poolt Jaapani saatkonna sekretäri juhtimisel kuninglikus lossis, surnukeha põletati ära. Selle tõttu tuli noore kuninga isa partei tuhikuseks ajaks võimule, aga rahva viha polnud kuninganna surm alandanud ja pealinnas kestsid rahutused ja drew õhkkond; Miura kutsuti ära, aga sellel polnud mõju ja mässawate wäeosade katsed kuninga isikut oma võimusesse saada, toid üldise jaapaniwastase revolutsiooni puhkemise lähedale. Sel ajal, 11. weebruaril 1896. a., läks kuningal ja kroonprintsil korda salaja Wene saatkonda põgeneda.[1] Kuningat oli senini ta palees jaapanimeelse partei poolt wangis hoitud. Arenes suur mäss pealinnas ja provintses jaapanlaste kastu. Kujundati jaapaniwastane ministeerium[2]. Kuninga põgenemisega Wene saatkonda ja revolutsiooniga loodi tugew alus Wenemaa mõju järsuks tõusuks.

Jaapani mõju oli kokku varisenud. Tälle ei jäänud muud üle kui Wenemaaga kokku leppida[3], et päästa mis võimalik. Saawutatigi memorandum Korea asjus 14. mail 1896. a., milles öeldud, et Wene ja Jaapani esindajad soowitawad kuningale tagasi pöörduda paleesse, kui kahtlusi ei teki tema julgeolekuks seal; Jaapan

1) Franke, lk. 114 ja 115.
2) gk 1896, lk. 307.
3) Franke, lk. 115.

lubab kaasa aidata selleks, et nord ei tekiks; Jaapan võib pidada 200 meest oma telegraafiliinide kaitseks; Jaapani asundiste kaitseks Söulis ja awatud sadamais lubati pidada kokku 800 meest (400 Söulis, 200 Fusanis, 200 Gensanis); need wäed tulid korterisse paigutada asundiste lähedale ja tulid ära wiia kui pole põhjust karta kallaletunge. Wenelased võisid samal arwul kui jaapanlased oma wägesid Koreas pidada, samade ärawiimistinginusiga [1]). Selle lepinguga oli Wenemaa jõudnud paritudi tasemele ja Jaapan langenud ülivõimust paritudini.

Järgmiseks sammuks Wene-Jaapani suhete määramiseks Koreas oli 9. juuni [2]) 1896. a. lepe, mis alla kirjutati Moskwas würst Lobanowi ja maršal Jamagata poolt. Selle esimeses artiklis soowitatakse Koreal finantside suhtes kokkuhoidlik olla ja lubatakse tarwilike reforme puhul tekkiwa kitsikuse korral mõlemate riike walitsuste poolt laenu wastastikusel kokkuleppel. Teises artiklis lubatakse Koreale, nüpalju kui maa finants- ja õkonoomiline olukord lubab, moodustada sõjawäge ja politseid ilma wälismaa abita. Kolmandas artiklis on öeldud, et silmas pidades kergemat ühendusepidamist Koreaga, Jaapani walitsus jatkab praegusel momendil tema käes olewate liinide valitsemist; Wenemaale reserweeritakse õigus asutada telegraafi-liin Söulist kuni tema piirini; Korea walitsus võib soowikorral nimetatud liinid tagasi osta. Neljandas artiklis lu-

1) Korea, treaties, lk. 21 ja 22.
2) Mitte 28. mai, nagu on gk 1897, lk. 293. nähtawasti Julianuse kalendri järele tähendatud.

batakse tulewikus kerkiward küsimusi mõlemate riike valitsuste poolt sõbralikus vaimus arutada 1).

Witte ja 14. mai ning 9. juuni lepingud. 9. juuni leping sõlmiti kroonimise ajastul, mil sõlmiti ka Wene-Hiina salaleping (vt. lk. 65.). Jaapani esindajad olnud heameelega selleks nõus 2), sest Jaapani seisund oli Koreas halb.

Witte arwab, et Wenemaa domineeriwad õigused saanud ja et selle lepingu järele Wenemaale lubatud Koreas pidada sõjawäeinstruktoreid ja mõnisada sõdurit; see pole just täpne, seda lubati, nagu teame, 14. mai memorandumis, mis sõlmiti Söulis. „Instruktorid" on ka waieldawad isegi 14. mai memorandumi suhtes, sest seal ei esine sõna „instruktorid" ja pealegi nõib Witte mõtlewat instruktorite all isikuid, kes välja õpetawad Korea wäge, missuguseist 14. mai memorandumis juttu ei ole. Kui aga mõelda instruktorite all Wene wäes oleward ülemusi Koreas, siis ainult oleks Wittel õigus ja sedagi ainult 14. mai memorandumi suhtes. Aga ka siis ei saa Wenemaa domineeriwusest juttugi olla, sest Jaapanil oli ju samuti õigus wäge pidada Koreas, nagu teame, aga sellest Witte ei räägi. Wõib olla tahab ta siin sellega „seaduslikku" alust huua faktile, nagu hiljem näeme, et wenelased asusid Korea wäge reorganiseerima (vt. lk. 51). Witte arwab weel, et Wenemaa saawutanud ka domineeriwuse finantsalal, sest Moskwas sõlmitud lepingu järele Wenemaa pidanud määrama finantsnõuandja Korea keisri juurde, mis olewat wõrdne rahaministri määramisele. Ka see on eksitus, sest 9. juuni

1) Korea, treaties, lk. 23 ja 24.
2) Witte, lk. 65.

lepingus ei ole juttu sellest. Ja isegi 14. mai memorandumis ka suure wenitamisega waewalt saaks järgnewat lausendit teises artiklis selle tõenduseks tarwitada: „.... The two Representatives will always aim at recommending his Majesty to appoint liberal and moderate men as Ministers, and to show clemency to his subjects;"(1) Siin on ju ka ainult juttu otsekoheselt ministreist ja soowitamisest, aga mitte määramisest ja kui oletadagi, et selle lausendi põhjal wõis finantsnõuandjat määrata, siis ei saa ikkagi Wenemaa domineerimisest juttu olla, sest seda wõis ju toodud lausendi põhjal ka Jaapan samuti teha.[2] Witte nimetab ka Korea walitsejat eksikombel imperaatoriks, kes seda aga sel ajal polnud. Kuningas wõtnud omale keisri tiitli 12. oktoobril 1897. a.[3] ja teise teate järele 20. weebruaril[4]. Tõenäolisem on wiimane daatum, mis prof. Frankelt toodud hilisemas töös.

Faktiline Wenemaa tõus pariteedi ajal. 9. juuni leping ei näinud taxistawat aga seda, et warsti peale lepingut – nagu räägitasse – kuninga soovil wene ohwitserid ja allohwitserid Korea wäe organiseerimise oma kätte wõtsid. Üle aasta wiibisid kuningas ja kroonprints Wene saatkonnas (5), alles 20. weebruaril 1897. a. kolisid nad rimber uuestiehitatud paleesse. Sel puhul wõtnud kuningas, et oma sõltumatust maa ilma ees näidata, keisritätli – teadmata

Ex bibl. univ. Tart.

1) Korea, treaties, lk. 21.
2) Witte lk. 65.
3) GK 1897, lk. 338.
4) Franke, lk. 115.
5) Seal wõibolla loodigi alused Wenemaa edaspidisele tõusule Koreas. Seal olid nad wene sõjawäelise walwe all. Weel novembri lõpus

initsiatiiwil 1).

Järgmiseks Wene edusammuks oli, et ta suutis wana riwaali Inglismaa mõju Koreas wähendada, wälja lülitades direktor Browni.

Inglise ajalektede järele jaanuari alult 1898. a. olewat Wenemaa 5. novembril 1897. a. Koreaga lepingu sõlminud, mille järele inglise tollidirektor Brown wenelase Aleksejewiga asendatakse. 2) Brown oli keisrile ka finantsnõuandjaks. Nüüd pidi siis Aleksejew saama järelwalwe eksport- ja importtollele ja ka sisemaa maksele 3). Mis puutub Aleksejewi tegewusse, siis Witte arwab, et Aleksejew saawutanud lühikese ajaga täieliku mõju Korea keisrile ja kahtlemata oleks ta järkjärgult koondanud oma kätte kogu Korea õkonoomilise ja finantsala. 4)

Wenemaa süwendas weelgi oma mõju, nii 21. detsembril 1897. a. awaldati Wene seadustelehes uue Wene-Korea panga statuudid, mille järele panga esialgseks põhikapitaliks oli 1/2 miljonit rubla. Panga operatsioonid olid ette näktud Koreas ja muis Ida-Aasia mais, kus filiaalid ja komisjonärid kawatseti sisse seada.

1896. a. toodud sinna salk Wene merewäelasi; novembris oli nimelt üks hulk ohwitsere arreteeritud kui kahtlusalused, et tahtsod kuningat wägiwallaga Wene saatkonnast paleesse tagasi tuua (GK 1896, lk. 309).

1) Franke, lk. 115.

2) GK 1898, lk. 367.

3) GK nimetab teda siin eksikombel Alexineff'iks (GK 1897, lk. 340).

4) ~~Witte, lk. 130.~~ Nähtawasti segaski Witte 5. novembri 1897. a. lepingu 9. juuni 1896. a. lepinguga ära (vt. lk. 49), sest ta ütleb, et leppega kooskõlas, mis tehtud kroonimise ajal, tema nimetanud nõunikuks Aleksejewi (Witte, lk. 130.).

Panga direktsiooni asukohaks oli Peterburg[1]

Wenemaa kindlustas end ka strateegiliselt Koreas. Nii teab Reventlow, et on avaldatud leping Wenemaa ja Korea wahel, mille järele Korea loawutab wenemaale Põdra saare Wene sõebaasiks. See väike saar asub Korea merekitsuses Korea sadama Fusani ees ja peetakse seda merestrateegiliselt vägagi tähtsaks punktiks[2].

Wenemaa taandumine. Kui tõusis esile wenemaale Port-Arthuri hankimise tahe ja wõimalus (vt. lk. 111 jj.), siis Wenemaa algas oma mõju taandamist Koreas, et jõudusid mitte killustada ja waigistada wõimalikult Jaapanit, jättes talle nagu enam nuumi Koreas, et Jaapan liigseltei ärrituks Port-Arthuri suhtes.

Wenemaa arwestas siinjuures ka Inglismaaga. Nii teatab Saksa saadik Radolin välisametile 16. märtsil 1898. a., et välisminister Murawjew tähendanud sama, mis Nikolai II juba 27. jaanuaril, et tarwilik olewat Jaapani. Inglise lähenemise ärahoidmiseks saada Wene-Jaapani kokkulepet Korea alusel. Selleks olewat Jaapan saawutatau kui lubada Korea absoluutset iseseiswust, mida Wenemaa ka ise soowiwat.[3]

Märtsis 1898. a. teatabki ametlik „Prawit. Westnik", et Wene instruktoriele ja Wene finanss-nõuandjale wõõrastewaenulike intriige kaudu Koreas on raskusi tekkinud ja need

1) GK 1897, lk. 301.
2) Reventlow, lk. 115.
3) GP XIV, 1; lk. 159, nr. 3758.

asjaolud olewat põhjust andnud järelpärimiseks, kas edaspidine nimetatute sealwiibimine on soowitaw. Küsimuse lütamise puhul olewat finantsnõunik tagasi tõmmatud. Ohwitserid ja allohwitserid pidawat aga ajutiselt jääma, silmas pidades ebakindlat olundit Koreas. Wenemaa wõivat, seet ei olewat enam seotud wastutusega, mis Wene instruktorite ja nõuniku Koreas wiibimine temale asetanud, igast tegelikust osawõtmisest Korea asjus loobuda, lootuses, et tänu Wene toetusele tugewnenud noor riik wõimeline on nii sisemist korda kui ka oma taielikku iseseiswust iseseiswalt ülal hoidma. Wastasel korral wõtwat Wenemaa abinõud tarwitusele, et huwe ja õigusi kaitsta, mis Wenemaale kui Korea naaberwõimule kuuluwad.[1]

Seda walitsuse teadaannet aitab meile selgemaks teha Witte. Ta ütleb otsekoheselt Wene instruktorite ja nõuniku ärakutsumise põhjuse, mis oli kartus jaapanlaste eest ja krahw Murawjew Jaapani nõudel olewat kõrwaldanud Koreast Wene instruktorid, sõjawäekomando ja selle järele pidanud ka Aleksejew ära sõitma[2]. Nii oli siis walitsuse teadaandes nimetatud järelpärimine ainult kometimäng.

Walitsuse teadaande ja Witte teate wahel on aga wastolusid. Esimese järele ohwitserid ja allohwitserid jäid kohale peale finantsnõuniku tagasitõmbamist, aga teise järele sõjawäelased kõrwaldati Koreast enne kui Aleksejew pidi ära sõitma.[3] Kuidas see asi õieti oli, on raske kindlaks teha, aga tõenäoisem on, et Witte wist eksib unustuse tõttu.

Witte teadet, et nii sõjaline mõju Koreas, kui ka finantsja ökonoomiline mõju Wene agentide kätest üle anti Jaa-

1) Franke, lk. 115 ja 116.
2) Witte, lk. 131.
3) " " 131.

pani agentide kätte [1]), on raske interpreteerida. Wõibolla mõtleb Witte siin otseselt, aga wõib-olla ka sümboolselt. Näib olewat tõenäoliseem siiski, et otsest üleandmist ei olnud, sest kasutatawas materjalis pole leidunud wihjeid selle tõenduseks, samuti pole juttu Jaapani instruktoreist ja nõunikest sel ajal.

Taandumise poliitikast juhitud Wenemaa tulebki Jaapani soovele ssaliselt wastu uue lepingu asjus. Kui wenelased Port-Arthurisse asusid (vt. lk. 116), siis tekkis Jaapanis ajutiselt lootus, et Wenemaa soovi täitumise puhul oleks ehk kergem temaga Korea suhtes kokku leppida. Jaapani välisminister parun Nissi näis selleks sobiw mees olewat, ta oli poole omast elust Wenemaal wiibinud ja valdas täielikult wene keelt. Märtsis 1898.a. andis ta üle parun Rosenile [2]) Wene-Jaapani lepingu projekti huwialade jaotamise alusel. Projekt lõppes lauseiga, kus oli väljendatud, et kohustis Koreale nõu ja abi anda pidawat Jaapani hooleks jäetama ja et sellega kooskõlas, juhul kui Wenemaa nõustuks Jaapani-walitsuse vaatega, siis see vaatleks Mandžuuriat ja selle randa kui igas suhtes väljaspool tema huwiala olewat. Parun Nissi projekt ei leidnud tarwilikku sümpaatiat Peterburgis, vaatamata parun Roseni toetusele. Seal ei tahetud pretensioonest Korea suhtes loobuda. [3]) Sellepärast tehti teiselaadiline leping.

Leping Korea suhtes sõlmiti 25. [4]) aprillil 1898.a. Esimeses artiklis Wenemaa ja Jaapan tunnustawad täielikku Korea iseseiswust ja loobuwad igasugusest otsesest wahelesegamisest maa sisemisisse asjusse. Teises artiklis Wenemaa ja Jaapan

1) Witte, lk. 131.
2) Wene saadik Tokios.
3) Trubetzkoi, lk. 49.
4) Goetzis, kommentaaris nimetatakse eksikombel, et leping olewat sehtud 11. mail (Goetz, lk. 47).

kohustuvad mitte anda Koreale militaarinstruktoreid ega finantsnõunikke, ilma et enne oleks wastastikku kokkulepitud ses suhtes. Kolmas artikkel ütleb, et silmas pidades Jaapani ettewõtete laia arengut Koreas, samuti Koreas elutsewate jaapanlaste suurt arwu, wene walitsus ei takista kommerts- ja industriaalsuhete arengut Jaapani ja Korea wahel. 1) See punkt on sellepoolest huwitaw, et siin on juba kõrwalekaldumist pariteedist kuna Jaapani huvid siin ühepoolselt tagatud. Nii hakkab Jaapan Koreas jälle ülekaalu wõtma. {Üheks abiaktsiooniks selleks kujunes välja ka a. 1899 Tokios asutatud „Tō-A dobun kwai" s.o. „Ida-Aasia kultuurliit", mis pidi kolm riiki – Hiina, Jaapani ja Korea õhtumaise hädaohu wastu kokku liitma. Liidu sihid olid: status quo Ida-Aasias, haridusliku seisundi tõstmine ja natsionaalfõudude kõwendamine. Kuna Hiinas sel asutisel üsna suur edu oli, siis oli seda aga hoopis vähem Koreas. Siin olid ajaloolised mälestised jaapanlasilt weel liig wärsked, oli ju Jaapani käsi raskelt maal lasunud. Kultuurliidu tegewus piirdus sellejärast siin sellega, et jaapanimeelset, esijoones wenewastast parteid kujundada. 2)

<u>Korea suhted Hiina- ja Saksamaaga.</u> Neist nimetatud riikest oleks tähtsaim selgitada suhet Hiinaga kui endise kaitseriigiga, kes wõis esineda tarbekorral traditsioonilike pretensioonega Koreas. Hiinamaa oli tunnustanud Šimonoseki rahuga Korea iseseisvust juriidiliselt (vt. lk. 21). Aga fautiliselt näis Hiinamaa seda mitte tunnustawat.

1) Korea, treaties, lk. 24 ja 25.
2) Franke, lk. 142 ja 143.

Hiinamaa ja Korea wahel polnud isegi diplomaatlikku esinduskorraldust. See ebasõbralik wahekord kestis septembrini 1899. a., mil sõlmiti sõprus- ja kaubanduslepingu, millest juba järeldada wõib Hiina poolt tõelist ja täielikku loobumist Koreast.

Nimetatud leping sõlmiti 11. septembril. Sissejuhatavalt selles on öeldud, et Korea ja Hiina keisrid tõeliselt soowides asutada permanentseid harmoonia ja sõpruse suhteid, on otsustanud sõlmida lepingut selleks otstarbeks. Esimeses artiklis on öeldud, et olgu kestew rahu ja sõprus Hiina ja Korea impeeriumide wahel. Kodanikke lubatakse waatastikku soodustada. Teises artiklis on öeldud, et peale selle lepingu sõlmimist kumbki pool wõib diplomaatlikke esindajaid õue juurde ja awatud sadamaisse konsulaaresindajaid saata, kusjuures kehtiw on enamsoodustise printsiip. Lepingus on öeldud isegi, et poolte sõjalaewul on wabadus kõlastada üksteise sadamaid, vaatamata sellele, kas need on awatud väliskaubandusele wõi mitte.[1]

Saksamaa mõju Koreas oli wäga wäike. Nii on Rülowi ülestähenduses 14. märtsist 1899. a. öeldud, et sinnamaani olnud, niipalju kui teada, üks ainuke Saksa kaubamaja Koreas tegewuses; Saksamaal olewat ainult majanduslikud huwid seal.

Hiina „tänulikkuse" eksploateerimine ja suurriike wõistlus selle ümber.

Prantsusmaa saavutised.

Tähtsamad lepingud kuni 1897. a. lõpuni: 1895. a. suwel, 20. juunil, kui interwentsiooni tulemused alles valmimisel,

1) Korea, treaties, lk. 35 jj.

saavutas Prantsusmaa olukorda kasutades kaks kokkulepet. Üks neist määras piiri Tongkingi ja Jünnani ning Kuangsi provintsi wahel nii, et Prantsuse piir liikus tubli osa wõrra Jünnani provintsi [1]. Et see leping inglaste poolt tingimusi wabaksantud maaosad (vt. lk. 3) Prantsusmaale välja andis, siis esines Inglise esindaja ägeda protestiga hiinlaste ees, aga see jäeti tähelepanemata [2]. Teises kokkuleppes lubas Hiina neli kohta vabaks Prantsuse kaubandusele Jünnani ja Kuangsi provintsis. Need olid: Lungtou, Mängtse, Hokou ja Ssumao. Seale selle lubati Prantsusmaale eesõigusi mäetöötuste eksploateerimiseks Jünnani, Kuangsi ja Kuangtungi provintsis ja Annami olemasolewate ehk weel projekteeritawate raudtede jatkamist Hiina territooriumile [3]. Järgmiseks Prantsuse saavutiseks oli 15. märtsil 1897. a. Hiinamaalt saadud deklaratsioon, millega Hiina kohustus mitte loowutada Hainani saart ei ajutiselt ega alaliselt wõõraile wõimele [4]. Hainani kinnistamine oli tähtis samm Prantsusmaale, sest kindlustas Tongkingi wõõra strateegilise ja majandusliku wõimu wastu, kuna Hainani saar moodustab enesest Tongkingi lahe wastas olewa piirdeosa. Nii jäi mõfu ka Tongkingi lahes Prantsusmaale kindlustatuks.

Maikuul süwendas Prantsusmaa oma mõfu Tongkingi piiri ääres asuwais Hiina osis, tehes Hiinaga lepingu, mis

---

1) Murray, lk. 26 ja 27.
2) Franke, lk. 119.
3) Murray, lk. 28 jj. GK on eksikombel nõlemad lepingud märgitud juulikuu all ja ühe lepinguna (GK 1895., lk. 314).
4) Murray, lk. 98.

andis suuri kaubanduslikke eeröigusi [1]. Ja järgmisel kuul sai Prantsusmaa öiguse raudtee ehituseks Laokaist Punase jõe lähedal Jünnanfusse [2] – Jünnani provintsi pealinna.

Wahepeal oli Prantsusmaa 15. jaanuari 1896. a. lõpinguga Inglismaaga lahendanud ka Menami oru küsimused. [3]

Hiinale antawate ühislaenude küsimus kuni 1898. a. märtsini.

Wene-Prantsuse laen. Hiina oli maa, millel ei puudunud rikkad abiallikad, pealegi polnud tal nimetamiswäärt riigiwõlga, aga siiski ei suutnud ta nõuetawat summat, 230 miljonit taeli, Jaapanile kokku saada omast käest ja oli tarwilik laenusaamine. Juba märtsis 1895. a. olid „Birževõja Wedomosti" sellele tarwidusele osutamed ja tähelepanu sellele pööranud, et rahaandvad wõimud finants-administratiiwse eestkostmise Hiina üle sisse seaksid ja et Wenemaa peaks sellest igal tingimusel osa wõtma. Olewat ~~kõige~~ õigem, kui Wenemaa välismaised laenud Hiinale garanteeriks. Kui see mõte mitte Wene valitsusringest pärit polnud, siis oli see vähemalt sealt

1) GK 1897, lk. 338.

2) Krause, II, lk. 410. See raudtee awati lõpuks 1910. a., kuna palju mucid projekte hoopis läbiwiimata jäid (Franke, lk. 110).

3) Selle jäinele wasak Mekongi kallas langes Prantsuse mõju pürkonda, niisama maaala idapool Menami orgu, kuna lääne poolne osa Inglise mõjupiirkonda langes. Siamist jäi iseseisvaks puhwerriigiks aimelt Menami org, kuhu pooled kohustusid mitte vägesid wiima ~~ilma~~ teisepoole nõusolekuta (Murray, lk. 54 ja 55 ja GK. 1896, lk. 307).

üle võetud. Juba maikuus hakkasid läbirääkimised laenu asjus Peterburgis ja Pariisis Wene rahaministri Witte juhtimisel. Hiinale pakuti esimese kahjutasu summa tasumiseks ja muudeks sõjast põhjustatud tarbeiks 400 miljonit franki 4%-ga wene riikliku wastutusega 1). Leping selle üle sõlmiti Wene-Prantsuse sündikaadi ja Hiina wahel 6. juulil 1895. a. Laen oli amortiseeritav 36. a. fooksul, nimetati „Hiina 4% kuldlaen a. 1895." Emissioon anti 6. Prantsuse ja 4. Wene panga kätte 2). Sel korral polnud veel interwentsiooni käik lõpule jõudnud ja kasutati soodsat aega Hiinamaalt kontsessioone hankimisens, sest ta oli ju tänuwõlglane. Interwentsiooni rühmas oli aga pragusid, nimelt Saksamaa oli laenutehingust välja jäänud.

Franke teab isegi, et Hiina walitsust olewat hoiatatud Saksa- ja Inglismaa poolt wene kawatsusega nõustumise eest, mis Hiina suweräänsust nõrgendaks ja maa wene wasallriigiks muudaks. 3) Sel polnud aga tulemusi. Teiseltpoolt aga Wenemaa ei kutsunudki oma interwentsioonikaaslast Saksamaad laenuoperatsioonist osa wõtma ja hiljem kui juba laen oli sõlmitud, tekkis üsna piinlik jutuajamine ses suhtes Saksa saadik Radolini ja välisminister Lobanowi wahel, millest esimene teatab kantsler Hohenlohele 9. augustil 1895. a., et würst Lobanow olnud näiliselt piinlikus seisundis tema avaliku, aga sõbralikus toonis peetud jutuajamise üle ja wastanud, et Wenemaa sellepärast arwas wõimaliku olewat soori-

1) Franke, lk. 105 ja 106.
2) Murray, lk. 35 jj.
3) Franke, lk. 106.

tada ühepoolset laenu, et Saksamaa sameti oli astunud läbirääkimisisse laenu asjus Hiinaga; kui tema (Radolin) seda energiliselt eitanud, siis arwanud Lobanov, et Wenemaa olnud sunnitud seda ühekülgset sammu tegema, sest prantslased polewat nõus olnud laenust osa wõtma, millest Saksamaa osa wõtaks[1]. Radolini sõbralik toon oli tingitud wastawast instruktsioonist 6. juulist, kus oli öeldud, et ei tahtiwat pahameelele wahejuhtumise üle nüüd nähtawat väljendust anda.[2] Inglismaa ei tulnud muidugi esialgu Hiinas arwesse laenu suhtes, sest ta prestiiž oli Hiina silmis langenud Jaapani toetamise poliitika pärast.

Saksa- ja Inglismaa ühine laenupoliitika. Saksamaa oli sattunud pahasse seisundisse. Et ta wäljakuukumises süüdi ka Berlüni kõrge-finants oli, selles pole kahtlust. Hiina valitsus andis Saksamaale mõista, et ta mitte wastu ei olekr kogu kahjutasu küsimuse korraldamist andma Saksa kätesse[3], ainukese tingimusega, et Inglismaa osa ei wõtaks laenudest. Ülesanne polnud aga Berlüni kõrgfinantsi ülalpidamise pärast wõimalik. Inglismaa püüdis Saksa prestiiži Hiina silmis oma huwes kasutada. Et Saksamaa lõhema laenu oma kätte sai ja et saksa pankürid ainult ühes inglasiga seda sõlmida soowisid, siis pääsis Inglismaa hiinlaste kiuste nende wõlausaldajate hulka. Sellega tegi Saksamaa oma poliitilisele seisundile kahju, vastolu kaksiklüduga suurenes ja usaldus Hiina poolt vähenes. Laenu läbirääkimised algasid weel 1895. a. ja

1) GP IX, lk. 312 ja 313, nr. 2290.
2) " IX, " 305 " 306, " 2283.
3) Saksamaal olid laenu asjus Hiinaga juba suhted ja kõgemused. 1895. a. aprillist on juba teade, et Saksa pangamajad („Häuser")

23. märtsil 1896. a. jõuti lepinguga valmis.[1] Laen sõlmiti Saksa-Aasia panga ja Hongkong-Šanghai pangakorporatsiooni ja Hiinamaa vahel. Summa suurus oli 16 miljonit sterling-naela ja nimeks oli „Hiina keiserliku valitsuse 5.%-ne laen a. 1896." Laenu termin oli 36. a. Lepingu 7.-as punktis oli reservatsioon, et Hiina meretollide administratsioon peab jatkama oma tööd niisuguse korraldusena, nagu ta olevikus on, kogu laenu kestuse ajal[2], s.o. et ei tohi muudatusi ette võtta. See oli Inglismaa huves, sest meretollide valitsus oli inglase käes ja Inglismaa kartis, et see paremus võiks kaksikliidu kätte saada. Mõlemad seni kirjeldatud laenud olid meretollega kindlustatud.[3] Nii oli siis laenukindlustus Inglise kontrolli all.

Ja 13. veebruaril 1898. a. saawutab Inglismaa koguni Hiinalt deklaratsiooni, millega see lubab, et Hiina meretollide peainspektoriks on inglane niikaua kui Inglise kaubandus esimesel kohal Hiinas on teiste riikega võrreldes.[4]

Saksa-Inglise ühislaenu poliitika järgmiseks tulemuseks oli 1. märtsi 1898. a. kokkulepe Hiinaga „Hiina keiserliku valitsuse 4½ %-se 1898. a. kuldlaenu" kohta. Siin olid samuti tegevad Saksa-Aasia pank ja Hongkong-Šanghai

---

on üle võtnud 6.%-se Hiina laenu 50. miljoni marga ulatuses, mis kuni 1900. a. polnud ülesõeldaw ja oli garanteeritud Hiina meretollega (GK 1895, lk. 313). Selle teate suhtes äratab küll vähe kahtlust asjaolu, et selle laenu leping pole avaldatud Murray's, kus muidu hulk sarnaseid lepinguid ära toodud.

1) Franke, lk. 107 ja 108.
2) Murray, lk. 55 jj.
3) Franke, lk. 108.
4) Murray, lk. 105 ja 106.

pangakorporatsioon. Laenu summa oli jalle 16 miljonit sterlingnaela. Laenu terminiks oli 45. a. Ka selles kokkuleppes oli tolliwalitsuse muutmatuse reserwatsioon.[1]

Wenemaa saawutised kuni Port-Arthuri hankimiseni.

Wene-Hiina pank. Prantsuse pankiirid palusid selle tiene wastutasuks, mis nad osutasid Wittele laenu sõlmimise juures, tema abi pangaasjanduse laiendamise alal Hiinas. Selle tõttu Witte oma initsiatiivil ja nende Prantsuse pankiiride palwel asutas Wene-Hiina panga, milles peaosalised olnud prantslased. Alal olnud tugewaks aktsionäriks seal ka Wene riik, peale Prantsusmaa ja Hiina, wiimasel olnud ka üsna suur deposiit seal,[2] nimelt 5 miljonit taeli; nagu nähtub Wene-Hiina kokkuleppest panga asjus 28. augustist 1896. a.[3]. Wene-Hiina panga tähtsust Kauge-Ida ekspansioonis selgitab meile kujukalt üks Preisi Hamburgi saadiku krahw Metternichi teade. Ta ütleb, et Wene-Hiina pank on oma osakonnad jaotanud ile tähtsamate Hiina punktide. Pank ostwat vaikselt maju ja maid ehk laenawat hüpoteegi kindlustuse wastu niisuguseile tööstusettewõtteile, mis kord tähtsaks wõiwad saada, et saawutada wõimu ja mõju. Peale selle olewat pangal palju suuremad abinõud käepärast, kui seda pangakapital wõimaldab; Wene valitsus andwat järelikult

1) Murray, lk. 107 jj. GK on eksikombel öeldud, et see laen sõlmitud weebruarikuu keskpaiku (GK 1898, lk. 368).
2) Witte, lk. 41.
3) Murray, lk. 78.

lisasumme; Jaapanis tegutsewat ta samuti. Sääl olevat taaga ettevaatlikum ja lükkawat enamasti jaapanlasi oma wärbamisile warjukatteks ette.[1]

Suure Siberi raudtee küsimus ja Mandžuuria. Nagu teame oli suur Siberi raudtee ehitusel. Raudteehitus oli jõudmas Taga-Baikalini ja tuli tarwidus otsustada küsimus, kuidas raudteed edasi juhtida. Witte arwab, et üsna loomulik, et temas sündinud mõte wiia raudteed otsejoones Wladiwostoki suunas, läbi lõigates Mangaolia ja Mandžuuria põhjaosa, millega oleks saadud tunduw kiirendus[2]. Siit tundub, et Witte mõtte sünd oli siis kui raudtee Taga-Baikalini oli jõudmas, kuigi see teatud määral waieldaw wõib olla. Kui see nii oli, siis ei saa Wittet mõtte autoriks lugeda ja kui õigusele wastawaks awaldiseks wõtta teadet 13. märtsist (1895. a.) „Nowoje Wremjas", mida Franke ära toob, et weel enne raudtee ehitamisele asumist pannud Kauge-Ida tundjad ette, seda kõige lühemas sihis läbi Mandžuuria wiia[3].

Olgu kuidas oli esialgse initsiatiiwiga, aga Witte oli see, kes asja lükkele wiis. Ta kawatses püüda seda rahulikul teel, mis põhjendatud wastastikuseile kommertskasudele. Ta pühendas asjasse würst Uhtomski jakandis ette sellest küsimusest ka keisrile.[4]

Kui tuli keiser Nikolai II kroonimise aeg, siis kõik maad saatsid esindajaid Wenemaale. Hiinast saadeti Lihungčang, kes oli kõige wäljapaistvam tegelane, asudes Hiinas kõige kõrgemal ametuohal, nii et tema saatmine pidi tähendama erilist. Hiina tänu intervenitsiooni eest ja abi eest raha-

1) GP XVII, lk. 81.
2) Witte, lk. 42.
3) Franke, lk. 110 ja 111.
4) Witte, lk. 42.

liste asjade korraldamisel.[1] Lihungčang jõudis Peterburgi 30. aprillil.[2] Wene valitsus otsustas seda soodsat juhust läbiräägimisiks kasutada.

Keiser tegi wittele selle ülesandeks. Läbiräägimisil witte toonitas, et tänu Wenemaale jäänud Hiina terveks, et Wenemaa kuulutanud Hiina terwikluse printsiipi; olewat waja Wenemaad aseltada seisundisse, et ta wõiks tarbe korral abistada Hiinat. Selleks olewat waja raudteed, et anda wägesid Euroopa-Wenemaalt ja Wladiwostokist. Peale selle olewat waja raudteed majanduslikel kaalutlusil, sest ta tõstab tulundust nii Wene kui ka neis Hiina osis, kust ta läbi läheks. Lihungčang tegi alul siiski mitmesuguseid takistusi.[3]

Wene-Hiina salaleping. Aga lõpuks lepiti siiski kokku salalepinguks mais 1896. a., mille tähtsamad punktid olid järgmised:

Art. 1. Iga agressioni puhul, mis Jaapanilt juhtud Wene, Hiina ehk Korea territoriumi wastu, mõlemad pooled aitawad ünsteist kõigi maa- ja merejõududega, mis neil sel momendil kasutada, samuti aitawad niipalju kui wõimalik ünsteise wägesid moonastada.

Art. 2. Separaatrahu ei tohi sõlmida.

Art. 3. Militaaroperatsioonide ajal peawad kõik Hiina sadamad tarbekorral awatud olema Wene sõjalaewule.

Art. 4. Hiina nõustub raudtee ehitamisega läbi Hiina Amuri (Heilungkiangi) ja Kirini provintsi Wladiwostokki. Raudtee ehitus ja eksploatatsioon jääb Wene-Hiina

1) Witte, lk. 41 ja 42.
2) GK 1896, lk. 264.
3) Witte, lk. 45-47.

Panga ülesandeks. Abntrakti tingimuste üle räägiwad läbi Hiina minister Peterburgis ja Wene-Hiina Pank.

Art. 5. Sõjaajal on Wenemaal õigus wabalt tarwitada raudteed wägede weoks ja warustamiseks. Raha ajal on samad õigused, aga peatused ei tohi olla muist motiiwest juhitud kui ainult transport-teenistuse tarwidusist.

Art. 6. Leping astub jõusse päewal, mil art. 4 das nimetatud kontrakt kinnitatakse Hiina keisri poolt. Lepingu kestwus on 15. a.[1]

Rosthorn oma töös nimetab, et selle lepinguga Wenemaale on lorwutatud Kiaučou laht.[2] See arwamine näib ekslik olewat, sest eespool toodud lepingus sarnast lausendot pole.[3] Küll on toodud niisugune lausend ära n. n. Cassini konwentsioonis," mis trükitud 30. oktoobril 1896. a. „North China Heraldis" ja misugust konwentsiooni Wene-Hiina wahel pole tõeliselt olnudki.[4]

Mis puutub Witte mälestusis toodud lepingu aluseisse, millest leping olewat sündinud, siis need käesolewas töös toodud lepingu teksti wastu ei räägi, kuigi differents on olemas. Nimelt on Witte töös juttu wöörandatawast maaribast[1], millele raudtee ehitatakse, kuna Murray tekstis seda pole. Et see tekst täiesti autentiline ei ole, siis jääb siiski wähe kahtlust, kuigi muidu wäga tõenäoline on, et

1) Murray, lk. 81. See tekst ei ole just absoluutselt kindel, sest on toodud ajalehe järele („Daily Telegraph", 15. weebruarist 1910. a.).
2) Rosthorn, lk. 205.
3) Murray, lk. 81.
4) Murray, lk. 79 jj.
5) Witte, lk. 48 ja 49.

Witte eksib, segades osalt ära salalepingu teksti 8. septembri lepingu tekstiga (vt. allpool). 1) Krause oma raamatus räägib, et Wenemaa n. n. „Cassini konwentsiooniga" saanud luba Ida-Hiina raudteed läbi Mandžuuria ehitada. 2) See on juba kindel eksitus, nagu eelnewa põhjal teame. Ka Franke oma töös käsitab well „Cassini konwentsiooni" ekslikult, arwates teksti mitte autentilise olewat, aga risu siiski autentilise 3) – ja lepperd ei olnud ju mitte üks, vaid kaks nagu teame, millest teine jäzgmine (kokkuvõetult):

Ida-Hiina raudtee kontrakt 8. septembril 1896. a.: Wene-Hiina pank asutab raudtee ehituseks ja kasutamiseks kompanii nimega „Ida-Hiina raudtee kompanii;" pitsati saab kompanii Hiina walitsuselt; aktsiaid wõiwad omandada ainult hiinlased ja wenelased; kompanii president nimetatakse Hiina walitsuselt, aga on kompanii palgal; roobaste laius on sama, mis Wene raudteel; maad, mis on tarwilikud ehituseks, töötamiseks (opereerimiseks) ja liini kaitseks, samuti maad liini naabruses liiwa, kiwide jne. saamiseks, wõõrandatakse vabalt kui need maad on riigi omandus; kui nad kuuluwad eraisikuile, siis võetakse üle maksu eest ehk makstakse igaaastast renti jooksvate hindade järele; maad, mis kuulu-

1) Skrine räägib lk. 341 detsembrikuu (1896) konwentsioonist, mis Wenemaale lubab sõjalaewu pidada Liaotungi sadamais. Murray kogus niisugust konwentsiooni ei ole ja ka mujalt materjalist pole leidunud niisugust konwentsiooni. Nii et arwatawasti on tegu siin Skrine eksitusega.

2) Krause, II, lk. 409.

3) Franke, lk. 112 ja 113.

vad kompaniile, vabastatakse kõigist maamaksest; kompanii on vastutav selle eest, et Wene väed ja sõjamaterjal veetakse läbi otseselt ühest Wene jaamast teise ilma peatamata tuel rohkem kui otseselt vajalik; Hiina valitsus kannab üle kompaniile täieliku õiguse opereerida liinil omal arvel ja riisikol. 1)

Wene-Hiina pank, Wene-Hiina salaleping ja Ida-Hiina raudtee kontrakt moodustasid tugeva tegeliku aluse Wene ekspansioonile Hiinas ja Koreas. Kerkib küsimus, kuidas suhtus suurde Siberi raudtusse Jaapan. Witte järele olevat Jaapan tee vastu võtnud ilma igasuguse vihata. 2) Mõjuandev oli siin kesjaolu muidugi, et valitses Ito ministeerium. Ito oli aga nagu hiljemgi näeme (vt. lk. 344 ja 381) leplik ja sõbralik polütik Wenemaa suhtes. Kes-teab, võib-olla ka sellepärast tuligi kabinetinuutus Jaapanis.

Ito ministeerium astus tagasi septembris; ajalehtede järele sellepärast, et ta välispolütikaga enamus saadikutekojast rahul polnud 3). Kindlasti Jaapanis pidi neid olema, kes Wene ettevõtete vastu olid, pealegi olid ju venelased nendele ammugi mõista andnud, et on vodata aggressiooni Mandžuurias. Näiteks kirjutab „Nowoje Wremja" 13. märtsil 1895. a., et Mandžuuria ammugi kuuluvat Wene kaubanduslike huvide sfääri ja ei võivat mingil juhul Jaapani saagiks saada 4).

Kui Lihungčang oma Euroopa reisult tagasi tuli, lan-

1) Murray, lk. 74 jj.
2) Witte, lk. 47.
3) GK 1896, lk. 308.
4) Franke, lk. 110.

ges ta põlu alla ja trahviti aasta palga äravõtmisega.[1] Kasutatawast kirjandusest pole näha, mispärast see sündis, aga kas ei ole sün tegu sellega, et leiti, et Lihungčang wahest Wenemaale palju wastu oli tulnud.

Belgia raudtee-kontsessioonid. 27. mail 1897. a. sõlmiti esialgne kontrakt Hiina raudtee kompanii ja „Société financière et industrielle belge en Chine" wahel, mille järele näha, et Hiina walitsus on lubanud kontsessiooni raudtee ehituseks Lukouciao'st Pekingi ligidalt Hankouni Hiina raudtee kompaniile, kes omas kapitali 30 miljonit jeeni. Sama kompaniile oli lubatud hankida laenu 4 miljonit 500 tuhat sterlingnaela raudtee tarbeks Belgia kompaniilt 4%. Laenu kindlustuseks oli ehitatav raudtee ja selle warandused. Belgia kompanii andis ehituste jiehi, kes seisis Hiina raudtee kompanii juhatuse all. Belgia kompaniil polnud õigust kontrakti üle kanda teisile maadele ega nende kodanikele[2]. 27 juulil täiendati seda esialgset lepet lisaprotokolliga[3]. Belgia kuningarki oli Ida-Aasia äritsemisest huwitatud ja tegi keiser Wilhelmile ettepaneku temaga ühes mõnist aurist ettewõtteist osa wõtta, kus miljoneid wõiwat teenida.[4] Nähtawasti olid Ida-Aasia kontsessioonid wäga tulurikkad, miosugune asjaolu pidi riike wõistluse nende pärast pinewile ajama. Belgial oli weelgi sel alal edu. Nimelt 26. juunil järgmisel aastal sõlmitakse weel üks laenukontrakt – seekord Belgia kompanii „La Société d'Etudes des Chemins de Fer en Chine" ja Hiina wahel, mil-

1) GK 1896, lk. 309.
2) Murray, lk. 145 jj.
3) – " – " 148 ja 149.
4) Bülow I, lk. 80.

lest näeme, et eelnimetatud raudtee kontsessioon oli antud 20. oktoobri dekreediga 1896. a. Hiinaraudtee kompaniile (raudtee pikkus 1300 km). Selle kontraktiga sõlmitakse 5% võlalaen, nimega Hiina 5%-ne 1898. a. laen.[1] Laenuteenimise oli 20 aastat. Osa raha deponeeritakse Vene-Hiina pankra[2]. Täiesti on Peking-Hankou kontsessioon kuuride võistluse järgast.

Selle kohta kirjutab „Münchener Allg. Ztg." juulis 1898. a., et ravatseitud raudtee liin läbib Honani provintsi, mis Inglise-Haaba sõndikaat, mis tõotab teatavasti Briti rahaga, omab määtõõsõõsõõsõõ õigust, ja nüüd Hankouni Jangtsel, s.o. otse Inglise mõjusfääri südamesse. Ainult väike osake sellest teest olevat ehitatud ja rahanduslikult ogatahes mitte käsõõsõõsõõsõõ Belgia kompaniid kohta arvatakse, et see tähtsalt Venemaa poolt otse lükatud oli.[3] See näib väga tõenäõõsõõsõõs

kull wastu töötanud, aga Prantsuse ja Wene saadikute abil wiis Belgia oma üritusе läbi [1]. Nii wõis Wenemaa oma ekspansiooni arwele ühe punkti juurde kirjutada. Selle kohta kirjutab Wilhelm II vaga iselaomustawalt Nikolai II, öeldes, et Nikolai diplomaatia on nue suure tagajärje Hiinas saawutanud, milleks tema (Wilhelm) enesele lubawat Nikolai II-le õnne soovida, seda enam, et ilma tulistamata, Inglismaale mittesoowitud Belgia laen wastu wõeti. [2]

Nii tungis Wene finants-ekspansioon Belgia selja taga Jangtseni välja.

Saksamaa saawutised.

Saawutised kuni Kiaučou hankimiseni. Hiinamaa, kelle puutumatus mandril oli kolme riigi protesti tõttu säilunud, andis tänuna Saksa riigile esiteks väikse maatüki sadamalinna Tientsini juures kui kontsessiooni sealseile Saksa kaupmeelile ja lubas samuti Saksa asundise sisseseadmist Hankous [3]. Leping Hankou kohta sõlmiti 3. oktoobril 1895. a. Esimeses artiklis on juttu lepingu tegijaist ja määratakse Saksamaale loowutataia maa piirod. Teise artikli järele Saksa konsul maksab aastas seni hiinlaste poolt aastas makstud maksude summa suuruses maksu, mille ast maatükk igaweseks ajaks Saksa valitsusele renditakse. Hiinlased ei tohi asundises kaasa elutseda. Neljas artikkel määrab, et sunniwõõrandus hiinlasest omaniku suhtes wiiakse läbi Hiina wõimude poolt Saksa konsuli ettepanekul. Kuuendas artiklis määr-

1) GK 1898, lk. 370 ja 371.
2) Goetz, lk. 56.
3) Reventlow, lk. 84.

ratakse, et kui Hiina valitsus tahab üle asundise raudteed juhtida, siis loowutatakse talle selleks tarwiline maa tagasi. Kaheksas artikkel määrab üldiselt, et asundis saab seespool Hankou lepingusadama püre olema.

Leping Tientsini asundise kohta sõlmiti 30. oktoobril 1895. a. Leping määrab muu seas, et sea asundis rendi tud igaweseks ajaks; asundisse lubatakse aga ka hiinlasil asuda kooskõlas hiljem väljaantawate maaostutingimusiga; selle lepingu järele tarwilikuks saav sunniwõõrandus wiiakse läbi Hiina võimude poolt ja Saksa Tientsini asundise walitsuse poolt maksstakse Hiina valitsusele iga-aastast maamaksu kooskõlas Rantsuse asundislepinguga.

Mõlemad Saksa asundised võttis Saksa-Aasia pank valitsuselt üle, mille kohta sõlmiti lepingud Saksa-Aasia panga ja Saksa walitsuse wahel. Tientsini asundise kohta sõlmiti leping 29. mail 1897. a., mille järele Saksa walitsus lubab hankida asundises olewad maatükid ja hooned ja üle anda Saksa-Aasia pangale, kes omaltpoolt kohustub hankeks tarwilikud rahasummad walitsuse käsutusse andma. Teine leping Hankou kohta, mis sõlmiti 10. wiebruaril 1898. a. on sisu mõttelt sama. 1)

Nagu teame oli Saksamaal ka sõebaasi hankimise kawatsus juba ammu, aga see kawatsus ei leidnud täitmist kuni Kiaučou hankimiseni.

Teisist kawatsusist on ehk nimetamiswäärt ooberst Lieberti lugu, millest Waldersee (Saksa marssal) üles märkinud 6. jaanuaril 1897. a. Liebertit Wilhelm II tahtis Hiinamaale wäe reorganiseerijaks pakkuda. Liebert pidi

1) St. A. 61, lk. 229-243, nr. 11648.

ühtlasi Hüna keisrile Musta Kotka ordeni üle andma[1]. Tal olid juba kohad valmis tellitud aurikul ja oli juba keisriga jumalaga jätnud kui korraga välisametisse kutsuti, kus ülesanne ära muudeti. See sündis ühe Radolini teate põhjal. Waldersee arwab, et wenelased Liebertit ei tahtnud lasta Hünasse kartusest, et ta nende mõjule kardetawaks wõis saada[2]. See Waldersee arwamine on kui mitte ekslik, siis vähemalt ebatäielik, sest Radolini aruandes 21. novembrist 1896. a. olevat juttu Hüna saadiku awaldusist, mille järele ordeni andmist Hüna keisrile, enne kui Hüna midagi „Greifbares" Saksamaa jaoks teinud, seal kui arusaamatut wastutulekut wõi nõrkust tõlgitsetaks.[3] See oli muudugi peapõhjuseks Lieberti ülesande ärajäämiseks.

Ka Wilhelm II enese telegrammist wõib seda oletada. Ta ei nimeta üldse teisi põhjusi. Ta nõustub Lieberti ülesande ärajäämisega ja ütleb edasi: „... Es ist doch deprimierend, dass ein chinesischer Gesandter uns dämlichen Deutschen erst klar machen muss, was zu unseren Nutzen und Frommen wir in China zu tun haben. Die Angelegenheit ist streng geheim zu halten."[4]

Waldersee arwamist toetab üks kohtkantsler Hohenlohe teatest keiser Wilhelmile 23. novembril 1896. a., kus öeldud, et Radolinilt kaks aruannet tulnud, mille tähtis „auf ganz vertrauliche Mitteilungen der dortigen chinesischen Gesandtschaft gestützter Inhalt in Verbindung mit sonst vorliegenden Umständen es mir unumgänglich

1) See oli sihitud teetasandamiseks laewastikubaasi saamisel (Irmer, lk. 36).
2) Waldersee II, lk. 384.
3) GP XIV, 1; lk. 42, märkus.*
4) " XIV, 1; " 43, nr. 3668.

erscheinen lässt, die Frage, ob die ... Entsendung des Obersten Liebert ... opportun ist oder nicht, in erneute, ernsteste Erwägung zu nehmen."[1] Nii nurjus seekord Saksamaa katse oma mõjuu süvendada ordeniga ja sõjawäe-instruktori abiga. Saksamaalt olid aga nähtavasti siiski juba warem militäärinstruktorid Hiinasse tulnud. Nii on meil teade 1. juunist 1896. a., et Hiinas pööbel ja sõdurid tungimud kallale Saksa militäärinstruktoreile.[2]

Kokkuwõttes ei saawutanud Saksamaa kiaučouni-muud tähelepanuwäärset kui Tientsini ja Hankau asundised ja paar laenulepingut, millest warem teame ja wist sõjawäe instruktorite saatmise luba.

Wäljaspool interwentsiooni rühma olnud riike saawutised kuni esimese Kauge-Ida kriisini.

Inglismaa. Augustikuul 1895. a. tapeti vegetariaanlaste liidu poolt Inglise ja Ameerika misjonäre Tučaus, Tukieni provintsis.[3] See asetas Inglise prestiiži hädaohtu.

Sündmust märgiti ka 13. augustil parlamendi awamisel troonikõnes.[4] Inglismaa reageris tapmisile ultimaatumiga, mis nüpalju mõju awaldas, et Hiina oktoobris 1895. a. kindlustas kahjutasu Inglise misjonäärele ja süüdlaste karistamise.[5] Sellega oli Inglise prestiiž sedapuhku päästetud, aga üldiselt oli Inglise prestiiž interwentsiooniga ühenduses, nagu teame, ikkagi madalal. Ja alles 1897. a. 4. weebruaril jõudis ta niikaugele, et saawutas juba tähele

1) gP XIV, 1; lk. 42, nr. 3667.
2) gk 1896, lk. 308.
3) " 1895, " 314.
4) " 1895, " 242.
5) gk 1895, lk. 314.

panuwäärsema tulemuse ja sedagi „walurahana" selle eest, et Hiina oli loowutanud 20. juuni konwentsiooniga 1895. a. Prantsusmaale territooriumt, mis oli osa Kianghungist, rikkudes sellega konwentsiooni Inglise-Hiina wahel 1. märtsist 1894. a.[1] Nimetatud 4. weebruari leping sõlmitigi 1. märtsi 1894. a. konwentsiooni täienduseks; Inglismaa saawutas Birma ja Jünnani piirol umbes 3000 km² maad mõlemalpool Salweeni jõge. Lepingu wiies artikkel oli kaitseks Prantsusmaa vastu sisse wõetud; selles lepiti kokku, et Hiina ei loowuta teisile maadele ei Munglemi ega Kianghungi osi Mekongi paremal kaldal, ei ka Kianghungi osi, mis praegu Hiina waldamisel Mekongi vasakul kaldal, ilma et enne oleks wastaw kokkulepe saawutatud Inglismaaga. Edasi nõustus Hiinamaa Jünnanis ehitatawate raudteede rihendamisega Birma liinilega. Lepingu spetsiaalartikliga lubas Hiina Wučoufu Kuangsis ja Samšui ja Kongkuni Kuangtungis wabaks kaubandusele kui lepingu-sadamad ja konsulaarasukohad.[2]

Jaapani suhe Hiinaga ja lepingud. Jaapani-Hiina suhe paranes. Kohe peale Šimonoseki rahu Jaapani kirja-

---

1) Murray, lk. 94 jj.; vt. ka lk. 58 sellest tõõst. Seni oli Inglismaa suutnud ainult Sakramaa abil ühte laenulepingusse pugeda kaasosalisena (vt. lk. 61). Wahepeal Inglismaa püüdis korraldada oma huwe maa-alul, mis Lõuna-Hiinaga naabruses. Nii sõlmis ta Prantsusmaaga teatawasti (vt. lk. 59) lepingu 15. jaanuaril 1896. a. Siami suhtes.

2) Murray, lk. 94 jj.; Franke, lk. 119.

mehed wördlesid olnud söda Preisi-Austria sõjaga 1866. a. Nagu tol korral sugulaszahwad peale sõja leppisid ja üksteisele lähenesid, nii pidawat ka Hiina ja Jaapan tegema ja üheskoos läänemõju wastu võitlema. Selle vaate silmapaistvamaks esindajaks oli Jaapani ülemkoja president, prints Konouje.[1]

Tõenäoline on, et see vaade ka Hiinas pinda leidis. Tõsisemaid tülikusimusi päewakorda ei tekkinud ja Jaapan saawutas mõned tulemused, nii sõlmisid Hiina ja Jaapan kauba- ja nawigatsioonilepingu 21. juulil 1896. a., milles lubatakse a) rahu ja sõprust, b) pidada diplomaatlikke agente wastastikku õuede juures, c) Jaapani laewad wõiwad käia neis sadamais, mida nimetatakse „ports of call" nimelt Ngankingis, Tatungis, Hukous, Wusuehis, Lučikou's ja Wusungis, ja neis sadamais, mis tulewikus „ports of call'iks" saavad.[2] Edasi sõlmiti 19. oktoobril 1896. a. Jaapani ja Hiina wahel protokoll, mille järele maarati, et asundised, mida omaks Jaapan absoluutselt, tulewad asutada linnades ja sadamais, mis hiljeti awatud kaubandusele. Jaapani sellekohase nõude peale Hiina olewat walmis andma oma nõusolekut asutada asundisi, mida omaks Jaapan absoluutselt-Šanghais, Tientsinis, Amoy's ja Hankous.[3]

Hawaii annektsioon. Hawaiil oli Ühendriike mõju maksimusele pääsenud 1893. a. (ot. lk. 15.), aga maa polnud veel Ühendriikega lüdetud. 16. juunil 1897. a. aga jõutakse niikaugele, et sõlmitakse leping Ühendriike ja Hawaii wahel, mille järele wiimane annekteeri-

1) Wirth, lk. 64.
2) Murray, lk. 68.
3) -"- " 91.

misele kuulub Ühendriike poolt. 19. juunil aga protesteeris Jaapan lepingu wastu, mis riivawat tähtsaid Jaapani huwe. Tekkis nootide wahetus Jaapani ja Ühendriike wahel. Ühendriigid wastasid Jaapani protestile, et leping Hawaiiga ei sisalda midagi kahjulikku Jaapanile, ja tõid esile, et kui 4. aasta eest samasugune leping arutlusel olnud, siis polewat keegi Vaikse ookeani suhtes huwitatud wõimest status quo ülalhoidmist nõudnud. Wastuses Jaapan tunnustas Ühendriike domineeriwat mõju Hawaiil, aga toonitas, et tema ülalpidu nimetatud ajal ei saa nõustuvaks lugeda. Igatahes olewat niiud nõustumine muutunud asjaolude ja Jaapani huwide tõusu tõttu wõimata.[1] Jaapani valitsus seletas, et ~~saat~~ jatkab diplomaatilist sõda ja wõimalikul korral läheb weel kaugemale ~~minema~~, et Hawaii annekteerimist takistada.[2] Hawaiise aga kaldus Ühendriike poole ja senat tunnustas Ühendriikega tehtud annekseiooni lepingut. 10. oktoobril 1897. a. Ka Saksamaa peab tarwilikuks Hawaii suhtes abinõusid ette wõtta; nii teab Zühlke, et Saksamaa on piiidnud kallutada Inglismaad Hawaii neutraliseerimisele, aga Salisbury (Inglise peaminister) olewat tagasi lükanud.[3] Jaapan ei aja küsimust siiski lüg terawaks ja weebruaris 1898. a. saawutatakse kokkulepe Ühendriike ja Jaapani wahel, mille järele jaapanlasile Hawaiil, kui saar annekteeritakse Ühendriike poolt, samad õigused kindlustatakse kui on Ühendriikes elawail jaapanlasil.[4] Sellega saadi asja tulipunktist üle ja niiud Ühendriigid teerad lõpuliku otsuse. 16. juunil 1898. a. saadikute koda otsus-

1) GK 1897, lk. 326 ja 327.
2) " 1897, " 338.
3) Zühlke, lk. 139
4) GK 1898, " 347.

tas Hawaii annektsiooni 209 häälega 91 vastu ja 7. juulil 1898. a. kiitis ka senat Hawaii liitmise heaks 43. häälega 41 vastu [1]) Silmapaistev on senati vaevaline enamus. Nii siis oli Ühendriikes Hawaii liitmise vastu tugev oppositsioon.

12. augustil 1898. a. tommatakse juba Honolulus (Hawaii pealinnas) Ühendriike lipp ülesse [2]) ja Hawaii küsimus oli esialgselt lõpetatud. Hawaii liitmisega saavutasid Ühendriigid tugeva baasi Vaiksel vokeanil Kauge-Ida suhteile mõjumiseks. Saksamaa ei saavutanud aga midagi ja andis mõista juba Ühendriike saadikule, et kompensatsiooniks Hawaii eest kuluks ära Samoa, nagu teatatakse 10. juulil 1898. a. Saksa Londoni saadikule. [3])

Muist Ühendriike edusammest oleks ehk nimetamisväärt 14. aprillil 1898. a. sõlmitud kontrakt Kanton-Hankou raudteeliini ehituse kontsessiooni suhtes Lõuna-Hiinas. [4])

Esimese Kauge-Ida kriisi ajastu.

Kiaučou hankimine.

Mõtte tekkimine ja põhjused. Saksamaal tuntud juba 60-te aastate lõpupoole tarvidust oma laevastikubaasi järele [5]), aga senini poldud aktsiooni läbi viidud. „Grosse Politik" köide 14, 1, lk. 5 märkus * on beldud, et Saksamaa soovid hankida ühte või mitut söe- ja laevastikubaasi minevat tagasi 1895. a. kevadesse. See arvamine on ekslik, nagu nägime ja kuigi mitte lugeda 60-id aastaid alguseks, siiski on meil teada, et isegi värskemad soovid olid vare-

1) GK 1898, lk. 354 ja 355.
2) " 1898, " 364.
3) GP XV, lk. 53, nr. 4156.
4) Murray, lk. 519.
5) GP IX, lk. 255, nr. 2255.

mast ajast kui 1895. a. Nii teatab Hohenlohe Marschallile 17. novembril 1894. a. Wilhelm II telegrammist kus ta ütleb, et Saksamaa vajab kindlat kohta Hiinas ja paneb ette selleks Formoosa saart, mis jeba krahv Eulenburgi missiooni poolt 60.-ais aastais kohaseks tunnustatud ja Preisi valitsusele ette pandud.[1])

Wahepeal olid mitmed riigid Kauge-Idas wastawaid baase kankinud ja karta oli Saksamaa hiljaksjäämist sobiva koha hankimisel.

See kartus oli ka Wilhelm II. Ta ei usaldanud, nagu näha tema telegrammist 1894. a. st. Inglismaad, kahtlustades teda selles, et ta teiste riikega kokkuleppimiseta haarab Sanghai ja mõned teised strateegiliselt tähtsad paigad. Niisugune sündmus aga Wilhelm II arwates sundwat järelduse, et Venemaa ja Rantsusmaa ka tähtsad punktid Hiinas oma alla võtawad. Saksamaa ei tohtiwat aga ilma jääda ega end sellatada lasta[2]). Eeltoodust wõime järeldada, et üks põhjus oli kartus teiste ettejõudmise pärast Hiina jaotamise korral.

Edasi arwab Wilhelm II, et toetuspunkti sellepärast vaja, et kaubanduslik läbikäik aastas 400 miljonit suur on. Nii siis teiseks põhjuseks tuleb lugeda kaubanduslikku arengut. Marschall 25. oktoobri 1895. a. telegrammis tõendab ka sama, öeldes, et Ida-Aasias on tarwilik toetuspunkt laevastikule, et Saksa kommertshuve hoida – aga ta lisab juurde – et poliitikat edasi ajada, mis Liaotungi küsimuses Saksamaal olnud[4]). See tähendab (vt. lk. 34), et

1) GP IX, lk. 246, nr. 2219.
2) " IX " 245 ja 246, nr. 2219.
3) " IX " 246, nr. 2219.
4) " XIV, 1, lk. 17, nr. 3653.

wenesöbralikku poliitikat ajada, et kaksiklüdu kardetawust wähendada. See oleks meile kolmas motiiw.

Edasi teame septembrikuust 1895. a., et Hiinas lõhutud Saksa misjoneid Swatous ja Hiina lubanud satisfaktsiooni.[1] Näeme, et Saksa misjonärid on Hiinas hädaohus, üks Saksa ekspansiooni aluseid nimelt. Marschall oma kõnes riigipäeval, märtsis 1897. a., ütles, et Saksa riigil olevat aukohustiseks kaitsta neid wahwaid inimesi, s. o. misjonäre.[2] Edasi on meil teade 1. juunist 1896. a., et pööbel ja sõdurid on tunginud Hiinas kallale Saksa militaarinstruktoreile[3]. Neljanda motiiwina saame järelikult tarwiduse kaitset anda Saksa kodanikele kallaletungide wastu.

18./20. märtsi 1897. a. riigipäewa sessioonil tähendas Marschall oma kõnes, et olevat käskiw kohustis igalpool, kus uued maad eurooplikule läbikäimisele awatakse, kohal olla ja oma osa nõuda[4]. Siin tunduks nagu prestiiži küsimust, mida viiendaks motiiviks loeksime.

Edasi arwab Marschall, et Hiinas diplomaatilised noodid ja ilusad sõnad wäga wähest kaalu omawad; just seal olevat riigil õigus oma enese wõimu laotamise läbi ise enesele hankida. Sellepärast olevat tulewikus pikaks ajaks tarwis tugewat Saksa laewastikku Hiinas, tarwiliku sisseseadega, et seda laewastikku seal kestwalt ülal hoida.[5] Siit nähtub selgesti, et kuuendaks motiiviks wõime lugeda aggressiooni tahte.

---

1) gk 1895, lk. 314.
2) " 1897, " 71.
3) " 1896, " 308.
4) " 1897, " 71.
5) " 1897 " 71.

Endine kantsler vürst Bülow kirjutas maailmasõja ajal, et Hiina rannale kinnitumine olnud otseses seoses laevastiku kawaga ja olnud esimene praktiline samm maailmapoliitika teel [1]. Nii wõime seitsmenda motiiwina arwestada laewastikukawa, mille üheks põhjenduseks pidi loodama merewäehuwid Kaugiidas. Tahe maailmapoliitikat ajada toetab nii prestiiži kui aggressiooni motiiwi.

Kokkuwõttes saaksime järgmised motiiwid Kiaučou hankimiseks:

a) kartus teiste ettejõudmise pärast,
b) majandusliku arengu kindlustamine
c) välispoliitiline suund,
d) kodanike kaitse Hiinas,
e) prestiiži küsimus,
f) aggressiooni tahe ja
g) laewastiku kawa.

Eeldused ~~Kiaučou~~ hankimiseks. Ühe tähtsama eelduse mooduitas kahtlematult interwentsioon. Brandt teatavasti (vt. lk. 28.) lootis tänuliku "Hiinae peale, missugune lootus küll osalt pettik oli", nagu hiljem selgub. Nii et interwentsioon suhtes Hiinaga ei annud sõebaasi Sansamaale, küll aga oli tal suhtes Wenemaaga suurem tähtsus, sest hoidis ära Wenemaa antiiwsekamuutumise Kiaučou wallutamise puhul, kuna Wenemaa ikkagi teatawal määral tänuwõlglane oli.

Teine tähtis eeldus oli soodne wahekord teiste asjal lähedalseisjate riikega. Mis puutub Inglismaasse, siis oli Hatzfeldt apsillikuul 1895. a. läbi rääkides kabineti liikmetega mulje saanud, et Sansamaa wõis Inglise

1) Bülow, Dt. P., lk. 108.

valitsuse toetusega ainvestada tugipunkti saamiseks.[1] Wahepeal Inglismaa ja Saksamaa suhe oli aga halwenenud ja olund hädaohtlikuks muutunud 1896. a. Krügeri telegrammi tõttu. Aga 22. aprillins 1897. a. oli olund parandunud. Nimelt kirjutab Londonist Saksa saadik Hatzfeldt kantsler Hohenlohele sel päeval, et pinewad suhted Inglis- ja Saksamaa vahel olewat jälle normaalseks saanud.[2] Ja kui mai alul 1897. a. Hatzfeldt Saksamaa soovist rääkis, oli Salisbury seletanud selgelt, et ta niisugust Saksamaa hanget ammukadeduseta nägema saaks[3]. Nii oli Inglismaa suhtes asi korras.

Jaapani suhtes on teada, et Jaapani walitsus nende lügimeste väljenduste järele otsustades näib vaatawat Saksamaa kinnitumisele Hiina maa-alale mitte wastumeelselt.[4]

Mis Wenemaasse puutub, siis aprillikuul 1895. a. oli Wenemaal soodne ühkkond Saksamaale. Nii kirjutab „Nowoje Wremja", et Wenemaa saawat tasuks selle eest, et Saksamaa Venet toetas Liaotungi asjus ja Koreas ülekaalu saamise asjus, kõiki Saksamaa reklamatsioone toetama, mille sihiks tema kaubanduslike huwide kaitse[5]. Wilhelm II püüab oma dünastilisi sidemeid kasutada Wenemaa suhtes ja katsub asja edendada erakirja kaudu Nikolai II. Ta kirjutab 26. aprillil 1895. a., et ta lootwat, et niisama kui tema Nikolai II rõõmuga aitawat mända annex*sioonni küsimust Wenemaa jaoks lahendada, ka Nikolai II

1) gP XIV, 1; lk. 26, nr. 3662.
2) " XIII, lk. 21, nr. 3404.
3) " XIV, 1; lk. 62 märkus.
4) " XIV, 1; lk. 26, nr. 3662
5) gK 1895, lk. 287.

heatahtlikult sellele waataks kui samuti Saksamaa kusagil, kus see Nikolai II ei sega, sadama hangiks [1]. See kiri olewat ilma väliskemeti kaasabota tekkinud [2]; järelikult ajas Wilhelm ses suhtes iseseiswat poliitikat.

Wilhelm II ise on ütelnud, et Nikolai II oma wastuses on märkinud seda nõuet endastmõistetawaks [3]. Sügisel külastas Hohenlohe tsaari ja märkis üles 11. septembril 1895. a., et Nikolai II ütelnud, et tema kirjutanud Wilhelm II, kewadel, et temal selle wastu midagi pole kui Saksamaa midagi kuskil seal (Hiinas) hankida soovib, et omada kindlat punkti wõi sõebaasi. [4] On üsna kahtluseta, et asi tõesti nii oli, sest Wilhelm oma kirjas Nikolai II 26. septembrist 1895. a. ütleb, et tänab teda selle eest, kuidas ta tema (Wilhelm II) kosstööd Wenemaaga sõejaama küsimuses ära märkinud [5].

Tõuseb küsimus, kas oli Saksamaa walitsusel toetust loota rahwalt aggressiooni kawaule. Toetuse saamiseks oli muidugi propaganda wägu tarwilik.

Seda ülesannet täitis eriti „Alldeutscher Verband." Peeti wastawaid ettekandeid, kõnesid. [6] Ühingu sihid olid: kontinendi germaanlaste lähem lütumine, saksluse töus kõiksaksluseks [7]. 9. oktoobril 1895. a. andis ühing märgukirja kantslerile Saksa piiriete suhtes Kauge-Idas, kus toonitati, et Saksamaa pidawat riigi kuwides kogu energiaga ja arwestamata teisi riike taotlema tugewat ja kindlustatud waldust Hiina

1) goetz, lk. 12.
2) GP IX, „ 359, märkus*, nr. 2318.
3) „ IX, „ 359, nr. 2318.
4) Hohenlohe, lk. 521.
5) goetz, lk. 19.
6) BD III, lk. 563.
7) „ III „ 564 ja 565.

vetes, olgu siis see sadam või saarte grupp; selleks soovitati Amoyt ehk Čusan-saari [1]. Briti minister-resident Münchenis Tower eelnevat teatades wälisministrile tähendab küll, et Saksamaa poliitilisis ringes olewat moeks nalja heota ühingu ekstravagantolte nõudmiste suhtes, aga olewat sellegipärast kindel, et ühing uusimas Saksa ajalooas olewat silmapaistwat osa mänginud [2]. Võime järelikult arwestada, et ka Saksa seltskonnas oli teatud pind olemas walitsuse poliitika wastuwõtmiseks.

7-11. augustini 1897. a. wiibis Wilhelm II Peterhofis. Seal küsis Wilhelm II Nikolai II-lt, et kas Wenemaal on kawatsusi Kiaučou lahele. Nikolai wastas, et Wenemaal on huwi puurdepääsu sinna lahte niikaua kindlustada, kuni Wenemaa teise, põhjapoolsema, juba silmaspetud Pingjangi sadama üle disponeerima saab. Siis päris Wilhelm II, kas keiser Nikolail on midagi selle wastu kui Saksa sõjalaewad Saksa laewastikubaasi puududes tarbekorral Kiaučou lahte ankrusse akuwad, muretsenud wene merewõimelt wastawa loa. Nikolai wastas eitawalt. Selle mõttewahetuse märkis kantsler üles, see loeti ette wene wälisministrile ja lõpuks fikseeriti ühes kirjas kraahi Murawjewile, kes tähendas selle deklaratsiooni suhtes, et Wenemaal polewat kawatsust Kiaučou lahte definitiivselt omal pidada, kuigi ta ka weel ei saawat õelda, millal Wenemaa olundis saab olema, et lahest lahkuda; peale seda soowiwat Wenemaa Kiaučout Saksamaale, et

1) BD III, lk. 567.
2) " III, " 563.

Inglismaa nätt peale ei saanu panna.[1] 7. novembril 1897. a., s. o. nii öelda Kiaučousse asumise ettekirjutuse Wilhelm II telegrafeeris Hohenlohele, et ta lasvade Kiaučousse sissesõidu aspus isiklikult tõsiselt poole olevat pöördunud. Tsaar vastanud, et tal Kiaučou suhtes mõõgi lubadusega ega tahtmisega pole, sest ta olevat hiljuti veendunud, et saadame olud ajal 1895–1896 Venemaa valdusesse ajutiselt.[2] Nii sai Wilhelm II mulje, et ka Venemaa poolt ei ole tahtmisi laata, mille tõttu tõenäoline oli, et ka Prantsusmaa takistusi ei tee.

Hiina, Inglismaa, Jaapani ja kaksikliidu vastasvad suhted Jaksumaaga olid hanxeimuuldusines seadsad. Selle põhjal arvas Wilhelm 7. novembril 1897. a., et nas nüüd ehe mõte sunagi[3] sui obi lisaks saamid veel hea sõrmilisku pöhjuse.

Vastava soha otsimine. Valimine algas 60-ndl aastatel Formoosaga (vt. lk. 79). Vahejeal punduvad teated. Siis teame, et 14. jaanuaril 1894. a. maintb oma asuandes Kiaučout konsul Tientsinis[4]. Novembris 1894. a. soovitab Wilhelm II Formoosat, nwaldades, et ta altnäe teada saamb, et Prantsusmaa Formoosat õngitsewat,[5] mõõa ega Mersehall ei usaunud[6]. 23. novembril 1894. a. Reingi saadik kõstab kahtlewalt Kiaučout esile ja ka Kaluri suari[7]. Selle nohta arwab aga Marschall, et need kahad valwalt eriti thalolaminõõrt olewat, Kiaučou ei lubawat praegu mingisuguseid majandusliikse saamisi, nii alles siis võiwat küsimuse tulla, kui kord Hiina raudteede võrk sinna lahte ulatab. Kaluri saared olewat koopis väärtuseta, ka Formoosa pidawat arwestusest välja jäämä, sest et ainult sõrmilisult Hiina alla sundiwad elanikud tuleks alistada ja tuleks saart

1) GP XIV 1, lk. 58 ja 59, nr. 3675.
2) " XIV, 1, " 69, nr. 3689.
3) " XIV, 1, " 69, " 3689
4) GP IX, lk. 248, nr. 2221.
5) " IX, " 246, " 2219.
6) " IX " 247, " 2220.
7) " IX, " 248, " 2221.

kaitsta, sest waewalt jääks konflikt tulemata riikega, kes-
nagu nimelt Prantsusmaa-omaltpoolt pretensioonega esi-
neksid. See nõuaks ohvreid, millens Saksamaa waewalt wõi-
meline on. Marschall ise arwab Čusani enam kohaseks. Juba
aastail 1869 ja 1870 olewat prof. Richthofen Bismarckile soo-
jalt soovitanud seda saart. Aga Marschall märgib ära ka
seda, et härra Hanotaux (Prantsuse minister) olevat hil-
juti õigusest rääkinud, mida omawat Inglismaa Čusanile
lepinguteel peale oopiumisõda. Kui neil juttel olust olevat,
siis pidavat Saksamaa endastmõistetawalt iga mõtte Ču-
sani kohta maha jätma.[1] Kantsler Hohenlohe arwab sa-
muti Formoosa suhtes eitawalt. Märgib ära, et ka prof.
Richthofen selle eist hoiatanud. Seal ei olewat, niipalju
kui teada, korralikku sadamatki.[2] Wilhelm II ei taha
aga oma lemmikideest wal loobuda ja kirjutab ääre-
märkusena Hohenlohe teatele, et Formoosa üle peab weel
kord räägitama.[3] 1. septembriks 1895. a. on ta aga loobuda
suutnud, sest teame Hohenlohe telegrammist samast päe-
vast, et Wilhelm II olewat wäljendanud, et kui Wenemaa
Korea maa-alast midagi wõi meresadama hangib, siis
olewat Saksamaa jaoks moment tulnud aegawiitmata
Wei-hai-weit haarata.[4] Seni nägime suurt kõikumist
kohawalikul. Ainult Formoosa suudeti välja praakida.

Wiimasel ajal oli aga käimas juba uurimine wastawa
koha leidmiseks, mida Marschall 2. septembril 1895. a. lubab
jätkata lasta.[5]

---

1) gP IX, lk. 249 ja 250, nr. 2222.
2) " IX " 257, nr. 2227.
3) " IX " 257, " 2227
4) " XIV, 1; lk. 12, " 3648.
5) " XIV, 1; " 13, " 3649.

Koondumine Kiaučoule. Enam-vähem Kiaučoule peatamajäämise algust wõime arwestada 1895. a. teise poolega. Seda tõendab meile välisameti asettäitwa riigisekretäri v. Rotenhani ülestähendus 9. septembrist 1895. a., millest nähtub, et riigi mereamet on nõudnud kahte kohta, ühte põhjas, teist lõunas; esimesel kohal Čusani ja Amoyt, teisel – Kiaučout ja Mirsbait, kolmandal – Montebello't ja Kaluri saari. Neist langewat ära kõik, peale Kiaučou, mitmesuguseil põhjuseil, enamasti oletatawate sekelduste pärast teiste riikega, kellelt neile kohile on oodata pretensioone esitamist. Hankimisläbiräänimisil Kiaučou kohta olewat relatiiwselt parimad väljawaated tulemuseks, kuna sünjuures sinult Hiinaga tegemist oleks (1). Sadam olewat mereameti kujutluse järele ruumikas ja pea kõigi tuulte wartu kaitstud, aga talwel jäätanud 2).

Energilisem staadium hakkab koha hankimisel nähtawasti siis, kui määrati uus saadik Pekingi ja uus admiral kohale.

Keiser ütles 25. mail 1896. a. von Heykingile, kes määratud uueks saadikuks Pekingi, et ta tema Hiina jaoks välja otsinud, sest Schenck (endine saadik) „hat uns dort, aufgut hessisch gesagt, in den Dreck geritten." Brandti ajal olnud Saksamaa esimesel kohal, asi pidawat jälle muutuma. Teiseks muudatuseks oli, et admiral Hoffmansi asemele määrati Tirpitz. Keiser ütelnud weel Heykingile, et nüüd olewat ta oma parima saadiku ja parima admirali wälja saatnud; seal mõlemad saaksid ometi ühele pertsepstsioonile välja jõudma 3).

1) Nagu hiljem näeme, oli see arwamine ekslik.
2) Gt XIV, 1, lk. 14 ja 15, nr. 3650.
3) Irmer, lk. 25.

22. augustil 1896. a. teatab Heyking kantslerile, et kokkusaamisel Čifus admiral Tirpitz rääkinud kohe Kiaučou lahe headest külgedest[1]; too pakkuwat nimelt kindla ankrukoha, olewat kergesti ja odawasti kindlustataw esialgseks tarbeks, timbrus pakkuwat suuri majanduslikke wõimalusi; sest lähedal olewat kiwisõe lademed; ulmise aasta nurimused Kiaučou lahe kohta andnud mitte soodsa tulemuse selle tõttu, et põhjendunud mitte küllaldasel vaatlusel; Tirpitz awaldanud kawatsust ise lahte külastada.[2] 5. septembri arwandes ütleb Tirpitz ise, et Kiaučou laht moodustawat ainukese loomulikuja hea sadama kogu Hiinas põhjapoole Šanghait kuni Niučwangini.[3]

Soodsa arwustuse annab Kiaučoule ka härra Detring, Hiina meretollidirektor, selmilt sakslane[4]. Ta oli awaldanud 3. novembril 1896. a. järgmist:

1. Sadam asub soodsal nohal mitte ainult Šantungi, waid ka Põhja-Hiina sisse- ja väljaweo valetsemiseks, ~~mitte ainult Šantungi~~.

2. Seisund on soodne dokke- ja laewaehiturettewõtteiks, sest ei asu väga kaugel jangtsest, kus sügawaltsõitwad laewad ei saa kasutada dokke ega reparerimist, ja Põhjas puuduwad ehiturettewõtted.

3. Tagamaa on rikkas ja wastuwõtuwõimeline. Sisaldab sütt, rauda ja mineraale.

4. Liiklemisteed osalt olemas, osalt kergesti korraldatawad. Kiaučou on hea lähtekoht raudteele Pekingi.

5. Elanikud on parimad kogu Hiinas, nii kehalises kui vaimlikus suhtes.

6. Kliima on asumiseks kohane enrooplasele.

---

1) Keiser Wilhelm on kirjutanud sinna kohta ääremärkusena kergendustundega „also doch".
2) GP XIV, 1; lk. 34 ja 35, nr. 3664.
3) Irmer lk. 28 ja 29.
4) GP XIV, 1; lk. 33 märkus*.

7. Täiendused saadamas ei ütle raskusi, sest põhi on pehmest mudast. Uusi sadestusi pole karta, niikaua kui Kuanghe oma poolmassid Petši lahte kannab.

Kontradmiral Tirpitz vastab vastu ka ühele peaargumentest, mida omab ajal merearmeti ringkonnaülem ette toonud, et Kiaučou olevat talvel jäätamud. Tirpitz ütles, et ta kindlaks teinud, et laht merepraktilisis mõttes olevat jäävaba.[1]

Keiser käskis saata ühte kõrgemat veeehitustehnikut Ida-Aasiasse, et uurida Kiaučou sobivust. Selle tehnikute ja assistendi-ärasõit pidi toimuma jaanuari keskpaigas 1897. a. Aga juba enne, nimelt 30. novembril 1896. a. tegi keiser ülemadmiral v. Knorrile ülesande valmistada Kiaučou lahe valdusse võtmiseks ja abinõude valmistamiseks. Plaan esitati keisrile 15. detsembril. Järelikult oldi Kiaučoule peatoma jäädud[2] enamvähem juba novembris 1896. a.

Heyking teatab Hohenlohele 5. mail 1897. a., et veeehitustehnik Franzius[3] ja kaptenleutnant Seye temale teatanud, et Jamsahlaht olevat ebasobiv, seal puuduvat võimalus majanduslikuks arenguks. Ainoy ka, sest et selle koha naabarsus olevat langemas, Čungtau aga tõusti, sest ei jaksavat väljapoole kaubandusnoolaks ja olevat soodne riimaks- ja tuulistamisabjentiks Čusani saarilt. Mõlemad häälad jõudnud tuletamisele, et ainult Kiaučou laht üle jääb küsimuse alla tulevaks sobivaks. Franzius tugines siinjuures kaartide ja mitmesuguste teadete materjalile. Heyking pidas tarvilikuks, et Franzius ette võtaks laht põhjalikku uurimise. Märgib ära ka, et Tirpitz pole oma kavatsetud põhjalikku uurimiseni jõudnud. Nii ei ole veel asi absoluutselt kindel,[4] mis enamvähem on Kiaučoule pea-

1) GStA XIV, 1; lk. 36 pööra; nr. 3665.
2) " XIV, 1; " 47, nr. 3670 ja märkus*.
3) " XIV, 1; " 47, " 3670 " "
4) " XIV, 1; " 51 ja 52, nr. 3674.

tama jäädud. Nähtawasti jäi siiski põhjalikum uurimine teostamata, kuna ei leidu teateid sellest.

Saksamaa sondeerimine Hiinas ja erialgne aktsioon. See algas oktoobris 1895. a. Radolin sai instruktsiooni sondeerida sealset Hiina saadikut laewaotikubaasi asjus mitteametlikult.[1]. Radolin teatas aruandes 29. oktoobrist 1895. a., et külastamed Hiina saadikut ja tegutsenud instruktsiooni põhjal. Hiina saadik awaldanud, et ta kartwat aga, et kui Hiina wastu tuleks, siis teised suurwõimud samu soowe ja pretensioone tõstawad ehk raskusi tekitawad[2]. Sama ülesande sai Sama saadik (Schenck) Pekingis[3], kes 29. oktoobril küsimuse Pekingis üles tõstis. Ta teatab, et Tsungli-Jamen tahab arja kaaluda ja prints Kung'ile – Tsungli-Jameni presidendile – ettekannet pidada; kartwat et teised sama nõuawad[4]. Kuu aega hiljem teatab saadik Schenck 30. novembril 1895. a., et Tsungli-Jamen olewat ettekäändega, et prints Kung'ile ettekannet senini pole saadud pidada, lähemast asja arutamisest umale libisenud[5]. 14. detsembril Schenck tõstis küsimust weel kord üles printside Kung'i ja Čing'i ping mõjuka ministri Wengtungho ees. Čing väljendas jälle kartust teiste riike suhtes ja Kung ütles koguni, et olewat küll wõimata läbirääkimisisse astuda sarnase nõudmise asjus.[6] Schenck vahetati Heykingiga nähtawasti (vt. lk. 87) tagajärjetuse pärast. Itegi Hiina otsustise järele olewat Schenck küsimuse üles tõstnud natuke õrnal wiisil.[7]

Teiste riike kartusega eines ka juunis 1896. a. wiitsekuu-

1) GP XIV, 1; lk. 17 ja 18, nr. 3653.
2) " XIV, 1; " 18 " 19, " 3654.
3) " XIV, 1; " 17, nr. 3653.
4) " XIV, 1; " 20, " 3655, märkus xx
5) " XIV, 1; " 48, " 3671.
6) GP XIV, 1; lk. 23, nr. 3659.
7) Irmer, lk. 25.

ningas Lihungčang Marschalliga läbirääkimisi pidades.[1]

Vahepeal Wilhelm II kawatses ka hiinlaste juures õnne katsuda Musta Kotka ordeniga, aga kawatsusest ei saanud asja (vt. lk. 73).

Ka Hiina valitsuse definitiiwses wastuses detsembris 1896. a. öli öeldud, et Hiina Saksamaa soowi ei saa täita, sest et siis tüsed wõimud samasuguseid kontsessioone nõuaksid.[2]

19. weebruaril 1897. a. Marschall kirjutab Wilhelm II, et niikohe kui Franziuse reisu tagajärjed saadud, tema (Marschalli) arwates tuleks weel kord Hiina valitsusele otsustavalt esitada nõudmine laewastikujaama loovutamise suhtes. Keiser aga ääremäskuses ei nõustu sellega, pidades seda alanduseks ja ütleb, et see olnud wiimane kord.[3]

Järelikult tuleb konstateerida, et Saksamaa sondeerimiskatsed olid fiaskoga lõppenud. Ka saadik Heyking, kellele Wilhelm II oli eriti lootnud (vt. lk. 87) polnud suutnud erilist korda saata. Saksamaa asub nüüd järsumale teele.

Heykingile tehakse 25. septembril 1897. a. ülesandeks teatada Hiina walitsusele, et Saksamaa jätwat omale wabaduse hädajuhul tulewa talwe pooksul ajutiselt sõjalaewadel Kiaučou lahes ankrusse minna lasta[4]. Wassti teatab Heyking ülesande täitmisest, mis arwaldanud sügawat muljet Tsungli Jamenile[5]. Saksamaa teatas sellest kawatsusest ka Wenemaale-ja juba warem, öeldes, et Peterhofi läbirääkimiste alusel Hiina valitsusele seda teatada

1) GP XIV, 1; lk. 27 ja 31, nr. 3663.
2) " XIV, 1; " 48, nr. 3671.
3) " XIV, 1; " 50, " 3673.
4) " XIV, 1; " 61, " 3683.
5) " XIV, 1; " 61, " 3684.

Aahab 1).

Wallutuswiisi väljakujunemine ja wormilik põhjus. Saksamaa valitsusele mõjus kindlasti vallutuswiisi väljavalimisel hiinlase enese nõuanne. Nii leiame ettekandwa nõuniku Klehmeti ülestähenduses 18. märtsist 1896. a., et Hiina saadik ja tema saatkonna sekretär Kreyer on weebruaris soowitanud otsekohe soowitaw koht haarata ja siis alles läbi rääkida. Saadik ise ei tahtwat omaltpoolt asja Pekingis patriootiliste kisajate pärast algatada; ilma vähese vägivalla tarwitamata ei saavat Saksamaa midagi kätte. Ka Saksa saadik Pekingis olewat korduwalt ja tungiwalt sama soowitanud 2).

Saksamaa tarwitas siiski alul läbirääkimiste teed ja alles siis, kui see tulemusi ei annud, kaldus vägivalla teele. Aasta lõpul, nagu varem nägime, laskis Wilhelm II vallutusplaani valmistada (vt. lk. 89). Ülesanne pidi merewäele, eriti ristlejate diwisjonile langema 3).

Weebruaris 1897. a. arwasid Wilhelm II ja Marschall, et koht tuleb valdusse wõtta sõjalaewuga, enes sündinud fakti; missugusel juhul aga Heykingi poolt praegu pakutawad tingimu-

1) GP XIV, 1; lk. 60, nr. 3682. Peale Heykingi aktsiooni aga esineb Saksamaa weel ühe teadaandega, nagu näha ühest tokumendist 14. oktoobrist 1897. a. Tschirschky, asjaajaja Peterburgis, oli otsinud Hamsdorfi (wene välisminister) üles, et talle kästud teadaannet teha. Ta ei olewat krahwile kahtlust selle üle jätnud, et Saksamaa selle teadaandega Peterhofis ülewõetud kohustise täidetuks loeb (GP XIV, 1; lk. 62, nr. 3685; vt. töö lk. 84).

2) GP XIV, 1; lk. 26, nr. 3662.

3) " XIV, 1; " 47, " 3670.

sed enam kõne alla ei tulewat [1]. Järgmisel kuul esines Marschall rügipäewal kõnega, kus nimetas, et Hiinas on diplomaatilisil nootel ja ilusail sõnul väga wähene kaal (vt. lk. 80) [2]. Nägime, et Saksamaal nujunes vallutuswiisiks välja militaristlik haarang. Nuud oli küsimuseks, et millal seda teostada.

Weebruaris 1897. a. Wilhelm II arwab, et sobiwaks leitud koht tuleb kohe valdusse wõtta. [3] 8. juulil 1897. a. Radolin teatab, et krahw Cassini (wene-diplomaat) ütelnud temale, et olewat ainult kahetsuswäärt, et palju aega kaduma läinud, pidawat hea juhuse ära votama ja siis haarama [4]. Niisugune nõu wõis weelgi sakslasile mõju awaldada ja kinnitada neid nende kawatsusis.

1. novembril 1897. a. tuligi siis see hea juhus, mida ka kasutati: On aga eelnewa põhjal tõenäoline, et ka ilma paraja juhuta oleks haarang teostatud, ainult wahest wähe hiljem.

1. novembril tapeti sekti „Da-dau-hui", s. o. „Suure noa" poolt kaks Saksa misjonäri [5] katoliiklast Šantungi provintsis [6] (aga mitte üks, nagu witte arwab [7]). 7. novembril 1897. a. Wilhelm II telegrafeerib Bülowile sel puhul, et lõpuks olewat hiinlased juba Marschalli; Bülowi eelkäija, poolt niikaua vodatud põhjuse ja „wahejuhtumise" pakkunud. [8]

Kiaučou vallutus. Kui Wilhelm II 6. novembril ajalehist luges 1. novembri sündmusist, siis telegrafeeris ta välisametile, öeldes, et laewastik peab silmapilkselt Kiaučausse sõitma ja

1) GP XIV, 1; lk. 50, nr. 3673.
2) Gk 1897, lk. 71.
3) GP XIV, 1; lk. 50, nr. 3673.
4) " XIV, 1; " 56, " 3677.
5) Irmer, lk. 5.
6) Gk 1897, lk. 338.
7) Witte, " 119.
8) GP XIV, 1; lk. 69, nr. 3690.

~~kõrge~~ raskeimate repressaalidega ähvardama, kui mitte silmapilkselt Hiina valitsuse poolt rahasmõõdetawat kõrget kahjutasu ei anta ja kurjategijaid ei jälgita ega karistata; ta olevat kindlasti otsustanud loobuda Saksa üliettewaatlikust, kogu Ida-Aasias juba nõrgana nähtud poliitikast ja täie waljusega ning kui waja, siis brutaalse arwestamatusega hiinlasile lõpuks näidata, et Saksa keiser enesega mitte naljatada ei laie 1). Samal päeval telegrafeeriti admiral Diederichsile käsk Wuusungi, et läheks silmapilk kogu laewastikuga Kiaučousse, vallutaks sobivad punktid, ~~ja~~ wälja pressiks omal wiisil täieliku hüwituse ja tegutseks suurima energiaga 2). Ka saadikul Hiinas kästakse terawa rahuldusnõudega esineda ühtlasi ka Wučangi wahejuhtumise pärast. Wučangis oli 30. oktoobril Hankou ees asuwa kahurpaadi ohwitsere hiinlasist rahwahulga poolt kiwidega pillutud ja samuti ka ühe aurupaadi meeskonda, mis ohwitserid oli maale toonud 3). Juba järgmisel päeval wõis Hohenlohe Wilhelm II-le teatada, et saadik Hiinast teatanud, et Wučangi wahejuhtumise pärast hiinlased täieliku rahuldase on annud. Jäävat ühe nõuda ainult hüwitust misjonäride tapmise pärast. 4)

14. novembril tegid Saksa sõjalaevad ootamatu rällastuse Kiaučou lahte. Hiinlased seadsid aukompanii wastuwõtmiseks valmis. Rahuliku külastuse asemel ilmus aga Diederichsi juhatuse all 717-mehelme maandumisvägi, kes munitsioonihooned ja laod valdusse wõttis. Hiina 1600-2000. mehelise karnisoni komander, kindral Čang, sai seletuse vallutuspõhjusist ja üleskutse 3. tunni jooksul taanduda —

1) GP XIV, 1; lk. 67, nr. 3686.
2) " XIV, 1; " 68, " 3687.
3) " XIV, 1; " 68, " 3688.
4) " XIV, 1; " 71, " 3691.

marsisihiks 15 km põhjapool olew Tsangkou. Hunlasile jäeti püssid katte militaarau säilitamise mõttes, aga munitsioon ja kahuzid jäid maha. Teatud järelmõtlemise järele kindral Čang võttis lipu maha ja taandus ära. Kell 2.30 ~~heisati~~ Saksa lipp ~~ülesse~~.[1]

Kestwa waldamise kawatsus. Järgmisel päeval peale Kiaučou vallutamist, s.o. 15. novembril 1897. a. oli Saksa valitsusel nõu pidamine Wilhelm II elistumisel, kus otsustati muu seas Kiaučou lahe kestvat valdussewõtmist silmas pidada, niipalju kui wõimalik Hüna rüklikku ülemwõimu säilitada – võibolla selle läbi, kui maa pikaajalisele rendile wõtta ja nõudmised nii kõrgele kruuwida, et neid wõimalik täita pole ja selle tõttu edaspidist walduses hoidmist õigustaks[2]. Kuu aega hiljem keiser Wilhelm sõitis Kieli, et printsi Heinrichiga jumalaga jätta, kes pidi kahe soomusristlejaga Ida-Aasiasse sõitma. Ohtulauas pidas ta jõrgikõne, kus ütles, et riigiwõim tähendawat merewõimu ja nad mõlemad tingiwat üksteist wastastikku, nii et üks ilma teiseta ei wõiwat püsida; Saksa Mihkel olewat oma riigikotkaga ilustatud kilbi kindlasti maa peale toetanud; kui keegi peaks tahtma sakslasi nende heade õiguste suhtes haavata, siis sõitku Heinrich sisse soomustatud rusikaga[3]. Printsi Heinrich wastas, et teda meelitawat ainult Wilhelmi püha isiku ewangeeliumi võlismaal kuulutamine ja futlustamine igahhele, kes seda kuulda tahab ja ka neile, kes seda ei taha[4]. Üldiselt kinnitawad need kõned 15. novembri otsust.

Rahaküsimuse lahendamiseks kawatseti asutada Tsing-

1) Irmer, lk. 5.
2) GP XIV, 1; lk. 85 ja 86, nr. 3701.
3) GK 1897, lk. 166 ja 167; Friedjung, lk. 152.
4) " 1897, " 167.

taosse Saksa-Ida-Aasia panga wahetuskoht.[1] 24. jaanuaril 1898. a. pidas riigisekretär Bülow kõne, kus ütles, et parima tagatisena misjonäride kaitseks nägewat Saksamaa sõjalaewade ja kärnisoni kestwat kohalwiibimist.[2] Mõni päew hiljem, 27. jaanuaril, läheb valitsuse esindajaist ja tööstureist koosnew komisjon Kauge-Itta teele, et abinõusid ja teid uurida Saksa eksposdi suurendamiseks.[3]

Belnevast nägime, et Saksamaa järjekindlalt tegutses Kiaučou kestvalt omalejätmiseks ja selle kui baasi arendamiseks.

Saksamaa läbirääkimised Hiinaga ja tulemused. Saksamaal oli tarwidus läbi rääkida kahe peaküsimuse üle. Oli tarwis lahendada kahjutasu ja hüwituse küsimus ning saawutise kestwa waldamise juriidilise kindlustamise küsimus.

Heyking teatab välisametile 21. novembril 1897. a., et Tsungli-Jamenis prints Kung seletanud 20. novembril, et Saksa nõuetes midagi polewat, mille üle Hiina walitsus sõbralikult ei wõiks läbi rääkida, aga enne pidawat Hiina maaala ewakueeritama. Sellele wastanud Heyking, et ewakueerimine olewat ainuke punkt, mille üle ta ei wõiwat läbi rääkida.[4] Hiinlased tarwitawad siin onsa wana taktikat, annawad põhimõttelise nõusoleku, aga püüawad asja wenitada. Saksa valitsus vastas 22. novembril, et peab paremaks sel puhul ise wastawate käskude täitmise järele valwata ja sakslased jääwat selle pärast kuni edaspidiseni Kiaučousse.[5]

Hiinlased katsusid ka Inglismaa ja Saksamaa wahele lahk-

1) St. A. 61, lk. 6.
2) Gk. 1898, lk. 20.
3) " 1898, " 19.
4) GP XIV, 1; lk. 98, nr. 3712.
5) " XIV, 1; " 100, " 3713.

helisid luua. Ice nähtub sellest, nagu Bülow teatab 19. detsembril 1897. a., et läbirääkimiste ajal hiinlased pakkusid korduvalt Kiaučou asemel ühte kaugemal lõunapool asuwat sadamat. Saksamaa olewat aga tagasi lükanud, sest siht on olnud selge, nimelt Saksamaad m. n. Inglise sfääri asetada ja sellega pinewamaisse suhteisse Inglismaaga wüa.[1] Kiaučou loowutamine rendialana wüdi praktiliselt läbi nootide wahetuse teel Pekingis jaanuarikuul 1898. a.[2]

Kahjutasu ja hüwituse alalt wõis Bülow 24. jaanuaril 1898. a. rügipäewal teatada, et endine Šantungi kuberner on kõrwaldatud, b. kõrgemat ametnikku trahwitawat; roimarite suhtes olewat uurimine käimas, misjonile kahjutasuks olewat lubatud 3000 taeli; surmatute kahetsuseks pidawat kolm kirikut sisse seatama ja keiserliku kaitsetahwliga warustatama, iga kiriku jaoks olewat Hiina walitsus kohustatud 66 000 taeli määrama ja kahe kiriku jaoks ka vabad (maksuta) ehitusplatsid, peale selle määratawat 7-me kindla elumaja jaoks (katoliiekliku misjoni tarbeks) 24000 taeli; ja misjonääride kaitseks lastawat Hiina walitsuse poolt eriline edikt välja[3].

Saksa-Hiina läbirääkimiste lõpliku tulemusena kirjutati alla 6. märtsil 1898. a. rendilepingule. Esimeses artiklis on määratud, et 50. km wõõ ulatuses Kiaučou lahest kõrgweeseisu juures Hiina lubab Saksa wägede läbimarsimist igal ajal ja siis seal korraldusi mitte teha ilma Saksa walitsuse nõusolekuta; Hiina walitsusele jääb aga suweräänsus ja ta wõib kokkuleppel Saksa walitsusega wäeosi

1) GP XIV, 1; lk. 128, nr. 3738.
2) BD I, 1; " 7 märkus.
3) GK 1898, lk. 20.

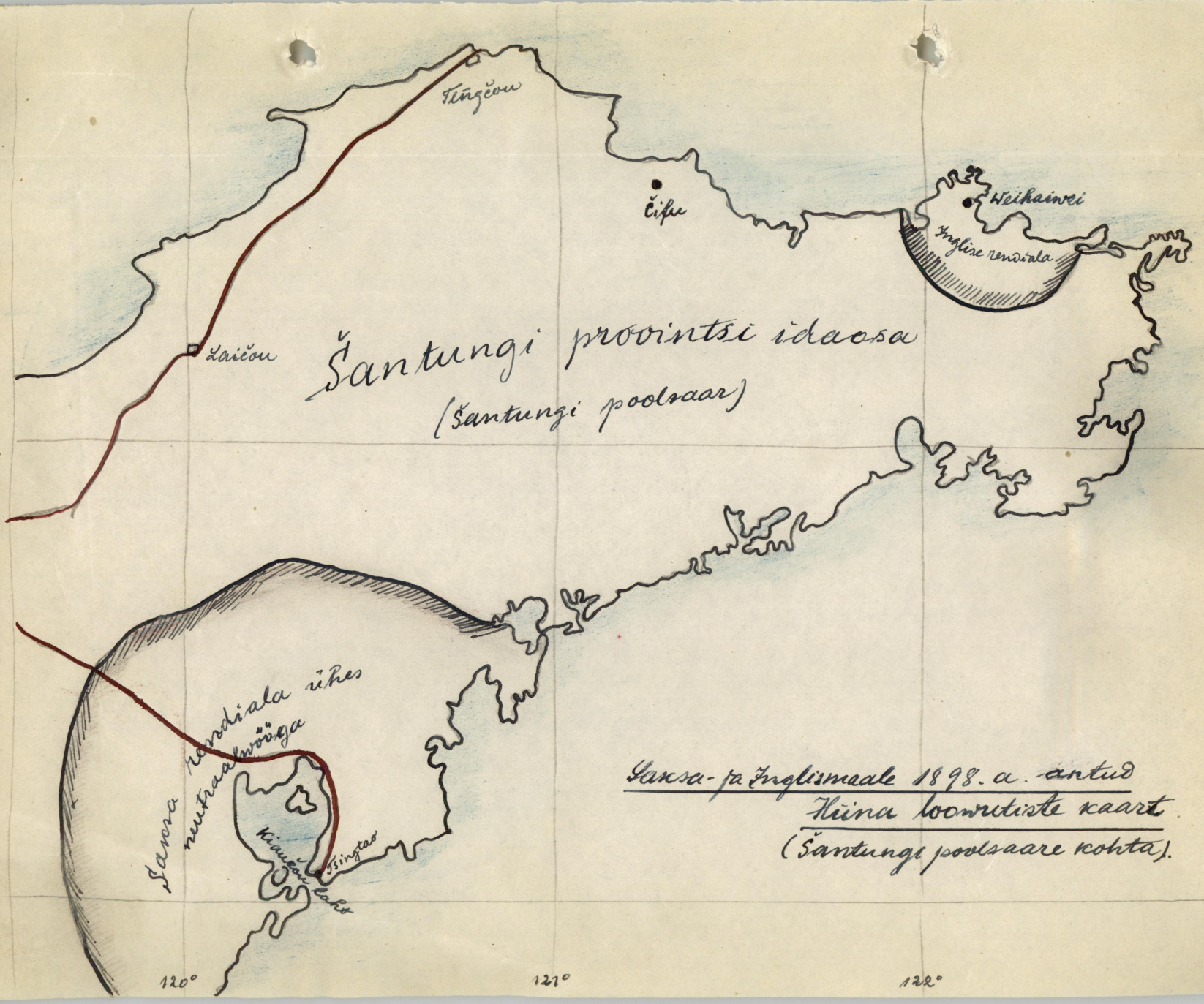

Šantungi proointsi idaosa
(Šantungi poolsaar)

Saksa- ja Inglismaale 1898. a. antud
Hiina loowutiste kaart
(Šantungi poolsaare kohta).

sinna wöösse paigutada ja muid militaarabinõuid tarwi-
tusele wõtta. Teises artiklis määratakse ära rentimine esi-
algselt 99. a. peale ja Saksamaa õigus kindlustusi ehitada.
Kolmandas artiklis määratakse, et Hiina ei kasuta rendi-
tud alal rentimisajal suveräänsusõigusi ja jätab selle õi-
guse Saksamaale, ning määratakse piirid. Neljandas
artiklis Saksamaa lubab wajalikud meremärgid üles seada;
Hiina laewadelt ei wõeta kiaučou lahes makse, peale erand-
juhtude. Viiendas artiklis määratakse, et juhul kui Sak-
samaa soowi awaldab enne rendstermini lõppu lahte
Hiinale tagasi anda, siis Hiina maksab tehtud kulud kinni
ja annab Saksamaale ühe sobiwama koha. Saksamaa
kohustub nitte edasi rentima lahte mõnele teisele wõi-
mule.[1] Murray's awaldatud tekst on aga suurem kui
„Staatsarchiv'i" oma, mis moodustab esimesest ainult esi-
mese sektsiooni. Teises sektsioonis on 4 artiklit, kus rää-
gitakse raudteist ja mäekaewandusist. Esimeses artiklis
lubab Hiina Saksamaale kaks raudtee ehitust Šantungis.
Teine artikkel määrab, et selleks tööks asutatakse Hiina-
Saksa kompanii. Kolmandas artiklis lubatakse sellele
kompaniile kõik paremused, mis teisilgi Hiina-välismaa
kompaniidel. Neljas artikkel lubab sakslasil kasutada
mõlemalpool raudteed 30. li ulatuses kaewandusi. Kol-
mas sektsioon räägib kommertsoperatsioonest Šantungis.
Hiina lubab igal juhul kui wöörast abi tarwis Šantungis,
pöörduda sakslaste poole. Juhul kui sakslasil pole selleks

1) St. A. 61, lk. 1 jj., nr. 11518.

kaldnwust, jääwad Hiinale wabad käld.[1] Selle lepinguga oli Saksamaa oma aktsiooni teatawa lõpuni wiinud ja wiimaks 2. septembril 1898. a. kuulutas Saksamaa Kiaučou vabasadamaks.[2]

Saksamaa awalik arwamine Kiaučou asjus. Enne Kiaučou aktsiooni läbiwiimist Klehmeti ülestähendusest 18. märtsist 1896. a. teame, et Saksa awalik arwamine pooldanud laewastikubaasi hankimist, kõikide parteide ajalehed wäljendunud selles mõttes, nimelt „Kreuzzeitung", „Deutsche Tageszeitung", „Hamburger Nachrichten", „Hamburger Korrespondent", „Hannoverscher Kurier", „Münchener Neueste Nachrichten", „Münchener Allgemeine Zeitung", „Magdeburger Zeitung", „Frankfurter Zeitung". Rügikantolerile on saadetud eraisikuilt ja ühinguilt palju sellemõttelisi awaldusi (vt. ka lk. 83).[3] See Klehmeti ülestähendus tohiks küll ebatäpne olla, sest waewalt on usutaw, et sotsialistid selle kawatsusega nõus olid, ka puudub ju ta lehtede nimestikus tähtsam sotsialistide leht „Vorwärts".

Kui aktsioon oli läbi wiidud, siis konserwatiiwsed ja keskparteide lehed terwitasid seda rahuldustundega ja nõudsid Kiaučou kestwat waldusewõtmist, aga osa wabameelset ja sotsiaaldemokraatlikku ajakirjandust kartsid awantüristlikku ekspansiooni-poliitikat, mis uute suurte laewastikunõueteni wiiwat.[4] Teatawasti, nagu pärast selgus, oligi see kartus wäga õige.

---

1) Murray, lk. 115 ja 116.
2) gk 1898, „ 371.
3) gP XIV, 1. „ 25, nr. 3662.
4) gk 1897, „ 139.

Suurrüke suhtumine Kiaučou hankimisse.

Venemaa suhtumine.

Eraarwamised. Vene saadik Pekingis, krahv Cassini, arvas nagu Saksa saadik Heykingi teadaandest 22. augustist 1896. a. näha, et Venemaa wajavat ühte jääwabat sadamat, mida Wladiwostok mitte ei olevat. Kiaučou laht olevat ainuke lähemalolev koht (sobiw), mida wenelased leida wõiwat. Edasi arwanud Cassini, et kui Saksa laevad talweks Kiaučou lahte tahawad tulla, siis wõtawad wenelased neid healmeelel wastu, samuti prantsuse laewu, aga mitte Inglise omi. Kiaučou laht olevat wenelasile ametlikult hiinlaste poolt kui talwejaam wene laewastikule reserweeritud 1). See teade pidi sakslased eksiteele wiima, sest wõis oletada, et Wene-Hiina wahel Kiaučou suhtes kindel kestev leping olemas, kuna oli teatawasti aga ainult lühiajaline luba sadamat ajutiselt nasutada. Faktiliselt oli Cassini-arwamine ainult eraarwamine. Formulikult oli ta siis ka Kiaučou sakslaste poolt wallutamise vastu ja wiis wõibolla sakslasi nimelt eksiteele.

Hiljem kui Kiaučou wallutati, oli Cassini parajasti Peterburgis, kus ta weel kord katsunud oma vaadet läbi wiia — et Kiaučou Wenemaale tähtis, aga tagajärjeta 2).

Tema seisundil tõenäoliselt asus ka Murawjew (vt. lk. 84).

Teine vool Wenemaal oli Kiaučou hankimise suhtes eitaval seisundil. Ka ajakirjandus jagunes kahens.

1) GP XIV, 1; lk. 35, nr. 3664.
2) " XIV, 1; " 129, " 3738.

Nowembris ja detsembris tegeles ajakirjandus palju Saksamaa Hiina aktsiooni suhtes. Osalt toonitati, et Saksamaa tegutsemisviis õigustatud, osalt – näiteks „Nowosti" ja „Novoje Wremja" – nähti selles hädaohtu Saksa ja Wenemaa häile suhteile. Kiaučou suhtes eitawal seisundil asus Wenemaale kankimise mõttes arwatawasti Witte, kuna ta hiljem ju Port-Arthuri ja Talienwani wallutamise wastu oli.[1] Kui sakslased wallutasid Kiaučou, siis oli ta selle aktsiooni wastu, kuna ta oma mälestusis kirjutab, et palunud härra Tschirschky't telegrafeerida Saksa keisrile (saksa keiser oli Wittet kord üles kutsunud tarbekorral temaga ühendusse astuma kohe saatkonna kaudu), et palub ja soowitab nii Wenemaa kui Saksamaa huwes (kui Wilhelm II karistanud nid keda arwab heaks karistada ja wõtnud kontributsiooni kui peab seda taswilikuks) lahkuda Tsingtaost, sest et see samm toowat enese järele ka teised, milledel kõige hirmsamad tagajärjed. Keiser Wilhelm aga wastanud, et antagu Wittele edasi, et tema telegrammist keiser näinud, et Wittele mõned asjaolud, mis väga olulised, tundmata on ja selle pärast ei saawat ta nõuandele järgneda. Hiljem ütelnud Witte Radolinile Kiaučou wallutamise asjus, et ta mõtlewat, et kõik see olewat suur lapsikus ja kahjuks see lapsikus wäga halwasti lõpeb[2].

Nagu Heykingi aruandest 5. maist 1897. a. näha, oli ka Ida-Aasias komandariw admiral Aleksejew Kiaučou Wene-

---

1) Witte, lk. 121.
2) " " 123 ja 125. Neid Witte teateid tuleb kahtlusega arwestada, sest Witte kirjutas oma mälestused hulk aega hiljem, kui sündmused olid selgunud ja wõis kalduda tagantjärele prohwetseerima, mis eriti kalduvuseks autoritaar-iseloomega isikuile, kelle hulka ka teatawasti Witte kuulus.

maale hankimise vastu; ta olevat korduvalt seletanud, et see sadam olevat – mis puutub vene püüetesse – „ledig und unbelastet [1]. Üldse oli juhtiwate vene merewäe ohvitseride waade, et Kiaučou asub igast mõeldawast vene operatsiooniboasist Ida-Aasias sellekse lüg kaugel, et sõja puhul seda käes pidada saaks, mis tõttu venemaa jaoks ei tule arvesse. Ka keiser Nikolai olevat otsustanud algusest peale selle merewäe vaate kasuks. [2]

Nende kahe vene vaatekoha järele kujunes ka vene poliitika käik Kiaučou suhtes.

Murawjewi eripoliitika Kiaučou suhtes. Murawjew saatis Berliini 8. novembril 1898. a. telegrammi, kus muu seas juttu „priorité de mouiller'st", s. o. ankru esõigusest. Venemaal olevat see esõigus a. 1895-st. Sellele on põhjendatud korraldus, mis antud telegrammi järele vene admiralile, et juhul kui Saksa laewad Kiaučousse sisse sõidawad, ta peab saatma sinna ka vene laewastiku. [3] See „ankru esõigus" on nähtawasti Murawjewi isiklik leiutis, et luua alust vene pretensioonile Kiaučou suhtes, kuna muidu oleks lüg piinlik sakslaste suhtes ilma põhjuseta laewu Kiaučousse saata ehk Saksamaad põhjuseks teha.

Murawjewi 9-da novembri telegrammis on öeldud, et vene laewad ei sõidaks sinna waenuliku sihiga, vaid ainult oma „ankrubiguse" kinnitamiseks [4], nii siis oli Murawjewil wäga waewaline põhjendus, õigemini pol-

---

1) GP XIV, 1; lk. 52, nr. 3674.
2) " XIV, 1; " 128 ja 129, nr. 3738.
3) " XIV, 1; " 73, nr. 3693
4) " XIV, 1; " 73, " 3693.

nudki põhjendust.

Ühest 11. novembri teatest 1897. a. nähtub, et Wilhelm II on todnitanud, et Murawjew alati rääkinud seni ainult volitusest ajutiselt kasutada, kunagi aga mitte selgelt „ankrudigusest." Ka keiser Nikolai polevat sellest midagi teadnud ja pole sellest kunagi midagi Wilhelmile rääkinud; Wilhelm II arvab, et krahv Murawjew on kas „ankruõiguse" saladuses hoidnud seni või waletab nüüd 1). Wiimane arvamine näib õigem olevat, sest tarvitamisõigus pole veel „isimese ankru heitmise" õigus.

Murawjew räägib ~~jälle~~ 13. da novembri telegrammis jälle „ankruõigusest" ja ütleb, et see olnud on kirjas, mis würst Hohenlohe 10. augustil Peterhofist Murawjewile saatnud ja salajases märkuses, mis Murawjewile würst Radolini poolt 4. septembril esitatud, selgelt tunnustatud. Need dokumendid tegevat Laksa sõjalaewade sissesõidu olenevaks Wene merevõimude lubast. 2) Wiimases suhtes oli Murawjewil õigus, aga sellega ei tunnistatud „ankruõigust."

Kä 16. novembril mainib Murawjew telegrammis „ankruõigust" 3), aga 14. detsembri omas enam mitte. Sel ajal oli juba Wene laewadele käsk antud Port-Arthuri reidole minna. 4) Järelikult wõidi „ankruõigus" kõrwale heita.

Aga segadust see Sansamaal tekitas. Hohenlohe ei leidnud wälisametis ühtegi juristi, kes selle imeliku asja üle oleks võinud seletust anda. Wilhelm II ettepanekul kiisiti isegi nõu kuulsalt rahvuswahelise mere-

1) GP XIV, 1; lk. 77, nr. 3695.
2) " XIV, 1; " 83 ja 84, nr. 3699.
3) " XIV, 1; " 90, nr. 3706.
4) " XIV, 1; " 121; " 3733.

õiguse tundjalt Perel'olt, kelle arvamine olevat naotanud „ankruõiguse" legendi [1].

„Ankruõigus" ei täitnud otstarvet; sakslased jäid paigale, aga nende aktsiooni tarvitas Venemaa ruuks ja oinsaks põhjenduseks edaipidise sammu puhul.

Murawjewi 14. detsembri telegrammis Berliini on öeldud, et silmas pidades Kiaučou lahe waldussevõtmist Saksamaa poolt on Nikolai II käsu andnud laevastikul Port-Arthurisse ankrusseminna. [2] Nii oli siis Saksamaa aktsioon saanud ise ruuks põhjenduseks.

Teatavasti wabanduti selle põhjusega ka hiinlaste ees. [3]

Wene walitsuse tõeline poliitika Kiaučou suhtes. Kuna Murawjew oli walitsuse liige ja välisminister, siis andis tema poliitika Venemaa esinemisele Kiaučou suhtes niisuguse mulje, nagu oleks Venemaa wäga huwitatud Kiaučoust. See mulje näib pettlik olevat kui silmas pidada mõnda sellele wasturääkivat nähet. Nagu teame, ei esinetud teiste mõjukate isikute poolt „ankruõigusega". Saksamaa päris Wene ametliku seisukoha ule jäkele ja sai wastuseks Lamsdorfilt, et Kiaučou kaugus Wladiwostokist temale liig suur näivat selleks, et Venemaal erilist huvi wõiks olla seda sadamat pretensiooni alla wõtta. Radolin teatas sellest 3. juulil Saksamaale. [4] Teatavasti ei olnud Wene walitsusele lähedalseisev isik, suure mõjuga eriti Kauge-Ida asjus, admiral Alexejew ka teisel arvamisel (vt. lk. 101). Nagu ühest Bülowi telegrammist nähtub, oli Kauge-Ida laevastiku-

1) W. II, br. u. g., lk. 56.
2) GP XIV, 1; lk. 121, nr. 3733.
3) Witte lk. 125.
4) GP XIV, 1; lk. 54 ja 55, nr. 3675 ja 3676.

juht Alexejew volitanud kord admiral Tirpitzot tema seisundit, ametlikult hinnata, et Kiaučou igast mõeldawast Wene operatsioonibaasist liig kaugel asub selleks, et teda pidada võiks sõja puhul, mispärast ta Wenemaa jaoks arwesse ei tulewat.[1] ~~ametlikult hinnata~~[1]

Lamsdorf arwas hiljem (nagu Saksa asjaajaja Tschirschky 14. oktoobril teatas) kui talle teatati Saksamaa kawatsusest laewu saata Kiaučousse ja ära märgiti, et sellega Peterhofi kohustist taidetakse, et näiwat temale, et eksitus tekkinud, sest Saksa wahitsus näiwat arwestawat sellega, et Wenemaa kiinalt õiguse saanud definituwselt ja igaweseks Kiaučou lahte tarwitada. See polewat õige. Wenemaa olewat saanud aimelt volituse lähemaks talweks Hiina-Jaapani sõja ajal nimetatud sadamat kasutada[2]. Nii nähtub, et ka Lamsdorf ei esine pretensioonidega.

Mis Nikolai II puutub, siis ei awalda ta wastus keiser Wilhelmile, kui see järele päris Saksa laewade Kiaučousse sõidu osjus, mingit pretensiooni Kiaučoule. Nikolai telegrammi tekst oli: „Cannot approve, nor disapprove Your sending german Squadron to Kiautchou as I have lately learned that this harbour only had been temporaly ours in 1895-1896." Selle tõttu andiski Wilhelm II käsu admiralile ära saata ellmisel päewal valmistatud telegrammi,[3] mis sisaldaski käsu Kiaučousse asuda[4]. Aga juba järgmise päewa daatumi 8. novembrit, kandis Murawjewi telegramm „ankrudigusega", nagu teame. Sellega segas end šowinistlikum, suuremate nõudmisiga wool wahele,

1) G P XIV, 1; lk. 128 ja 129, nr. 3738.
2) " XIV, 1; " 62, nr. 3685.
3) " XIV, 1; " 69, " 3689.
4) " XIV, 1; " 68, " 3687.

kellel kahju oli „loowutada" Kiaučaut sakslasile, aga konflikti eest vastutuse kandmiseks oli see wool nõrk ja püsis niikaua kui selgus, et sakslased ei lahku Kiaučaust ja valitsuswool tagasi hõdus, arwestades, et wahest läheb riiski korda „ankruõigusega" uut riwaali minema peletada. Seda mängu wõimaldas meile tuntud Nikolai II telegramm, mida ladusalt mitmetpidi tõlgitseda saadi:

Sakslased tõlgitsesid teda mõtte järele, arwestades, et see tähendas, et Nikolai II huwi ei tunne Kiaučou suhtes, sellega eelmised tokumendid kui wasema daatumiga tühistades [1]. See tõlgitsus oli küll õige, aga ei wastanud sisule, mille järele tõlgitsesid wenelased; näiteks Murawjar oma telegrammis 16. novembrist ütleb, et keiser polewat mitte sugugi mõtelnud end huwitawusest Kiaučou suhtes lahti ütelda [2]. Seda ei paista ka tõepoolest keisri telegrammist.

Üldiselt oli Wenemaa sahtumine Kiaučou asjus Saksamaa wastu leplik. Arwati küll paremaks kui ta poleks tulnud, aga et ta tuli ja ära ei läinud [3], siis tehti mis wõidi ja kasutati teda oma aktsiooni põhjusena, kuna awalikku tüli ei tahetud, sest Saksamaal olid teened interwentsiooni suhtes ja Wenemaal polnud õiget huwi Kiaučou suhtes, kuna ta selle nuunas läbemale, enamsobiwale Port-Arthurile [4].

---

1) GP XIV, 1; lk. 84, nr. 3700.

2) „ XIV, 1; „ 90, „ 3706.

3) Weel novembri lõpupoolel arwestati, nagu nähtub Heykingi telegrammist 22. novembrist 1897. a. Saksamaa ewakuerimisega. Heyking oli teada saanud, et Wene ja Prantsuse asjaajajad Tsungli-Jamenile nõu andnud asja wenitada, ilma et midagi oleks lubatud, nii et sakslased ewakueruma oleks suunitud (GP. XIV, 1; lk. 102, nr. 3716).

4) Franke arwab, et wenelaste Šantungist loobumise põhjuseks

Teiste rüke suhtumine Kiaučou hankimisse.

Inglismaa. Inglise ajakirjandus märkis ära, et Saksamaa poliitika Kiaučou vallutusega uute epohhi artub ja õigustas Saksamaa sammu misjonäride mõrvarite karistamise suhtes, arvestas aga sadama kestva vallutuse puhul teiste rüke protestiga. Aegamööda muutus kriitika terawamaks ja hakati näitama hädaohule Inglise huvele Saksamaa sammu läbi. Ka kawatsetud Saksa laewastiku suurendamist võetakse Inglismaa vastu kawatsetuna. Selle pärast tulid, eriti peale Kieli kõne (ot. lk. 95) terawad rünnakud Saksamaa ja Wilhelm II vastu isiklikult. Selle vastu pöördub radikaalne „Daily Chronicle", öeldes, et polewat olust selleks, miks Inglise ajalehed Wilhelm II-st nii kirjutawad, nager oleks ta ainult hullumaja jaoks küps; niisugune olnud detsembri lõpus toimunud „Iphigenie" käik (ot. lk. 124), milles Wenemaa näinud kaugelt rawkemat ähwardust oma huwidele kui Kiaučou vallutuses (Fränke lk. 129). See arwamine näib ekslik olewat. Pöördepunktiks Šantungist loobumiseks peaksime siiski lugema 14. detsembrit, millal Wenemaa teatas Saksamaale, et käik antud laewastikul Port-Arthurisse minna. Telegrammis on ka öeldud, et keiser Nikolai, selles vrendunud, et Wenemaa ja Saksamaa äärmises Idas käsikäes peavad minema ja minna võiwad, teeb ülesandeks keiser Wilhelmile sellest teatada (GP XIV, 1; lk. 121, nr. 3733). See telegramm oli wormilikuks loobumiseks Kiaučoust, mis sündis järelikult enne „Iphigenie" käiku, mis enam põhjuseks ei saanud olla.

kuel polewat wäärikas, kõigi oma ekstsentrilisusile vaatamata ei olewat Wilhelm II mitte narr.[1] Mis puutub Inglise walitsewa ringkonna arwamusisse, siis saame heita pilku neile tänu Hatzfeldti (Saksa saadik Londonis) teatele. 17. novembril 1897. a. ta telegrafeerib, et Salisbury ütelnud, et ta endast mõistetawalt ühtegi sõduwat vaadet väljendada ei saa, ilma et asja, mis talle peaaegu tundmatu, lähemalt ei suuriks. Selle reserveeringuga ta võiwat ütelda, et ta esialgselt ühtegi mõeldawat põhjust ei näe, miks Inglismaa peaks wastu olema Saksamaa kinnitumisele ühte Hiina ranna punkti. Ta lisanud juurde, et mida enam põhjapoole see punkt asub, seda vähem ebasoowitaw oleks see Inglismaale.[2] 3 päewa hiljem, s. o. 20. novembril 1897. a. Hatzfeldt teatab, et Salisbury märkinud, et ta olewat leidnud, et Saksamaa Kiaučõus olemine Inglise huve üldse ei riiwa. Ta lisanud juurde, et Hiina seal (Londonis) protestiga esinenud Saksamaa Kiaučõu wallutuse suhtes.[3] Seni nõgime, et walitsuse poliitika Inglismaal oli üldiselt leplik Saksamaa suhtes, kuna ajakirjandus oli terawam. Saksamaa katsub Inglismaa poliitikat soodsas suunas mõjutadagi; nii annab Bülow Heykingile instruktsiooni 17. detsembril 1897. a., et ta Inglise saadikule ütleks, et Saksamaa, arvestades suhteid Inglismaaga, pole wastu wõtnud Hiinalt soowitatud ühe lõunapoolse sadama valdussewõtmist. See oleks aga viga, kui Inglismaa Saksamaale nüüd Kiaučõus takistusi teeks, pealegi olewat Saksamaa pretensioonid seal kitsalt piiritletud[4]. Salisbury hiljem

1) GK 1897, lk. 251 ja 252.
2) GP XIV, 1; lk. 93, nr. 3708.
3) " XIV, 1; " 96, " 3710.
4) " XIV, 1; " 124, " 3736.

nähtawasti muutis oma vaadet. Ta ütles 12. jaanuaril 1898. a. Saksa saadikule, et wiis kuidas Saksamaa oma sihi saavutas, awaldanud temale ebasoodsamat muljet kui siht ise; venelased olevat siiamaani täieliku korrektsusega talitanud, tal olevat aga täiesti võimata Saksamaale sama komplimenti ütelda [1]. Järelikult Inglise valitsevate ringkonde suhtumine Saksa aktsiooni oli enam-wähem ükskõikne wähese ebameeldivuse varjundiga, mis tingitud Saksamaa lüg järsust esinemisest, aga mitte waenulik. Seda näib tõendawat ka see, et Bülow on märkinud 11. juunil 1898. a. ülestähenduses, et Inglismaa Kiaučou asjus mitte alati sõbralikku seisundit polevat wõtnud [2], aga ta ei märgi ka, et oleks waenulikku seisundit wäetud.

Jaapan, Prantsusmaa ja Ühendrüigid. Kiaučou valbutus kutsus Jaapanis välja loomulikult suuesti kitedad tundeid, aga wastutawad ringid ei laskmud sellest midagi märgata [3]. Aga Jaapani ajalehed andsid seda walusamini pihta. Nad wõrdlesid Saksamaad tulekahju wargaga, kes tekitab süütamisega tulekahju, et üldises segaduses hästi varastada wõiks [4]. Jaapani suhtumine oli umbes sasnane Inglismaa omale: ajakirjandus näitas õigeid tundeid, kuna valitsus halvale asjale hea näo tegi.

Prantsuse walitsusel lähedalseisja „Journal des Débats" kirjutas novembri lõpul 1897. a., et olevat wähe tõenäoline, et Kiaučou suhtes kolme rüigi wahel, kes Šimonoseki rahulepingu rewisjoni asjus üksmeelselt

1) BD I, 1; lk. 8, nr. 3.
2) GP XIV, 1; „ 255, „ 3805.
3) Franke, „ 94.
4) Veit, „ 26.

esinesid, nüüd lahkhelid oleks; Venemaa olewat Mandžuurias interwentsiooni vilja lõiganud. Prantsusmaa oma tasu tähtsais kontsessioones Tongkingi püriprowintses leidnud, ainult Saksamaa jäänud tasuta. Wüs, kuidas ta seda nüüd omale kindlustada tahab, ei omawat midagi rahutukstegewat Prantsusmaale, kellel sealpool tõsiseid huwe pole; seal pidawat Prantsusmaa poliitika Venemaa omaga ühes minema. Vastasrinna ajalehed aga tungisid walitsusele ägedasti kallale, sest et ta Saksamaa aktsiooni tegewuseta kannatawat.[1] Walitsusmeelse ajakirjanduse esinemine oli õieti Prantsusmaa poliitika väline külg, et endise interwentsiooni rühma pragusid mitte näidata.

Tegelikult Prantsusmaa ühes Venemaaga kõwendas Hiina walitsusel selgroogu, soovitades tungiwalt tagasi lükata Saksamaa nõudmist maa asjus ja selle asemel lubada igat muud nõutud kahjutasu roima eest.[2] Heyking teatab 22. novembril 1897. a., et ta parimast allikast teada saanud, et Wene ja Prantsuse esindajad Tsungli-Jamenile olewat nõu andnud, usja venitada, olma et midagi lubaks, et sundida Saksamaad ewakueeruma[3].

Prantsusmaa poliitika oli seotud teatawasti Venemaa omaga ja lükus ka sel puhul Wene omaga ühes kui Franke teate järele otsustades arwame, et aasta lõpul Venemaa weel sõbralikumaks Saksamaa vastu muutus Inglismaa ähwardawa esinemise puhul (4), sest

1) GK 1897, lk. 268 ja 269.
2) Franke, lk. 129; vrd. ka GP XIV, 1, lk. 102, nr. 3716.
3) GP XIV, 1; lk. 102, nr. 3716.
4) Inglismaa saatis sõjalaewa „Iphigenie" Port-Arthurisse, mille wenelased sundisid tagasi minema (Franke, lk. 129).

Venemaa hoidus konfliktist mõlemil pool [1].

Ühendriike ajakirjandus tungis nowembris ja detsembris 1897. a. teravasti Saksamaale kallale aktsiooni pärast Hiinas ja Haitil. Kirjutati pöörasest vallutusplaanest ja Saksamaa liitest Hispaania ja Jaapaniga Ühendriike wastu [2]. Nii siis alarm ja halb suhe. Põhjustatud oli suurelt osalt Ühendriike halb suhtumine Kiaucou asjus Haiti wabariigi sündmuste pärast, mis samasse ajajärku langesid [3] ja Saksamaa laiutusena Amerika sfääris Ühendriikele ei meeldinud.

Port-Arthuri hankimine.

Hankimise eeldused. Juba aprillis 1895. a. esineti Venemaal arwamisega, et Venemaal on tarwilik omada jääwabat sadamat Vaikse ookeanil. Sellest kirjutas näiteks „Graždanin" (würst Uhtomski ajaleht) [4]. See tarwidus oligi oluline põhjus Port-Arthuri aktsiooniks Venemaal.

Teiseks tugewaks põhjuseks oli Venemaa tööstuslik areng (vt. lk. 10 ja 31), millele tarwis oli uusi turge, sest areng jatkus samas kiirtempos nagu varem. Uusile hangitawaile alule oleks wõidud paigutada eriti metallitööstuse produktsiooni — mille tous oli eriti tugew, näiteks raudteede, dokkide ja muude ehitiste alale jne.

Venemaa tööstuslikku tõusengut illustreeriks järgmised andmed [5]:

---

1) Franke, lk. 129.
2) GK 1897 „ 328.
3) 21. septembril 1897. a. oli Port-au-Prince'i üks Saksa kaupmees Lüders õigusewastaselt kinni wõetud, kes lahti lasti alles Ühendriike esindaja mõjrel. Saksa valitsus nõudis kahjutasu ja hüwitust, mis õppelaewade ilmumise järele ka kohe täideti (GK 1897, lk. 331).
4) GK 1895, lk. 287.
5) Wittschewsky, lk. 271.

Tööstuskaud	Vabrikute arv				Produktsiooni väärtus (miljonites rublades)				Tööliste arv (tuhandeis)			
	1887	1893	1897	Tõus %	1887	1893	1897	Tõus %	1887	1893	1897	Tõus %
Mäetööstus	2656	3482	3412	28	156,0	249,2	393,7	152	390,9	461,4	544,3	39
Metallitööstus	1377	1822	2412	75	112,6	171,1	310,6	176	103,3	132,0	214,3	107
Muud tööstused	26855	25029	33205	24	1065,9	1314,7	2134,8	100	823,8	988,6	1339,6	63
Kokku	30888	30333	39029	26,3	1334,5	1735,0	2839,1	112,8	1318,0	1582,0	2098,2	59,2

Tähtsamate riikide 1896. a. riiviside-, aralmi- ja terasetoodang oli järgmine (vrd. ka lk. 31) [2]:

Riigid	Pundade arv (miljonites)		
	Kivisüsi	Malm	Teras
Ühendriigid	118 206	534,4	327,4
Inglismaa	11915	530,7	262,7
Saksamaa	7867	388,0	255,9
Prantsusmaa	1761	143,4	70,8
Rootsimaa	—	98,4	42,4
Austria-Ungari	1716	68,9	—
Belgia	1296	58,5	36,0

Edasi teame, et Rootsimaa võlnis hiustvaga 1897. a. Peterburgis leppingu, et tulevikus Balkanil enam tüsistusi ei esineta; nad vahistusid igat esilekerkivat küsimust rahiselt arutada ja oaanid konkulepppele rahiselt lõpetada. Rootsimaa oht oli seljatagust vaba hoida vaid ka Ida-Aasias idasuunalt [3]. Seda leppingut tuleb ka rõkeno eeldusena lugeda Port-Arthuri vallutuse või-

1) Siin on silmapaistev tööstuse koncentreerumine. Tervikuid nähtavasti suurema ettevõtete väikemate arvel.
2) gulišambarow, lk. VI.
3) Friedjung, lk. 162 ja 163.

malikuks saamiseks. Eelduseks olid muidugi ka teatawasti sobiwad suhted Prantsus- ja Saksamaaga.

Iswolski teab, et keiser Wilhelm olewat isegi Nikolai II peale käinud, et ta wallutaks Liaotungi paalsaare[1]. Skrine'i järele tuleks eelduseks pidada ka 1896. a. detsembrikuu konwentsiooni Wene-Hüna wahel, mis lubanud Wenemaal paigutada sõjalaewu Liaotungi sadamaisse[2]. Arwatawasti pole olnudki niisugust konwentsiooni üldse, wähemalt ei leidunud käsitletawas materjalis selle kohta andmeid.

Hüna suhtes teame, et olid laenulähiräägimised käimas Wene- ja Hünamaa wahel detsembri lõpupoole 1897. a.[3]. Need wõisid tõenäoliselt mõju awaldada Hüna wastutuleku suhtes Wenemaale. Hünlasile pidi mõja awaldama ka asjaolu, et nad abi wajased sakslaste wastu, ker Kiaučousse olid tunginud Järelikult Hüna suhtes oli Wenemaale soodne pind olemas.

Witte peab üheks eelduseks isegi Liibawi sadama ehitamist. Ta arwab, et kui Nikolai II oleks annud käsu ehitada merebaas Murmanile, siis ta oleks saanud sellest mõttest kaasakistud, mis oli olnud ta isa soow. Siis poleks tõenäoliselt otsitud wäljapääsu lahtisele merele Kange-Idas ja poleks olnud Port-Arthuri haaramist[4]. See arwamine näib küll wähesuutaw ja lüg konstruktiiwne olewat.

Hoopis kaaluwam on aga, mis Witte ses suhtes meile

1) Iswolski, lk. 87.
2) Skrine, lk. 341.
3) GK 1897, " 340.
4) Witte, lk. 8 ja 9.

edasi teatab. Novembris ~~alul~~ (1897. a.) mõned ministrid ja nende hulgas tema saanud krahv Murawjewilt tähekese („zamuska") ja hiljem kutse olmuda koosolekule, kus eesistujaks keiser Nikolai II. Tähekeses olnud, et selle tõttu, et sakslased wallutanud Tsingtao, on olmunud Wenemaa jaoks moment wõtta üks Hiina sadamaist, kusjuures ette pandi Port-Arthur ehk Talienwan [1]. See teade annab meile ühe olulisemaist eeldusist Wene aktsiooniks. Et Tsingtao wallutus oluline eeldus oli, seda tõendab meile na Radolini teade 13. märtsist 1898. a., kus öeldud, et Murawjew awaldanud, et Wenemaa Saksa walitsusele ainult tänulik wõib olla, sest et Kiauëou wallutus võimaldas kiirendatud Port-Arthuri ja Talienwani valdussewõtmise, milleks muidu põhjus raskestileitav oleks olnud. [2]

Wallutusaktsiooni algamise otsenoheseks põhjuseks aga kujunesid inglased. Witte teab, et mõni päew peale koosolekut Nikolai II ütelnud temale, et otsustanud wõtta Port-Arthurit ja Talienwani ja olevat juhtinud sinna laewastiku sõjawäega ja keiser lisanud juurde, et ta seda sellepärast teinud, et Murawjew ette kandnud, et tema teadete järele Inglise laewad ristlevad Port-Arthuri ja Talienwani ligidasis kohis ja et kui wenelased ei haara neid kohti, siis teewad seda inglased. Witte arwab Murawjewi teate kohta, et see olewat olnud ebaõige, nagu tema hiljem sellest teada saanud Inglise saadikult; nimetatud

1) Witte, lk. 120.
2) GP XIV, 1; lk. 158, nr. 3757.

kohtade ligidal olnud küll mõned Inglise sõjalaevad, aga mingisugust kawatsust mõne sadama haaramiseks inglasil polewat olnud.[1] Murawjewi teade oli nähtawasti süski õige, wähemalt polnud see tema isiklik vale, sest põhjenes Pawlowi (wene asjaajaja Pekingis) teatele. Nii teatatakse Bülowile 13. juunil 1907.a. Pekingi saadik Mummilt futuajamisest Hayašiga, millest nähtub, et Murawjew Port-Arthuri wallutamise otsuse läbi wiinud kui Pawlow Pekingist teatanud, et kui wenelased ei haara, siis inglased Port-Arthurisse asuwad.[2] Nii siis said inglased wiimase tõuke andjaks ja saawutati wiisakas põhjus, mis upitas tagant süski peapõhjust – Tsingtao wallutamise asjaolu, kuna sellest muidu wene valitsuse koosolekul vähe oli.[3]

1) Witte, lk. 122 ja 123. See arwamine, kuigi ta õige wõib olla, on nõrgal alusel, sest waewalt Inglise saadik oleks seda Wittele ütelnud ilma wastawa instruktsioonita, kui inglasil oleks olnud haaramise kawatsus. Et niisugune kawatsus süski wõimalik wõis olla, näitab meile hilisem aeg. Nii teab Hatzfeldt 29. märtsil 1898.a. telegrafeerida, et Chamberlain temale öelnud, et ta on kuulnud, loomulikult küll ainult kuulujutuna, et sellest jutt näiwat olewat, et Inglise laewastikku saata Talienwani. Ja lisanud juurde, et ühelt Talienwani ligidal olewalt kõrgendikult wõiwat Port-Arthuri sadamat domineerida (GP XIV, i; lk. 198 ja 199, nr. 3782).

2) GP IX, lk. 332, nr. 2307.

3) Witte järele wõiks üheks selduseks Port-Arthuri wallutuseks ka Lamsdorfi (Murawjewi abi) pidada. Talle näib, et Lamsdorf oleks wõinud Murawjewi peatada. Usutawasti ta ei peatanud teda, tahtes mitte tülitseda ülemusega (Witte, lk. 160).

Võitlus vallutusotsuse ümber ja wallutus. Meile tuntud novembrikuu koosolekul (vt. lk. 114) Murawjew kaitses haaramiskavatsust kuna Witte wastu vaidles. Sõjaminister Wannowski toetav Murawjewi: Mereminister tõenitas aga, et oleks parem omada sadamat lähemal lahtisele vokeanile kuskil Korea rannal; Port-Arthur ja Talienwan ei olevat niisugused punktid, mis täiesti rahuldaks mereministeeriumi. Witte ägedaile wasturäägimisile andis keiser järele ja koosoleku žurnaali märgiti, et keisrile palnud soo witav nõustuda wälisministri ettepanekuga. Hiljem teatawasti (vt. lk. 114) keiser aga otsustas ümber [1]. Witte oli wäga pahandunud ja otsustas paluda ametist wabastust, kusjuures rõheks põhjuseks oli haaramisasi. Keiser aga hindas Wittet ja ei tahtnud teda wabastada, märkides ära, et Port-Arthuri ja Talienwani asi on lõpetatud, hästi wõi halwasti, seda näitawat tulewik, aga, et igal juhul ta otsust enam ei muutwat; sellepärast keiser palunud teda kaasabi näidata, et asi täide wiidaks wõimalikult hästi, mida keiser isiklikult temalt paluwat. [2] Witte jäi.

Wenemaa hankis omale Hiina walitsuselt loa ja näärkis siis laewastikul Port-Arthurisse ankrusse minna, et seal kuni uue käsu saamiseni ajutiselt wiibida [3].

18. detsembril saabus teade Peterburgi, et wene laewastik on asunud Port-Arthurisse [4]. Wene wäed aga ei maandunud kohe, [5] vaid alles 28. märtsil 1898. a. Siis aneti linnamaawägi maapoolt, merewägi sadamapoolt. [6] See sündis

1) Witte lk. 120 jj.
2) " " 126 ja 127.
3) GP XVV, 1; lk. 121, nr. 3733.
4) GK 1897, lk. 301.
5) Witte, lk. 124.
6) Reventlow, lk. 115.

üks päev peale lepingu allakirjutamist Wene- ja Hiinamaa vahel Port-Arthuri loovutamise kohta.[1]

Läbirääkimised ja Wene-Hiina 1898. a. 27 märtsi leping. 13. jaanuaril vabastati kohalt sõjaminister Wannowski. Peale seda määrati kovsolek Hiinale esitatawate nõudmiste suhtes. Sellest võttis osa ka Kuropatkin. Töötati wälja tingimused, mis ka Hiinale esitati: Saadik Pawlow Pekingis esitas tingimuse, mille järele Hiina pidi Wenemaale üle andma rendile 36. a. kogu Kuangtungi ringkonna ühes Port-Arthuri ja Talienvani lahega. Hiina walitsus aga ei nõustunud. Mõjusid selleks Inglise ja Jaapani diplomaadid. Nüüd, et olukdit päästa, segas Witte wahele, telegrafeeris rahaministeeriumi agent Pokotilowile, paludes teda Lihungčangiga ja teise tähtsa ametikandjaga Čaninhuan'iga kokkusaamist korraldada ja soovitada neile Witte nimel mõjuda, et kokkulepe wastu wõetaks, kusjuures Witte lubas mõlemile kingitused – esimesele 500000 rbl. ja teisele 250000 rbl. Witte ütleb, et see olnud esimene kord, kus ta läbirääkimisil hiinlasiga on mõjutamist altkäemaksuga tarwitanud.

Keisrinna peale pikemate nõurumiste andis järele[2]. Leping kirjutati alla 27. märtsil 1898. a. Esimeses artiklis öeldakse, et renditakse Wene walitsusele Port-Arthur ja Talienvan. See rendileping mingil kõrbel ei riiwawat Hiina keisri suweräänseid õigusi. Teises artiklis määratakse piiri üldjoontes. Kolmandas artiklis määratakse rendrajaks 25. a., missugust aega võidakse pikendada

1) GK 1898, lk. 369.
2) Witte, lk. 126 jj.

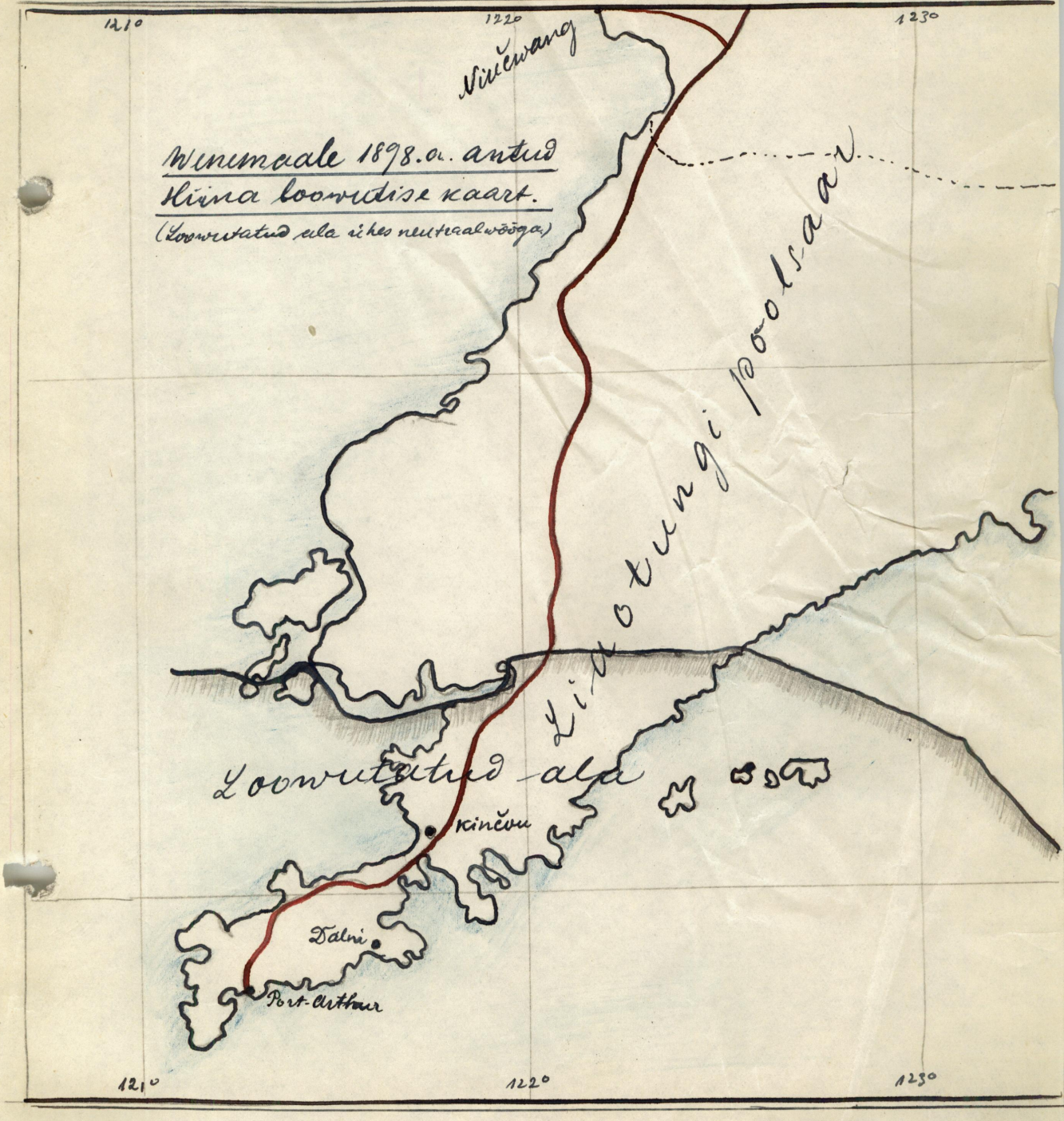

Wenemaale 1898.a. antud Hiina loovutuse kaart.

(Loovutatud ala ikka neutraalwõõga.)

mõlema walitsuse wastastikusel nõusolekul. Neljandas artiklis öeldakse, et nimetatud aja jooksul rendetud territooriumil kogu militaarkomando nii mere- kui maavägedel ja samuti kõrgem tsiwiil-administratsioon antakse üle Wene wõimudele ja kontsentreeritakse ühe isiku kätte, kes igatahes ei tohi omada tiitlit „kuberner" ehk „kindral-kuberner." Wiiendas artiklis määratakse neutraaltsoon põhjapoole nimetatud piiri. Selles wöös tsiwiilwalitsus on täielikult Hiina wõimude käes. Hiina wägesid wõib saata sellesse wöösse ainult Wene wõimude nõusolekul. Kuuendas artiklis mõlemad walitsused tunnustawad, et Port-Arthurit kui täielikult militaarsadamat kasutatakse ainult Wene ja Hiina laewade poolt ja peetakse suletud sadamaks teiste riike sõja- ja kaubalaewule. Mis puutub Talienwani, siis see sadam, välja arwatud üks sisemine laht, mis täielikult kasutada Wene ja Hiina laewastikele, peetakse awatuks ülaiskaubandusele ja waba sissepääs sinna on lubatud kõigi rahwaste kaubalaewule. Seitsmendas artiklis Wene walitsus wõtab oma peale omal kulul ehitada tarwilikud militaarehitused, pidada karnisone neis ja wõtta tarwitusele kõik tarwilikud sammud, et kaitsta maad waenlase kallaletungi wastu. Kaheksandas artiklis Hiina nõustus, et kontsessioonid, mis antud 1896. a. Hiina Idaraudtee kompaniile, laiendatakse harule, mis ehitatakse ühest pealiini jaamast Talienwani ja samuti kui näib tarwilik, samalt pealiinilt teiste enam sobiwasse kohta poolsaare rannal Intsü linna ja Jalu jõe suudme vahel. Kõik kontrahti tingimused, mis sõlmiti Hiina

valitsuse ja Wene-Hiina panga wahel 8. septembril 1896. a., on kasutatawad ka hende lisaliinide suhtes. Üheksas artikkel räägib maksmahakkamisest ja ratifikatsioonist.[1]

1898. a. 7. mai leping. Seda lepingut täiendati 7. mail 1898. a. lisalepinguga. Selle esimeses ja teises artiklis määratakse piirid täpsemalt kui esimeses lepingus. Kolmandas artiklis Wene valitsus nõustub, et harutee lõpp, mis ühendab Siberi raudteed Liaotungi poolsaarega, asub Port-Arthuris ja Talienwanis ja mitte mõnes teises sadamas nimetatud poolsaarel. Edasi lepiti kokku, et raudtee priwileegid distriktes, millest see haruliin läbi läheb, pole antawad teiste riike kodanikele. Mis puutub raudteesse, mida Hiina wõiks enesele ehitada Sanhaikuanist punkti, mis nii ligidal kui wõimalik sellele haruliinile, siis Wenemaa nõustub, et tal pole midagi tegemist sellega. Kuuendas artiklis on öeldud, et Wene valitsus nõustub Hiina walitsuse küsimuse peale, et administratsioon ja politsei Kinčou linnas on Hiina oma. Hiina wäed tõmmatakse Kinčoust tagasi ja asendatakse Wene wägedega. Viiendas artiklis Hiina valitsus nõustub, et ilma Wenemaa nõusolekuta ei tehta kontsessioone neutraalmaal teiste riike kodanike kasuks, et sadamaid mererannal ida- ja läänepool neutraalwööd (-maad) ei awata teiste riike kaubandusele, et ilma Wenemaa nõusolekuta ei tee-ega kaewanduskontsessioone, töötus-ega kaubandusprivileege ei anta neutraalterritodriumil. Kuues artikkel räägib lepingu kooprakist, allakirjutamisest ja interpretatsioonist.

---

[1] Murray, lk. 119 jj.

Suurriike suhtumine Port-Arthuri hankimisse.

Inglismaa suhtumine.

Inglise ringkonde arvamusi. Inglise ajakirjandus oli suurimal määral ärewuses ja töö terawaid artikleid Wenemaa wastu. „Standard" kirjutas, et Wenemaa ja Inglismaa on jõudnud punktini, kus üks ehk teine järele andma peab. Peterburg olewat waenukinda wiskanud. Kui inglased taganewat, siis kinnitawat nad Wenemaa digust kestwaks Hiinamaa järelwalweks. „Daily News" kirjutas, et Inglismaa politika olewat kaitsepolitika, Inglismaa ei saawat offensiiwi tarvitama. Aga et Inglismaa üksinda ei olewat, seda wõiwat otsustada Jaapani diplomaatia suunast ja Jaapani laewastiku liikumisist.[1] Wiimane väide polnud süski dige, nagu hiljem weendume; Inglismaa seisis süski üksinda.

Kogu 1898. a. kewade ja suwe parlamendiarutlusist Inglise kodades paistnud wälja sügawaim mure ja rahutus Wenemaa suhtes[2].

Inglise kabineti liikmeist eriti koloniaalminister Chamberlain ja Devonshire hertsog jatgisid suure murega Wenemaa tegutsemist Hiinas.[3] Neil tuli arwestada tingimata tööstusringkondega, kellele Hiina suureks turuks oli.

Devonshire hertsog saanud igapäew kirju Lancashire pruuvillatööstusest huwitatutelt. Hertsog kirjutas märt-

1) GK 1898 lk. 250 ja 251.
2) Reventlow, lk. 117.
3) Eckardstein I, lk. 292.

sis 1898. a., et kui paanika, mis neid haaranud, kestub, siis jääwat warsti suur osa ettewötteid seisma ja tulewat tööliste wallandamine. Ka suurkapitalistid Rothschildid olid Hiina asjade pärast mures [1].

Inglise puuwilla-kapitali mure on arusaadaw, kui silmas pidada, et puuwillakaubad olid Hiinas impordi-wäärtuselt juba ammu-aega esimesel kohal; näiteks olgu järgmine tabel wäliskaupade impordi kohta 1888. a. [2]:

Kaubaliik	Wäärtus Haikwan-taelides
Puuwillakaubad	44,437,525
Ooprum	32,330,506
Metallid	6,887,123
Willakaubad . . .	5,097,605
Muud kud.-kaubad	121,866
Muud kaubad	35,908,268
kokku	124,782,893

Ka Mandžuurias olid välismaiste kaupade hulgas esimesel kohal puuwillakaubad oma import-wäärtusega. [3]

Inglise-Hiina laenukäsimus. Inglismaa kasutanud Tene-Hiina pinewust ära, et Hiinale laenupakkuda, arwab Zühlke [4]. Ajakirjanduse teadete järele olewat küll Hiina see olnud, kes palunud Inglismaad finants-toetuse asjus, et Jaapani sõjawõlga saaks tasuda. [5] Wist oli küll huwi mõlemapoolne ses suhtes.

Inglismaa nõudis toetuse eest Talienwani ja Nanningi awamist lepingusadamatena. Wene- ja Prantsusmaa protesteerisid [6]. Meile on arusaadaw miks. Pidas ju wene-

1) Eckardstein I, lk. 292.
2) Exner, lk. 264.
3) Opisanije Mandžurij, lk. 576.
4) Zühlke, lk. 101.
5) GK 1898, lk. 250.
6) GK 1898, lk. 250.

maa ise ometi Talienwani suhtes läbirääkimisi Hünaga. Ja Nanning pöhnud kaugel Prantsuse piirist.

Inglismaa tahtis veel ka kontsessiooni raudtee ehituseks Birmast Jangtseni ja nõudis Hünalt garantiid, et ta Jangtse piirkonnas kellegile teisele võimule territoriaalseid loovutisi ei teeks.[1] Need tingimused olid eriti Prantsusmaa vastu juhitud. Kawatsetud raudtee Birmast pidi ju kindlasti Prantsuse kaubanduslikku mõju Tonkingi piiritaguses vähendama. Hinne on, et Prantsuse huvi oli ise jõuda Tongkingist Jangtseni oma raudteedega, s.o. Birma ja Jangtse vahele asuda. Birma raudtee oleks niiöelda Prantsuse kaubandusel selfataguse ära lõigamud. Laenu asjus oli Inglismaal kollisioon Venemaaga ka sellepärast, et teatavasti (vt. lk. 143) Venemaa pidas ise Hünamaaga detsembri lõpus läbirääkimisi laenu asjus.

17. jaanuaril teatas Hünamaa Inglismaale, et Talienwani avamine lepingusadamana palfude põhjuste pärast[2] temale suuri raskusi tegevat. Salisbury pani ette siis Talienwani avamist kuni selle ajani edasi lükata, kuni raudtee Talienwanini ulatub. See kompromiss olevat mõne päeva pärast vastu võetud laenutingimusena. Läbirääkimised laenu asjus kestsid edasi[3]. Salisbury tegi ülesandeks Inglise saadikule Pekingis nõudmist, et Talienwan lepingusadamans peab saama, siiski tagasi tõmmata. Vene saadik Pekingis tõstis laenu vastu ägedat protesti, sest et see mõju tasakaalu Hünas riskuvat.

---

1) Zühlke, lk. 102.
2) Peapõhjus oli muidugi arvestamine Venemaaga.
3) Venemaa oli hilfuti andnud kirjaliku kindlustuse Inglismaale, et iga sadam, mida Venemaale kaubanduslikul otstarbel

Wene protestel di Hiinas mõju.[1] Weebruari alul teatas Hiina, et Wene ähvarduste tõttu ta di sunnitud laenu tagasi lükkama[2].

Wõibolla plaastriks haige koha peale näitas Hiinamaa Inglismaale kaks korda vastutulekut. Inglismaa huvides di säilitada Kesk-Hiinat, Jangtse jõe basseini, oma huvele. Sellepärast esines Inglismaa 9. weebruaril 1898. a. sooviawaldisega, et Hiinamaa annaks kindla tõendise, et ei loowuta kunagi territooriume provintses, mis asuvad Jangtse ääres, mõnele teisele wõimule eirendi, pantimise ega muul teel. Sellele wastas Hiinamaa deklaratsioonega 11. weebruaril 1898. a., mis sisaldas nõutawa.[3]

See aktsioon di muidugi selle tõttu päewakorda tulnud, et Saksamaa ja Wenemaa did agressiiwsed alnud Kiaučou ja Port-Arthuri suhtes. Need asjaolud sundisid Inglismaad wõimalikule teiste riike ekspansioonile tõket tegema.

Teine wastutulek Inglismaale di 13. weebruaril (vt. lk. 62) lubaduse näol, et meretollide inspektoriks on inglane niikana kui Inglise kaubandus esimesel kohal püsib.

Laenu-läbirääkimised aga Hiina ja Inglismaa vahel ehistusid jälle.

— Wenemaa di walmis kaunatama laenu kui Inglismaa

---

kasutada antakse, peab wabasadamaks Inglismaa kaubandusele saama. Samase kindlustuse andis ka Saksamaa oma saadud ala kohta (Gk. 1898, lk. 252).

1) Zühlke, lk. 108.
2) BD I, 1; lk. 18, nr. 14.
3) Murray, lk. 104 ja 105.

talle selle ust jätaks Port-Arthuri. Selles suhtes aga midagi ei saavutatud. Salisbury ei takistanud; et laenulabirääkimised Pekingis kopule viidi 1. märtsil 1898. a. (vt. lk. 62), kuigi see ta ententekavatsusele Venemaaga halvasti mõjus.[1]

Nii kasutas Inglismaa Port-Arthuri tõttu tekkinud pinevust Vene-Hiina vahel ja viis laenu läbi. Nende Hiina poolt peetud läbirääkimiste siht di Hiina sõjavõla jäägi äramaksmine ja omasid selle tõttu kõrgpoliitilise tähenduse, et Simanoseki rahu järele jaapanlased sõjavõla katte saades olid kohustatud Weihaiweist lahkuma[2], kuhu hiljem inglased ise sisse asusid (vt. lk. 134 jj.).

Salisbury entente-katse Venemaaga. Entente-katse oli liikumas paralleelselt laenulabirääkimisiga ja mõjustasid üksteist vastastikku.

12. jaanuaril Vene saadik ütles Salisburyle, et Inglise kahe laeva viibimine Port-Arthuris on tekitanud Venemaal halba muljet. Salisbury vastas, et need on tegelikult ilma valitsuse käsuta admiralilt sinna saadetud. Varsti teatati laevastiku juhile, et polevat tarvidust laeva kustvalt Port-Arthuris pidada ja et „Iphigenia" võib tagasi tõmmata[3]. Sellega tasandas Inglismaa teed entente-läbirääkimisiks.

Algatuse tegi Salisbury 17. jaanuaril 1898. a., tehes ülesandeks O'Conorile (saadik Peterburgis) küsida Wittelt, kas on võimalik, et Inglis- ja Venemaa Hiinas koos

---

1) Zühlke, lk. 111.
2) GP XIV, 1; lk. 150 märkus.
3) BD I, 1; „4 ja 5, nr. 1. Detsembri lõpus 1897. a. oli saadetud Koreas viibivast laevastikust sõjalaev „Iphigenie" Port-Arthu-

käiksid. O'Conor rääkis 19. jaanuaril Murawjeviga, kes olnud vastutulelikum kui O'Conor arwanud. Ta ütles, et on valmis kohe igat ettepanekut, mis lähemat kooskõla (entente) mõlema riigi wahel annaks, kaalumisele võtma ja pani ette, et Inglismaa oma vaateid wormuleeriks.[1]

Salisbury tegi Wenemaale üllatawa ettepaneku, mis täieliku poliitilise olundi ümbermoodustuse poole Kauge-Idas tüüris ja ähvardas suurrüke poliitilisile suhteile wapustawalt mõjuda. Hiinast kui ka Lääne-Afrikast ähwardati rahu, aga Inglise-Wene kokkulepe oli mõeldawam kui Inglise-Prantsuse oma.[2] Salisbury kawatses huvisfääride piiritlemist nii Hiinas kui Türgis. Selle järele oleks Wenemaale langenud Türgis huvisfäärideno Bosporus ja Dardanellid, Mustamere juure kuulus Väike-Aasia piirkond (mille jõed Mustamerde suubuwad) ja Eufrati org kuni Bagdadini; Inglise huvisfääri oleks kuulunud Türgi-Afrika, Araabia ja Eufratiorg allpool Bagdadi. Hiina suhtes Salisbury tegi wahe Hoangho oru (ühes põhjapoolsete aladega) ja Jangtse oru wahele, esimene oleks kuulunud Wene, teine Inglise mõjupiirkonda.[3]

1. wabruaril Sueballol oli keiser Nikolai wäga julgustavalt O'Conoriga kokkuleppe suhtes rääkinud[4]. Nikolai risse, kus wene laewastik wiibis. Wene komandant keelas inglasil sadamas wiibimise. Inglased protesteerisid, aga lahkusid siiski (Franke, lk. 129). Tientsini lepingu järele olnud aga Inglise laewul siiski õigus nii Port-Arthurisse kui ka kõigisse teisisse Hiina sadamaisse sisse sõita (Zühlke, lk. 109).

1) BD I, 1; lk. 10 ja 11; nr. 6.
2) Zühlke, " 103.
3) BD I, 1; " 14 ja 15; nr. 9.
4) " I, 1; " 15; nr. 10.

arwas, et enne oleks tarwis Hiina asjaolusid käsitleda, mis wäga tungiwad olewat ja soowis Salisbury waadet teada saada wiisi üle, millega pooled üksteist aitaksid ja kui kaugele aitamine ulatuks.[1]

Tsarawasti aga Wenemaa tekitas Inglise-Hiina läbirääkimiste katkemise[2]; Inglismaa saawutas aga kaks kokkulepet muis asjus (vt. lk. 123). Need lepped pidid kindlasti Wenemaad häirima. Siia juurde seltsis veel asjaolu, et lõpuks siiski laenulläbirääkimised Inglismaale edukad olid. See pidi weelgi wenelasi ärritama. Sest Salisbury polnud takistanud laenulepingu sõlmimist enne kui ta Wenemaaga oleks kokkuleppele jõudnud. See lubab oletada, et Inglismaa nähtawasti ei taotlenud siiski entente-pakkumist tõsiselt ja wenemaa hiliaem kahtlustaw seisund wõib wägagi põhjendatud olla.

Tsaar oli pettunud; ilma küsimusse laskumatta, kas on side olemas poliitiliste ja kommertskasudemis Inglismaa äsja Hiinas saawutanud – ning laenu wahel, arwas Lamsdorf, et kahtlemata olewat aga mõlemad kokku ebasoodsa mulje tsaarile jätnud. O'Conor leidis, et nende sündmuste poolt loodud meeleolu tõttu tsaar ei poistnud kalduwat üldise entente küsimust edasi arutama. O'Conor kirjutas 3. märtsil, et ta eiuskuwat, et läbirääkimised tegelikult katkenud oleks, aga kindlasti olewat nad saanud tõsise hoobi ja wõiwat raske olla tsaari jälle heasse tujju wiia.[3] Selle

1) BD I, 1; lk. 15 ja 16, nr. 11.
2) 2. weebruaril (BD I, 1; lk. 5, nr. 1).
3) BD I, 1; lk. 26, nr. 22.

arvande järele ei võtnud Inglismaa enam entente-läbirääkimisi üles [1].

Nikolai II oma kirjas Wilhelm II-le 3. juunil 1898. a. iseloomustab kujukalt Venemaa suhtumist Inglise ettepanekusse. Ta ütleb, et Inglise memorandum sisaldanud palju meelitaward ettepanekuid; need olnud niisugust uut iseloomu kandwad, et wenelased olnud ühna imestunud, aga ometi paistnud nende tõeline loomus neile kahtlane, sest kunagi enne polnud Inglismaa niisuguseid pakkumisi Venemaale teinud. See näidanud selgesti, et Inglismaa tarwitas Wene sõprust sel ajal, et maskeritud wormis Venemaa arengut Kauge-Idai seisma panna. Ilma et teist korda selle üle järele oleks mõeldud, lükatud ettepanekud tagasi [2]. Nagu meie võisime tähele panna, ei wasta kirjamõte täpselt faktilisele asjakäigule. Venemaa ei lükanud läbirääkimisi mitte kohe tagasi, nagu seda kirja sisust wõiks oletada. Kahtlused ettepaneku suhtes tekkisid nähtawasti peale selle kui Inglismaa hankis motu soodustist, mille krooniks oli 1. märtsi Venemaa huwide vastane laenuleping.

Üldised wastuolud olid siiski mõlemal pool liig suured, selleks, et entente oleks võinud tekkida. Moment oli ellasoodne. Ärritawad sündmused olid weel liig aktuaalsed; nii oli teatawasti awalik arwamine Inglismaal weel liig ärritatud Venemaa wastu ja parlamendis oli rahutus Venemaa wastu sameti suur. Mis puutub Venemaasse, siis sealgi awalik arwamine polnud kindlasti Inglismaale

---

1) Zühlke, lk. 112.
2) GP XIV, 1; " 250, nr. 3803.

sõbralik ja ka valitsusel polnud põhjust seda olla, kuna see oleks toonud ehk Wenemaa poliitika kaldumise jälle läände. Pealegi did Prantsusmaal, Wenemaa liitlasel, suured vastuolud Inglismaaga, eriti Afrikas. Võibolla olegi entente tagamõte kaksikliitu kiilu liiia ehk vähemalt Wene poliitikat praegusel momendil segada. Wenemaal polnud aga huvi kindla liitlase asemele võibolla kahtlast saada. Entente suri poliitilisse werewaesusse.

Inglismaa offensiivsed aktsioonid. Need peegeldawad meile samuti Inglismaa õiget suhtumist Wenne Port-Arthuri affääri puhul. Üheks niisuguseks oli meile tuntud „Iphigenie" lugu.

Inglismaa oleks heameelega Jaapaniga ühes aktiivselt Port-Arthuri ja Talienwani wallutamise wastu esinenud, kui mitte Jaapan militaarse mittevalmisoleku tõttu tagasi poleks hoidunud ja kasu poleks otsinud kokkuleppes Wenemaaga Korea asjus (vt. lk. 55). Krahw Hatzfeldt teatas 31. märtsil 1898. a. Londonist, et seal pettumus valitseb Jaapani tagasihoidlikkuse ja Wenemaale lähenemise pärast. Inglise ministreist eriti Chamberlain oli sõjakas.[1] Et Inglismaa Wenemaalt entente asjus wastutulekut ei paistnud leidvat ja Jaapan lootusi ei täitnud, siis orienteerus ta ümber ja otsis Saksamaa sõprust weebruarikuust 1898. a. alates.

Ühel kooswõbimisel Alfred Rothschildi juures weebruari lõpul 1898. a., millest osa võtsid Devonshire hert-

1) GP XIV, 1; lk. 160 märkus

sog, Chamberlain ja agraarminister Chaplin, arutati poliitilist olundit Kauge-Idas ja selle mõju Euroopa kaubandusele Hiinas. Lõpuks palusid ministrid Eckardsteini (Saksa saatkonna nõunik) mõjuda Hatzfeldtile salajase läbirääkimise korraldamiseks wiimase ja Chamberlaini wahel, et sellega akadeemilist läbirääkimist Inglis- ja Saksamaa wahel algatada.[1]

Sel puhul Hatzfeldtiga läbi rääkides 29. märtsil 1898. a. Chamberlain esineski sõjakuse awaldusega, mis Inglismaa offensiiwimõtteid meile tõestab. Ta nimetas (ot. ka lk. 115), et ta kui minister ei wõiwat ütelda, mis talle kui niisugusele teada on. Kui Hatzfeldt peale käis, süs awaldas ta wiimaks, et sellest jutt paistwat olewat, et Inglise laewastikku Talienwani saata. Kui Hatzfeldt tähendas, et talle hästi selge pole, kas see oleks külastus wõi maandumine, tähendas Chamberlain ainult, et Talienwani ligidaselt kõrgendikult saaks Port-Arthuri sadama üle walitseda kui inglased sinna asuks.[2] Hatzfeldt nimetab ka, et sel esimesel kohtamisel Chamberlain olewat mõista annud, et kokkuleppe sihiks Saksamaaga oleks protest Wenemaa aktsioni wastu Port-Arthuris ja Talienwanis[3]. Hiljem, 1. aprillol, tähendas Chamberlain aga puba, et kokkuleppe sihiks näeb ta mitte Wenemaalt ta kasusid ära wõtta, mis ta senini Hiinas saanud, vaid hoolitsust Wenemaa laiutuste wastu tulewikus[4]. Nii

1) Eckardstein I, lk. 292 ja 293.
2) GP XIV, 1; lk. 196 jj., nr. 3782.
3) " XIV, 1; " 215, nr. 3789.
4) " XIV, 1; " 202 ja 203, nr. 3784.

siis esialgne Inglismaa sõjakus hanskas jahtuma. Oldi ka hiljaks jõõdud, sest 27. märtsil oli teatawasti Wene-Hiina leping, mis Wenemaa saawutised kindlustas, alla kirjutatud.

Inglise-Saksa läbirääkimised, mis alul puutusid ainult Kauge-Ida olundit, wõtsid lõpuks üldiste lüdu-läbirääkimiste kuju, aga nurjusid aprilli esimesel poolel Berliini mõjukate isikute otsustamatuse ja sihilageduse tõttu.[1]

Teiste rüke suhtumine Port-Arthuri hankimisse.

Saksamaa. Teadet, et wene laewastik Port-Arturisse asunud, kommenteeris muu seas ka „Nordd. Allg. Ztg." Ta kirjutas, et Hiina-Jaapani sõja puhkemisest saadik olewat igale tähelepanelikule vaatlejale kahtluseta olnud, et Wenemaa vahetpidamata Port-Arthurit silmas pidanud. Port-Arthuri valdusseWõtmine olnud ainult ajakusimus; sellel polewat mingisugust aggressiiwset tähendust ja ei kollideeriwat põrmugi Saksamaa huwega Kauge-Idas; just vastuoksa wõiwat arwata, et peaaegu üheaegne Kiaučou wallutamine üheltpoolt ja Port-Arthuri wallutamine teiseltpoolt olewat Saksamaa ja Wenemaa kooslükumise jatk Kauge-Idas.[2] Nii näeme, et Saksa awalik aswamine on üsna sõbralik Wenemaale.

Mis puutub walitsewate ringe suhtumisse, siis näktab Bülowi ülestähendusest 2. jaanuarist 1898. a., et keiser Wilhelm tähendanud, et kui Hiina nii oma ja Wenemaa kui

1) Eckardstein, I lk. 293.
2) GK. 1897, lk. 173.

ka rahu huvides Saksamaa mõõdukaile tingimusile vastu tulekso, siis Saksamaa heameelega valmis oleks kõrs ülejäänud Ida-Aasiasse puutuvad detailpunktid Venemaale vastutulevas mõttes lahendama.[1] Niisugust suhtumist ei tumesta ka vastolu sõjavaeliste instruktorite asjus. Bülowi teatest Radolinile 3. jaanuarist 1898. a. nähtub, et Bülovi teatel olevat Venemaa ja Hiinamaa vahel sõlmitud kokkulepe, mille järele Turkestani, Mandžuuria ja Čili provintses ainult Vene militaarinstruktorid lubatavad olod. Vene valitsus oli kaebanud sellepärast, et selle leppe vastu olevat värbatud Saksa instruktoreid ja nõudnud Saksa valitsuselt, et niisugusele nähtusele lõpp tehtaks[2], mis tõenäoliselt ka sündis.

4. jaanuaril 1898. a. Wilhelm II kirjutab Nikolai II-le, et prints Heinrichi ülesanne (ot. lk. 95) seiswat selles, et Nikolai II-le tema kõrgeis ideaales kristluse edendamisel Kauge-Idas abi anda[3]. Ja kui 27. märtsil oli Vene-Hiina leping toimunud, siis Wilhelm II soowis kirjas 28. märtsist talle südamlikult õnne ja nimetas, et nemad kahekesi, Wilhelm ja Nikolai, saawad head vahimehed olema Pečili lahe sissekäigul[4].

Teatawasti ei tulnud ka Saksamaa Inglismaa soowele ~~ole~~ wastu Venemaa-wastase lepingu plaanitsemisel, arwestades hea suhtega Vene- ja Saksamaa wahel. See peegeldub näiteks Bülowi kirjas 3. aprillol 1898. a., kus ta ütleb, et nii kaua kui asjad nii on, nagu nad täna on, Saksa valitsus ei rõõi Inglise valitsusele teha mingit

1) GP XIV, 1; lk. 136, nr. 3744.
2) " XIV, 1; " 137 " 3745.
3) Goetz, " 45.
4) " " 48.

lubadust.[1] Üldiselt nähtub, et Saksamaa suhtumine Port-Arthuri vallutusse oli Wenemaale võimalikult soodne, mis ka loomulik oli, sest Wenemaa lükus ju siin Saksamaa poolt soovitud rada mööda, kiindudes järjest rohkem Itta.

Jaapan, Prantsusmaa ja Hiina. Witte arvab, et Kuangtungi maa-ala haaramine Wenemaa poolt on awaldanud rusuvat mõju Jaapanile. Et Jaapanit rahustada, Wenemaa tuli vastu Korea-asjus lepinguga 25. aprillist, mis andis Koreas Jaapanile domineeriwuse (vt. lk. 55)[2]. Teatawasti hoidis Jaapan end tagasi Inglismaaga koostöötamisest aktiiwse väljaastumise suhtes Wenemaa vastu ta vallutusaktsiooni puhul, mille üheks põhjuseks oli, et polnud militaarselt valmis (vt. lk. 128).

Chamberlain oli märtsis 1898. a. sondeerinud Jaapanit liidu asjus. Ta ütles Jaapani saadikule Katole, et Inglismaa olevat valmis lepinguks Jaapaniga Kauge-Ida asjus.[3] Jaapan ei lasknud aga end Inglismaa poolt Wenemaa vastu tarwitada. Ta kartis ehk tookord, et tuleks üksinda kalme kontinentaalwõimu vastu wõidelda.

Nii näeme, et kuigi Jaapani huwid olid sügawalt riiwatud, ta siiski aktiiwselt välja ei astunud, mille põhjuseks oli, et polnud valmis sõjaliselt, kartis endist interwentsiooni rühma ja saawutas ilma tõsise aktsioonita Koreas tulemuse.

Prantsusmaa kui Wenemaa liitlane suhtus muidugi Wene-

1) GP XIV, 1; lk. 207, nr. 3785.
2) Witte, lk. 131.
3) Franke, lk. 155.

maa saavutisse lojaalselt. Nagu teame protesteeris ta ühes Wenemaaga Inglise-Hiina laenu tingimuste puhul (vt. lk. 121). Pealegi andis talle Wenemaa aktsioon põhjust ka omalt poolt 25. märtsil 1898. a. territoriaalsete ja majanduslike nõudmiriga esineda.[1])

Huvitaw on kuidas reageerisid hiinlased Wenemaa aktsioonile. Kui Wene laewad ilmusid Port-Arthurisse, siis muidugi valitsuses pidi rahutus tekkima. Krahw Murawjew andis aga instruktsiooni Wene saadikule Hiinas, et ta rahustaks Hiina valitsust ja teataks, et venelased tulnud sinna selleks, et Hiinamaad vidata wabaneda sakslasist, et venelased tulnud Hiinat kaitsema sakslaste wastu ja nükohe kui sakslased minema minewat, tegewat seda ka venelased. Sellepärast Hiinamaa oli suhtunud venelaste tulekusse väga röömsalt ja esimesed nädalad uskunud Wene teadet[2]). See usk oli muidugi sellepärast loomulik, et Wene- ja Hiinamaa vahel oli ju a. 1896st defensiivne salaleping kallaletungijate wastu (vt. lk. 65) ja kes ei võtaks hädaajal lütlast heameelega wastu.

Warsti aga sai Hiina valitsus oma Berliini saadikult teada, et venelased tegutsewad kooskõlas Saksamaaga ja muutus niiid üärmiselt kahtlustawaks venelaste suhtes[3]). Neis ei nähtud loomulikult enam sõpru vaid vaenlasi. Ja kes kahtluse alla langes, et ta nende sõber on, siis sellel võis halwasti minna. Witte räägib näiteks meeste saatusest, kes tegewad olid 27. märtsi lepingu

1) GP XIV, 1; lk. 196 märkus**.
2) Witte, lk. 125 ja 126.
3) " " 126.

saamisel; sestsaadik kui Lihungčang oli lepingu alla kirjutanud, ta prestiiž hakkas langema, nii et ta loobus omast kõrgest kohast ja sai kindral kubernerikes Lõuna-Hiinas; teise riigimehe Čaninhuani, kes ka lepingu saamisel tegev oli, saatis valitsus bokserite mässu ajal välja kuhugole Hiina kaugusse, mingisugusesse türmi, seal ta tapeti ja kägistati. Sel korral Peterburgis ja Berliinis saadik kuues olnud Sünkingšen hukati awalikult kui ta Pekingi tagasi tuli. Need faktid näitawad kuidas Hiina ühiskondlik arwamine suhtus Kuantungi loowutamisesse[1].

Muud riike saawutised peale Kiaučou ja Port Arthuri.

Inglismaa saawutised

1. Weihaiwei hankimine.

Hankimise mõtte tekkimine, põhjused ja aktsioon. Detsembri lõpul 1897. a. tulid teated, et Inglise laewastik Ida-Aasias Weihaiweis talwitab. Need teated dementeeriti ja peale selle teatati, et laewastik on asunud Čemulpo sadamasse Koreas[2]. See oli esimene teade meid huwitawas ajajärgus, kus Weihaiwei nimi ühenduses Inglise laewastikuga esile tuleb. Kesteab võibolla oli sellel teatel niipalju alust, et mõte Weihaiweid Inglise mõju alla saada Inglise ringkondes liikwel oli.

11. jaanuaril Balfour oma kõnes Hiina üle toonitas et Inglismaa huwid polewat territoriaalset laadi, vaid

1) Witte, lk. 131.
2) gk 1897, lk. 252.

kommertslaadi, kuna Inglismaa osa Hüna väliskaubandusest on 80%.[1] Sel ajal pole siis veel, vähemalt awalikult, märgata hankimiskawatsusi. Jaanuari keskel kawatses Inglismaa nüll teatawasti Talienwani saada lepingusadamaks. Et Wenemaa sel ajal Hünat surus, nagu teame, siis Hüna katsus toetuda Inglismaale. Nii weebruaris 1898. a. sir Robert Hart (Hüna meretollide šef), nagu teatas saadik MacDonald Londoni, olevat ütelnud, et Hüna walitsus Weihaiweid Inglise valitsusele rendile pakkuks kui ta arwestada wõiks, et ta pakkumine soodsat wastutulekut saaks leidma. Lord Salisbury lükkas esialgu ettepaneku kui varasse tagasi[2]. Hiljem tuleb aga Weihaiwei küsimus jälle esile. Bertie (välisameti abisekretär) oma memorandumis 14. märtsist 1898. a. märgib, et Weihaiweis asuks Inglismaa Wenemaa wastu ja wõiks teatud kontrolli teostada saksloste tegewuse üle, kes nähtawasti selle peal väljas on, et kõike Šantungis monopoliseerida.[3] Järgmisel päewal Balfour teatas Satowile Jaapanisse (saadik), et olevat soowitaw teada saada Jaapani arwamist Weihaiwei rentimise suhtes ja awaldas kuuldust, et kui Inglismaa loobuks, siis Saksamaa sinna pesitseks.[4] Jaapani walitsus polnud wastu Inglise kawatsusele.[5]

Inglismaa katsus ka toisiti oma vastuslu Wenemaaga lahendada; nimelt teha ettepaneku, mille järele Wenemaa loobuks Port-Arthuri rentimisest ja Inglismaa kohustuks mitte ühtegi sadamat Peiöli lahes võtta ja

1) GK 1898, lk. 249.
2) BD I, 1; lk. 30, nr. 26.
3) " I, 1; " 28, " 24.
4) " I, 1; " 32, " 28.
5) " I, 1; " 33, " 30.

Mandžuurias mitte intervenerida [1]. See ettepanek esitatigi Venemaale. Mõrgili vuel ära, et Inglismaa tarbekoural saaks kuulutama, et ta ei oma peale kehtiwate lepingudiguste mingisuguseid huwe Mandžuurias. Venemaa ei võtnud ettepanekut wastu [2], kuna leping Hiinaga oli valmissaamisel.

Kaks päewa hiljem, s. o. 25. märtsil, tegi Salisbury Macdonaldile ülesandeks hankida eeskäe-õigust Weihaiweile peale jaapanlaste äramineku samul tingimusil kui venelasil Port-Arthuri suhtes; Briti laewastik olevat teel Hongkongist Pečili lahte [3]. Järgmisel päeval laskis Salisbury ~~26. märtsil~~ Berliinis teatada, et Weihaiwei polewat praegu kaubandussadam ja ei wõidavat teda ka selleks teha, mille kaudu juurepääsu prowintsiesile wõidaks saawutada; Inglismaa arusaamise järele suurimal määral kahetsemiswäärt Venemaa aktsioon Port-Arthuri suhtes olevat Inglismaad sundinud teele asuma, mida ta nüüd lõheb [4]. 2. aprillil saigi Inglismaa Hiinamaalt esialgse Weihaiwei loovutise; üksikasjad jäid pärastiseks lahendada. [5]

Hea kokkuwõtte põhjuseist Weihaiwei hankimisel annab Salisbury kõne ülemkojas 17. mail, kus ta ütles, et Weihaiwei rentimine on olnud esimeses joones poliitiline abinõu, et teiste wõimude [6] edasiminekuga tasakaalustuda ja kompenseeruda. Teise tulemuse andvat Weihaiwei kui laewastiku ja operatsioonibaas maal, mis peaks küresti suure tähtsuse saama ja milles kau-

1) BD I, 1; lk. 34, nr. 32.
2) " I, 1; " 37 ja 38, nr. 36 ja 37.
3) " I, 1; " 39 " 40, " 39.
4) Franke, " 135.
5) BD I, 1; lk. 47, nr. 44.
6) Wene- ja Saksamaa.

bandus on ditsemaminekul.[1]

20. maal toimus Weihaiwei faktiline waldussevõtmine Inglismaa poolt. Jaapanlased lahkusid ja Inglise wäed asusid sisse.[2]

Weihaiwei rendileping. 1. juulil kirjutati Pekingis alla leping Inglis- ja Hiinamaa wahel Weihaiwei Inglismaale rentimise asjus. Leping on jaotatud sissejuhatuseks ja wiieks lõikeks. Sissejuhatuses on öeldud, et tahtes warustada Inglismaad sobiwa merewäesadamaga Põhja-Hiinas ja anda paremat Inglise kaubanduse protektsiooni wõimalust naabermeredes, Hiina valitsus nõustub rentima Inglismaale Weihaiweid niikauaks kui Port-Arthur jääb Wenemaa okupatsiooni. Esimeses lõikes määratakse piirid. Teises lõikes lubatakse Inglismaale kindlustamisõigus, vastawaid ehitusi selleks rajada jne. ja määratakse piirkond selleks. Selles wöös ei segata Hiina administratsiooni, aga muid wägesid peale Hiina ega Inglise omade ei lubata sinna. Kolmandas lõikes räägitakse jurisdiktsioonilisist õigusist. Lepitakse kokku samuti, et Weihaiwei linnas Hiina ametnikud jatkawad jurisdiktsiooni teostamist, välja arwatud juhud kui see sattuks kollisiooni mere- ja militaarnõuetega rendotud territooriumi kaitseks. Neljandas lõikes lepitakse kokku, et Hiina sõjalaewul, kas neutraalseil ehk nitte, on õigus kasutada Inglismaale rendotud weepiirkonda. Wiies lõige

1) GK. 1898, lk. 261.
2) " 1898, " 369.

räägib wöörandamisest, et makstakse korralikku tasu, kui maad tarwis teatud ehituste otstarbeks, ja kehtimahakkamisest ning ratifikatsioonist. 1)

Saksamaa suhtumine Weihaiwei hankimisse. Et Saksamaa suhtumine Weihaiwei asjus Inglismaale waenulik polnud, see nähtub muu seas keiser Wilhelmi telegrammist 6. aprillist 1898. a., kus ta ütleb, et Weihaiweis saawat Inglismaa kaks naabrit, kellest üks (s. o. Wenemaa) talle waenulik on 2). Nii siis Saksamaa pole seda mitte. Edasi kirjutab Wilhelm II, et seda enam peaks Inglismaa püüdma teise naabriga, s. o. Saksamaaga heasse suhtesse jääda. Sellepärast olevat silmapilk sobiw, et Inglismaalt kindlustust saada, et Inglismaa ei vaatleks Weihaiweid mitte kaubandusliku ründepunktina Tantungi provintsile 3). Siit nähtub meile ka Saksamaa aimeke tähtsam mure Weihaiwei asjus.

8. aprillil arwab Wilhelm II, et on isegi soowitaw, et Weihaiweis üks Inglise kiil oleks wöib olla tulewikus mitte üsna hädaohuta Saksa-Wene naabruse wahel. 4). Samast telegrammist nähtub ka, et Saksamaa ei kawatse sel juhul kui Wenemaa tahaks selgemal kujul kui seni Inglismaad eemale hoida Weihaiweist kas Saksamaa kaudu ehk üheskoos, Wenemaad toetada, vaid tahab siis aega wöita küsimusega Wenemaal, et kui kaugele Prantsusmaa soowib Weihaiwei pärast Wenemaaga ühes Inglismaa wastu astuda.

---

1) Murray, lk. 152 ja 153.
2) GP XIV, 1; " 164, nr. 3764.
3) " XIV, 1; " 164, " 3764.
4) " XIV, 1; " 168, " 3768.

Wilhelm II loodab, et niikaua oleks juba Inglismaaga Weihaiwei asjus kokku lepitud 1) Venemaa seljataga. See Saksamaa poliitika on sama, mida iseloomustab näiteks välisameti rügisekretär Bülov oma ülestähenduses 14. märtsil 1899. a. Ta sitleb, et Saksamaa püüab, niipalju kui see Saksamaa anga kooskõlas ja hädaohuta Saksamaa seisundile, konfliktest hoiduda ja nende puhul kolmandate riikewahel omale tegewuseks waba katt hoida. See olewat nimelt maksew suure Inglise-Wene wastolu suhtes. 2)

Saksamaal oli siis ainult üks meile tuntud kartus Weihaiwei asjus, mille kaotamist meie nüüd jälgiksime. Taustaks sellele oleks weebruaris alganud Inglise läkenemiskatse Saksamaale, millest teame (vt. lk. 128). Inglismaa wajas toetust ja oli selletõttu loodetawasti Saksamaale vastutulelik. Juba 26. märtsil Salisbury laskis Berliinis seletada (vt. lk. 136), et, Weihaiwei ei nüüd pole kaubasadam, ega tulevikus ei saa seda olema, mille kaudu juurepääs provintsi osisse wõimalik oleks, Inglismaal polewat soowi Saksa huwele seal takistusi teha 3). 4. aprillol awaldas Inglise saadik Lascelles, et Inglise walitsus ei kawatsewat Weihaiweid kommertssadamaks teha ja „they offer formal undertaking not to connect it by railway" Šantungiga 4). Sellega oli tee wabaks tehtud läbirääkimisile.

21. aprillol jõuti juba niikaugele, et Inglismaa ändis

1) gP XIV, 1; lk. 168, nr. 3768.
2) " XIV, 1; " 182 " 3778.
3) Franke, " 135.
4) gP XIV, 1; " 161; " 3760.

Weihaiwei asjus Saksamaale soovitava deklaratsiooni, et Inglismaa vormilikult lubab, et ta asudes Weihaiweisse ei oma kavatsust kahjustada Saksamaa õigusi ja huve Šantungi provintsis ega loo raskusi selles provintsis Saksamaale; olevat spetsiaalselt arusaadaw, et Inglismaa ei ehita raudteid Weihaiweist ja sellega ühes rendstud piirkonnast provintsi sisemusse.[1]

Sellega oli Saksamaa ainuke murekusimus Weihaiwei asjus lahendatud.

Wenemaa ja Jaapani suhtumine Weihaiwei hankimisse.

Wenemaa huves oli muidugi Inglismaad Weihaiweist eemal hoida. Wiimane asub ju Čili lahe kaela ühes ääres ja tema vastu Port-Arthur. Weihaiwei Inglismaa kätte minemisel oleks Wene mõju Port-Arthuris suuwe all olnud, samuti ka Čili lahes.

Sellepärast kutsus Wene valitsus 4. aprillil 1898. a. Saksamaad üles peale jaapanlaste lahkumise Weihaiweist, seda Hiina riigile lepingukorras garanteerima, mille vastu Hiina kohustuks Weihaiweid mitte ühelegi võõrale võimule loowutada. Bülow teatab aga Hatzfeldtile, et Saksamaa selle üleskutse vastamise lükkab edasi kuni Inglise vastuseni samal päewal Inglismaale antud seletusele Šantungi küsimuses[2]. Ja kui meile tuntud deklaratsioon saadi, siis Bülow teatas sellest Wene saadik Osten-Sacken'ile. Sellest keiser Wilhelmile teatades märgib Bülow Osten-Sackeni kohta: „Das Tränkchen ging ihm glatt hinunter."

1) GP XIV, 1; ex. 171, nr. 3770.
2) " XIV, 1; " 163, " 3762.

Osten-Sacken tähendanud, et Venemaa Inglismaad aga kauaks Põhja-Hiinas kannatama ei saa ja peale Siberi raudtee valmissaamist ja oma seimundi kindlustamist Indra pürol omale rewanši wõtab.[1] Sellega oli Venemaa algatus nurjunud ja ta pidi kibeda joogi alla neelama, sest deklaratsiooni kaudu Saksa huwide kindlustamisega Santungil polnud loota Saksamaa kaasatulekut.

Seni oli Venemaa just Saksamaale püüdnud näidata, et Weihaiweisse asumine on spetsiaalselt Saksamaale kahjulik[2]; nüüd polnud aga selle wõttega enam midagi teha.

Mis Jaapanisse puutub, siis on teada, et Jaapan tuli Inglismaale wastu aprilli alul ja teatas Inglismaa sellekohasele järelpärimisele, et ta Inglise nõudmisega Weihaiwei suhtes nõus on ja awaldas sealjaures lootust, et Jaapan wõiwat Inglismaa nõustumise ja abi peale loota, kui kunagi tulewikus peaks tarwilikuks samasuguste abinõude järele haarata, et oma kaitseabinõusid kõwendada wõi oma huwe edendada.[3] Sellest näeme, et Jaapan katsus kompensatsiooniks Weihaiwei suhtes Inglismaadsiduda.

Jaapani põhjus Inglismaale järelandmiseks oli see, et kartis, et Hiina ei suuda Weihaiweid omale pidada. Wõimudest, kolle käes Weihaiwei wõis olla, näis talle Inglismaa sobivaim olewat.[4]

---

1) GP XIV, 1; lk. 172 märkus.
2) " XIV, 1; " 166, nr. 3766.
3) BD I, 1; " 48, " 46.
4) " I, 1; " 51, " 48.

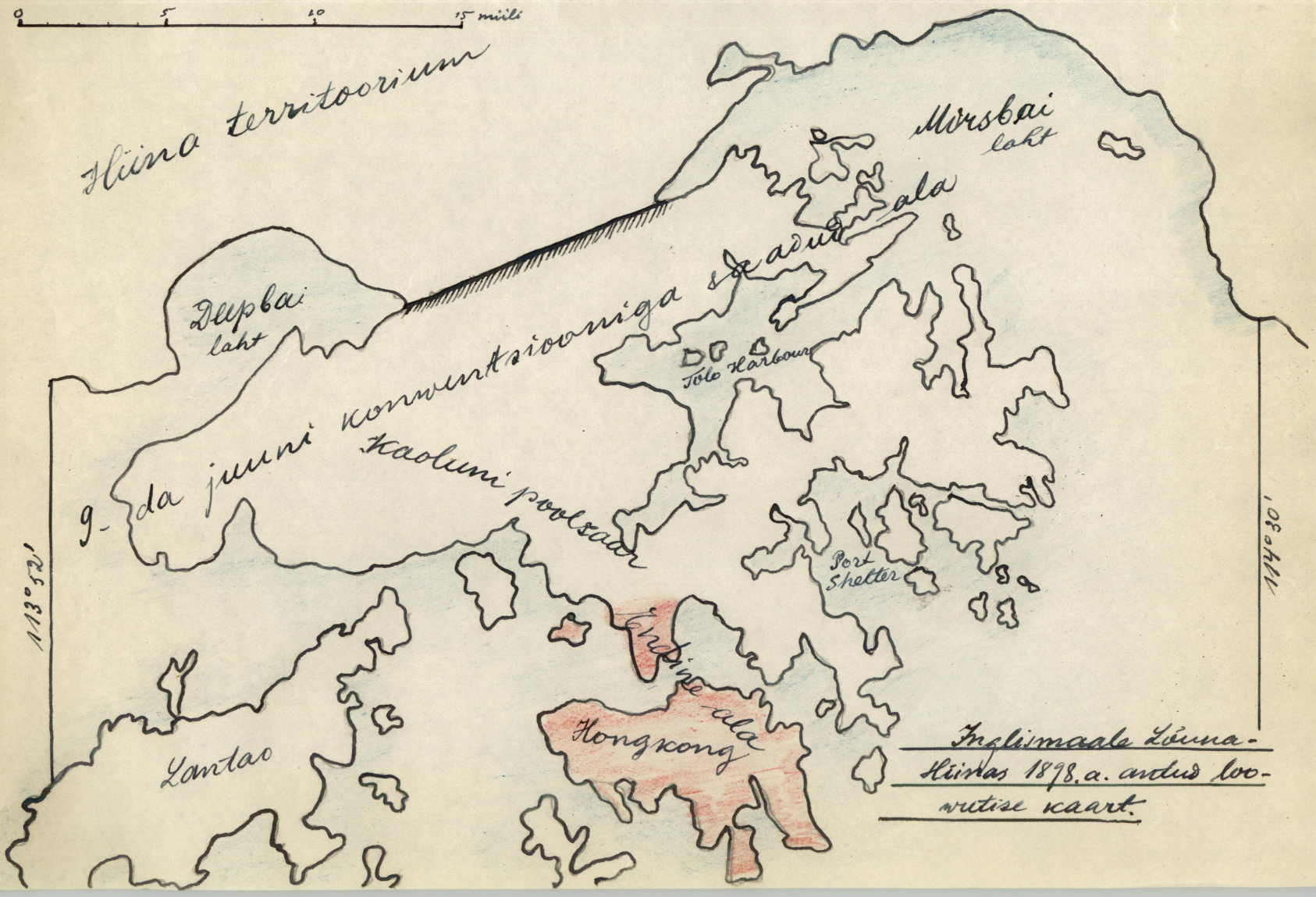

Inglismaale Lõuna-Hiinas 1898. a. antud looviitise kaart.

2. Inglismaa muud saawutised a. 1898 ja 1899.

Nanningi ja Kaoluni küsimus. Aprillis 1898. a. Inglise esindajad oskasid läbi suruda, et Prantsusmaa protestidele waatamata (vt. lk. 121) Nanningi sadam wöörale kaulandusele awati ja muid kindlustusi Prantsuse monopolpüüete wastu lõunaprovintses saadi.[1]

22. aprillil 1898. a. olid prantslased waldusse wõtnud Kuangčouwani. Inglased wõtsid selle põhjuseks, et hiinlasilt kompensatsiooni nõuda. Hiina walitsus andis järele[2] ja sõlmiti 9. juunil 1898. a. leping Hongkongi territooriumi laiendamise asjus.[3] Tegelikult sai Inglismaa Hongkongi laiendamise kuni 200 ruutmiili sõldulatuseni ja vasakul ning paremal pool Kaoluni poolsaart olewad merelahed Mirzbai ja Deepbai[4]. Kaoluni linnas jäeti Hiina ametnikele jurisdiktsioonidigus niiwõrd, kuiwõrd see sobob militaarnõuetega Hongkongi kaitsmise asjus. Ülejäänud uuestirendotud territooriumil pidi jurisdiktsioonidigus ainuüksi Inglismaale kuuluma. Rendotud vetes wõisid Hiina sõjalaewad (kas neutraalsed wõi mitte) viibida.[5] Hiina rahwastik oli selle lõdwutise wastu, aga vastupanek suruti wägiwallaga maha[6].

Šanghai-Nankingi raudtee küsimus. Selle raudtee kontsessiooni suhtes ristlesid Inglismaa huwid Saksamaa omadega. Inglismaale oli see küsimus eriti tähtis, sest asus ju Jangtse alal, mille suhtes Inglismaal

1) Franke, lk. 136.
2) " " 135 ja 136.
3) Murray, " 130.
4) GP XIV, 1, " 173 märkus[x].
5) Murray, " 130 ja 131.
6) Franke, lk. 136.

oli juba üks leping Hünaga, nimelt Jangtse ala kinnistamise leping võõraswallutiste vastu (vt. lk. 123.).

Aprillikuus oli Inglise saadikul Pekingis ülesandeks Inglise ettevõtjaile nõuda Šanghai-Nankingi raudtee polüitilist kontsessiooni. Kui Wilhelm II sellest kuulis, süs ütles ta, et Saksamaal on suured huvid, mis ei luba Jangtset puhtalt Inglismaale jätta; ka puudvat suur Saksa sündikaat ise raudteed saada [1]. Järelikult mõlema maa ettevõtjad puudsid lahus sühile jõuda.

Saksa-Aasia panga ja Hongkong-Šanghai pangakorporatsiooni vahel oli aga leping olemas, mille järele mõlemad pidid Hüna ettevõtete suhtes, mis valitsuse laenu või garantiiga seotud, ühiselt tegutsema. Selle tõttu esitati ka alul ühine pakkumine. Peale selle kui 16-miljoniline laen sõlmiti peamiselt Saksa raha abil, tõmbus Hongkong-Šanghai pank tagasi [2], aga tegutses omal käel edasi. [3] Inglased saavutasidki võidu. 13. mail 1898. a. sõlmiti eelkokkulepe Hüna raudteevalitsuse ja Briti firma Jardine, Matheson & Company ning Hongkong-Šanghai pangakorporatsiooni vahel. Selle järele said inglased õiguse välja anda kuni 3. miljoni naelsterlingilise 4½ % laenu 50. a. peale raudtee varanduste kindlustusel. [4]

Iseloomulik oli, et Saksa-Inglise kapitali koostöö purunes (vrd. lk. 61.).

1) GP XIV, 1; lk. 172 ja 173, nr. 3771.
2) " XIV, 1; " 175 " 176, " 3774.
3) " XIV, 1; " 175, nr. 3773.
4) Murray, " 402 jj.

Inglise-Saksa kapitalistlike huvialade jaotus. Et kapitalide tegutsemis-kollisioone edaspidi ära hoida, Saksa ja Inglise ettevõtted astusid läbirääkimisse.

Interessente, kes läbirääkimisisse astusid, oli kolm gruppi: Saksa sündikaat esindaja v. Hausemanniga, Briti ja Hiina korporatsioon ja Hongkong-Šanghai korporatsioon. Awaldati soovi, et on wajalik kokku leppida mõlema maa huvialade kohta suhtes raudteehitusiga Hiinas.

Huvialad jaotati 2. septembri 1898. a. kokkuleppes järgmiselt: Inglise huvialaks jangtse org kuni Čingkiangini Šantung-liinil, provintsid lõunapoole jangtset, Šansi provints kuni ühenduseni Peking-Hankou liinil punktis lõunapoole Čingtingi ja ühendav liin kuni jangtse oruni, läbistades Hoangho oru; Saksa huvialaks: Šantungi provints ja Hoangho org kuni ühenduseni Tientsinis ja Čingtingis, või mõnes teises punktis Peking-Hankou liinil, lõunas kuni Čingkiangini või Nankingini.

Edasi lepiti kokku, et liin Tientsinist Tsinanini (ehk mõnda teiste punkti Šantungi põhjapiirile) ja liin ühest Lõuna-Šantungi punktist kuni Čingkiangini ehitatakse Inglise-Saksa ühisgrupolt nii, et kapital mõlema liini jaoks hangitakse ühiselt. Nimetatud põhjaliini ehitab Saksa grupp ja lõunaliini Inglise grupp.[1]

Seda lepet aga Saksa valitsus pole kunagi kinnitanud, sest et arwas jaotuse Saksa huwides koh-

1) Murray, lk. 266 ja 267.

juliku olewat. Hiljem, 29. märtsil 1899. a., Hatzfeldt tähendas selle kohta, et majanduslik väärtuswahe Jangtse ja Hoangho alade vahel on lüg suur, et Saksamaa võiks viimase vastu, õigemini ühe osa vastu sellest end Jangtse alalt wäljalühitada lasta.[1]

Inglise kaewanduskontsessioonid. Inglismaa oskas omale hakkida ka rea tähtsaid kaewanduskontsessioone, kuhu paigutati suurimad summad Inglise kapitali.

21. mail 1898. a. sõlmiti Tansi Tööbüroo ja Pekingi sündikaadi vahel regulatsioonid kaewandusasjus.[2] Pekingi sündikaadi taga seisis Inglise ja wist ka Haabia kapital (vt. lk. 70).

Nende regulatsioonide järele sai Pekingi sündikaat kontsessiooni 60. a.[3] raua- ja söekaewanduste ja petrooleumi leiukohtade sisseseadmiseks ja kasutamiseks. Tööbüroo sai õiguse Tansi kubernerilt sõlmida laenuleppe kuni 10. miljoni taeli suuruses Pekingi sündikaadilt. Kui sellest ei jatkuks, võis Tööbüroo veel laenata ainult Pekingi sündikaadilt. Kõiki administratsiooni, eksploatatsiooni ja finantskusimusi pidid kontrollima Pekingi sündikaat ja Tööbüroo ühiselt.[4]

Täpselt kuu aja pärast sai Pekingi sündikaat teise suure kontsessiooni, seekord Honani provintsis, sunnati 60. a. peale. Laenusumma oli ka samasuur, s. o. 10 miljonit taeli. Kontroll pidi olema Pekingi

1) GP XIV, 1; lk. 181 märkus*.
2) Murray, " 700.
3) Peale selle aja mööduunist pidid kõik varandused üle minema tasuta Hüna valitsusele.
4) Murray, lk. 700 jj.

ja Jüfeng-kompanii käes ühiselt. Üldse tingimused sel kontsessioonil on peaaegu sõnasõnalt sarnased Sansi kontsessiooniga.[1]

Järgmine suur kontsessioonileping sõlmiti 10. oktoobrol 1898. a. Nan-Piao söekaevanduste suhtes Pekingi kuberner Hu (Põhja-Hiina raudteede ülem) ja Hongkong-Sanghai panga-korporatsiooni ning firma Jardine, Matheson ja Co vahel. Lepitakse konku Nan-Piao kaevanduste suhtes ühisel arvel töötamiseks. Operatsiooni kapitaliks nähti ette 1 miljon Küng-p'ing taeli, mille pidid võrdseis osis muretsema Hu ja vastaspool. Kõik administratsiooni, eksploatatsiooni ja finantsküsimused kuuluvad mõlemate poolte ühisele lahendamisele. Kumbsi pool paneb välja direktori, kusjuures välismaa direktorile kuulub töödе kontroll, aga Hiina direktorile juuresolek kõigi küsimuste lahendamisel päris- ja välismaalaste vahel[2].

Pool aastat hiljem, 14. aprillol 1899. a. määratakse kaevandusregulatsioonid Stsečuani provintsi kohta Inglise esindaja Mr. Pritchard Morgani ja Hiina kompaniide (Huaji- ja Huitung-kompanii) vahel. Regulatsioonides räägitakse, et Stsečuani kaevandusbüroo asutanud Huaji-kompanii, kes sõlminud lepingu Huitung-kompaniiga, et töö tehakse hiinlasilt ja välismaalasilt ühiselt vastastikuseks kasuks. Kasud jaotatakse proportsionaalselt. Huaji-kompanii

1) Murray, lk. 131 jj.
2) " " 181 "

määrab summa 1 miljon taeli maa ostuks. See peab olema Hiina ja mitte välisraha. Kui Huaji-kompanii on ostnud maa ja saanud õiguse kaevanduste awamiseks, siis sama antakse üle Huitung-kompaniile töötamiseks, kus on välismaised kaupmeled; neil pole lubatud osta kaevanduswarandusi, et ära hoida komplikatsioone. Huitung kompaniil on Hiina peadirektor ja välismaine abidirektor. Kompanii muretseda on 10 miljonit taeli töötamiskapitali. Kui maad on tarwis kaevanduste tarweteks, siis Huaji-kompanii ostab maa ja Huitung-kompanii maksab kinni. Enamus ülewaatajaist peawad olema hiinlased ja kõik töölised peawad olema provintsi pärismaalased. Hiina walitsus ja Huaji-kompanii ei kanna wastutust kahjude korral. Huitung-kompaniil on kontroll kaevanduste üle, mida ta awanud, 50 a., awamisest arwates. Selle aja möödumise järele lähewad kõik warandused üle tasuta Hiina walitsusele.[1] Silmapaistew selle lepingu juures on, et siin on tugewasti pärismaalaste huwe püütud silmas pidada ja välismaalaste mõju lewimist niipalju kui wõimalik ära hoida.

Prantsusmaa saawutised.

Tonkongi naabrusmaade kinnistamine, Dongking-Jünnanfu kontsessioon, Kuangčouwani rentimine, Pakhoi-Lääne-jõe ja Lungčou-Nanningfu kontsessioonid. Detsembri lõpul tulid kuuldused, et Prantsuse eskaader olewat Hainani saare waldusse wõtnud.[2]

1) Murray, lk. 183 jj.
2) GK 1897, " 269.

Et Wenemaa oli Port-Arthuri laewastiku saatnud ja Saksamaa oli Kiaučou wallutanud, siis tekkis ärew ohkkond ja Lankasid kuulujutud elawamini liikuma. Nagu teame, oli detsembri lõpust pärit ka kuulujutt, et Inglismaa laewastik Weihaiweis talwitab.[1] Detsembris igatahes Prantsusmaa weel midagi ei wallutanud.

Alles 25. märtsil esines Prantsusmaa territoriaalsete ja majanduslike nõuetega Pekingis[2], kasutades soodsat olundit, sest oli saawutiste tegemise aeg, pealegi wõis Prantsusmaa kindel olla lütlase Wenemaa toetusele tarbekorral. Oli tarwis kinnistada ka oma naaberalasid, et wõõrad sinna ei tükiks.

4. aprillil 1898. a. Prantsuse esindaja Dubail esines Prantsusmaa soowiawaldisega Hiina walitsusele, et antaks kinnitus, et ei loowutata mõnele wõõrale wõimule kõik wõi mõnda osa nende prowintside territooriumist, mis on Tongkingi naabruses, ei definitiiwselt, ega ajutiselt, ei rendile ega muul wiisil. 10. aprillil 1898. a. Tsungli-Jamen andis soowitawa wastuse.

Uks päew varem, s. o. 9. aprillil, oli Dubail juba teise ettepanekuga Pekingis esinemid, ettepaneku esimeses punktis oli öeldud, et Hiina walitsus annab Prantsuse walitsusele ehk Prantsuse kompaniile õiguse ehitada raudteed Tongkingi piirilt Jünnanfu'sse ja teises punktis, et Hiina walitsus annab Kuangčouwani lahe 99 a. Prantsusmaale rendile, kes wõib seal asutada merewäejaama ja säedepoo. Lõpuks Dubail palub kwiteerida seda

1) gk 1897, lk. 252.
2) gp XIV, 1; „ 196 märkus.“

tokumenti identse kirjaga, mis kujundaks kahe valitsuse kokkuleppe. Need kaks tokumenti täidaksid konwentsiooni otstarwet. Jäsgmisel päewal Tsungli Jamen tegi nagu soowitud. 1)

Prantsuse wäeosad wõtsid 22. aprillil 1898. a. Kuangčouwani lahe waldusse 2) selle kokkuleppe põhjal. Et selles Kuangčouwani rentimise üksikasjad polnud wälja töötatud, siis sõlmiti selleks 27. mail 1898. a. konwentsioon. Selle järele territooriumi, mis rendituud Prantsusmaale, valitseb wiimane üksinda. Prantsusmaa, võib sinna ehitada kindluotusi, paigutada wäeosi wõi wõtta muid defensiiwabinõusid tarwitusele. Hiina aurulaewad, samuti riike laewad, kellel Hiinaga diplomaatilised ja kommertssuhted, wõiwad ilmuda rendituud territooriumile samal wiisil kui Hiina awatud asisse. Prantsusmaale lubatakse ehitada raudtee, mis ühendab ühe punkti Kuangčouwani lahe ääres Leičou jaures punktiga läänerannal Ompu naabruses, kus Prantsusmaa võib ehitada sadamaehitusi; lähem sügaawwee ankurkoht reserveeritakse ainult Prantsuse ja Hiina sõjalaewule ja teiste jõudude neutraalseile laewule. 3)

Prantsusmaale tuli aga ootamata sekeldus. Nimelt provintsiaalwõimud, kes wähem järelandlikud olid kui ärahirmutatud keskwalitsus, ja kohalik rahwastik ostusid prantslasile niisuguse vaenulikkusega wastu, et alles 1899. a. lõpul raskete wägiwallategude järele

1) Murray, lk. 123 jj.
2) gk 1898, " 369.
3) Murray, " 128 jj.

lõpulik kokkulepe Hiinaga küsimust võis regulaerida, Kuangčouwan allutati Indo-hiina kindral-kuberne-rile 1/. Sellega oli see maa läinud Prantsuse ülem-võimu alla.

2. mail 1898. a. algatab Prantsusmaa veel ühe kont-sessiooni küsimuse. Sel päeval Hanotaux (välisminis-ter) tuleb ülesandeks Pichonile (Pekingi saadik) küsida Prantsuse kompaniile kontsessiooni raudtee-ehitu-seks, mis ühendaks Pakhoi sadama Lääne-jõe ülem jooksuga. 28. mail 1898. a. Pichon vastab, et Hiina valitsus nõustub raudteega Pakhoi'st kuni Lääne-jõeni; lepitud kokku, et ainult Prantsuse ehk Prant-suse-Hiina kompanii võib ehitada kõik raudteed, millel Pakhoi lähtekohaks. 2/ Sellega ei piirdutud veel ja 15. septembril 1899. a. saab Prantsusmaa veel ühe kontsessiooni. Sel päeval sõlmiti lepe raudtee-ehituse üle Lungčoust (Tongkingi piiri lähedal) Nanningfu'sse Kuangsi provintsis. 3/

Jaapani saavutised 1898. ja 1899. a.

Tukieni kinnistamine, Šaši asundis ja „To-a dobunkwai."

Loomulikult oli ka Jaapan huvitatud sellest, et ta lähedased alad ei langeks teiste võimude mõju alla tekkinud haaranise ajastul ja ta püüab nerd kinnistada teiste ust, nagu tegidseda Prantsusmaa ja Inglismaa.

Jaapani valitsus esines 22. aprillil 1898. a. Hiina va-litsusele soowiawaldisega, et Hiina valitsus teeks dek-

1) Franke, lk. 135 ja 136.
2) Mursay „ 125.
3) Gk 1899, „ 304.

lasatsiooni, et ta ei loovuta ega rendi mõnele teisele võimule ühtegi osa oma territooriumist Tukieni provintsis. Tsungli-Jamen tuli sellele soowiawaldisele vastu 26. aprillil 1898. a.[1], mis oli ka loomulik, sest maa loovutamine polnud ka tema huves.

Järgmise Jaapani tulemusena tuleks märkida lepingut Jaapani asundise asutamise kohta Tašis, mis asub Jangtse jõel, s. o. päris Inglise mõju alas, Lääne-pool Hankout. See leping sõlmiti 18. augustil 1898. a. Selle järele asundises pidid kõik sillad, teed ja politsei jõud olema Jaapani konsulaadi annetliku kontrolli all. Hiinlasil ja välismaalasil oli lubatud seal elada, aga nad ei omanud rendiõigusi, mis lubatud selle lepinguga Jaapanlasile.[2]

Jaapanile suureks tulemuseks mõju kindlustamisel eriti Hiinas sai „Ida-Aasia kultuurliit" („To-A dobun kwai" – vt. lk. 56). Liidu pünded leidsid väga vastuvõtlikku pinda Hiinas. Liidu ideede vaimlene läbitungivus sündis Jaapani koolide asutamise teel, õpetajate saatmise teel Hiina koolidesse, üliõpilaste Jaapani ülikoolide juurde meelitamise kaudu ja buddhistliku misjonitöö läbi Tukieni provintsis. Aga Jaapani edu kestvus oli lühike, sest märgati, et Jaapanlasil oli kaks loosungit, üks oli küll „Aasia aasialasile" aga teine oli „Aasia Jaapanile." „Ida-Aasia kultuurliit" hukkus Jaapani poliitika mõõdukusepunduse ja ebaaususe pärast.[3]

---

1) Murray, lk. 126.
2) – " – " 92 jj.
3) Franke " 142 ja 143.

Ühendrüke saawutised.

Hay aktsioon. Kerkib küsimus kuidas suhtusid Ühendrügid Hiina kriisi. Sellest annab ülewaate president MacKinley oma läkituses 5. detsembril 1898. a. kongressi-awamisel. Ta ütleb, et Ühendrügid pole jäänud ükskõikseiks pealtwaatajaiks Hiina erakordsete sündmuste puhul, mille järele Hiina mereprovintside mitmesugused osad on sattunud mitme Euroopa wõimu walitsuse alla. Ühendrüke huwid ei tohtiwat aga nute waldajate poolt kahjustatud saada. Tientsinis olewat sõjalaewad, et sealseid sündmusi silmas pidada, üks osa merewäest olewat Pekingi saadetud, et kindlustada kaitset Ühendrüke saadikule.[1] Missugused olid siis need huwid? Need olid muidugi peamiselt Ühendrüke kaubanduslikud huwid. Ja Ühendrüke ärimehed mõjustasid poliitikat, nad pidasid näiteks Mandžuuriat oma eriliseks huwisfääriks ja olid muidugi selle puutumatusest huwitatud. Sellel alusel tekkis „lahtise ukse" printsiip[2]. Et neid Ühendrüke huwe kindlustada, algas välisasjade rügisekretär Hay tuntud aktsiooni.

6. septembril 1899. a. ta saadab instruktsioonid Ühendrüke saadikuile Londonis, Berliinis ja Peterburgis, et

1) GK 1898, lk. 358 ja 359. Muide, Ühendrügid tegid ka väikse haarangu kuigi mille Hiinas. 23. detsembril 1898. saatsid nad ristleja peremeheta Anson-saari vaikses ookeanis waldusse wõtma (GK 1898, lk. 360). See oli siiski väikseks plussiks ja baasiks Ühendrüke ekspansiooni arengu teel.

2) Scott Nearing, lk. 66 ja 384.

need teataks Ühendriike soovist, et Inglismaa, Saksamaa ja Venemaa valmistaks vormilikud deklaratsioonid „lahtise ukse" poliitika suhtes territooriumide kohta, mis on nende käes Hiinas. Samal päeval teatas ta sellest juhtumist Prantsuse saadikule Ühendriikes, lisades juurde nimetatud instruktsioonide koopiad. 21. novembril Hay teeb ülesandeks Pariisi saadikule, et informaniks ja küsiks kas Prantsusmaa tahab ühineda. Ka Itaalia ja Jaapaniga astusid Ühendriigid ühendusse ses suhtes. Üldse Ühendriigid soovisid vastust riikelt kolme punkti suhtes; et seespool n. n. „huwialu" või rendialu riigid ei[1] riiwaks lepingusadamaid ega määritletud õigusi,[2] et maksew oleks Hiina lepingutariif nimetatud kohis ja makse koguks Hiina valitsus, et ei pandaks kõrgemaid sadamamakse teiste rahwuste laewule kui oma laewule nimetatud „huwialul", ega panda raudteil kõrgemaid sõiduraha maksma wõõraste riike alamate suhtes. Wastused saadi Ühendriikele soovitawas mõttes [1]. Nii siis oli kehtiwusele pääsemed lahtise ukse printsiip.

Ühendriike-Hispaania sõda ja selle mõju Kauge-Itta. 1897. a. paiku algas Ühendriikes imperialismi wõidukäik. Selle põhjused olid majanduslikes wahekorris. Kaubandus ja tööstus olid põllundusest mööda läinud. Parimad turustamispiirkonnad olid aga ladina-Amerika ja Ida-Aasia. See mõjustas tulevast Ühendriike ekspansiooni-poliitikat. [2]

24. weebruaril 1895. a. tekkis Kuubal mäss, mille juhid suuremalt jaolt polnudki kuubalased ja sealjuures ena-

1) Murray, lk. 221 jj.
2) Kimpen, " 279.

masti eriusid Ühendriikes, kust toetati suurel määral mässajaid varustisega mitteametlikult.[1] Ameerika ajakirjandus toetas mässajaid, ka waletamisega.[2]

24. jaanuaril 1898. a. saatis MacKinley peale selle kui juba warem Ühendriike merewäejõude oli Kuuba ja Hispaania läheduses hoitud, lahingulaewa „Maine" oma „sõpruse" märgiks La Habanasse. 15. weebruaril aga „Maine" lendas 266. mehega õhku, mis põhjustas wäiteid, et Hispaanlased seda teinud. Kohale saadeti uurimiskomisjon, kes leidis, et õhkulendamise põhjuseks oli olnud miin.[3] Ise walas õli tulle. Sõjapartei Ühendriikes kõrvenes ja MacKinley awaldas 11. aprillil 1898. a. sõjaka läkituse, kus kaebas kontsentratsioonilaagrite üle, oma rahuprüüete tagajärjetuse üle, seletas, et mässajad on de facto walitsus, jääwat üle neutraalne ehk ühekülgne interwentsioon, et sõda lõpetada. Ühendriigid olewat sunnitud Hispaaniaga paal-sõjajalale asuma. „Maine" juhtum olewat peale selle näidanud, et Hispaania rahu-ülesandega tulewale sõjalaewale ei suuda kaitset anda. Sõda pidawat Kuubas lakkama ja kongress pidawat temale wastawad volitused andma.

Kongress otsustaski, et Kuuba rahwas on waba ja sõltumatu, et tuleb nõuda otsekohest Hispaania ametwõimude ja wägede lahkumist, presidendile anda leeba wägesid tarwitada ja mülitsat wälja kutsuda. Sellega oli praktiliselt sõda Hispaania wastu kuulutatud[4].

20. aprillil antakse Hispaania saadikule ultimaatum,

1) Kimpen, lk. 281.
2) " " 284 ja 285.
3) 1915. a. kui laewajäänused üles tõsteti, selgus küll, et hukkumise põhjus oli olnud sisemine katlaplahwatus.
4) Kimpen, lk. 292 jj.

kes sellepeale oma passid nõudis.[1] 25. aprillol andis kongress välja erilise saaduse, et sõjaseisund olevat 21.-st aprillist saadik.[2] Kaks päewa hiljem, 27. aprillol, sõitis Ühendriike admiral Dewey laewastikuga Mirsbai'st Filippiinide sihis välja ja juba 1. mail läks tal korda hävitada Hispaanva laewastikku Cavite lähedal Filippiinide juures; 15. mail võttis Dewey Cavite waldusse.[3] Sellega oli alus pandud suurele Ühendriike ekspansiooni ja mõjubaasile tulewikus, mis Kauge-Ida poliitikale pidi mõju awaldama hakkama.

Ühendriigid laiendewad oma wõimu wulgi ja saadawad juunis Filippiinide suurele põhjapoolsele saarele Luzonile 10000 meest maale[4].

Annekteerimise küsimus oli aga weel lahtine.

Wabariiklased olid üldiselt annektsionistid, demokraadid-mitte, aga siiski oli eriti parteijuhtide seas arwukaid eranded[5]. Weel juulis 1900. a. (kui juba Filippiinid olid liidetud) demokraatide programmis presidendiwalimise puhul esinesid awaldised, et walitsuse poliitika Filippiinel ja kuubal olevat laiduwäärt; tulevat püüda Filippiine iseseisvuse poole Ühendriike protektoraadiall[6].

Hispaania võttis suurriike survel Ühendriike tingimused wastu ja 12. augustil 1898. a. määrati ära Washingtonis Cambonii (Prantsuse saadik) ja Day (välisasjade riigisekretär) vahel rahuklused. Rahu-läbirääkimisiks sõitis Day Pariisi[7]. 13. augustil, s.o. weel peale esialgse kokkuleppe saavutamist, kapituleerus Filippiinide tähtsam

1) GK 1898, lk. 352.
2) Kimpen, " 296.
3) GK 1898, " 369.
4) " 1898, " 369.
5) GP XV, lk. 66, nr. 4162.
6) GK 1900, " 287.
7) Kimpen, " 298.

linn Manila [1]. Ameeriklasil olid siinjuures abiks filippiinlaste wäed, keda nad ise olid organiseerida aitanud [2].

Instruktsioon Ühendriike läbirääkijaile wolitas neid ainult Luzoni saare loowutamist nõudma. Pariisis aga Ühendriike ähwitserid, kes sinna Manilast olid saadetud, surusid peale, et Ameerika võtaks kogu Filippiinide grupi, sest muidu võtwat sakslased nad omale. 26. oktoobril 1898. a. said lõpuns läbirääkijad korralduse kõiki saari nõuda [3]. Küsimusele anti aga ostuworm ja maksti Hispaaniale 20 miljonit dollarit. Rahuleping ratifitseeriti Ühendriike poolt 6. weebruarol 1899, Hispaania poolt 17. märtsil 1899. a. [4], peale selle kui 1898./99. a. talwel MacKinley oli palju waewa pidanud nägema, et annektsiooni kongressil läbi wiia [5]. Sellega oli tekkinud Ühendriikel suur huwiala Kauge-Ida piirkonda ja nad pidid selle tõttu sinna juba rohkem tähelepanu rakendama hakkama.

Peapõhjuseks Filippiinide hankimiseks polnud mitte ainult toormaterjaliallikad, mida need maad pakkusid, vaid ka nende strateegiline seisund ja anoestus Hiina kaubandusega [6]. Filippiinide ja Hiina tihedat sõltuwust üksteisest Ühendriike poliitikas näitab meile huwitawalt Ameerika „Asiatic Association" sekretäri väljendus: „Kui meil poleks mingisuguseid huwe Hiinas, siis oleks Filippiinide omamine mõttetu..." [7]. „New York Tribune" väljaandja Whitelaw Reid reisis 1899. a. maad

---

1) GK 1898, lk. 371.

2) Scott Nearing, lk. 291 ja 293. Ühendriigid aga ei tunnustanud Filippiine iseseiswust, tekkis wastolu endiste liitlaste wahel ja ühe 4. weebruarol 1899. a. wahejuhtumise tõttu puhkeski sõda, mille ametlik lõpp oli alles 4. juulil 1902. a. ~~[illegible]~~ (Scott Nearing, lk. 294).

3) Zühlke, lk. 139 ja 140.

4) Kimpen, lk. 298

5) Zühlke, lk. 140.

6) Scott Nearing, lk. 377.

7) Scott Nearing, lk. 378.

mööda ringi ja pidas kõnesid uue saawutise kaitseks. Ta arwas, et kui Ühendriigid õieti kasutawad oma saawutist, siis wõiwat Waiksest ookeanist saada Ameerika sisejärw.[1] Meie nägime, et ameeriklased nägid Filippiines kogu oma Kauge Ida kaubanduspoliitika tähtsat tegurit.

Saksamaa ja Filippiinid. Saksamaa pidas silmas Filippiine juba aprillis 1898. a. Siis Wilhelm II telegrafeeris Bülowile, et Tirpitz on kaljukindlalt weendunud, et sakslased Manila peawad omale saama.[2] Üldse olid Saksamaa koloniaalringkondos teatawad soowid maadehankimise mõttes. Juwel 1898. a. fikseeriti need ühes tokumendis, kust näha, et soowiti muu seas saada Aasiast Sulu arhipelaagi ja wähemalt ühte Filippiinide saart, nimelt Mindanaot, siis weel Karoliini ja Samoa saari.[3] Sellega Saksamaa walitsus nagu näha oli ühes nõus. Selle tokumendi saatis Bülow Hatzfeldtile 8. juunil 1898. a.[4] tutwumiseks. Siit lähtudes ei saa küll nõus olla Veiti wäitega, et Saksa laewastiku-aktsioon Manila ees, millest jäägnewalt juttu, olewat eksitusest tekkinud, kuna Ameerika saadik Andrew White olewat Berliinis tähendanud, et Ühendriigid mingit wäärtust ei omista Filippiinide valdamisele ja neil ei oleks midagi selle vastu kui Saksamaa nad omale hangiks; see tähendus olewat White'il olnud instruktsioonest üleastumine ja toonud saadikule õienduse („Zurechtweisung");

1) Scott Nearing, lk. 381.
2) Bülow I, lk. 221.
3) GP XVI, lk. 261.
4) " XVI, " 259, nr. 3806.

Veit arwab, et ilma selle ergutuseta ei oleks Saksamaa kunagi end laskmid juhtoda saagihimulisist motiivest.[1] White'i ergutust võiks ainult osapõhjuseks lugeda; kuna oluline põhjus oli ikkagi nähtawasti aggressiooni tahe. Filippiinide suhtes Saksamaa koloniaalhuwega ringkonnis, kus see oletatawasti juba tükk aega enne 8. juunit pidi väljakujunemid olema.

Mai alul saadeti 2 sõjalaewa Manila juurde, millele weel 3 tükki järgnesid juunis.[2] Need laewad olid muidugi luurele saadetud, et parajal silmapilgul aktsiooniks valmis olla.

Teatas ju Saksa konsulgi Manilast 14. mail 1898. a., et Hispaania võim Filippiinel olewat inimliku kaalutluse järele mitte-vastupidaw („unhaltbar"), Saksamaal olewat suur poolehoid ja olewat märkisid, et asi võimalikul korral lõppewat troonipakkumisega Saksa printsile. Sel puhul soowitabki Bülow Diederichsi (admiral) saata koha peale asja uurima, millega Wilhelm II nõustus ääremärkusega. Printsi kuningakspaneku suhtes siiski arwab keiser, et ta sellele ei mõtlewatki. Ka protektoraadi väljakuulutamist ei kawatse ta ilma eelnewa kokkuleppeta teiste riikega. Bülow arwab, et wastasel juhul tuleks Saksa laewastikul võidelda suure ülejõu wastu ja lisab juurde, et siin näitawat end jälle, kuidas tõelised Saksa natsionaalhuwid selle läbi kahjustatud on saanud, et arusaamatus ja loidus niikaua Wil-

1) Veit, lk. 29.
2) JP XV, „33 märkus".

helm II suuri püüdeid Saksa merevõimu kõwendamiseks — on takistanud. Sellele kohale on tokumendis Wilhelm II ääremärkusena tähendanud: „Väga sige." 1) See näitab, et Saksa valitsusel olid aggressiiwsed püüded, aga nõrk laewastik nende täitmiseks. Nii et pole põhjust kahelda, et ka ilma Whitei ergutuseta (vt. lk. 157) kui aga paras laewastik oleks olnud, oleks haaratud Filippiinide järele.

1. juulil 1898. a. Bülow teatab, et Wilhelm II peab seda üheks Saksa poliitika peaülesandeks, et ühtegi Hispaania-Ühendriike konflikti puhul esinewat juhust meretoetuspunkte saamiseks Kauge-Idas kasutamata ei jäetaks 2). Järelikult Saksamaa ei lugenud end Kauge-Idas satureerituks ja oli aggressiiwne.

Saksa laewade wiibimine Manila juures ärritas ameeriklasi ja ühest 25. juuli ülestähendusest leiame et White mõista andis seda Saksamaal, soowitades, et laewad end siia-sinna liigutaks, kuigi Manila läheduses, aga mitte seal paigal ei seisaks. 3)

Pisaks tuli weel asjaolu, et admiralide Dewey ja Diederichsi wahel tekkis arusaamatusi ühenduses blokaadikü-simuse lahendamisega (4). 10. juulil oli asi läinud kuni sõjaähwarduseni admiral Dewey poolt. Ta oli ütelnud Saksa lipuohwitser Hintzele, et pidawat kinni iga laewa, mis ka selle wärwid ei oleks, ja kui see seisma ei jääwat, ta saawat tulistama ja see tähendawat sõda; ja kui Saksamaa tahtwat sõda, siis nemad (Ühendriigid) olewat walmis. 5)

1) GP XV, lk. 33 jj.
2) " XV, " 44, nr. 4151.
3) " XV, " 62, " 4160.
4) Saksalased ei tunnustanud Dewey blokaadikäske Manila sadamas (Kämpen, lk. 296).
5) GP XV lk. 62, nr. 4160.

Et ameeriklasil põhjust oli ärrituda, näitab ka asjaolu, et Inglismaal, Jaapanol ja Prantsusmaal seal ainult üks laev oli, kuna teatawasti Saksamaal wiis tükki oli. Tonnaaʒilt, kahurite arwult ja relwastuselt olnud neutraalne Saksa laewastik isegi ülekaalus sõdapidawast Ühendrüke laewastikust.[1] Kui ligidal sel korral sõda oli, näitab ka MacKinley telegramm komandeeriwale admiralile Kuuba wetes, mis oli jäʒgmine: „Do'nt risk a single ship, war with Germany imminent."[2] Kauge-Ida ajalugu ähwardas uue pöörde wõtta.

Lõpuks aga hakkasid Saksamaale eeldused kogunema asja nurjumiseks. Nii teatab admiral Diederichs 5. augustil 1898. a. pärale fõrednud aruandes (dateeritud 25. juuni), et mässajate sümpaatiast Saksamaa wastu pole midagi märgata.[3] Saksamaa katsus küsimust edasi lükata neutraliseerimiskatsega, et paästa, mis wõimalik. See katse aga nurjus Inglismaa wastuseismise pärast. Wahepeal oli ka sõda lõppenud ja Filippiinide küsimus jäänud rahukonwerentsi hooleks. Sellepärast tuli Saksamaal üldse sellest affäärist loobuda. Ja väliamet teatas mereväe ülemkomandöle, et sellega nõus kui Saksa sõjalaewade arw Manila all üheni wõi kaheni wähendatakse ja admiral Diederichs, kes Batavias wiibis, enam tagasi Manilasse ei pöördu.[4] Saksa ekspansioon Filippiinide oli nurjunud ja wõistlus Ühendrükega oli lõppenud wiimase wõiduga.

---

1) Zühlke, lk. 135 ja 136.
2) Bekardstein, I, lk. 312.
3) GP XV; lk. 70, nr. 4165.
4) " XV; " 74, " 4169.

Mund rügid ja Filippiinid. Mässajad kuuldawasti, nagu Bülow teatab Wilhelm II, olid ka Inglismaaga ühenduse astunud [1]. Aga kui see oligi ehk sündinud, siis polnud sellel nähtawaid tagajärgi. Nähtawasti Inglismaa ei tunnud huwi tekkinud olukorda aggressiooniks kasutada. See oleks eeldanud pinewat suhet Ühendriikega, mida ei olnud ja mida ei tahetud tekitada.

Hispaania-Ühendriike sõja eelõhtul oli isegi Inglise välisminister Grey ütelnud Ühendriike saadikule John Hay'le Londonis, et miks ei laena Ühendriigid mitte Inglise laewastikku, et kuuba asjaga kiire lõpp teha. Selle hea suhte algust wõis dateerida 4. aprillist, mil Hay oli teatanud Inglise suhtumise nõiduslikust pöördest Ühendriike kasuks. [2] Ameerika sõjapartei tundis oma seljataguse kindla olevat ja sellepeale tuligi Kinley 11. aprilli läkitus (vt. lk. 154).

Kui 10. juulil 1898. a. oli meile tuurtud kokkupõrge admiral Dewey ja sakslaste vahel, siis oli Dewey toonitanud, et temal inglasiga polewat wähematki raskust. [3] 9. augustil 1898. a. Hatzfeldt teatab wälisametile, et lord Salisbury wäljendanud isegi, et Inglismaa ei tunne Filippiinide saatuse suhtes mingit erilist huwi [4]. Ka ei toetanud Inglismaa Saksamaad Filippiinide neutraliseerimise kawatsuses. [5] Tundub selgesti, et Inglismaa ei tahtnud milgil määral takistada Ühendriike Filippiinide suhtes, ega ise profiiti lüüa.

---

1) GP XV, lk. 35, nr. 4145.
2) Kimpen, " 294.
3) GP XV, " 62, " 4160.
4) " XV, " 71, " 4166.
5) GP XV, lk. 74, nr. 4169.

Inglismaalt wõis loota isegi weel enamat. Sest admiral Chichesteril olid Deweyle tuntud käsud, mis nähtawasti konflikti puhul oleks toonud Inglise laewastiku Ühendriike poolele.[1]

Kui augustis 1896. mäss tekkis Filippiinel, siis arwati sõudi olewat selles Jaapani intriigid.[2] Kui seda oletada wõrdi, siis pidid seal olema jaapanlased huwid. Aga mingisugusest erilisest Jaapani aktiiwsusest pole teateid.

See mäss suruti maha 26. nowembriks 1897. a.[3] Kui järgmisel aastal jälle mäss oli Filippiinel, siis ilmusid mitmesuguseis lehtis teated, et mässujeehid püüdwat otseseid sidemeid ka Jaapaniga luua ja Jaapanile mõjuda, et see toetaks sõltumatu Filippiinide riigi asutamist ja wõtaks selle ühiselt Ühendriikega oma kaitse alla.[4] Kuigi wahest need sidemed Jaapaniga olemas olid, siis polnud neil nähtaward tulemusi. Pole ka teada, et Jaapan oleks Ühendriikele takistusi loonud Filippiinide suhtes.

Jaapan awaldas koguni Inglismaale, et ta ei wõiwat enne 1902. a. ühestui aktsioonist osa wõtta, kuna tema laewastik enne seda aega valmis ega warustatud pole. Sellepärast hoidiski ta end täiesti tagasi.[5]

Mis puutub kaksikliitu, siis ei awaldanud see mingit erilist tahet Filippiinel aktiiwsust näidata.

---

1) Kimpen, lk. 296.
2) GK 1896, " 308.
3) " 1897, " 340.
4) GP XV, lk. 35, nr. 4145.
5) Zühlke, " 134.

Samoa küsimus.

Sündmustik. Samoa küsimus Kauge-Ida poliitikas on üks perifeeritisema tähendusega küsimusist, aga selle ümber siiski suurriike poliitika jõudis teatud pinevuskraadini, mis õigustab seda küsimust käsitlemisele võtta. See pinevus vähemalt oleks võinud tuua võibolla üsna kaugeleminevaid muudatusi Kauge-Idas.

Suurriike grupi tegevus, kes kolmekesi – Saksamaa, Inglismaa ja Ühendriigid – Samoat valitsesid 1889. a. akti põhjal, on läbi põimitud pärismaalaste dünastiliste tülidega, aseb õieti nende taustal.

Seni kõrvaldukatud troonipretendent Mataafa toodi tagasi ja valiti kuningaks, seda akti tunnistasid kõigi kolme riigi konsulid. Sama akti aga ei tunnistanud 1889. a. akti põhjal suurimat autoriteeti taotlev Ühendriike ülemkohtunik Chamber jaanuari alul 1899. a. Sellest arenes rida segadusi, mis avalikuks tüliks muutus Saksa Apia munitsipaalnõukogu presidendi Raffeli ja Saksa kindralkonsul Rose vahel üheltpoolt ja Inglise ning Ühendriike esindajate ja esijoones Chamberi vahel teiseltpoolt.[1] Raffeli ja Rose viga oli see, et nad Berliini aktis ettenähtud viisil ülemkohtuniku vastu kaebust ei tõstnud, vaid tema esialgselt ametist kõrvaldatuks tunnistasid, peale selle kui ta 1. jaanuaril ühele Inglise sõjalaevale oli põgenenud.[2]

Lõpuks kujunes asi nii, et vägivaldselt laiali aeti konsulite poolt sisseseatud ajutine valitsus (3) ja (märt-

1) GP XIV, 2; lk. 567 märkus xx
2) " XIV, 2; " 577, nr. 4041.
3) Mida nad olid tunnustanud 4. jaanuaril 1899. a. Valitsuse

sis 1899. a.) wahele segasid Ühendriike ja Inglise sõjalaewad ning lahti läks awalik kodusõda pariselanike wahel, kes osalt Mataafa, osalt Chamberi poolt kuningaks proklameeritud Malietoa poja Tanu poolt olid,[1] kelle Ühendriike admiral Kautz oli maale tagasi toonud, Kautz oligi kuulutanud oma proklamatsioonis ajutise walitsuse laialisaadetuks. Saksa kindral-konsul Rose aga kuulutas proklamatsiooni kehtiwusetaks 13. märtsil. Inglise ja Ameerika sõjalaewad pommitasid Apiat ja ajasid maandunud meeskonna kaudu ajutise walitsuse laiali ning 23. märtsil kuulutasid inglased ja ameeriklased Tanu kuningaks.[2] Rahutuste ajal wõeti ka üks sakslane inglaste poolt kinni. Aprilli alul walastati ta Inglise walitsuse poolt tehtud korraldusel ja anti Saksa sõjalaewale wälja.[3]

Märtsis oli Saksamaa ette pannud määrata komisjoni küsimuse lahendamiseks kolme riigi esindajaist. Sellega nõustuti.[4] Komisjon jõudis kohale Samoale 13. maal ja saawutas, et 13. juunil sisse seadis ajutise walitsuse kolme konsuli juhtimisel, peale seda kui oli suutnud weenda Tanut loobuma[5]. Komisjon lahkus 18. juulil[6]

Saksamaa soowis Chamberi kõrwaldamist[7] ja juhiks oli Mataafa (GK 1899, lk. 295).

1) GP XIV, 2, lk. 567 märkus **.
2) GK 1899, " 295.
3) " 1899, " 218.
4) " 1899, " 75.
5) " 1899, " 295.
6) GP XIV, 2, " 611, nr. 4071.
7) St. A. 64, " 5, " 12070.

13. juulil Bülow teatabki, et Salisbury on nõustunud chamberi lahtilaskmisega ja raskepärase kahjutasu käsimuse Rootsi kuninga waheotsuse lahendada andmisega [1]. Wümases suhtes jõudsid kolm rüki kokkuleppele 7. novembril 1899. a., milles öeldud, et nad saavad paluma Rootsi ja Norra kuningat wahekohtuniku ametit wastu võtma. [2]

Lõpuks pidasid rügid tarwilikuks segaduste ärahoidmiseks 1889. a. akti muuta ja sõlmiti uued lepingud.

Saksamaa suutis Buuri sõja alul pikkade igawate läbirääkimiste järele Inglismaad wiia Samoa saarte jagamisele [3], sest see wajas buuride pärast poliitika stabiliseerumist muil alul.

14. novembril sõlmisid Saksamaa ja Inglismaa lepingu Samoa, Tonga saarte, Salomoni saarte ja Sansibari üle. Selle järele Inglismaa loobus õiguseist Upolu ja Sawaii saarile Saksamaa kasuks ja Tutuila ning idapool 171. pikkuskraadi asuwaile Samoa grupi saarile Ühendrüke kasuks. Saksamaa loobus õigusist Tonga saarile ja Savage-Island'ile Inglismaa kasuks ja Tutuilale ning idapoole 171. pikkuskraadi asuwaile Samoa grupi saarile Ühendrüke kasuks. [4]

2. detsembril samad kolm rüki tegid lepingu 1889. a. akti kõrwaldamiseks. Selle järele tunnistati 14. juuni 1889. a. generaalakt kõrwaldatuks. Ühendrügid loobusid õiguseist Saksamaa kasuks Upolu ja Sawaii saarile ja

1) Ziekursch III, lk. 124.
2) St. A. 64, lk. 5, nr. 12070.
3) Ziekursch III, lk. 124.
4) St. A. 64, lk. 1 jj., nr. 12068.

teisile 171. pikkusekraadist Greenwichist läänepool osuvaile saarile Samoa grupist.[1]

Samoa konflikt oli sellega lahendunud. Inglismaa oli taganema pidanud ja Kauge-Ida wete piirile Samoa raioonis olid jäänud Saksamaa ja Ühendriigid.

Mis puutub Rootsi ja Norra kuningasse wahekohtunikuna, siis ta tegi otsuse toepoolest, aga alles 14. oktoobril 1902. a. See waheotsus näitas selgesti, et siin oli Samoa juhtumisis olnud Inglise jd Ameerika poolel, kes kahjude ust pidid wastutama.[2]

Saksamaa poliitika Samoa suhtes. Selle kokkuwõtte annab Bülowi telegraam Hatzfeldtile 6. mail 1899. a. Ta ütleb, et Saksamaa jaoks tähendab nimi Samoa Saksamaa kolonisaalpüüete algust ja lähtekohta.[3] Järelikult andis Saksamaa sellele küsimusele suure tähenduse.

Juba 9. juulil 1898. a. oli Saksa esindaja awaldanud Ühendriike saadikule, et Saksamaale oleks soowitaw Samoa saamine kui kompensatsioon Hawaii puhul.[4] Admiral Tirpitz teatas Bülowile 11. oktoobril 1899. a., et Samoa saarte omamine olewat juba tana suure strateegilise tähendusega Saksa laewastikule kiri tähtis wahejaam teel Kiaučaust üle Saksamaa Lõunamere valduste Lõuna-Ameerikasse. Tulewikus olewat see tähtsus weel suurem, kui Panama-kanalel maailmakaubandusele uusi teid näitawat ja nii ka uued strateegilised wäeteed tekkiwad.[5] Nägime et Samoa oli täht-

1) St. A. 64, lk. 4, nr. 12069.
2) GK. 1902, " 322.
3) GP XIV, 2; " 614, " 4072.
4) Hawaii annekteeriti Ühendriikepoolt (vt. lk. ja GP XV, lk. 53 ja märkus 44, nr. 4156.
5) GP XIV, 2; lk. 660, nr. 4107.

saks lüliks Saksa ekspansioonitide kombinatsioonide ahelikus seoses Kauge-Idaga. Sellepärast ei tahtnud Saksamaa end wälja suruda lasta Samoast ja nõudis nagu Bülow teatab 20. weebruarol 1899. a., et ülemkohtunik Chamber ära kutsutaks, kes oli awaldanud kirjutise, millest pilue nähtunud Saksamaad Samoalt wälja suruda.[1])

Seisukorda ajasid terawamaks ka wahejuhtumised, nagu Apia pommitamine, kus Saksa konsulaat kahjustatud sai[2]), teated Saksa omanduse rüüstamisest inglaste poolt protežeeritud Tanu inimeste poolt, Saksa kohaniku kinnivõtmine (vt. lk. 164) ja äraviimine Inglise laewale jm. 12. aprillil Bülow annab isegi Hatzfeldtile instruktsiooni; et kui selgub, et Salisbury waatekohad Saksa omadega ühendatawad ei ole, siis Hatzfeldt wõob diplomaatiliste suhete katkestamise esile tõsta („in Aussicht stellen").[3]). Sellega oli Kauge-Ida perifeeril ähwardav kõuepilw üles kerkinud, mis wõis muuta ehk mõjustada olundit Kauge-Idas.

Hatzfeldti ja Salisbury suhted olid pingul, nad ei näinud üksteist tihti nädalakaupa[4]). 15. aprillol aga wõis juba Hatzfeldt teatada, et asi süttiwast staadiumist wäljas olewat, mis selle tõttu sündinud, et ta mõista oli andnud Wene asjast (vt. lk. 169) ja wõimalikust diplomaatiliste suhete katkestamisest.[5]) Järelikult Inglismaa oli osutanud järeleandmise poole. Saksamaa wastolu Inglismaaga oli nagu seni nägime mitmes suhtes tugewam kui Saksamaa ja Ühendrüke wastolu. Hatzfeldt oli juba pikemat aega nõu andnud ameeriklasiga heale jalale asuda,

1) GP XIV, 2; lk. 577, nr. 4042.
2) " XIV, 2; " 591, " 4053, märkus*.
3) " XIV, 2; " 603 ja 604, nr. 4064.
4) Eckardstein II, lk. 15.
5) GP XIV, 2; lk. 606, nr. 4067.

et sellega kiilu ajada nende wahekorrasse inglasoga. Hatzfeldt arwab, et Wilhelm II midagi ses suhtes on toiminudki, mis oleks peapõhjus, mille tõttu seletuksi inglaste taandumine[1].

Lõpuks kujunes asi meile tuntud lepinguteni (vt. lk. 165).

Inglismaa poliitika Samoa suhtes. Inglismaa avalik arwamine ei süüdistanud sakslasi nende esindajate mõttemata sammude pärast[2]. Inglaste taktika oli küsimuse venitamine. Saksamaa arwamise järele oli uusima vahejuhtumise puhul (märtsikuu sündmused) Inglismaa tõukajaks pooleks, kuna Ühendriigid olid tõugatawaks pooleks; Inglismaa tahtwat Ühendriike abil sakslasi Samoalt wälja suruda; kui kokkupõrge tuleks Saksamaa ja Ameerika wahel, siis Inglismaa oleks „kolmas, kes rõõmustab" oma kaubandus- ja koloniaalhuwide pärast; nii arwas Bülow Inglise Poliitikast[3], mis näib üsna õige olewat. Inglismaal oli õieti kaks woolu Samoa poliitika suhtes, nagu selgub ühest Bülowi telegrammist 16. mail 1899. a., kus ta ütleb, et Balfour olewat väljendanud, et ta algusest peale on esindanud waadet, et Inglismaa pidawat oma pretensioonid Samoa suhtes Saksamaale üle andma; teised ministrid, ka Chamberlain olewat aga sellele waatele vastu rääkinud ettekäändega, et Austraalia täielikku loobumist Inglise huwest Samoal ei kannataks.[4] Nagu teame võitis Balfouri wool, kuna tegureiks olid Hatzfeldti järele Saksa-Ühendriike suhte paranemine, buuride hädaoht, konflikti kartus Saksamaaga ja Wene sondeerimine.

---

1) GP XIV, 2; lk. 607 ja 608, nr. 4067.
2) " XIV, 2; " 586, nr. 4049.
3) " XIV, 2; " 591, " 4053.
4) " XIV, 2; " 615, " 4073.

Ühendrüke ja Wenemaa poliitika Samoa suhtes. President MacKinley oli kahetsust awaldanud mõrtsi sündmuste puhul. Ta andis Ameerika esindajaile instruktsiooni katsuda hõida status quot ilma edaspidiste konfliktideta 1). Walitsuse poliitika näib olewat mittewaenuline Saksamaale. Terawuse tekitasid ainult kohapealsed esindajad, nagu näiteks Chamber ja admiral Kautz.

Ühendrüke saadik Hay oli päris sõbralik Saksamaa suhtes ja oli toonitanud, et temal polewat informatsiooni põhjuste üle, mis Inglismaad põhjustanud Saksa poliitikat läitma, samuti Saksa ametnike tegewust; lõpuks oli Hay tähendanud, et tema ideaal igatahes olewat kohne sugulaisrahwa wennastus; ta ei saawat aga salata, et praegu Inglismaal teatudmõjud selle soowi täitmisele waenuliskult wastu seisawad. 2)

Kokkuwõttes oli Ühendrüke walitsuse poliitika hõida statusquot ja wältida konflikte, seega mitte-aggressiiwne; lõpuks koos käia Saksamaaga, nagu seda Hay'gi awaldus näitas.

Wenemaa mõjus Samoa saarini kaudselt. Saamoa konflikti ajal esines Wenemaa sondeerimiskatseiga Saksa-Wene leppe suhtes merekitsuste ja Wäike-Aasia üle. Ses suhtes tähendas Bülow 21. aprillil 1899. a. Hatzfeldtile, et ta ei lootwat, et Salisbury Saksamaad sunniks loobuma praegusest poliitilisest sõltumatusest; esialgu seda ei sündiwat. 3) Süt nähtubki Wenemaa mõju Saamoale. Kui

1) GP XIV, 2; lk. 590 ja 591, nr. 4053.

2) Gk 1899, " 75. Saksamaal polnud lugu ses suhtes paremal järjel. Holstein arwas 17. aprillil 1899. a. selle lüdu suhtes plus Jaapan, et see ei olewat sakslaisile midagi ligitõmbawat, sest selle eesmärk polewat arusaadaw (GP XIV, 2; lk. 535, nr. 4016).

3) GP XIV, 2; lk. 542, nr. 4018 ja lk. 610, nr. 4069.

Inglismaa poleks vastu tulnud Saksamaale, oleks ta sellega teinud Wene-Saksa läheneminise Lähis-Idas hoopis võimalikumaks. Selle teostumise korral oleks muidugi Inglise huvid suurde hädashtu sattunud.

Itaalia ja Sanmen-bai.

Itaalia ekspansiooniratse Hiinas. 28. veebruaril 1899. a. sai teatawaks, et Itaalia on nõudnud Hiinalt Sanmen-bai loowutamist ehk rentimist. Hiina walitsus lükkas aga 5. märtsil nõude tagasi. 14 märtsil tuli asi Itaalia saadikute-kojas arutusele. Välisminister selgitas seal Itaalia aktsiooni. Ta awaldas, et oli Inglise ja Jaapani walitsuselt järele pärinud, kas neil mõdagi oleks kawatsuse wastu, kui Itaalia wõtaks enesele koha Jaapani mõju ala ja Inglise mõju alla kuuluvate Cusani saarte wahele. Selle wastu poldud. Inglismaa nõudis, et Itaalia mitte wägiwallaabinõude järele ei haara ja diplomaatilist teed tarwitaks, kusjuures kinnitas, et diplomaatiliselt toetab Hiina juures. Siis tegi välisminister saadikule ülesandeks läbiräägimisi alata. Välisminister informeeris ka Hiina asjaoludest huwitatud riike. Kõik olewat sümpaatliselt suhtunud asjasse. Tsungli Jamen aga oli kohe saadik Martinóle tema paolt läbiräägimiste algamise suhtes saadetud noodi kinnitusega tagasi saatnud, et ta tegewat seda, et wastastikuseid sõprussuhteid alal hoida, mis läbiräägimiste algamisega oleks segatud võinud saada.[1] See wastus sisaldas sügawat pilget, mida hiinlased võisid enesele lubada, sest Itaalia polnud militaarselt kuigi tugew riik. Välisministri se-

1) Gk 1899, lk. 247 ja 248.

letuse järele olewat Haalia walitsus tarwilikud abinõud tarwitusele wõtnud, et satisfaktsiooni saada. Tsungli-Jamen wabandas ja seletas, et pole tahetud Haaliat solwata. Martino aga saatis uue kirjutise ultimaatumi wormis Tsungli-Jamenile, kus tingimuseks, et 4. päewa jooksul esimene noot peab tagasi wõetama ja läbirääkimised alatama ning teatatama, et Hiina Haalia nõudmise põhimõtteliselt wastu wõtab.[1] See Haalia esinemine oli koomiline, kuna ultimaatumil polnud kandwat jõudu taeks. Haalia välisminister oma aruandes ütleb küll, et Martino omal initsiatiiwil ultimaatumi esitanud, aga see on raewalt usutaw, et saadik ultimaatumi korral ilma wastawa instruktsioonita tegutseb. Haalia walitsus tühistas Martino sammu ja kutsus ta kohalt ära.[2] Nähtawasti Haalia walitsus tegi seda prestiizi päästmiseks ja ohwerdas saadiku, tehes selle patuoinaks. Aga küsimus muutuks siiski kabinetile saatuslikuks, sest saadikutekoda ei jäänud rahule.

1.–3. maini tungiti saadikutekojas ägedasti walitsusele kallale ta Hiina poliitika pärast. Et wõis loota ainult wäikest enamust, siis kabinett loobus ja 14. madl kujundati uus kabinett,[3] mis oligi kogu Haalia Hiinaaktsiooni tulemus.

Saksamaa saawutised peale Kiaučou hankimist.

Karolünide, Mariaanide ja Palau saamine. Maile tuntud Saksa koloniaal ringkonde ekspansiooni kawas 8.

1) Gk 1899, lk. 248.
2) " 1899, " 248.
3) " 1899, " 249.

juunist 1898. a. (vt. lk. 157) olid ka ette nähtud Karolüni saared. Saksamaa sondeeris juba suvel 1898. a. ses suhtes. Alamriigisekretär Richthofen teatas 10. juulil 1898. a., et ta oli 9. juulil rääkinud Ühendrüke saadikuga muuseas ka, et Karolünid soovitavad oleks Saksamaale 1). Ja 4. jaanuaril 1899. a. võib juba Bülow Holsteinile teatada Ühendrüke riigisekretäri selletusest, mille järele Ühendrüke valitsus peale Hispaania-Ühendrüke rahusõlmimise Hispaaniale järelejäänud saarteomanduse Saksamaale wärvamise wastu protesti ei tõsta, Saksamaa soovil Kusaie saare ostmisest loobunud on ja valmis on Saksamaale ühte toetuspunkti Sulu saartel lubama. 2) Näeme, et oluline tegur Saksamaale oli hea suhe Ühendrükega, mille tõttu need takistusi ei teinud.

Juba 12. webruaril läheb Saksamaal korda sõlmida Hispaaniga lepingut, mille järele Hispaania loovutas Saksamaale Karolüni saared Palau ja Mariaanidega, väljaarwatud Guami saar, 25. miljoni peseeta eest; Saksamaa lubas Hispaania kaubandusele ja agraarettewõtteile samad õigused nimetatud saaril, nagu need Saksa omadel olid; Hispaania wõis söedepoo sõja- ja kaubalaewule Karolüniide arhipelaagis, sama ka Palau ja kolmanda Mariaanide arhipelaagis sisse seada. ja ka sõjaaegadel pidada. 6. juunil esitati see leping Saksa riigipäewale 3)

21./22. juunil riigipäeval Bülow selgitas selle saawutise tähtsust. Ta kirjeldas kuidas selle saawutise kaudu

1) GP XV, lk. 53, nr. 4156.
2) " XV, " 97, " 4192.
3) GK 1899, " 99 ja 100.

Saksa valdkond Suurel ookeanil üheks kokkukuulu-
weks terwikuks on saanud; Karolünidel olewat juba
pikemat aega Saksa kaubandusasundised, kauban-
dus ja lüklemine olewat wal täna Saksa Jaluit-
ühingu käes. Leping Hünaga Kiaučou suhtes ja leping
Hispaaniaga olewat ühe ahela lülid, saawutatud saa-
ril olewat wäga head sadamad. Marianid wõiwat
ajajooksul tugipunktiks areneda laewadelüklemisele
~~Lõuna Ida~~ Kagu-Aasia ja Kesk-Ameerika wahel.

Järgmisel päewal tõsteti wälisasjade rügisekretar v.
Bülow krahwiseisusse.[1] Nähtawasti mõjus siin nimeta-
tud välispolütiline saawutis kaasa.

Tema ülestähendusest 14. märtsist 1899. a. leiame, et
Saksamaa saawat nimetatud saarte omandamisega Fi-
lippiine walitsewaile ameeriklasile naabriks ja tundwat
suurimat huwi selle tõttu selle õrritatawa ja raskesti-
käsitletawa rahwusega head suhet sõilitada.[2] Kauge-
Ida polütilisel malelaual oli wigurite asendis uus muu-
datus sündinud ja tekkinud lähissideme wõimalu-
sed ühendriike ja Saksamaa wahel, ning Saksamaa
polütiline erikaal oli tõusnud.

Faktiline Karolünide ülewõtmine toimus 6. novemb-
ril 1899. a.[3]

<u>Saksamaa kontsessioonid.</u> Üks esimesist raudtee-kont-
sessioonest, mis Saksamaa omale sai, oli 12. webruaril
1898. a. saadud kontsessioon Kiaučou-Ičou raudtee ehitu-
seks.[4] Sama saawutis peitub ka järgmises osana.

---

1) gk 1899, lk. 110 jj.
2) gp XIV, 1, „ 185, nr. 3778.
3) gk 1899, „ 295.
4) „ 1898, „ 368.

Järgmise saavutisena arvestaksime 1898. a. 6. märtsi lepingut Saksamaa ja Hüna vahel raudtee- ja mäetööstuskontsessiooni asjus (vt. lk. 98). Sellega Hüna lubas kahe raudteelüni ehituse Santungis. Üks pidi Kiaučoust Tsinanfu'sse ja Santungi piirile minema. Teine pidi Kiaučou ja Tčoufu ühendama, kust üks harulün läbi Laiwu-hsieni Tsinani pidi ehitatama. Ehituste läbiviimiseks pidi asutatama Saksa-Hüna ühing tarvilike haruasutisiga; sellel ühingul pidi õigus olema laene vastu võtta ja direktoreid nimetada. Puhaskasu pidi ära jagatama õiglaselt aktsionäride vahel, üksnõik mis rahvusest nad ka ei oleks. Hüna valitsus lubas Saksa kodanikele õiguse mäetööstusomandit hankida terwel raudteelünil, 30 li ulatuses kummagil pool raudtud; Hüna kapital võis sellest osa võtta. Kui hünlasil Santungi arendamiseks kawatsusi pidi tekkima, mis tarvitaksid väliskapitali, siis pidi seda enne Saksa kapitalistelt küsima. Samuti tulid Saksa kapitalistid esimeses järjekorras arvesse, kui tänvis oli masinaid või muid materjale. Kui Saksa kapitalistid või pakkujad nõudmisest ära ütlesid, siis alles võis teiste poole pöörduda 1).

2. septembril oli Saksa- ja Inglise kapitalistide huvialade jagamine (vt. lk. 144).

Kevadel 1899. a. sakslased ühes inglasega katsuvid Pekingis saada kontsessiooni raudtee-ehituseks Tientsinist Čingkiangini jangtsel. See kontsessioon oli sakslasile suure tähendusega, sest see pidi kindlustama

1) Murray, lk. 115 ja 116.

Saksa Šantungliinide liitumist Jangtsega ja kawatsetud suure Hiina raudteewõrguga [1]. 18. mail 1899. a. jõuti ses suhtes kokkuleppeni. Lepingu sõlmijad olid Hiina walitsus ühelt poolt, Saksa-Aasia pank ja Hongkong-Šanghai panga-korporatsioon ning Messrs. Jardine, Matheson ja Co - teiselt poolt. Selles lepingus Hiina walitsus lubas sündikaadil wälja anda 5% kuldlaenu summas 7.400.000 l. See laen pidi minema raudtee ehituseks Tientsinist ehk selle lähedalt läbi Tičou ja Tsinanfu Thsieni (Thsieni?) Šantungi lõunapüri lähedal, ja Thsienist Kuačaósse (Čingkiangi). Liinide pikkus oli 982 km. Laenu termin oli 50. a. Põhjaosa raudteest pidi ehitama Saksa kapital, lõunaosa-Inglise kapital. Kui laen peaks täiesti tasutama, siis raudteeliinid ja muu warandus pidi üle minema Hiina walitsusele. [2] Mai lõpul Hiina keiserlik edikt kiitis heaks selle lepingu [3].

6. märtsi 1898. a. lepingus ettenähtud ühing asutati nimega „Šantungi Raudteeselts". Ta priwileegium on pärit 1. juunist 1899. a. See oli Saksa-Hiina selts. Sellele seltsile saigi raudtee kontsessioon Tsingtaóst Tsinanfusse harulüniga Pošani, kooskõlas 6. märtsi lepinguga. Priwileegiumis määrati weel kapitalisuurus raudtee ehituseks - 54 miljonit marka; raudtee-ehituseks pidi Saksa materjali tarwitatama niipalju kui wõimalik; kontsessiooni kestwuse ajal ei tohtinud walitsus anda mõnele teisele kontrahendile õi-

1) GP XIV, i; lk. 183, nr. 3778.
2) Mworay, " 694 jj.
3) Gk 1899, " 303.

gust ehitada raudtee sektsiooni, mis jooksel paralleelselt kontsessiooni liinxele samusse punktesse ehk paudutab neid tähtsamais kohis; walitsus lubas anda kompaniile, selle küsimisel, kontsessiooni raudteeks Tsinanfust Ičoufusse ja Tsingtaost Ičoufusse; walitsus reserweeris õiguse osta raudteed, mis ehitatud kompaniilt kooskõlas selle kontsessiooniga, 60. a. pärast; walitsus reserweeris õiguse osta iga 5. a. lõpul, ühes arwatud üheaastane eelteade, kõik warandused. 1)

Mäetööstuste eksploateerimiseks asutati „Šantungi Mäetööstusselts." See oli Saksa-Hiina selts. Ka selle seltsi privilegium on pärit 1. juunist 1899. a. Sai kawatsetud raudteede wöös (60 li laiune) kontsessiooni. Seltsi 60000 aktsiat oli ära jagatud 15. suurema Saksa pangamaja wahel, à 4000 tükki (üks neist oli Saksa-Aasia pank); kompanii põhikapital oli 12 miljonit marka. 2)

Saksamaal oli märtsikuul 1899. a. võimalus oma mõju laiendada Hiina merewäes, aga kahjuks pole teada kuidas seda wõimalust kasutati. Bülowi ülestähendusest 14. märtsist 1899. a. leiame et peale selle kui labirääkimised Hiina walitsuse ja Inglise kapteni Langi wahel olid merjunud, olewat võimalus ühte Saksa merewäe-ohwitseri kui reformeeriwat kindral-instruktorit Hiina mereasjanduse ettetsa wiia; Heyking olewat ses suhtes instruktsiooni-dega varustatud 3). Mis asjast arenes, on teadmata.

Muret tegi sakslasile ka meretollide küsimus. Selle kohta kirjutas Bülow juba 17. detsembril 1897. a. kui wae-

---

1) Murray, lk. 240 jj.
2) " " 252 "
3) GP XIV, 1; " 184, nr. 3778.

valt Kiaučou oli kuu aega Saksa valduses olnud, et praegune Hüna tollide organisatsioon sir Robert Harti asistumisel olevat pigemini Inglise sisseseade, mille tõttu Saksamaa peaks oma vetes selle asendama samasuguse organisatsiooniga, mis samuti Hüna valitsuse arwel tõõtaks, aga juhitud oleks Saksa šefolt hüna alluwatega.[1]

17. aprillol 1899 saadigi nükaugele, et lepiti kokku Hüna- ja Saksamaa wahel meretolli-kontori asutamise kohta Tsingtaos. Selle järele kontoriülem pidi olema Saksa rahwusest. Ametnikud eurooplaste staažist pidid olema sakslased, ainult erakorraliselt wõidi saata teisest rahwusest isikuid Tsingtaosse[2].

Ka misjonäride alal suutis Saksamaa positsiooni pidada. Siin tuli tal Prantsusmaa vastu wõidelda, kes ka Hünas taotles protektoraati katolüklike kristlaste suhtes. Peale Kiaučou wõtmist tuli ses suhtes sekeldusi, mis aga tänu würstpiiskop kardinal Kopp'i energilisele sekkalõimisele peamiselt Saksa pretensioonide kasuks lahendusid.[3]

Wenemaa polütika ja saawutised peale Port-Arthuri kankimist.

Wene- ja Inglismaa raudtee-huwide korraldus. Wene- ja Hünamaa wahel 7. mail 1898. a. sõlmitud lepingus oli punkt, mis õeldud, et wene walitsus nõustub, et Siberi raudtee karuliin lõpeb Port-Arthuri ja Talienwaniga. Edasi lepiti kokku, et raudtee priwileege distriktes, mis

1) GP XIV, 1; lk. 122 ja 123.
2) Murray, lk 189 jj.
3) GP XII, 2; „623 märkus".

läbilõigatud selle haruliiniga, ei anta teiste riike subjektele [1], wälja arwatud Hiina omad [2]. 7. juunil 1898. a. aga sõlmiti eelkokkulepe Hongkong-Šanghai panga-korporatsooni ja Hiina esindaja wahel laenu kohta Peking-Niučwangi raudtee jaoks. Laenu saurus oli 16 miljonit taeli. Laenu pidi kasutatama raudteeliinide ehituseks Čunghousou'st Hsinmingtingi, haruliini jaoks Jingtsu'sse ja olewate laenude kustutuseks (Tientsin-Šanhaikuan ja Tientsin-Lukoučiao liinide puhul). Laenu kindlustuseks pidi olema raudtee weerew materjal jne. eksisteeriwail liinel Pekingi, Tientsini, Tangku ja Čunghousou wahel ja kawatsetud uusil raudteil, rihes sõe- ja rauakaewandusõigusiga, kinnistatud raudteewalitsuse poolt mõlemilpool uusi liine. [3] Näib, et see leping on wastolus eespool-toodud Wene-Hiina lepingu osaga, sest Briti õigused ulatuwad distriktesse, mis läbilõigatud Port-Arthuri traktiga.

6. augustil 1898. a. teatab Inglise Pekingi saadik, et Hiina walitsus teatanud, et ei või lubada Euroopa kontrolli ja pantimist liinile, mis on mainitud laenu kokkuleppes, mis rikuks lepet, mis sõlmitud juba Parilswiga [4]. Inglise välisminister leidis aga, et wenelasil pole õigust wastu rääkida Niučwang-raudtee pantlaenule ja soowitas Hiinale mitte tähelepanu pöörata Wene walitsuse wasturääkimisele [5]. Ka Peterburgi saadikul kästi protesteerida Wene Pekingi saadiku esinemise wastu [6]. Muraojew, wene välisminister, selgitas Inglise saadikule

---

1) wenemaa taktis muu seas muidugi seda metallitsurgu õiva tõistusele hoida.
2) Murray, lk. 127 (vt. ka töö lk. 119).
3) " " 179 jj.
4) St. A. 64, " 67, nr. 12087.
5) " " 64, " 67, " 12088.
6) " " 64 " 68, " 12090.

küll kollisiooni olemuse ära, refereerides talle Wene-Hiina lepingut [1]. Inglise välisamet ajab aga siiski lapsikut juttu, põhjendudes sellele, et Hiina pakkumine olewat tehtud enne 25. aprilli ja et läbirääkimised olnud käimas enne kui Pawlowi poolt lepe Tsungli Jameniga alla kirjutati. [2] Nagu näeme tahtis Inglise välisamet siin läbirääkimisi siduwamaks lugeda kui allakirjutatud lepingut.

10. oktoobril 1898. a. tehti Hongkong-Sanghai pangakorporatsiooni ja Hiina wahel pärisleping (7. juunil oli meile tuntud eelkokkulepe olnud) Sanhaikuan-Niučwang raudtee-laenu kohta. Siin tuli arwesse weel ühe haruliini ehitamine – Nuerhhó'st Nan Piao söekaewandusteni. [3] Sellest haruliinist räägitakse ka samal päewal sõlmitud kontsessiooni-leppes Nan Piao söekaewanduste kohta. Kaewandusi pidid juhtima üks direktor korporatsioonilt ja teine Hiinalt [4]. Nii süwendas Inglismaa weelgi oma raudtee-poliitikat. ja Hiina oli siiski järele andnud.

Läbirääkimised kestsid Wene- ja Inglismaa wahel edasi. Ja pika kauplemise järele [5] lahendati küsimus wiimaks identsete nootide kaudu. 28. aprillil 1899. a., mille järele Inglismaa lubas mitte püüda raudtee-kontsessioone saada põhjapool Suurt Müüri ja mitte wastu töötada Wene wastawadle soowele seal raioonis. Wenemaa lubas sama Jangtse jõe basseini ala kohta. Mõlemad pooled mingil kombel ei kawatsewat

1) St. A. 64, lk. 69, nr. 12091.
2) " " 64 " 69, " 12092.
3) Murray, " 173.
4) " " 181.
5) Vt. St. A. 64, lk. 63-105.

rikkuda Hiina suveräänseid õigusi ega eksisteeriward lepinguid. Lisanootides lahendati Šanhaikuani-Niučwangi raudteeliini laenukõsimus; peanootide kokkulepe ei pidanud mingil wiisil rikkuma õigusi laenukontrahtil. Kuid ei tule oletada tekkinuks wõõrast omandiõigust ega kontrolli. Liin pidi jääma Hiina liiniks, Hiina walitsuse kontrolli all, ei tohitud seda pantida ega wõõrandada mitte Hiina kompaniile. Mis puutub harulüni Siaoheišan'ist Hsinmingtingi, siis selle pidi Hiina ise ehitama, kes wõis lubada Euroopa inseneridele perioodiliselt inspekteerida. See kokkulepe ei pidanud mingil kombel takistama Wene walitsuse õigust toetada Wene subjektide kawatsusi ehk raudteedekontsessioonide asutamisi, missugused raudteed, startides Mandžuuria pealünilt edela suunas, lõikawad läbi raiooni, milles Hiina liin, mis lõpeb Hsinmingtingis ja Niučwangis, konstrueeritakse.[1]

Wenemaa majanduslik olund. Järelikult Wene-Inglise raudteehuwid olid esialgselt korraldatud. Kumbki pool olikindlustanud oma metallitreruks teatud alad. Wenemaa wajas eriti seda, sest tööstustöus orenes kiires tempos edasi (vt. lk. 10, 31 ja 111). Metalliproduktsiooni suureks tarwitajaks olid raudteed, millede ehitamine lükus üsna tugewas tempos. Raudtee arengut Wenemaal illustreeriks järgmine tabel[2]:

1) Murray, lk. 204 ja 205.
2) Vt. lk. 35 tabel ja Wittschewsky, lk. 218 ja 292.

Aasta	Randtee pikkus verstades	Juurekaw verstades	Kontsessioneeritud randtee verstades
1895-1896	38839	—	—
1898	43803	4964	—
1899	48495	4692	—
1894-1899	—	14000	—
1894-1899	—	—	9000

Muidugi pidas Wenemaa peale oma sise-metallituru tarwilikuks, nagu nägime, ka Kauge-Ida turgu.

Üldiseks sundijaks ekspansioonile oli nii siis peale poliitilise ekspansiooni tahte ka Wenemaa majandusliku tous. Wiimast andis tunda ka näiteks aktsiahingute tugewatempoline areng, asutati uusi ja laiendati wanu [1]:

Aasta	Wene uute ettewõtete arw	Kapital miljoneis rublades	Ühingute liigid	Põhikapital miljoneis rublades		
				1889	1899	Tõusu %
1889-1899	677	825	Warem asutatud	757	912	20
1896	93	126,7	Mäetööstuse....	86	406	372
1897	96	114,0	Rauatööstuse			
1898	128	148,2	erigrupp....	28	250	793

Tähtsamais tööstusliikes oli Wenemaa arenemistempo suhtes esimesel kohal maailmas, mida illustreeriwad ka statistilised andmed järgmises tabelis: [2]

1) Wittschewsky, lk. 266 ja 267.
2) " " 271.

Riigid / Tööstusliik 1889 - 1899	Wenemaa	Inglismaa	Ühendriigid	Prantsusmaa	Saksamaa	Wenemaa toodang miljoneis puudades 1889	Wenemaa toodang miljoneis puudades 1899	Ühendriike toodang miljoneis puudades 1889	Ühendriike toodang miljoneis puudades 1899
	Töus protsentides								
Puuvillatööstuse värtnate arw..	76,2	3,8	25,6	–	–	–	–	–	–
Kiwisöetoodang	131	–	–	–	–	367	849	–	–
Rauatoodang..	190	18	50	31	72	56,7	163,2	–	–
Nahwtatoodang	132	–	9			226	525	359	391

1899. a. sügisel tuli aga majanduslik kriis[1]. Peaaegu kõik aktsialiigid langesid väärtuses järsult.[2] Kullafond wähenes 1899. a. 24,6. miljoni rubla wõrra (senini oli tõusnud).[3] Algas depressiooni aeg.

Haagi rahukonwerents. 1898. a. ilmus Murawjew Witte juurde ja rääkis, et ta sõjaministrilt Kuropatkinilt saanud kirja, kus see räägib, et Austria asub kahurwäe ümberrelwastusele ja kõwendamisele, mille tõttu Wenemaa peaks ka tugewaesti kõwendama oma kahurwäge, kuna aga praegusel ajal wene jalawäe ümberrelwastumine toimumas, mis määratud summe tarwitab, siis oleks kahurwäe ja jalawäe korraga ümberrelwastamine üärmiselt takistaw ja wõtaks sõjaministeeriumilt wõimalusi teha täiendusi wene relwastatud jõu teisis osis; Kuropatkin teinud ettepaneku, et kas ei saaks Austriaga kokku leppida, et nad loobuksid kahurwäe ümberrelwastamisest ja suurendamisest, millisel juhul Wenemaa kohustuks samaks, ehk kui nad seda teeksi, siis ainult

1) Mõned tunnused olid pärit ka varemast ajast.
2) Wittschewsky, lk. 289.
3) " " 290.

määral, millisel Wenemaagi. Witte ütles Murawjewile, et ettepanek ei saawuta sihti; sest austria lükkaks selle tagasi ja wõib olla delikaatselt polkakski seda ja teisest küljest näitaks see Wenemaa nõrkust Euroopale. Witte olewat süs Murawjewile seletanud kahjust, mida tekitab järjestsuurenew relwastus, mis nõrgestawat rahwast ja võtwat sellel wõimaluse muretult elada, millisest olundist sündiwat sotsialistikud õpetused, mis hakkawat Wenemaale üle kanduma, sellepärast pidawat piir pandama relwastusele. See olewat mõjunud Murawjewile, kellele tema ebakultuurilikkuse juures paljud Witte mõtted ilmunud üsna uutena. Mõne päewa pärast saanud Witte Murawjewilt kutse kossolekule, kus olnudki arutusel relwastuse seismapaneku küsimus, peale seda kui keiser oli Murawjewile awaldanud sümpaatiat selle mõtte wastu. Seal Murawjew luges ette proklamatsiooni(1) kawa, millega ta kawatses esineda riike esindajaile. Witte oli ka sellega nõus. Proklamatsioon awaldati 24. augustil. Rügid tulid sellele wastu ja konwerents awatud 18. mail 1899. a. ja suletud 30. mail(2). Wittel enesel polnud kahtlust, et konwerentsil pole tulemusi 3). Ta ei räägi aga midagi sarmaaegsest Kauge-Ida polütikast ühenduses selle küsimusega. Meie teame aga, et Wenemaale tekitas Kauge-Ida polütika suuri kulusid, missugast asjaolu peame arvestama ka üheks Haagi konwerentsi põhjuseks. Näiteks

---

1) Teine täpsemini piiritletud ilmus 11. jaanuaril 1899. a. (Friedjung, lk. 275).

2) Siin Witte eksib, Friedjung ütleb, et nõupidamised kestnud 29. juulini 1899. a. (Friedjung, lk. 276), missugune teade tõenäoliseim, kuna 12. päewaga waewalt saaks nii tõsise päewakorraga konwerentsi ära pidada.

3) Witte, lk. 143 jj.

Witte ise kirjutab teisal, et peale Kuangtungi maa-ala võtmist olevat terawamini esile tulnud Wene laewastiku ehitamise laiendamise küsimus, mille tõttu 1898. a. alul kindral-admiral suurwürst Aleksei Aleksandrovič astus rühendusse Wittega, et kas ei saaks väljaspool riigi eelarwet awada erakorralist kredüiti laewade ehituseks programmi järele, mille haaks küttnud keiser. Seda tehtigi 90. miljoni rubla suuruses.[1] Peale selle pidi ju Wenemaal Kauge-Idas ka palju muid kuluesid olema, nii näiteks raudtee-ehituse kulud, siis kulud, mis wägede suurendamisega Kauge-Idas seotud, kulud, mida tekitasid ehitused Port-Arthuris, Talienwanis ja mujal jne. Nii et Wenemaal lihtsalt ei jäänud raha üle, et Austria ruue kahurwäega wõistelda. Et ka Kauge-Idas ei saanud järsku enam tallatawalt rajalt kõrwale astuda, siis tuli proovida muud abinõu, milleks saigi Haagi konverents.

Kokku wõttes eelnewat on tõenäoline, et Kauge-Ida küsimus oli peapõhjuseks Haagi konverentsi kokkukutsumiseks, kuna näiline peapõhjus – Austria relvastumine – oli osapõhjuseks, mis aga niiöelda karika üle jooksma ajas ja sellega wiimaseks tõukeks sai. Konverentsi kordaminer oleks Wenemaale wõimaldanud ekspansiooni endises maštaabis jatkata ja see ekspansioon oleks ehk järgnewal ajal meile tugawamini esirenud. Et teisil riikel selleks huwi puudus, et oma relwas-

[1] Witte, lk. 131 ja 132.

tusi seisma panna Wenemaa lõbuks Kauge-Idas, siis pidi konwerents nurjuma ja nurjuski.

Wenemaa kontsessioonid. 1898. a. sõlmiti esialgne laenuleping Čingtingfu-Taijüanfu raudtee puhul Fangi (Liulin-Taijüan raudtee kompanii superintendent) ja Pokotilovi (Wene-Hiina panga direktor) vahel.

Lepingu järele pidi asutatama raudtee-ehituseks kompanii, kes laenaks pangalt 6,800000 taeli 6%-ga; pank pidi arutama kõiki küsimusi ühes kompaniiga; ehitustöid kuulusid täitmisele kompanii järelvalwe all, pank lubas tarwitada kohalikku materjali ja töid niipalju kui wõrmalik ja kulutada suuremat osa laenust koha peal; wäljamaalt toodaw materjal wõis tuella ainult Wene- ehk Prantsusmaa territooriumilt; Šansi kuberner pidi wabastama likiin-maksust (sisetoll) kõik raudtee-materjali; panga wälismaine agent wõis kõigil juhatuse koosolekuil olla ja omas ülewaate õiguse kõigi arwete jne. suhtes; korratuste puhul wõla- wõi protsentide maksmisel raudtee walitsemine pidi minema ajutiselt panga kätte, aga kompanii wõis jatkata järelvalwet. Aasta pärast peale selle lepingu kaaskiitmist pank wõis näidata 4-5 sõe- ja rauakaewandust, mida ta wõis eksploateerima hakata peale tarwiliku luba saamise Šansi kubernerilt Tööbüroo kaudu. See laen oli kommertslepe Wene- ja Hiina kaupmeeste vahel ja walitsused polnud puudutatud.

Ühest memorandumist näeme täiendusekss, et liini pikkus oli 246 km ja pidi puutuma Peking-Hankou liini. Liini pidi juurepääsu awama rikkaile sõe-

wäljule. Kontsessioon arwestas ka liini laienemisega Lõuna-Lääne sihis. Süsteemi mõõt oleks 500-600 km.[1]

Järgmiseks Wenemaa saawutiseks oli 6. juulil 1898. a. sõlmitud leping Ida-Hiina raudtee lõunaharu suhtes (Port-Arthuri ja Talienwani). See leping tugines 27. märtsi ja 7. mai lepinguil a. 1898 ja 8. septembri 1896. a. kontraktil (vt. lk. 117, 119 ja 67) ja sõlmiti Ida-Hiina raudtee-kompanii ja Hiina wahel. Sellega lubati kompanii laewul sõita üles Liao jõge ja selle harusid mööda ja sisse sõita Niučwangi wõi mõnda sadamasse neutraalwõõs. Lubati ehitada ka ajutisi harusid Niučwangi ja sadamaisse neutraalwõõs, aga need tulid hiljem koristada. Arwestades 1897. a. luba kompaniile lõigata puid ja kaewata süse raudtee otstarbeks, lubati niiud kompaniile puid lõigata riigi metsides mõnede erandi tega, samuti kaewata süse kohtides, kust see harutee läbi läheb. Loowutatud territooriumil Liaotungil Wenemaa wõis määrata tollitariifi ja Hiina wõis korjata makse selle püril kõigilt kaubult, mis tulid loowutatud territooriumilt wõi läksid sinna. Kaubad, mis liikusid Wenemaa ja loowutatud territooriumi wahel, olid wabad Hiina maksest. Selle ettewõtte valitsemisetermin pidi püramatu olema; Wene-Hiina panga ja Hiina wahelise kontrakti artikkel 1896. a.-st, mis määras raudtee müügihinda ja daatumi tasuta tagasiandmise puhul Hiinale, ei olüud maksew selle ettewõtte suhtes.[2]

---

1) Murray, lk. 367 jj.

2) Ka Wene walitsus loomuliskult toetas Ida-Hiina raudtee-kompaniid. Üks niisugune toetustokument on pärit 17. weebruarist

Järgmiseks Wenemaa saavutiseks oleks Tsungli-Jameni noot Wene saadikule Pekingis raudteede ehitamise suhtes, mis asuksid Pekingist põhja- ja kagu poole, 1. juunist 1899. a. Selles öeldakse, et Hiina reserveerib omale õiguse ehitada raudteid põhja- ja kagu poole Pekingit Hiina kapitaliga ja Hiina ülemvalve all. Kui aga soowitakse, et seda ehitust wõtaks mõni teine riik ette, siis ettepanek tehakse kõige enne Wene walitsusele wõi Wene sündikaadile.[1]

1899. a. Selles öeldakse, et keiserliku orderiga 10. juunist 1898. a. on kompaniile lubatud ehitada kommertssadamat Talienwani lahel (wabasadam Dalni asutati keiserliku orderiga 11. augustil 1899. a. – Murray, lk. 121.) ja seda eksploatarida. Edasi on 24. juuni orderiga lubatud kompaniile asutada oma laewasõidu teenistust Vaiksel ookeanil. Kompaniile lubati välja anda lisaobligatsioone sadama ja laewasõidu tarbeiks. Tarbekorral võis saada rahaministrilt summe kasutamiseks (Murray, lk. 154 jj.).

[1] Murray, lk. 207 ja 208.

III. Suurrüke polütika Kauge-Idas bokserite mässust kuni Wene-Jaapani sõjani.

Teise Kauge-Ida krüsi ajastu.

Segaduste eellugu.

Olur. val. s

Reformipüüded. Suurrüke aktsioonid Hiinas näitasid Hiina rüklist jäuetust. Üks tükk teise järele tuli loowutada suurrükele ja sinna juurde tuli veel hea nägu teha. See pidi sundima paratamatule enesekrütikale, pidi näitama hünlasile, et kõik pole rüklikus aparaadis korras. Jaapanit ei kärpinud keegi, sest ta oli reformurunud ja tugevaks saanud. Lasmulikult pidi Hiinaska wool tekkima, kes sama Hiina suhtes oleks soovinud samal teel. Probleem oli aktuaalne, sest iga silmapilk oleks wõidud uute pretensioonega esineda ja ka jagamisküsimus oleks wõinud kunagi esile kerkida.

100 p.

Augustis ja septembris 1898. a. hakatakse Hiinas reformi teele asuma. Keiser katsub inglisesõbraliku Kangjuwei abil reforme läbi wiia. Čili wiitsekuningas Čunlu'le ja keiserlikule valitsuskomissarile tehti keiserliku ediktiga ülesandeks ühes rannaprovintside wiitsekuningate ja tatarikindralitega nõu pidada merewäeakadeemiate sisseseadmise ja õppelaewade ehitamise suhtes kadettele ja noorile merewäeohvitserile. Samas ediktis kästakse Tsungli-Jameni liikmeil ja mäetõistus-

ning randtee-departemangu presidendil wälja töötada reglement randteekoolide sisseseadmise üle kõigis riigi tähtsamais punktes ja mäetööstuskoolide sisseseadmise üle prowintses, kus mäetööstused olemas. 10. augustil awaldati teine keisri edikt, mis ministreid ja kõrgemaid ametnikke prowintses üles kutsus energiliselt tegutsema ja keisrit tema püüetes maa reformeerimisel aitama, kes ütles sealjuures, et õnnetuseks Hiinamaale on konserwatiiwsus. Iga ametnik pidawat seda maha raputama waatamata enamuse reformidewaenulikkusele. Edasi lubas keiser igale hiinlasele õiguse palwekirju troonile saata; seni wõisid seda ainult priwilegeeritud seisused teha. Wiitsekuningad prowintses pidid iga kuu aru andma tulude ja kulude üle ja need aruanded kuulusid awaldamisele. Ka pidid keiserlikud korraldused edaspidi awalikel platsel kogu maal üles pandama.

7. septembril lasti reformiwaenulik wenesõbralik Lihungčang ametist lahti.[1] Peale seda nähtawasti oppositsioon tugewnes ja keisri ning reformipartei olund halwenes. See peegeldub keisri kirjades, kus – eriti teises – sügaw mure awaldub.

Nimelt 16. ja 17. septembril saatis keiser Kang'ile kaks kirja, kus muuseas öeldud, et kui lääne meetodite järele ei haarata, siis ei saa riiki päästa; kui konserwatiiwseid ministreid ei kõrwaldata, siis on wõimata reforme läbi wiia. Aga lesk-keisrinna ei andwat selleks nõusolekut. Keiser kartwat, et ta oma trooni kaitsta ei suut-

1) Gk. 1898, lk. 371 ja 372.

vat. Kang sai kirjas käsu kolleegega nõu pidada, missugust abi nad võiksid keisrile anda. Tõises kirjas neiser awaldas, et ta olewat tõis muret, mida ei wõiwat tindi ja sulega kirjeldada. Ta käseb Kang'il kohe välja minna ja abinõusid leida, et teda (keisrit) päästa ja käseb na Kang'il end päästa.[1]

Reaktsioon, rahutused ja selle põhjused. Et keisri kartus asjata polnud, näitawad sündmused. 20. septembril laskis lesk-keisrinna mõned keisri abilised arreteerida ja võttis faktiliselt valitsuse üle. Kang pidi põgenema ja Lihungčang kutsuti tagasi. Septembri lõpus tühistati keisri ediktid. Lesk-keisrinna võitu arwestati kui Inglismaa lüüasaamist. Reformiwaenuliku partei wõidu järeldusel tungiti Pekingis eurooplasile kallale, ühtlasi ka saatkonde personaalile. Suurwõimud kaebasid 1. oktoobril ühes kollektiiwnoodis ja saatsid wäeosi maale saatkonde kaitseks,[2] á 30 sõdurit ja üks ohwitser, millest ka jatkus otstarbe täitmiseks.[3]

Kallaletungid siiski jatkused. Nii märtsis 1899. a. olid rahutused Saksa huwisfääris. Sõjalaewalt „Gefion'ilt" saadeti karistusekspeditsioon Lõuna-Šantungi. 15. aprillil oli kaoluni pürkonnas wäike kokkupõrge hiinlaste ja inglaste wahel ja maikuul Šantungis tulid isegi kristlaste tagakiusamised.[4] Šantungi rahutused suruti aga maha provintsi kindral-kuberneri Juanšikai ja Kiaučou kuberneri energilise wastuastumise läbi.[5]

Wastuhakkamise õhkkonna tekkimisel oli oma osa

1) GK. 1898, lk. 372.
2) " 1898, " 372.
3) " 1900, " 102.
4) " 1899, " 303.
5) GK. 1900, lk. 101 ja 102.

kindlasti ka „Ida-Aasia kultuur-liidul", mis asutati a. 1899 (vt. lk. 56 ja 151), mille tegevus kindlasti aasialaste iseteadvust tõstis. Sama tegi kindlasti ka itaallaste wõimetu esinemine Yanmun-bai hankimise katsel (vt. lk. 170). Õhukond muutus ärevaks.

1899. a. suvel kirjutas üks Hüna afaleht, et Hüna olevat täna punktile jõudnud, kus ta tükkeks läheb, nagu sawipott, ta kõljuvat samasuguses hädaohus tükkeks mureneda, nagu munad, mis üksteise otsa kuhjatud. Omajagu artasid sün kaasa ka tavalised Hüna võõrastewaenulikud salaseltsid.[1] Kokkuwõttes saame rea rahutuste põhjuseid. Tähtsaim põhjus oli muidugi suurrüke poliitika, mis oli ärritanud hiinlasi, siis reformiwsol, mida kindlasti suurrüke kaaijooksikuks peeti; siis reaktsooniwõit, mis awaldas eriti esgutavat mõju hiinlasile, siis wiel „To-A dobun kwai", staallaste sissekukkumine ja salaseltsid.

<u>Salaseltsid.</u> Šantungi rahutusis 1899. a., millest juttu juba oli, olid Hüna salaseltsid „Suur nuga"[2] ja „Punane rusikas" tegevad olnud.[3] „Ida-Aasia Lloyd" teab, et mais 1899. a. asutanud bandiite juht Čuhung-teng sekti; mis kandnud nime „Punane lambisirm" jt.; inimesi meelitatud sinna sellega, et neile ette räägiti; et selts teab hulga imetegevaid nõiduswalemeid, mis tegevat torke- ja kuulikindlaks. Esiteks kallanud selts oma wiha katoliiklikele kristlasile. Septembri keskpaiku aga pole tehtud enam wahet

1) Reventlow, lk. 163.
2) Oli nagu teame ka kiaučau misjonääride tapmisel tegev olnud (vt. lk. 93).
3) GK 1900, lk. 101.

katolüklike ja protestantlike kristlaste wahel. Šantungi kuberner saatnud 100 meest nende wastu, kelle ees mässajad pögenenud. 11. oktoobril kogunud juhtaga jälle umbes tuhat meest oma ümber ja andnud wälja teadaande, kus öeldud, et „Patriotismi ja rahurusikas" rügis tahtwat Mandžu dünastiat kõrgele wiid. ja wöörasid hävitada[1].

Kerkib küsimus – kes olid öieti „bokserid"? Rosthorn teab, et bokserid olid „Walge lotose" salaseltsi jäänused (ühinesid kewadel 1899. a. salasektiks[2]) ja nimetasid endid ise „Truuduse ja ühtluse lüduks" („Iho"). See oli Šantungis tegew, ta lükmed harjutasid endid rusika ja maadluswõistlusis, mis tõttu neid ka „bokserliks" hüüetigi. Alul olnud nad organiseeritud oma külade kaitseks bandüte ja sõdurite wastu ning olnud peaaegu täielikult maalt rekruteeritud, kus nad wöörastega peaaegu kunagi kokku ei puutunud. Wööraste vallutused ärätasid neis patriotismi ja fanastiliku wöörastewihkamise.[3]

Senini nägime, et olid mitmed salaseltsid, mitmesuguste nimedega; nende tegewusalaks oli seni Šantungi prowints. Arwatawasti andsid nad kõik oma lükmeskonnast inimesi bokserite-lükumisele, mille tuumaks oli bokserite salasekt.

Bokserite mäss.

1. Ajastu kuni Waldersee tulekuni:

Mässu algus ja Valitsuse kahtlew seisund. Oktoobrikuul 1899. a. lõi „Patriotismi ja rahurusikas" valitsuse

1) GK 1900, lk. 302.
2) GP XVI, lk. 3 märkus**.
3) Rosthorn, lk. 207.

wägesid, mis ta wastu olid saadetud. Selle tõttu sagenesid wägivallateod. 18. oktoobril oli kokkupõrge mässajate ja 300.-mehelise walitsuswäe wahel. Lüüasaamise tagajärjeks oli kreisi eestseisja Čuang'i togandamine, mille üle mässajad wägaröömustasid. Süt peale läksid mässajate kallaletungid misjonilele ikka julgemaks ja mässu pürkond laienes kuni Čili provintsi paljuisse kohisse.[1]

Et lokaalsed rahutused wöörastewaenulikul kujul ja salaseltside alusel midagi ebaharilikku polnud[2], siis ei pandud neid alul eriliselt tähele. Alles jaanuaris a. 1900 said wõimude saatkonnad Pekingis tõsiselt tähelepanelikuks lükumise suhtes Čili provintsis[3]. Ka Santungis oli jaanuaris ja weebruaris mäss. Seal segati ka saksa raudteetöölisi[4]. Eelneva tõttu Pekingi diplomaatilised esindajad 27. jaanuarib pidasid tarwilikuks esineda maanitsusiga Hiina walitsuse ees. Saksa, Prantsuse, Inglise ja Ameerika esindajad, kellele seltsis hiljem weel Itaalia oma, kutsusid Hiina walitsust üles „Pimase rusika" ja „Suure noa" sekte edikti kaudu rügile hädaohtlikeks ja wöörastewaenulikeks kuulutada. Tsungli-Jamen laskis alles peale pikkade läbirääkimiste edikti awaldada, millel mingit nähtavat tagajärge polnud[5]. See edikti lugu näitab juba, et walitsusel puudus kindel tahe mässajate wastu wõidelda. Witte ütleb isegi, et walitsus pole mingisuguseid abinõusid tarwituseleo wõtnud, mässu mahasurumiseks[6]. See ei ole nagu nägime õige, sest teame ju et walitsus siiski wäe osi saatis mässajate wastu. Walitsuse tegewusel puudus

1) gk 1900, lk. 302 ja 303.
2) Reventlow, " 163.
3) " " 163.
4) gk 1900, lk. 301.
5) " 1900, " 102.
6) Witte, " 158.

ainult sirgjoonelikkus, valitses näktawasti kahtlus; arwati wõib-olla, et kas ei saaks boksereid oma huwes ära kasutada.

Saksa saadik v. Ketteler iselooomustab 28. mail valitsuse suhtumist mässajaisse, öeldes, et sünne valitsus on sõjawägedega energiliseks waheleastumiseks ebatahteline („unwillig") ja wõimetu [1]). Et ta wõimetu oleks olnud, see on kaheldaw Hiina kindral Nieh'i telegrammi arwestades (vt. allpool), kust selgub, et ta oli mässajaid energiliselt löönud. Kindral Nieh oleks nerd arwatawasti weelgi löönud, aga tal kästi wäed ära tuua (vt. lk. 195). Nii siis valitsus oli tõepoolest ebatahteline.

Valitsuse wägede mässajate wastu wõitlemine kestis kuni juunikuuni 1900. a. Aga et valitsuse tegewus kahtlew oli, siis mõjus see ka wäejuhtele raskendawalt. Wäga piltlik ses suhtes on Hiina kindral Niehšihčengi telegramm 6. juunist 1900. a., kus ta ütleb, et arwukad ~~kuurjategijad~~ roimarid lõhkunud ära rida raudteejaamu [2]) ja katkestanud Peking-Tientsini liinil liiklemise [3]); kindral arwab, et ilma nerd wangi wõtmata ja löömata polnud asi lahendataw; ta talitanud keiserliku käsu põhjal, mis nõudis kaitsmist ja löönud mässajaid [4]). Nüüd aga ilmneb kindrali te-

1) GP XVI, lk. 3, nr. 4511.

2) Saksa saadik v. Ketteleri telegrammist 28. maist 1900. a. on näha, et juba siis 4000-5000 meest boksereid olid Pekingi lähedusse tunginud ja mõlemad raudteeliinid Tientsin-Peking ja Paotingfu-Peking, umbes 30 km Pekingist oma alla wõtnud (GP XVI, lk. 3, nr. 4511).

3) See sündis 4. juunil (Gk. 1900, lk. 303).

4) St. A. 64, lk. 278.

legrammis kahtlew koht, mis tingitud muidugi valitsuse polütika ebakindlusest. Ta ütleb, et tal pole aega üle jäänud enne käske muretseda; kui valitsus hiljem otsustawat teda selle eest karistada, siis ta ei julgewat wastu hakata.

Kahe päewa pärast, s.o. 8. juunil, teatakse aga juba, et kindral Nieh wahepäal oma üritused mässajate wastu Pekingist saadud otsekohese käsu põhjal seisma on pannud. 7/8. juuni ööl saanud Nieh telegraafilise käsu oma wäed Lutai sõjawäelaagrisse tagasi wiia [1].

Sellega oli valitsuse polütika käikuwus maad andnud kindlamale suunale – mässajate kasuks.

Suurrüke esialgsed aktsioonid sõjatunnustuseni. Suurrüke ühisest esinemisest 27. jaanuaril ja Hiina valitsuse ediktist teame juba. Kui ediktil tulemusi polnud, siis pidi suurrükel esile tõusma küsimus, kuidas lahendada oma alamate kaitseküsimust Hiinas.

Rüke esindajad palusid omi riikelt igaüks ühte 50.-mehelist meresõdurite salka saatkonna ja selle kaitsealuste kaitseks. Saksa salk astus Pekingisse ~~[illegible]~~ 3. juunil. Peale selle kui ka Ühendrüke, Prantsusmaa, Wenemaa, Austria-Ungari, Inglismaa, Jaapani ja Staalia salgad sisse marssinud olid, oli saadikuil kasutada peale Pekingis elutsewate relwakandmiskõlbulike eurooplaste umbes 450 mest, missugust arwu nad igaks juhuks küllaldaseks pidasid [2].

1) St. A. 64, lk. 278.
2) GK 1900, " 102.

Ühe aktsiooni põhjustasid Ameerika misjonärid. Nad ajasid oma kirjes ja telegrammes kõik siiu provintsi kuberneri arwele ja kui Ameerika saadik seda ka Tsungli-Jamenis teatas, siis tagandati kuberner kohalt ja kindral Juan nimetati ta järeltulijaks [1].

Nagu teame, 4. juunil katkes raudtee ühendus Pekingi ja Tientsini wahel. See oli suureks hädaohuks saatkondele, sest sellega olid nad isoleeritud rannast. Arwatawasti, et sidet jalule seada saatkondega ja abi wiia, tuligi admiral Seymouri aktsioon. A B Seymour

10. juunil 1900. a. Inglise admiral Seymour astus 2000 mehega [2] Tientsinist välja teele Pekingi suunas. Boxserid ja Hiina sõdurid sundisid ta aga 15. juunil taganema ja 25. juunil päästeti ta hädaohtlikust olundist Tientsinist wastutulnud Euroopa wäeosade poolt [3]. Uut lööki Pekingi suunas ei juletud ette wõtta, sest polnud eduks wäljawaateid, kuna polnud küllaldaselt wäge ja Tientsini ja Pekingi wahel asusid Hiina parimad wäed. Kui hiinlased torpedosid aretasid ja regulaarwäge kontsentreerisid, järgnes ultimaatum wõõrailt wäejuhtelt, mida Taku fortide komandant 17. juunil wastas wõõraste sõjalaewade tulistamisega [4], millele järgnes aga Taku fortide ründamine. [5]

<u>Hiinlaste aktsioonid kuni sõjatunnustuseni.</u> Mäe jõudsime Hiina walitsuse suhtes kuni momendini kus Hiina walitsus kahtlewast seisundist loobus mässajate

1) gk 1900, lk. 303.
2) Rahvuswahelise koosseisuga (gk 1900, lk. 102 ja 103).
3) gk 1900, lk. 303.
4) " 1900, " 103.
5) " 1900, " 304.

kasuks.

Rosthorn arwab, et lesk-keisrinna kõikunud weel ob-
suse tegemisel. Otsustawaks saanud alles ultimaatum
Taku fortide ülendmise asjus, mida Hiina valitsus
wõtnud vaenuliku aktina ja wastanud sõjakuulutu-
sega.[1] See ei näi tõenäoline olewat, kui arwestada meile
tuntud 7./8. juuni öö käsku kindral Nieh'ile ja warsti
järgnewat Ketteleri teadet (vt. allpool), et prints Tuan
Tsungli-Jameni lükmeks nimetatud. Kursi muutus va-
litsusel oli toimunud hiljemalt 7. juuniks, kuna ul-
timaatum esitati tõenäoliselt vähe aega enne 17. juu-
nit, mil Takust wastati tulistamisega.

Valitsuse väed wennastasid juba mässajatega.[2] Uue
kursi järgmiseks sammuks peale väitluse katkesta-
mist mässajatega oli, nagu näha Saksa saadik v.
Ketteleri teatest 12. juunist see, et vöörastevaenulik
prints Tuan nimetati Tsungli-Jameni lükmeks.
Nüüd oli oodata Ketteleri teate järele regulaarsete
Hiina wägede lahtilaskmist vööraste vastu. 13. juu-
nist saadik oli telegraafiliin ja muu ühendus Pe-
kingi ja wälisilma vahel täielikult katkenud. Ai-
nult üksikult tungis mõni vähetüler käskjala teade
läbi; Saadi ka teade, et Saksa saadik Ketteler tapetud[3],
mis õigeks osutus. Juba enne seda oli üks tähtsam
tapmisjuhtum olnud. 11. juunil oli surmatud Jaa-

1) Rosthorn, lk. 208.
2) gk 1900, " 303.
3) " 1900, " 102.

peni Pekingi saatkonna kantler regulaarwäe sõdurite poolt. Ka Ketteleri surmamine sündis 20. juunil ühe Hiina regulaar-sõduri poolt.[1])

Lõpuks 25. juunist on pärit Hiina valitsuse avalik enese solidaarsekstunnustamine mässajatiga. Sel päewal ilmus keisrinnalt edikt, kus öeldud, et müüd peetawat sõda wälismaalasiga; bokserid, patrioodid ja rahwas olewat üheskoos walitsuse wägedega korduwalt oma lahinguis wõidurikkad olnud; keiserlikud komissarid olewat wälja saadetud, et keiserlikke kiiduawaldusi ja maanitsusi üle anda, et need tagajärgi uuendada; kõigis provintses pidawat samaanguse patriotismi ja julgusega mehed üles tõusma; edasi kästi kõigil viitsekuningail ja kuberneril niisugused mehed nimekirjusse kanda ja organiseerida neist sõjawäed.[2])

<u>Suurriike poliitika ühenduses mandaadi-küsimusega.</u>

Vene välisministeeriumi I-ses osakonnas – Aasia departemangus – 9. juunil awaldati arwamist, et riike ühiste kontingentega mässajate wastu midagi ei saawat ära teha ja wenemaa sunnitud saab olema suuremaid truppide masse Port-Arthurist juure tõmbama, mis kahe päewa jooksul wõiksid Takus olla. Sellele teatele

---

1) Nii on märgitud wähemalt riike 22. novembri 1900. a. kollektiiwnoodis (Murray, lk. 309). – vrd. ka töö lk. 268 jj. GK-is on ekslikud daatumid 12. ja 18. juuni (GK 1900, lk. 303). Eckardsteinil on ka 18. juuni (Eckardstein II, lk. 186), samuti ka Bülowil (Bülow I, lk. 357). Kollektiiwnoodi daatum peaks siiski kõige autoriteetsem olema.

2) GK 1900, lk. 303.

oli Wilhelm II ääremärkusena tähendanud, et see oleks väga hea 1). Kui aga Wene valitsus teatas 18. juunil Berliini, et määratud 4000 meest Pekingi Wene saadikke käsutusse, siis näitas Wilhelm II, et ta oli arwamist muutnud, ta toonitas ääremärkuses juba, et kõik rahwad peawad otseselt osa võtma korra jalulesaadmisest, mitte aga wenelased üksinda teiste ülesandel 2). Süt on näha, et Saksamaal ei wõinud mandaadiandmine kõne alla tulla.

Kuigi Wene valitsus kinnitas, et tema kawatsetud militaarne waheleastumine ajutise iseloomuga on, tekitas teade wene ekspeditsiooni korpuse kõwendamisest kõrgekraadilise ärewuse Jaapanis. Jaapani enese ajakirjanduse ja diplomaatia wäljendusis esines korduwalt mõte Jaapanile antawa mandaadi suhtes 3). See näitab juba, mida Jaapan oleks soowinud.

Bülow arwas, et ükski riik, wahest Inglismaa välja arwatud, ei taha Jaapanile niisugust mandaati anda. Kadeduse objektiks oli Čili prowints, mille suhtes Saksa keiser oli Wene keisrile huwitamatuse-seletuse andnud-Kiaučou läbirääkimiste ajal. Inglismaal esines juba niiud kartus Wenemaa suhtes 4). Nii oli kujunenud kaks gruppi: Inglise-Jaapani ja Wene-Prantsuse, kes kadetsewalt ja usaldamatusega ünsteist jälgisid. Ninde wahel asus Saksamaa kaalukeelena, keda sondeeriti, et kaasa tõmmata.

Lord Salisbury tegi ülesandeks Inglise saatkonnale sondeerida Saksamaal, et kas Saksamaa ei toetaks Inglis-

1) gP XVI, lk. 9, nr. 4519.
2) " XVI, " 11, " 4523.
3) " XVI, " 15, " 4528.
4) " XVI, " 15 ja 16, nr. 4528.

maad Peterburgis 20000 jaapanlase Hiinasse saatmise asjus. Peterburgi saadeti Londonist 25. juunil sellekohane telegramm. Ka Washingtonis sondeeriti, et mida Ühendrügid tahaks teha vööraste kaitseks Hiinas. Seal nähtawasti taheti piirduda ainult 300 mehe saatmisega[1]. Inglismaa sondeeris ka Prantsusmaad; nii oli Inglise saadik Prantsuse asjaajajat oma poole kutsunud, et teda informeerida lord Salisbury telegrammist Jaapanile antawa mandaadi küsimuses.[2]

Saksamaa tegi 30. juunil asjaajaja Tschirschky'le ülesandeks teatada Wene walitsusele Saksamaa seisundist Inglise sooviawaldise suhtes Jaapanile antawa mandaadi asjus[3]. See oli muidugi eitaw[4], nagu wõib järeldada juba meie eelnewast käsitlusest ja Tschirschky telegrammist 2. juulist 1900. a., kus ta ütleb, et kraaw Lamsdorf (wälisminister) soojate sõnadega tänanud kuwitava teadaande eest.[5] Ka keiser Nikolai olnud suurimal mäeral meeldiwalt liigutatud ja hindanud tunnete lojaliteeti kõrgelt, mis mõjunud keiser Wilhelmile ta wastuse andmiseks Inglismaale[6]. Mis puutub Wene wastusesse, siis Salisbury oli seda kirjeldanud 3. juulil Hatzfeldtile põiklewana ja mittemidagiütlewana ning lisanud juurde, et ta edasi püüdwat jaapanlasile nõu anda suuremate jõudude saatmiseks Hiinasse[7]. Mõni päew hiljem, 6. juulil, teatataksegi Tokiost, et Jaapan teatanud riike esindajaile, et otsustanud saata

1) GP XVI, lk. 20 ja 21, nr. 4532.
2) " XVI, " 21, nr. 4533.
3) " XVI " 28, märkus **.
4) Puikler wastus anti Inglise asjaajajale 29. juunil suuliselt (GP XVI, lk. 22 märkus **).
5) GP XVI, lk. 28, nr. 4541.
6) " XVI, " 29, " 4542.
7) " XVI, " 36, " 4549.

segadiwisjoni Hiinasse, nii et Jaapani wägede arw seal tõuseb 22000 meheni. Saksa Tokio asjaajaja arwas, et otsuseks mõjunud 5. juulil tehtud Inglismaa ülekutse ja teade Saksamaa brigaadi saatmisest.[1] Inglismaa oli nii huwitatud Jaapani wägede saatmisest, et lubas isegi rahalist abi selleks, nagu näha välisministri 6. juuli telegrammist saadikule Jaapanis.[2] Ja 13. juulil välisminister teatab saadikule Jaapanis, et valitsus on nõus aitama Jaapani walitsust 1000000 l. kui nad kohe mobiliseeriwad ja saadawad wiibimata wälja 20000 mast lisaks neile, mis märgitud 6. juuli telegrammis (vt. eespool).[3]

Nii lahendus mandaadiandmise küsimus eitawalt. Wenemaa polnud esinenud mandaadi saamiseks. Wenemaa seisundit mandaadiküsimuse lõpu poole iselvomustas Lamsdorf. Sellest telegrafeeris Inglise saadik Peterburgist välisministrile, et Lamsdorfi arwamise järele olewat oluline kombineeritud pingutuse eduks, et aktsioon oleks identne ja wõrdseil tingimusil ja kuigi iga jõudude lisandis wäga kasulik, ei wõiwat ühelegi riigile anda mandaati separaat-aktsiooniks wõi spetsiaaltingimusi wõi õigust ülekaaluwaks hääleks juhtimisel, baseerudes antud jõudude relatiiwsel summal wõi teeneil, mis näidatud ühiskasuks[4].

1) GP XVI, lk. 43, nr. 4554.
2) St. A. 65, lk. 213 ja 214, nr. 12360.
3) " " 65, " 233, nr. 12376.
4) St. A. 65, " 231, nr. 12372.

Nägime, et mandaadi saamist taotles Jaapan kaudselt Inglismaa kaudu. Saksamaa kaalukeelena ses suhtes kaldus Wene-Prantsuse grupi poole ja Inglise-Jaapani grupi kawatsusjooksis tühja.

Soda kuni Waldersee tulekuni. Tähtsamad võitlused kujunesid Tientsini ümber. 23. juunil Euroopa wäeosad wabastasid Tientsini hiinlaste piiramisest[1]. 27 juunil wäeti ära hiinlasilt kindlustused ja sealne arsenal. 28. juuniks oli wägesid maale saadetud Taxus Saksamaa poolt 46 ohwitseri ja 1500 meest ühes 4. kahuri ja 7. kuulipildujaga, Wenemaa poolt umbes 6000 meest, Inglismaa poolt 3000 meest, Jaapanilt 4000 meest, Prantsusmaa poolt 400 meest, Ühendriike poolt 350 meest, sinna juurde tulewad lugeda weel wähemad kontingendid austerlasi ja itaallasi.[2] Kokku oli umbes 15500 meest.

Sellele tuli järjest lisandusi juurde. Näiteks läks teele 3. juulil Saksa ekspeditsiooni korpus 69 ohwitseri ja 2432 alamwäelase suuruses. Saksamaalt saadeti wälja ka laewastiku diwisjon 2402.-pealise meeskonnaga. Peale selle oli Saksamaal ettewalmistusel brigaad 8.-pataljonilises koosseisus ühes

1) Tientsini piirasid hiinlased 17. juunist saadik prints Tuani juhatusel (GK 1900, lk. 304).
2) GK 1900, lk. 103.

3. eskadroni ratsawäega, nelja väljapatareiga ja muude wähemate koostisiga.[1]

Juuli alust peale wõttis ka Mandžuuria mässust osa[2]. Kolme idaprovintsi kindral-kuberner Šoušan oli ainuke asehaldureist, kes reaguris Hüna walitsuse üleskutsele wööraste hävitamiseks. Ta korraldas kallaletungi Harbinile ja läns isegi Aigunist wäljudes Wene maa-alale.[3] 14. juulil wõtsid liitlased verise wõitlusega Tientsini hinalinna[4] ja said sellega Tientsinis täielikult peremeheks. 17. juulil 1900. a. maandus Čifus 15000 jaapandast. Mandžuurias põrkasid Wene ja Hüna wäed kokku, nagu räägib teade juuli lõpult. Hünlased ähwardasid Blagoweščenskit; selle tõttu wenelased wõtsid 30. juulil Hunšuni.[5] Juuli lõpul hinnati wööraste wägede koguarwu juba 115000. mehele 300. kahuriga[6]. Wenelased arendasid Mandžuuria wallutamist. 4. augustil wõtsid nad juba Niučwangi, ettekäändel, et olewat kallale tungitud Niučwangi wööraste kwartaalile; wenelased wõtsid tolliameti oma kätte ja hakkasid tolle wõtma.[7] 5. augustil liitlased ründasid kindlustusi Peitsangi juures[8]. Selle operatsiooni korraldamise olid Inglise- ja Jaapani wäejuhod oskanud läbi wiia wastu wäejuhtide kokkulepet, et mitte enne augustikuu teist poolt ei asuta Pekingi

1) GK 1900, lk. 103.
2) " 1900, " 306.
3) Rosthorn, " 209.
4) GK 1900, " 306.
5) " 1900, " 306.
6) Hansmann, D. Miss v. B, lk. 76.
7) BDS II, 1; lk. 3, nr. 1.
8) GK 1900, " 306 ja 307.

suunas pealetungile. Peitsangi ründamisest kasvas välja kiirendatud pealetung Pekingi suunas Wene kindral Linevičiti juhatusel. Pekingi äravõtmine toimus 15. augustil 1). Sellega olid saatkonnad ja seal olevad kaitsealused päästetud ja ühendus välisilmaga seati jalule.

Admiral Aleksejew oli motiveerinud kindral Linevičiti omavolilist forsseerimist asjaoludega, et erakorraline kuivus oli lubanud otsekohest edasitungi, Hiina vägede demoralisatsioon nõudnud küret militaarolundi kasutamist ja saadikute kriitiline olund nõudnud küret tegutsemist. Keiser olevat kindrali teotsemise selle põhjenduse järele tagantjärele heaks kiitnud, aga käskinud operatsioonid esialgselt seisma panna 2).

Pekingi võtmine oli saadetud rööwimisiga; muu seas rööviti keisrinna lossi varandused. Witte järele wene wäejuhid pole jäänud ses suhtes maha teisist wäejuhtest. Kindral Linevič toonud Pekingist kaasa kümme kohvrit mitmesuguseid hinnalisi asju. Tema eeskujule järgnenud ka teised sõjawäelased. Wenelaste kätte sattus ka rende ja Hiinamaa wahel sõlmitud 1896. a. salalepingu originaal, mille nad aga Witte nõuandel tagasi andsid Hiinamaale kuigi nad seda Witte arvates olid murdnud 3).

Augusti ja septembrikuul oli misjonäride ja pärismaalasist kristlaste tagakiusamisi Hupei ja Kuangtungi

1) GP XVI, lk. 92 märkus.
2) " XVI, " 92, nr. 4612.
3) Witte, " 161, 167 ja 168.

provintsis. Ka Šanghai puures tekkisid uorduvad rahutused, nii et Inglise väeosad maale saadeti.

Suuremaks militaarsündmuseks oli veel, et 20. septembril ründasid Saksa, Vene ja Prantsuse väeosad Peitangi forte.[1]

Hiina diplomaatilised saammed sõja ajal kuni Waldersee[2] tulekuni. Saksa admiral Bendemann telegrafeeris 28. juunil Takust, et ühe Inglise teate järele olevat Lihungčang teel Takusse läbirääkimisile.[3] See oleks esimene märk rahuteeks Hiinamaalt, kuigi keisrinna edikt oli kõigest 3 päewa wana (vt. lk. 198). Muidugi jääb siin kahtlust, kas see teade tõele üldse vastas. Igatahes märkisid pole, et sel ajal oleks olnud mingit silmapaistvat aktsiooni rahu mõttes. Aga pärgmisest kuust on puba mitte Hiina aktsiooni teada rahusaamise suhtes.

3. juulil 1900. a. Hiina keiser kirjutab Jaapani keisrile. muu seas, et mõlema riigi huwid olevat lähedalt üksteisega seotud ja ta lootwat, et Jaapani keiser kõrwalise tähtsusega asjaolud tähelepanemata jätaks ja Hiinaga „ühist asja teeks."[4] Nagu nägime oli see üsna naiivne liidusoow.

Jaapani keiser vastas 13. juulil, et tema valitsus saawat wastawais kohis sõbraliku sõna ütlema. Tingimuseks aga olevat, et Hiina walitsus mässu kohe maha suruks ja wöörad esindajad tegelikult wabastaks[5]. Tähendab-

1) GK 1900, lk. 307.
2) Marssal Waldersee (sakslane) sai Euroopa väekontingentide ülemjuhiks Hiinas.
3) GP XVI, lk. 27, nr. 4539.
4) GK 1900, " 305.
5) " 1900, " 305 ja 306.

Hiina liidusondeerimine oli nurjunud.

Ka Prantsusmaa suhtes polnud Hiinal edu. 21. juu- H-Pra
til Prantsuse president Loubet vastas Hiina keisri kirjale 19. juulist (1), kus sorviti Prantsuse vahetalitust, et seda küsimust ei saawat enne otstarbekohaselt käsitleda kui ei olewat kindlust saadud mõnede punktide suhtes: a) et saadik Pichon'ile ja tema kolleegele mõjuw kaitse ja täielik wabadus läbikäimises nende walitsusiga kindlustataks; b) et prints Tuan jt., kes sündmuste eest vastutawad on, walitsusest kõrwaldatakse ja neid tõrkumatult karistatakse; c) et ametivõimele ja wägedele kogu riigis käsk antakse waenulik tegevus võõraste wastu seisma panna; d) et abinõud tarwituseh wõetakse kõige waljumaks bokserite mässulikumise mahasurumiseks 2). Hiina sondeerimisel polnud järelikult otseseid tulemusi.

19. juulil oli Hiina keiser ka Saksa keisri poole H-Sks
pöördunud palwega rahusobituse ja abi suhtes. Bülow vastas 24. juulil, et ta ei võiwat Hiina keisri palwet esitada keiser Wilhelmile, kui Pekingis suletud saatkonde ja teiste võõraste saatus pole selgunud ning Hiina walitsus kettelri tapmise eest küllaldast hüwitust ja tuleviku suhtes garantiid pole andnud. 3) Nüüs oli Hiinal ka Saksamaa suhtes ebaedu.

Hiina sondeeris ka Ühendriikes, paludes interwentsioone President MacKinley vastas, andes nõu, et Hiina: a) awali-

1) GP XVI, lk. 63 märkus*
2) GK 1900, " 229.
3) GP XVI, " 63 märkus*

kult kuulutaks, kas võõrad saadikud veel elawad ja missuguses olundis nad on; b) neile waba ühenduse valitsusiga annaks ja hädaohu nende dult ja wabaduselt kõrwaldaks ja c) kaiserlikel võimel laseks pääste-ekspeditsiooniga ühendusse astuda, et kooperatsiooni saada välismaalaste kaitseks ja korra jaluldamiseks. Kui need punktid lubatakse, siis ei olewat muude küsimuste lahendamiseks raskusi, arwas president.[1] Hiinal oli järelikult ühendriikes sama ebaedu, mis mujalgi.

Hiinamaa katseile oli liitlaste poolt veel üks iseäralik tamm ette tehtud. Admiral Bendemann teatab nimelt 26. juulil, et admiralid teinud otsuseks[2], et ei luba Lihungčangile, juhul kui ta tuleks Čiline, kommunikatsiooni, enne kui valitsusilt instruktsioon saabunud[3]. Lamsdorfi telegrammist 16. augustist on näha, et admiralide otsusega tahteti Lihungčangilt ära võtta sidemepidamise võimalus sisemaaga. Wenemaa soowis, et admiralid käsu saaks otsuse tagasiwõtmiseks[4]. Mi ole teada kahjuks, kuidas hiinlased admiralide sammusse suhtusid. Silmapaistew on aga, et Wenemaa poliitika kaitses Hiinat.

Hiinlased sondeerisid wist weel kord Saksamaal. 17. augusti teatest on aga näha, et Saksamaa Hiina sahusondeerimise tagasi lükkas; Saksamaa wastas Lihungčangi katsele rahulabirääkimisiks Berliini Hiina saatkonna kaudu, et läbirääkimisist enne juttu ei saa

---

1) GK 1900, lk. 288 ja 289.
2) wist Inglise teate põhjal, millest Bendemann teatas 28. juunil (vt. lk. 205).
3) GP XVI, lk. 93, nr. 4613.
4) " XVI " 93, " 4613.

olla, kui saatkonnad ja nende kaitsealused asuvad rüke kontingente kaitse all.[1]

Arwatavasti sondeeris Hiina ka Inglismaal. Wähemalt ühes Vilhelm II telegrammis 22. augustist 1900. a. on öeldud, et Walesi prints ja saadik tunnustavad, et Inglismaa podawat pakutud Lihungčangi sobituosa tagasi lükkama.[2]

Kui hiinlased ära nägid, et tende roda katseid mitme rügi juures tulemusi ei andnud, siis asusid nad enamwähem teele, mis neile soowitatud.

11. septembril keiserliku ediktiga anti Lihungčangile volitus läbi rääkida lütlasiga[3] ja ühest 25. septembri telegrammist on näha, et Lihungčang on esinenud ettepanekuga karistada kuut süüdlast ja teinud algatuse, et rügid sama nõudmise esitaks[4]. Nähtawasti toimiti Hiina wälispolütilisi aktsioone kahe tsentrumi poolt – keskwalitsuselt ja Lihungčangilt, kus juures wiimane enam püüdu näitas kusimuse lahendamiseks.

Lihungčangi leplikum seisund olmneb ka Saksa Pekingi saadiku Mummi teatest 25. septembrist, et Lihungčang jt. olid protesteerinud prints Tuani rüginõukogu presidendiks nimetamise ja muude wõõrastewaenulike nimetamiste wastu. Ja 25. septembril anti keiserlik dekreet wälja, millega 6 Hiina aukandjat, nende hulgas prints Tuan, vallandati kohilt ja auastmeist, sellepärast et olid wastutawad bokserirahutuste eest.[5]

---

1) GK 1900, lk. 115.
2) GP XVI, " 98, nr. 4617.
3) GK 1900, " 307.
4) GP XVI, " 141, nr. 4651.
5) " XVI, " 141 märkus.

Nii siis oli Hiina valitsus niikaugele jõudnud, et hakkas mässajaile selga pöörama, millega awanes tee ka edaspidiseile läbirääkimisile.

Suurriike polütika sõja ajal kuni Valderseeni.

Inglismaa. Meie teame juba Inglise polütikat Jaapani mandaadi asjus, mis oli tingitud Wenemaa kartusest (vt. lk. 198 jj.).

Inglismaa peahuvi oli koondatud muidugi Jangtse alale. Sellepärast tahab ta nagu Hatzfeldti teatest 27. juulist 1900. a. nähtub, et kõik militaaroperatsioonid Jangtse alal riike nõusolekul – nimelt Wenemaa nõusolekul – antakse Inglismaa hoolde. Salisbury pani sellepärast Peterburgis ette, et iga võim oma huvisfääris üksinda ja sõltumatult teotseks ja ainult Pekingi peale marssiw armee rühele ülemkomandole allutataks. Wene asjaajaja arwas, et Wenemaa valitsus Inglise ettepanekuga waewalt nõustuks, sest Wenemaa saawat niikuinii Mandžuurias sõltumatult teotsema, kuna Inglismaa tema ettepaneku wastuvõtmise kaudu Wenemaa poolt, alles wiimaselt tunnustust tahab saada, et Jangtse tüielikult Inglise huvisfäär on. Wenemaal aga pole kawatsust rikka 220. miljoni elanikuga Jangtse ala kaubandust üksinda Inglismaale fätta.[1]

Mis puutub Inglismaa suhtumisse oletatawate rahulläbirääkimiste suhtes Lihungčangiga, siis teame sel-

[1] gP XII, lk. 71; nr. 4590.

lest ühe Wilhelm II telegrammi põhjal 22. augustist 1900. a., et Walesi prints ja saadik (vt. ka lk. 208) tunnustanud, et rahulábirääkimised, eriti Lihungčangiga olevat varased ja Inglismaa pidavat Lihungčangi vahetalitusosa tagasi lükkama.[1] Walesi prints arvanud isegi, et Lihungčangi vangipanek oleks väga soovitaw.[2] Aga juba 30. augustil teab Radolin teatada, et krahv Lamsdorfi väljenduse järele olevat Inglismaa Lihungčangi suhtes soodsalt väljendunud.[3] See väide annab kahelda, sest 31. augustist juba on üks Hatzfeldti teade, et alamrügisekretär kinnitanud, et temaa vaatluste järele Salisbury tõrkuma saab Lihungčangi vahetalitajaks vastuvõtmise vastu, sest selle läbi võitvat ainult Wenemaa[4]. See oli muidugi otsustawaks põhjuseks Inglismaale Lihungčangi kandidatuuri vastu. Ka kohapealne Inglise esindaja Claude MacDonald saatis telegrammi, mis jõudis 9. septembril Inglismaale, ja kus oli väljendatud arwamine Lihungčangi kui läbirääkija kohta. Ta oli otsustavalt selle kandidatuuri vastu.[5]

Wahepeal oli üles kerkinud weel üks poliitiline küsimus. Berliinis saadi Wene tsirkulaar, kus ette pandi korra jalulesaadmise sihiga Hiinas saatkonnad ja muud võõrad Pekingist kõrwaldada ja militaarkaitse all Tientsini üle kolida lasta[6]. Ka Inglismaa sai Wenemaalt tsirkulaari[7]. Alamrügisekretär Bertie awaldas aga Hatzfeldtile, et Inglismaal ollakse otsusta-

1) GP XVI, lk. 98, nr. 4617.
2) " XVI, " 99, " 4618.
3) " XVI, " 108, " 4625.
4) " XVI, " 114 ja 115, nr. 4629.
5) " XVI, " 126, nr. 4638.
6) GP XVI, lk. 105, nr. 4623.
7) " XVI, " 107, " 4625.

walt Pekingi ewakuerimise wastu, aga ei ole otsusele jõutud kuidas käsitada Wenemaa ettepanekut, sest ei olevat kindel kuipalju Saksamaale toetuda wõib. Bertie andis mõista, et Inglismaa jääks Pekingi sakilasiga ja jaapanlasiga. Wiimaste suhtes paistnud, et Inglismaa arwas nendega arwestada wõiwat [1]). Kui Wene asjaajaja 31. augustil wastust soowis tsirkulaarile, siis wastanud alamriigisekretär, et sir MacDonaldi arwamine pole weel saabunud, enne aga ei saawat wastust anda [2]). 9. septembril saabus MacDonaldilt teade, kust ilmnes, et ta otsustawalt wastu oli saatkonde ärakutsumisele ja Pekingi militaarsele ewakuatsioonile, leides et bokserite lickumine pole weel kustunud ja Wene ettepanekule järgnemine tekitaks weel suuremat stüli rahutused. [3]) Kohe järgmisel päeval Salisbury käskis wastuseks Wenemaale anda, et peale selle kui Inglise valitsus saadiku kui ka militaarwõimude arwamise Pekingis saanud, kahetsewat ta, et pidewat teatama, et pole wõimalik Wene ettepanekuga nõustuda [4]). Inglismaa otsusele mõjus muidugi ka awalik arwamine. Ajakirjandus septembri alul arwustas Wene ettepanekut terawasti; andes mõista, et Inglise ja kolmiklüidu wäed olewat küllalt tugewad, et Pekingi hoida. [5])

Uueks poliitiliseks küsimuseks oli Saksamaa poolt 15./16. septembril algatatud Hiina peasüüdlaste wäljaandmise küsimus. Selleks otsustati tsirkulaar saata tähtsamate riike Saksa saatkondale, kus muu seas

1) GP XVI, lk. 116 ja 117, nr. 4631.
2) " XVI, " 114, nr. 4629.
3) " XVI, " 126, " 4638.
4) " XVI, " 127, " 4639.
5) GK 1900, " 213.

öeldud, et Laksa walitsus paneb asjaosalisile riikele ette üles kutsuda oma esindusi Pekingis ära märkima nevi juhtiward Hiina isikuid, kelle siiis kuritegude algatamise ja läbiviimise suhtes kahtlust pole [1]. Salisbury palus 18. septembril mõtlemisaega [2], aga weel 25. septembril ei läinud Hatzfeldtil korda Salisburyt ettepaneku vastuvõtmisele wiia, aga Salisbury loobus wähemalt juba siis enam-wähem tagasihinkawa wastuse andmisest. Ta lubas esindajailt Hiinas ja Inglise wäejuhilt Hiinas – gaselee'lt – nende waate üle ses suhtes järele pärida. [3]

Üldse wõiks Inglise peasihtena Hiinas märkida korra jaluldamist, saatkonde wabastamist (toimus teatawasti juba augustikuul), Wenemaa tugewamaksaamise äsahoidmist ja wõimu säilitamist Jangtse alal.

Siin juures toetus Inglismaa asjaolule, et Ketteler tapeti. Holsteini järele olewatki see aluseks olnud sellele, et Inglismaa ja kolmiklüt Hiinas ühisrühma moodustasid. [4] See sündis Laksamaad järsumat poliitikat ajama, mis polnud aga Wene poliitikaga, kes tagasihoidlikumalt esines (vt. allpool), kooskõlas ja Laksamaa sattus Inglise poliitika sõiduwette.

Wenemaa. Witte kirjutab, et kui bokserite liikumine alganud, siis Kuropatkin sõitnud kohe Doni oblastist Peterburgi ja waksaliat ilmunud kohe rahaministeeriumi Witte juurde särawa näoga. Kui Witte ütelnud,

1) GP XVI, lk. 131 ja 132, nr. 4643.
2) " XVI, " 135, nr. 4647.
3) " XVI, " 141, " 4651.
4) Eckardstein II, lk. 229.

et see olevat Kwantungi oblasti haaramise tulemus, siis vastanud Kuropatkin röömuga, et tema olevat selle tulemusega väga rahul, kuna see andvat põhjuse haarata Mandžuuriat. Edasi arvanud Kuropatkin, et Mandžuuriast pidavat tegema midagi Buhhaara taolist.[1]

Muidugi tuleb vaadata Venemaa poliitikale kogu bokserite mässu ajal Kuropatkini vaatekohalt, kuna mäss ~~see~~ oli peamiselt militaarne küsimus, kes Kuropatkinil suur mõju pidi olema.

Vene ajakirjanduse seisukoha iseloomustuseks teame juunist 1900. a., et Hiina segadusi käsitledes see tungis teravasti kallale Inglis- ja Saksamaale, kes püüdvat rikkuda traditsioonilisku head suhet Hiina- ja Venemaa vahel. Saksamaa olevat Hiina mässu Kiaučou vallutamisega esile kutsunud[2]. Venemaal polevat mingit huvi Lääne Euroopa võimega koos Hiina vastu esineda. Nii kirjutas nimelt vürst Uhtomski „Peterb. Wedomosti's"[3]. Nähtavasti lootsid need ringkonnad Hiinale sõbrana esinedes heaga temalt selle eest tasu saada.

Ühest 3. juuli teatest nähtub, et sel ajal Tschirschky arvates krahv Lamsdorfi ja Witte mõjul isegi sõjaministeriumis peoldati wähem-aktiivsett esinemist Hiina vastu. Juhtiw põhimõte Vene välisministeriumis oli, et mitte end lasta kiskuda sõtta Hiinaga. Laadikute vabastamist peetud soowitavaks, aga Tschirschkyle näis, et see polnud enam Vene poliitika sihtt, Venemaa ei tegevat ses suunas kaugeleminevaid pingutusi. Lamsdorf avaldas arvamist, et pole tarvis püüda Pe-

1) Witte, lx. 157.
2) Nagu näeme, on Port-arthur „ära unustatud".
3) Gk 1900, lx. 272.

kingi käes hoida wallutamise korral, olewat waja ainult ewrooplased Pekingist ära tuua rannale [1]. See tagasihoidlikkuse joon Hiina suhtes on omane kogu aeg Wene poliitikale boksetite mässu ajal, niipalju kui asi puntus Pekingi ümbrusse, sest Wenemaal olid kawatsused esialgu Mandžuuria kohta.

Mandaadi-küsimuses on meil Wenemaa seisund teada (vt. lk. 198 jj.), samuti Jangtse ala suhtes (vt. lk. 209). Ka teame meie Wenemaa seisundit admiralide otsuse suhtes (vt. lk. 207.) Lihungčängi takistamiseks, millest selgus Wenemaa sõbralikkus Lihungčängi ülesande suhtes, kuigi weel 30. juulil Lamsdorf oli arwanud Lihungčängi suhtes, et ta olewat absoluutselt südametunnistuseta suli [2]. Hiljem Lamsdorf wäljendunud Lihungčängi suhtes Radolinile, nagu selle telegrammist 30. augustist näha, et Wenemaa isiksusele rõhku ei pane. Esialgu paistwat ta temale sobiwaim olewat [3].

Wenemaa poliitikast Pekingi wõtmise suhtes on meile osalt teada (vt. ülal ja lk. 203). Peterburgist teatati Saksamaale, et keiser Nikolai nägewat Pekingi wõtmiseja sõja lõpetatud olewat ja on keelanud teisel kütibrigaadil Odessast ära sõita, kuna esimese jõtnud Saksa pii-

1) GP XVI, lk. 38 ja 39, nr. 4552. Ei ole nii siis päris täpne GP XVI, lk. 101 märkus ** toodud wäide, et Osten-Sackeni (wene saadiks Berlünis) noot 25. augustist 1900. a. olnud esimene Wene mõistaandmine ettepanekuks, et kõik saatkonnad tagasi tõmmata Pekingist, mida Wenemaa Asirkulaarnoodina esitas riikele 26. augustil.

2) GP XVI, lk. 78 märkus *.

3) " XVI, " 108, nr. 4625.

rile seisma.[1] Selle Wene poliitika selgituseks arwab Wilhelm II 22. augustil, et Wenemaa olewat saawutanud sihi Põhja-Mandžuuria wallutamisega, ja rahapuudus sundiwat Wenemaad rahule; Wene kaupmehi ja alamaid vaewalt olewatki Hiina riigi lääne poolel[2], sellepärast näiwat Wenemaale ükskõik olewat kui teiste riike alamad surnuks lüüakse[3]. See arwamine näib üldjoontes õige olewat, mida tõendawad ka järgnewad read. Nimelt 25. augustil[4] esitas Wenemaa riikele ette panneku Pekingi ewakuerida, millest kirjutas 1. septembril „Pravit. Westnik", et Wenemaa polewat Hiinale sõda kuulutanud ja Wenemaa asunud Hiina territooriumile kindlate sihtega, millest suurem osa saawutatud.[5]

29. augustil teatas Radolin, et kindral Linewič saanud käsu kõikide Pekingis olewate wene wägedega Tientsini tagasi minna, niipea kui Wene saadik Pekingist lah-

---

1) GP XVI, lk. 95 ja 96, nr. 4615.

2) Wilhelm II mõtleb siin wist Pekingi ümõrust, mis asub enamvähem lääne pool Mandžuuriat.

3) GP XVI, lk. 98, nr. 4617.

4) Teise teate järele 26. augustil (vt. lk. 214 märkus 1.).

5) Tsirkulaartelegrammis räägitakse muu seas, et lähemad sihid (siin on juhtu muidugi ainult awalikkest sihtest) segaduste alul olnud Wenemaal: a) kaitsta Wene saatkonda ja kodanikke, b) anda abi Hiina walitsusele wõitluses mässajatega; kui huwitatud riigid otsustanud samade sihtega wägesid Hiinasse saata, siis pannud Wenemaa juhtnööriks põhiprintsiipeks ette: a) ühise riike kooskõla ülalhoidmine, b) Hiina endise riikliku korra säilitamine, c) kõige kõrwal-

kub 1)

Nagu teame suhtus Inglismaa Wene ettepanekuile eitavalt (vt. lk. 210.), samuti ka Saksamaa (vt. lk. 221). Jaapan kawatses ainult üllaruseid vägesid tagasi tõmmata; Ühendriigid ei tahtnud Wenemaa ettepanekule, kui ta selle puurde jääb, mitte vastu olla, aga jätsid kõik Ühendriike vägede jrehi hooleks. Austria-Ungari ja Staalia toetasid lüdukaaslast (Saksamaad). Tingimatult rõustus Wenemaa ettepanekuga ainult Prantsusmaa; isegi see tegi seda vastumeelselt. 2)

Wene vägede äratoomise tähendus oli Waldersee järele see, et sellega näidati hiinlasile selgelt riike üksmeelsuse puudumist ja Wenemaa siin peamisett olevat ka see, kui Ameerika poole oma jõudest Hiinast tagasi tõmbab 3). Muidugi suurenes Wenemaa „süü" selle läbi, et ta Prantsusmaa enesega kaasa tõmbas.

---

damine, mis wõiks wiia Hiina jagamisele ja d) seadusliku valitsuse jaluldamine Pekingis, kes suudaks üksinda korda ja rahu hoida. Edasi räägitakse, et kui sündmuste käik, nagu mässajate kallaletung Wene vägedele Niučwangis ja rida vaenulikke uwaldisi Wene piiril, nagu näiteks Blagowesčenski tulistamine, Wenemaad sundinud Niučwangi vallutama ja Mandžuuriasse tungima, siis ei wõiwat riisugused ajutised abinõud omakasupüüdlikest kawatsusist tennistust anda; niikohe kui Mandžuurias kestew kord jaluldatud ja tarwilikud abinõud raudtee kaitseks korraldatud, kutsuwat Wenemaa oma wäed tagasi eeldusega, et teiste riike tegewuswiis seda ei takista. Esimene peaülesanne olevat täidetud, teine olevat seni raskusitekitaw (GK 1900, lk. 273 jj.).

1) GP XVI, lk. 106, nr. 4624.
2) " XVI, " 138, " 4650.
3) Waldersee III, lk. 20.

Ajak.

Saksamaa. Saksamaa sjakirjandusest kostis bokserite mässu sjal hääli, kes sugugi ei salganud seda, et Saksamaa selles liikumises suudi on. Nii kirjutab juulikuu keskpaiku 1900. a. „Vorwärts", et ei näiwat küsitawana, et Hiina rahwamässu tuleb tagasi wiia „soomustatud rusika" poliitikale, mida mäne aasta eest Hiina jaoks proklameeritud. Ka üks Wiini „Zeit'i" artikkel, mille autoriks üks Hiina olude tuudja oli, kinnitas, et bokseriliikumise tekkimine on dateeritud Klaučou haaramisest saadik. Saksamaa olewat annektsiooni signaali annud, Wene ja Inglismaa olewat järgnenud ja selle loomulik tulemus olnud natsionaalse kaitseliidu asutamine. Sõna „soomustatud rusikast" olevat saanud ka Ida-Aasias warsti lendsõnaks; siis ei olewat ka ime, et ka sliinas end tõstnud „soomustatud rusikas."[1] Nii arwas muidugi Saksa oppositsioon ja see oli ka õige.

Saksa sekt.

Mis Saksa walitsuse mässusse reageerimisse puutub alul, siis ei kawatsetud terawamini esineda kui teised. Nii väljendus wähemalt wälisameti riigisekretär Bülow.[2] Pääle Ketteleri tapmist muidugi pidi tulema Saksa walitsuse vaates mässule terawnemine.

Keiser Wilhelm II 19. juunol soowis, et walmistatakse suur ühine militaaraktsioon ja tehakse Peking maatasa. Polewat soowitaw, et Wenemaa ehk Jaapan „asja üksinda teeks" (vt. ka mandaadiküsimust, lk. 198) ja Euroopa välja raiuks. Saksa saadiku eest saawat Saksa wäed

1) gk 1900, lk. 104.
2) gp XVI, lk. 6, nr. 4514.

kätte maksma ja Peking pidavat raseeritama [1]. Saksamaa sihtest saame hea ülevaate instruktsioonist, mis antud admiral Bendemannile, see oli lisatud ühe 30. juuni daatumiga tokumendi juurde. Instruktsioonis öeldakse, et keisri soht olevat Hiinas ewrooplaste julgeoleku ja nende majanduslike ettevõtete energiline kaitsmine tulevikus, Hiina riigi asjatust wapustusest ehk koguni jagamisest tulevat hoiduda kui Saksamaa huvele mittevastawaist asjaoludest; silmapilgu parooliks pidavat olema: enne mässu olnud status quo jalulesead-mine, riike poolt ühiselt kokkulepitud garantii Hiina walitsuselt rahu säilitamiseks tulevikus ja lahtise ukse "printsiibi wõimalikum ülalhoidmine; üksikmandaadi andmine ühele wõi teisele wõimule olewat mittesoovitaw; pooldatud olewat ühine wõimude aktsioon; Jaapanit ei lükatawat tagasi liitumast teisiga; poliitilise tähendusega abinõudega, mille suhtes Inglismaa ja Wenemaa ühel nõul, wõiwat admiral liituda, wastasel korral olevat tarwilik instruktsioon; lõpuks nõutakse admiralilt kiireid, täpsaid ja lühidaid teateid olundi kohta [2]. Instruktsioonist nähtus muu seas ka, et Saksamaa oli kaalukeeleks Inglis- ja Wenemaa wahel. Näiteks oli tarwis eriinstruktsioone, kui nende riikide kawatsused erinesid.

Saksamaa tegewusel Hiinas mängis suurt osa ka prestiiži küsimus. Nii oli saatnud Wilhelm II kindral-major Hoepfner'ile telegrammi augusti alul, kus ta käseb reisu igal wiisil kiirustada, ta andwat kõrgemat wäärtust sel-

1) gP XVI, Ok. 14, nr. 4527.
2) " XVI, " 24 jj, nr. 4538.

lele, et kogu Hoepfneri wäeosa pealetungist Pekingile osa wõtaks. Bülow lisab sellele juurde, et keiser panewat suurimat kaalu sellele, et Saksamaa osa aktsioonist wõimalikult täiekaaluline oleks 1). Nii on Saksamaa esinemine sõjakas juba ainult prestiiži pärast. Tõuseb küsimus, kuiwõrd Saksamaa soowis üldse rahu saada. Meil on põhjust arwata, et sel ajal Saksamaa üldse ei soowinud rahu saada, nagu järgnew meile tõendab, nimelt peamiselt suhtumine Hiina esindajasse Lihungčangi. Meile tuntud admiralide otsuse pulul (vt. lk. 207) arwas Bülow, et iga katse enesele Lihungčangi kindlustada (vangi wõtta) olgu Saksamaa poolt eestkostetud ja kaasatehtud 2). Keiser Wilhelmi telegramm 22. augustist 1900. a. näitab otseselt, et Saksamaa rahu ei tahtnud. Keiser ütles, et Saksamaa pidawat sellele mõtlema, et wene rahuwankrile takistusi teele seada, et selle sõitu aeglasemaks teha; see sündiwat otstarbekohaseimalt selle läbi, et Saksamaa teisi jõude, kel identsed huwid temaga, tagasi hoiaks ebawiljakaid rahuläbirääkimisi taotlemast, mis käesolewal silmapilgul ainult lahkhelisid külwaks üksmeelsesse Euroopasse 3). Põhjeneb Wilhelm II siinjuures sellel, et keegi ei teadwat, millel Lihungčangi wolitused põhjenewad ja kas Hiina wõimud seda peaks, mille suhtes Lihungčangiga kokku lepitakse. Olewat tarwis luua garantiid julgeolekuks tulewikuks. Wilhelm II küsib, et kuidas saab aga garantiid niiud luua, kui Peking olewat mässamas ja Hiina walit-

1) GP XVI, lk. 78, nr. 4598.
2) " XVI, " 78, " 4598.
3) " XVI, " 97 ja 98, nr. 4617.

sus – kui teda üldse olemas – olevat kättesaamatu [1]. Saksamaa esindaja teataski Hiina esindajale, et Saksamaa ei wõiwat Lihungčangiga läbi rääkida [2].

Lõpuks hakkab aga arenema Saksamaal muutus Lihungčangi suhtes. Richthofen teab 9. septembril, et awalik arwamine Saksamaal suuremalt osalt wäljendub Lihungčangi läbirääkijaks wastuwõtmise poolt ja keisergi wiimati olevat ühes ääremärkuses tähendanud Lihungčangi tagasilükkamist esialgsena. Richthofen ise arwab, et Lihungčangi wangiwõtmine wõiwat tuua konflikti, eroti Wenemaaga [3]. Nii siis oli lõpuks tekkinud eeldusi rahusaamiseks, aga nad ei olnud saanud määravat tähendust. Tõuseb muidugi küsimus, et mis oli põhjuseks Saksamaa rahuwastasele poliitikale. Eespool toodud keiser Wilhelmi põhjendused näiwad olevat nõrgal alusel.

Paremini wastab sellele küsimusele üks Bülowi telegramm septembri keskpaigaist, milles ta arwab, et Saksamaa peab püüdma, et enne Waldersee pärale jõudmist teised wõimud ei astuks tõsiseisse läbirääkimisisse Hiinlasiga. Selleks soowitas Bülow kindlaid eeltingimusi üles seada, millega aega wõita saawat. Sellega oli keiser nõus. Londoni, Peterburgi, Pariisi, Wiini, Roma, Washingtoni ja Tokiosse saadetawas tsirkulaaris oli öeldud, et Saksa walitsus waatleb eeltingimusena Hiinaga diplomaatilisse läbikäimisse astumiseks nende isikute väljaandmist, kes kui esimesed Pekingi roima õhutajad kindlaks on tehtud. Saksa walitsus panewat asjaosalisole kabinettele ette oni esin-

1) GP XVI, lk. 97 ja 98, nr. 4617.
2) " XVI, " 100, nr. 4619.
3) " XVI, " 123 ja 124, nr. 4635.

dajard Pekingis üles kutsuda nende juhtiwate Hiina isikute äratähendamiseks, kelle süü suhtes roima algatamisel wöi läbiwiimisel kahtlust ei ole.[1]

Nägime, et Saksamaale oli jälle oluline prestiži küsimus; ei tahetud „rahuwankril" söita lasta enne kui Waldersee oleks saanud Saksamaale „loorbereid" lõigata. Samast polütikast oli tingitud ka Saksamaa suhtumislaad Pekingi ewakueerimisküsimusse (vt. lk. 210) mis oli eitaw. Saksamaa wastas 1. septembril 1900. a. ses suhtes Wenemaale, et jätab oma wäed Pekingi niikaua, kuni militaarset laadi põhjused nende äramarssimist nõuawad. Põhjendas Saksamaa seda sellega, et Pekingi ewakueerimine tekitaks uusi rahutusi, julgestades mässajard[2]. Wiimane põhjus ei ole süski wäga oluline. Saksamaa tahtis ainult esialgu aktsiooni süwenäada ja põhjalikumat tööd teha, nagu seda Wilhelm II-se tuntud awaldised näitasid (vt. eespool).

Mis puutub Saksamaa poolt algatatud aktsiooni süüdlaste küsimuses, siis teatawasti (vt. lk. 211.) Inglismaa ei annud well kindlat wastust; Austria-Ungari nõustus[3]. Jaapan andis 23. septembril põhimõttelise nõusoleku, kuid pidas tarwilikuks edaspidist mõtetewahetust ses suhtes riike wahel; Ameerika soowis, et süüdlaste karistamine Hiina kõrgemale wõimule jäetakse ja lükkas tagasi selle, et rahulabirääkimiste algust isikute wäljaandmisest sõltuwaks teha; Wenemaa wastas 27. septembril, arwates samuti; et süüdlaste karistamine mitte rahulabirääkimisi ei

1) GP XVI, lk. 130 jj., nr. 4643.
2) " XVI, " 113 ja 114, nr. 4628.
3) " XVI, " 137, nr. 4649.

pea takistama; Venemaa nõudis kõ nagu Jaapangi edospidiseid selgitusi [1]). Tähendab, see aktsioon oli Saksamaal sedapuhku enam-wähem nurjunud, aga ta oli Saksamaale kindlasti aega wõitnud, mida see oligi soowinud. ja Waldersee jõudis kohale, enne kui tõsisemad rahulabi rääkimised oleks saanud alata.

Prantsusmaa. Üldiselt wõib Prantsuse polütika kohta Hünas ütelda, et see oli identne tema liidukaaslase Venemaa polütikaga. Lahkuminekud on waewaltmärgatawad.

Prantsusmaa sihtide kohta teame 21. juulist, Bülowi ülestähendusest, et Prantsuse saadik wäljendanud, et Prantsuse programm on sama, mida Bülow arendanud oma ringkirjas, s. o. mingisugust Hüna wapustust ega jagamist, aga energiline repressioon bokseriliikumise wastu, et ära hoida nüsuguste ekstresside kordumist [2]).

Kui Venemaa üles tõstis Pekingi ewakueerimiskü-simuse, siis nõustus Prantsusmaa selle ette panekuga, kuigi osa ajakirjandust oli selle wastu [3]). Seda tegi muiduge Prantsusmaa esijoones liidu kaalutluste pärast, et mitte Venemaal pahameelt sünnitada.

Wähe laiemalt leiame andmeid ühest Radolini teatest 30. augustist, kust nähtub, et Radolin kuulnud kindlast allikast, et Prantsuse walitsus wastanud Wene tsirkulaarnoodile ses mõttes, et ta esialgse saatkonde Pekingist Tientsinisse paigutamise wastu ei ole, aga kahtlust omab wägede praegusel silmä-

1) GP XVI, lk. 137 märkus.
2) " XVI, " 62 ja 63, nr. 4581.
3) GK 1900, " 231.

pilgul Pekingist äratoomise suhtes [1]. Näeme, et Prantsuse vastus oli süski kõhklew, nimelt wägede äratoomise suhtes. Aga 7. septembril kinnitab Lamsdorf, et Parüsist on tulnud nõusolek Prantsuse truppide äraviimise kohta [2] ja 10. septembril teatas Prantsuse saatkond Briti välisministeeriumile, et Prantsuse valitsus, arwestades, et militaarekspeditsiooni sihk Pekingi on saawutatud, lütub Wenemaa ettepanekuga ja on oma saadikule ülesandeks teinud Wene kolleegiga ärasõidu kui kõ ewakueerimise suhtes ühendusse astuda [3]. Süt tuudub juba kindlat tooni. Nähtawasti surus lüdusuhete tõttu Prantsusmaa oma eriarwamise wägede äratoomise suhtes maha.

Ühendrügod. Ühendriike polütika oli sarnane Wenemaa polütikale. Nad taotlesid samasugust tagasihoidlikkuse joont mõnes suhtes.

Üks niisugune näide esines juba 16. juunil. Nimelt Ameerika admiral Kempff loobus osa võtmast teiste admiralide poolt otsustatud Taku fortide pommitamisest, murdes sellega wõimude ühist fronti [4] ja rajades eripolütika.

5. juulil Ühendriike saadik Londonis teatas Inglise välisministrile Ühendriike polütikast Hüna kriisi ajal, toonitades, et Ühendrügod tahawad jatkata rahupolütikat, mis alatud 1857. a., et jõud ja wastutus on üle läinud Hünas lokaalwõimele; nii kaua kui need ei ole awalikus sidemes mässuga ja kaitsewad välismaalaste elu ja varandust, Ühendrügod wõtawad neid kui Hüna rahwa esindajaid, kellega ta

1) GP XVI, lk. 110, nr. 4626.
2) " XVI, " 122 ja 123, nr. 4634.
3) " XVI, " 127, nr. 4639.
4) Sühlke, " 167.

püüab jääda rahusse ja sõprusesse; Ühendriike poliitika olevat pääsetee otsimine, mis võiks tuua kestvat julgeolekut ja rahu Hiinas, säilitada Hiina territooriumi ja valitsuse terviklust.[1]

Ka muste saatmises olid Ühendriigid tagasihoidlikud. Kui lord Salisbury Washingtonis laskis järele pärida, mis seal võõraste kaitseks teha tahetause, siis oli vastus, nagu Salisbury oli sitelnud, wäherahuldaw, sest et Washingtonis nähtawasti taheti pürduda 300 mehe saatmisega.[2]

Et Ameerika, nagu nägime, ajas rahupoliitikat, siis pooldas ka loomulikult Lihungčangi ülesannet. Nii leiame, et 25. augustil Ameerika asjaajaja andis Berliinis rele memorandumi, mille peale Ühendriike valitsus Wenemaa seisundiga lütus, et Lihungčang tuleb läbirääkijana vastu võtta ja sellepärast ka läbi lasta.[3]

Ühendriigid algatasid isegi erilise rahutee. Nimelt soowis president, et Hiina küsimus ühele rahwuswahelisele wahekohtule lahendada antakse ja Saksa walitsus juhtiwa osa wõtaks, kuna ta esijoones küsimusest huwitatud. Wilhelm II käskis aga wastata wenitawalt ja tähendas, et konverents olevat rumalus ja selged asjadud võidawat sellega ainult sassi ajada[4]. Saksamaa pühendas sellega algatuse surmale.

Ühendriike seisundit Pekingi evakueerimise asjus walgustab meile Ühendriike ametlik teadaanne 29. augustist Ühendriike poliitika kohta Hiinas. Seal on öeldud, et Pekingi waldamine pidawat niikaua kestma, kuni Hiina walitsus jälle jalule seatud ja wõimeline on nuusi lepinguid

1) St. A. 65, lk. 230 nr. 12369.
2) GP XVI, lk. 21, nr. 4532.
3) " XVI " 100, " 4620.
4) " XVI, " 120 ja 121, nr. 4633.

sõlmima. Kui nimetatud eeldused olemas, siis tooksid ameeriklased oma väed ära ja astuksid rahulabiräärkimisisse. Kui võimud mitte üldiselt Pekingi okupatsiooni pikendamise poolt ei ole ja ei suuda üldist kokkulepet selle punkti üle saawutada, siis Ühendrügid teatawad oma wäejuhile Pekingis, et see tooks wäed ära Pekingist, aga alles siis kui ta on teiste wäejuhtega ewakueerimisaja ja enese edaspidise ülalpeo kohta kokku leppinud.[1] 7. septembril awaldaski Lamsdorf, et ameeriklased on Wene seisundiga ewakueerimisküsimuses lütunud ja lahkuwad Pekingist nükohe kui seda venelased teewad[2]. Lõpuks 26. septembril otsustas Ühendrüke walitsus wäed Pekingist, Taku'st ja Tientsinist Manilasse wiia ja Pekingi jätta ainult saatkonna wahtkonna[3].

Ühendrüke reageerimisest Saksamaa algatusele süüdlaste wäljaandmise küsimuses teame juba (ot. lk. 221). Ka sel juhul ajasid Ühendrügid kindlat rahupolütikat. Saksa „Kölnische Zeitung" aga wäidab 25. septembril, et selle Ameerika polütika tulemus olnudki prints Tuani (ot. lk. 208) nimetamine kõrgeimale rüklikule kohale, sest ameeriklaste noot olewat hiinlaste julgust tõstnud[4]. Kuigi „Kölnische Zeitung" seda pahameelega kirjutab, sest Ameerika wastus Saksa ettepanekule oli ju ebameeldiw, siiski wõib siin osalt tõsi peituda. Edasi kirjutas see leht, et Ameerika walitsus tegutsewat instruktsioonide kokkuseadmisega saadik Congerile, nes Lihungčangiga ja prints Čingiga koha suhtes kokku leppima saawat,

1) gk 1900, lk. 289 ja 290.
2) gp XVI, " 122, nr. 4634.
3) gk 1900, " 290.
4) " 1900, " 124.

kus wiimased teiste riike esindajaiga kokku tuleksid, et esimesi läbirääkimisi sooritada ja teatud suuri waatepunkte konwerentsiks üles seada [1].

Nähtawasti ajasid ühendriigid kõige perfektsemat rahupolütikat.

Jaapan. Nagu meie juba mandaadiküsimuses nägime, oli Jaapani polütika paralleelne Inglismaa omaga. (vt. lk. 198 jj.) Jaapan hoidis aga oma suhte ka teiste riikega hea ja ei tekkinud mingisuguseid eriti silmapaistwaid wastolusid. Jaapani polütika oli umbes analoogiline Saksamaa „waba käe polütikale." Muu seas surmati hiinlasilt üks Jaapani diplomaat (vt. lk. 197), nii et siingi wäike analoogia Saksamaaga.

23. juunil 1900. a. Jaapan küsis memorandumiga riikelt, mis nad kawatsewad teha Hiina sündmuste puhul ja awaldas lootust oma otsustusi teiste riike omadega kokkukõlla wiia wõiwat [2]. Süt näeme muidugi, et Jaapan püüab kontakti hoida.

Jaapan polnud tagasihoidlik meeste saatmisega, kuna tal transpordiküsimus lihtsam lahendada oli kui teisil riikel. Näiteks 6. juulil teatas Jaapani saadik walitsuse nimel 20000 mehe mobiliseerimisest (vt. lk. 200) ja ütles, et Jaapan saab teiste riikega ühiselt tegutama ja olewat isegi suurema wäehulgaga walmis osa wõtma kui teised seda nõuetawaks peaksid ja soowi awaldaksid [3].

1) gr. 1900, lk. 124.

2) Saksamaa wastas, et parim abinõu olewat üksmeele edasikestmine riike wahel ja et Saksamaa olewat walmis igat mõtet toetama, mis sobiw riike koostöö kindlustamiseks ja arendamiseks (g. P. XVI, lk. 23, nr. 4536). Teiste wastuseid pole teada.

3) gP XVI, lk. 45, nr. 4557.

Lihungčangi kandidatuuri suhtes Jaapan tegutses analoogiliselt Saksamaaga. Saksa esindajalt Tokiost tuli 27. augustil teade, et Jaapan samul põhjusil nagu Saksamaagi Lihungčangi kui läbirääkija tagasi lükkawat.[1]

Jaapani seisundit ewakuerimise küsimuses teame juba (vt. lk. 216), samuti süüdlaste küsimuses (vt. lk. 221).

Poliitika ülemjuhi küsimuses.

Saksamaa. Juba 22. juunil teab Bülow telegrafeerida sellest, et Euroopa wägede ülemjuhatuse küsimus olewat päewakorda tousnud. Ta arwab, et Saksamaa prestiižile oleks see kasulik, kui see amet Saksamaale langeks, ja et Inglise-Jaapani ja Wene-Prantsuse grupi wastalu tõttu wõib-olla olewat wõimalik, et see amet neutraalsele Saksamaale antakse[2]. Ja juba 3. päewa pärast on marssal Waldersee üles tähendatud jutuajamisest keisriga ses suhtes; Wilhelm II ütelnud esiteks pool naljapärast, siis aga päris tõsiselt, et Waldersee pidawat kõikide maaoperatsioonide ülemjuhatuse saama ja telegrafeerinudki ses mõttes Bülowile[3].

Saksamaa algatab nüüd sondeerimisi. 10. juulil antakse Tokio Saksa asjaajajale v. Wedel'ile instruktsioon suuliselt Aoki'le (Jaapani välisminister) ütelda meeu seas, et Saksamaa polewat ülemjuhatuse wastu juba sellepärast mitte, et asetab oma kasupüüdmatu Ida-Aasia poliitika esiplaanile wõimude üksmeelsuse; Saksamaa wõiwat ülemjuhatuse raske koorma ainult siis kanda wõtta kui kõik teised rügid on sellega nõus[4].

1) gP XVI, lk. 100 märkus.***
2) " XVI, " 19, nr. 4529.
3) Waldersee II, lk. 448.
4) gP XVI, lk. 48, nr. 4562.

Teise sondeerimisalana tuleb arwesse Inglismaa. Umbes juuli keskpaiku rai saatkond Londonis ülesandeks Salisburyt mõjustada, et teeks kontserdile ametliku ettepaneku, et ülemjuhatus antaks Waldersee'le. Eckardstein läks kohe Salisbury juurde, et tema waateid ses suhtes sondeerida. Salisbury oli aga juba Berliinist teate saanud, et Wilhelm II oma walikut Waldersee suhtes kui lõpulewiidud fakti waatleb ja rääkis seda uudist naeratades Eckardsteinile.[1] Hatzfeldt kirjutas 18. juulil Eckardsteinile, et Holstein teinud temale asja tungivaks ja küreks ning lisanud juurde, et Wilhelm II sellele suurt wäärtust annab; sellepärast, kirjutab Hatzfeldt, ei tohtiwat minutitki kaotada ja pidawat kõik patareid liikvele ajama, ei tohtiwat 19. juuli ministriteistangut kasutamata mööduda lasta. Hatzfeldt palus sellepärast Eckardsteini kõik teha, et näha R. (wist Rothschildi-juudi suurkapitalisti) weel 18. juulil ja mõjuda, et enne istangut räägiks Balfouri wõi Chamberlainiga. Küsimust tukwat aga nii korraldada, et paistaks nagu oleks initsiatiiw-lähtunud isiklikult Hatzfeldtist, mitte Berliinist[2]. 20. juulil telegrafeeris Hatzfeldt, et ministrite nõukogus olnudki arutusel ka küsimus, kas mitte Inglismaa ei peaks ettepanekuga esinema ülemjuhatust Saksamaale anda. Mõned ministrid olewat seda pooldanud, Salisbury tahtnud aga küsimuse üle weel järele mõtelda. Hatzfeldt arwas, et tingimata tarwilik, et Inglismaa teeks ettepaneku ja lubas ses suhtes töötada.[3] Sama päewa daatumiga teates Eckardsteinile Hatz-

1) Eckardstein II, lk. 187.
2) " II, " 189.
3) GP XVI, lk. 61, nr. 4578.

feldt awaldas kahetsust, et Salisburyl sellest aimu, et Inglise ettepanek sakslasile soowitaw, olewat selle tõttu arusaadaw, et Salisbury tahab järele kaaluda, sest midagi polewat temast kaugemal kui Saksamaale rõõmu tegemine.[1] Samal päewal telegrafuris Hatzfeldt Holsteinile, et „versäumt wird hier nichts"; asi olewat algatatud kolmel eriteel[2]. Nii olidki siis Inglismaal „kõik patareid lükwel".

Kolmanda sondeerimisalana esines Wenemaa. Radolin oli hiljem rääkinud Eckardsteinile, et tema saanud umbes juuli lõpupoole korralduse mõjuda tsaarile wõi walitsusele, et ülemjuhatust ametlikult sakslasile pakutaks. Radolin oli rääkinud Lamsdorfiga, kes oli soowitanud otse tsaari poole pöörduda, mida Radolin tegigi; ta kandis Wilhelm II soowi ette tsaarile, kes wastas, et teda ei huwitawat, kas üldse ülemjuhti Hiinasse pannakse wõi mitte. Muud ei suutnud Radolin saawutada.[3]

Saksamaa ei olnud sealjuures ka Wene ülemjuhi kandidatuuri wastu. Bülow oli ütelnud 25. juulil, et kui Wenemaa ülemkamandot soowiwat, siis Saksamaa, arwestades suhteid mõlemi monarhi ja maa wahel kindlasti poleks selle wastu.[4] Küll oli aga Saksamaa Inglismaa ülemjuhi kandidatuuri wastu. Keiser Wilhelm oli seda ära märkinud täiesti wastuwõtmatuna.[5]

Bülowil tekkis arwamine Kuropatkini suhtes, et kas wiimati tema ei taha ülemjuhi kohta enesele. Et seda

---

1) Eckardstein II, lk. 190.
2) GP XVI, lk. 62, nr. 4579.
3) Eckardstein II, lk. 192 ja 193.
4) GP XVI, lk. 70 märkus.
5) " XVI, " 73 ja 74, nr. 4593.

wõimalust ära hoida, selleks Bülow 5. augustil pani ette keiser Wilhelmile pöörduda Nikolai II poole telegrammiga, et kas Nikolai II-le oleks soowitaw Waldersee kandidatuur.[1] Wilhelm II saatiski telegrammi, kus muu seas küsib, et kas see on Nikolai II spetsiaalne soow, et wenelane oleks ülemjuht, wõi meeldiks talle mõni Wilhelm II kindraleist; kriimasel juhul esitawat ta Waldersee.[2] Nikolai II wastas 6. augustil, et ta wäga nõus olewat Waldersega, keda ta hästi tundwat ja kes olewat kindlasti Wilhelmi parimaid kindraleid; täieliku usaldusega andwat ta omad väed Pečilis Waldersee juhatuse alla.[3] Järgmisel päewal, s.o. 7. augustil, annab Saksamaa Inglismaa saadikule werbaalnoodi, kus öeldud, et Wene keiser seletanud Saksa keisrile, et ta erilise rahuldusega annaks oma Čili wäed Waldersee juhatuse alla; Saksa keiser olewat walmis sütjärgnewale ülesandele, sest tal olewat põhjust arwata, et ka teised walitsused Saksa ülemkomandot kasulikuks peawad; näiteks olewat Jaapani walitsus mõista andnud, et ta Saksa ülemjuhatust eelistaks ühele teisele Ida-Aasia asjaoludest enam huwitatud rügi ülemjuhatusele[4]. Lõpuks päritakse Inglismaalt järele, missugused waated seal on ülemjuhatuse suhtes ja mil kriisil Inglise walitsus kalduks Čilis oleward Inglise wägesid Waldersee juhatuse all olewatega lütma.[5] Nagu nägime, on noot nii kokku seotud, et paistab nagu

1) GP XVI, lk. 81 ja 82, nr. 4601.
2) " XVI, " 82, nr. 4601.
3) " XVI, " 83, " 4602.
4) Siin mõeldi nähtawasti Wenemaad.
5) GP XVI, lk. 84 ja 85, nr. 4604.

oleks Nikolai II asja algataja.

Inglismaa valitsus vastas 10. augustil, rahul olles Walderseega ja awaldas, et kui riigid, kellel Pečili lahes wäed on, otsustawad neid Walderseе ülemjuhatuse alla anda, siis Inglismaa lütuwat niisuguse poliitikaga.[1]

Saksamaa teatas ka Prantsusmaale; Delcassé pidanud endülal reserweerituna ja teinud nii, nagu ootaks ta veel teateid Peterburgist. Aga 14. augustil siiski Prantsuse asjaajaja andis üle verbaalnoodi, kus öeldud, et Prantsuse wägede ülemjuhataja ei loobu kindlustamast omi suhteid Walderseega, kui ta Hiinasse pärale jõudnud on[2]. Nii siis Prantsusmaa polnud wastu Walderseе kandidatuurile, aga ei lubanud kindlal kujul oma wägesid tema juhatuse alla.

Niiud oli Saksamaa niikaugele jõudnud, et wõidi Walderseе kohale nimetada. 18. augustil oli Walderseе jumalagajätmine keisriga Wilhelmshöhe's. Keiser pidas Walderseele ja ta staabile kõne, kus muu seas tähendas, et kõrge tähendusega olewat see, et Walderseе nimetamise lähtepunktiks olewat Wene keisri algatus ja soow.[3] See polnud teatawasti põrmugi õige, aga oldi kord juba waletama hakatud ja tuli niiud edasi waletada (vt. lk. 230, 7. augusti noot). 20. augustil reisis Walderseе välja[4] ja 27. septembril wõttis ta Hiinas ülemjuhatuse Pečili wägede üle oma kätte.[5]

Sellega oli Saksamaa saanud, mis ta ihaldas. Juhtiwaks tõukejõuks selle sihi saawutamisel oli olnud

1) GP XVI, lk. 88, nr. 4607.
2) " XVI, " 91, " 4611.
3) GK 1900, " 116.
4) GP XVI, " 92 märkus*.
5) GK 1900, " 307.

prestiži-huvi. Bülow ütlas näiteks 3. augustil, et Saksamaa lugupeetavuse („Ansehen") huvides maailmas, arvestades saadiku tapmist ja Saksa ohvitseride reputatsiooni, näib ülemkomando Saksamaale andmine olevat keisrile päädmiswäärt ja õigustatud.

Venemaa. Kuropatkin oli 4. juulil awaldanud, et Venemaa osavõtmise tingimuseks Pekingi wastasest offensiiwist olevat, et wene wägesid ei asetata Inglise, Jaapani ehk Ühendrüke juhi alla. Kuropatkin awaldanud kahetsust, et Preisi prints Heinrich, sobiwaim mees ülemjuhatajaks, praegu mitte seal pole.[1] Saksa poolt on wäetud seda Kuropatkini avaldust kui ühte esimest algatust Saksa ülemkomandoks.[2]

Ülemjuhi küsimuse aktuaalsemaks tegemisel oli Venemaal oreelgi mõnewõrra teeneid. Nii esines 18. juulil wene saadik kirjaliku üleskutsega Berliinis, Londonis, Pariisis jne., et riigid ülemjuhataja küsimuse selgitaks[3].

Muidugi ilmub küsimuseks, kas Venemaa ise soowis ülemjuhataja kohta. Seda selgitab meile Berliinis 27. juulil wene saadiku poolt üleantud teade, mis äeldud, et kuigi Venemaa wäga hindab, mis krahw Bülow awaldas mõtte kohta (vt. lk. 229), et wene walitsusele reserveerida ülemkomandot, süski pidawat tähelepanu sellele juhtima, et wene walitsus Venemaad mitte enam kõrgemal määral huwitatuks ei

1) GP XVI, lk. 34 ja 35, nr. 4548.
2) " XVI, " 35, märkus*.
3) " XVI, " 58, nr. 4574.

loa Pečili militaaroperatsioonide väljal; igal juhul paistvat Venemaale praktilisena militaarjuhtele kohal usaldada ühte kawa tsentraalkomando suhtes valja töötada ehk võib-olla koguni nende ~~vasta~~ vastawaile walitsusile ühte nende hulgast walitud kandidaati ülemjuhi kohale ette panna [1]. Süt paistab kaudne äraütlemine ülemjuhi kohast. Seda arvab ka Derenthall, riigisekretäri kohuste täitja; ta telegrafuris samal päewal, et tollepäewaseist Vene saadiku waljendusist ja asjaolust, et wenelasel Tientsinis ainult üks kindralmajor (Stoessel) on, võiwat järeldada, et nad ühel või teisel pöhjusel ülemkomandot ei soowi [2]. Seda tõendab ka Nikolai II wäga lahke wastus Saksamaale 6. augustil. Ka kraho Lamsdorf oli wäga röömus olnud tsaari otsuse puhul [3].

Venemaa muretses ainult, nimelt Kuropatkin oli seda tungiwalt soowitawaks pidanud, et Saksamaa oma ettepanekut Waldersee asjus ka teisile riikele, eriti Prantsusmaale, samal wüsil esitaks, nagu ta seda Nikolai II suhtes tegi. Praegu olewat Saksa-Vene ühepoolse leppemulje ja see võiwat pahameelt esile kutsuda, mis ühiseile operatsioonele pahasti wõiwat mõjuda.

Üldiselt võime Vene polütika kohta lõpuks öelda, et Venemaa ei soowinud omale ülemjuhataja kohta. See ei olnud ka kooskõlas tema üldise polütikaga Hiinas.

1) GP XVI, lk. 72 ja 73, nr. 4591.
2) " XVI, " 70, nr. 4589.
3) " XVI, " 84, " 4603.

Teatawasti esines ta tagasihoidlikumalt kui rida teisi rüke. Kui ta aga ülemjuhi koha wastu oleks wõtnud, siis oleks see tema tegewusele domineeriwa offensiiwsuse mulje jätnud. Traar polnud ka Waldersee kandidatuuri algataja.[1]

Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan. Teatawasti jäi ülemjuhataja asjus ettepanekutegemine Saksamaale Salisbury pärast seisma, kes ei tahtnud kohe otsustada (vt. lk. 228). Hatzfeldt telegrafeeris 21. juulil, et talle heast allikast kinnitatud, et ka lord Salisbury olevat põhimõtteliselt nõus ülemjuhatuse andmisega Saksamaale, aga ta tahtwat enne Inglise saatkonna wastust Peterburgist ära oodata.[2] Lord Salisbury erasekretäri wäljendusist selgus, et Salisbury teada tahtis, kas Berlin ka üldse ülemjuhatust wastu wõtaks. Hatzfeldtile lubati ütelda lasta nimetatud erasekretärile, et Hatzfeldt ei wõiwat muidugi garanteerida ettepaneku wastuwõtmist, ei kahtlewat aga, et keiser kui Inglismaa ettepaneku teeb ja teised selle wastu wõtawad, ülesandest ennale ei tõmbu.[3] Teatawasti olid aga Salisburyl Saksa õigeist soowest teated olemas (vt. lk. 229) juba alguaest peale. Salisburyl pidi järelikult mingisugune muu põhjus olema selleks, et korraldati mingisuguseid „altkäe"

1) Reventlow arwab eksikombel, et peale mõttewahetuse Nikolai II ja Wilhelm II wahel, selle järeldusena esimesest wälja läinud ametlik ja awalik algatus Saksa ülemkomandoks (Reventlow, lk. 164).

2) GP XVI, lk. 65 ja 66, nr. 4583.

3) " XVI, " 66, nr. 4584.

läbirääkimisi, mis aega raiskasid.

Kogu see Salisbury wiiwitamine selgus 27. juuliks; siis teatab Hatzfeldt Salisbury erasekretäri ja wene asjaajaja wäljenduste põhjal, et wiiwitamine tingitud Salisbury soowist, et kõik militaaroperatsioonid Jangtse alal (vt. lk. 209) rüke nõusolekul – eriti Wenemaa – Inglismaale reserweeritakse. Salisbury oli sellepärast Peterburgis ette pannud, et oga riik tegutseks oma sfääris iseseiswalt, ja ainult Pekingi forsseeriw wägi pannakse ülemjuhatuse alla. Kui Wenemaa ettepaneku wastu oleks wõtnud, siis oleks Salisbury isegi sellega nõus olnud, et Wene- wõi Prantsusmaa ülemkomandot aktsepteerida. Kui Wenemaa ettepanekut wastu ei wõtwat, siis eelistawat ~~ta~~ ta Saksa ülemkomandot[1]). Järelikult Salisbury tahtis wiiwitusega Saksamaa suhtes tegewuswabadust säilitada Wenemaa suhtes, sellele tagawaraks hõides kompensatsioonivõimalust. Tõenäoliselt aga Wenemaa ettepanekut wastu ei wõtnud (vt. lk. 209), pealegi ta teatawasti ei hoolinud ülemjuhiametist.

Selle tõttu Inglismaa andis hiljem Saksa ihaldusele järele.

Huwi pakub muidugi küsimus kuidas waadati Inglismaal ülemjuhiametile kui inglase käes olewale ametile. Ses suhtes nähtub Salisbury awaldusest, et Inglise ülemjuhatus talle sugugi soowitas ei olnud[2]). See äratab muidugi küsimuse, et miks siis mitte. Natuke walgust

1) GP XVI, lk. 71, nr. 4590.
2) GP XVI, " nr. 4596.

heidab sellele Salisbury kõnelus Eckardsteiniga, kusta toonitas, et olinas militaarse juhtimise oma kätte võtmine oleks riigile, missugune see ka ei oleks, suureks polütiliseks kui ka militaarseks riisikoks.[1] Nähtavasti ei taktnud Inglismaa oma suhteid hiinlasiga rikkuda, sest kui oleks olnud Inglise ülemjuht, siis arwatawasti hiinlaste wiha oleks langenud peamiselt Inglise arwele ja see oleks wõinud ju Inglise kaubandusele mõjuda. Pealegi polnud Inglise huwide tuntrum mitte Pekingi ümbruses, waid Jangtsel. See oleks wahest küsimuse polütiline külg. Teiselt poolt ka militaarsuhtes tuli mõnda asjaolu silmas pidada. Kui oleks määratud Inglise ülemjuht, siis oleks prestiiž ja Inglise ülemjuhi seisundi kindlustamine nõudnud suurema Inglise jalawäe kohaletoomist; see ei olnud aga Buurisõja tõttu hästi läbiwiidaw. Pealegi oli Buurisõda Inglise wäejuhtide prestiižile tuntawaid pragusid löönud.

×

Prantsuse saadik markii Noailles pidas wäga tarwilikuks, et riigid selle küsimuse suhtes nii ruttu kui wõimalik kokku lepiks ja tähendas, et Inglise ülemjuhatusest loodetawasti mitte tõsiselt juttu ei saa olema. Inglise ülemkomandole ei tahetawat usalduda peale selle kui inglased Lõuna-Afrikas end on blameerinud. Bülow sai kindla mulje, et Prantsuse saadik ulistaks Yaksa ülemkomandot Inglise omale ja wõtaks selle vastu sugugi mitte pahameelega[2].

×

1) Eckardstein II, lk. 187.
2) GP XVI, lk. 63, nr. 4581.

Jaapani suhtumist ülemjuhi küsimusse walgustab Tokio asjaajaja von Wedeli telegramm, mis kohale jõudis 9. juulil 1900. a. Seal on öeldud, et Aoki käiwat peale usaldawalt teatada, et Jaapani militaar- ja walitsusringes kahtlused olewat admiral Alekseewi ülemjuhatuse asjus maawäe üle ja loodetawat, et Saksamaa kindrali saadab, kellele wanuse järele ülemjuhatus langewat. Saksa kindrali poolt laskwat Jaapani ~~ohwitserid~~ end heameelega juhtida.[1]

2. Waldersee ajastu.

a). üldine ülevaade.

Waldersee wõimupüüd. Hatzfeldti teate järele 27. juulist 1900. a. Salisbury olewat wäljendanud, et temale olewat üksköik, missuguse sõimu ülemjuhatus saab.[2] Wenemaa suhtes on olemas üksikasjalisem teade, seal paldud põrmugi üksköikne ses suhtes. Radolini teatest 29. augustist on näha, et sel ajal Kuropatkin lõõtas instruktsiooni alal, mis pidi määrama suhet Pečili wene wägede ja Waldersee wahel, ja toetas analoogilisile juhtumeile vabadussõjus ja Ungari rewolutsioonisõjas (1849). Selle järele pidi saama Waldersee operatsioonide korralduse ja juhtimise, kuna administratsioon ja sisetunistus pidi jääma wene juhtele; wene wägede operatiivne tarwitamine pürdus aga Taku-Pekingi lüniga ja suundudega põhjapool, kirde ja idapool sellest lünist kuni Mandžuuria piirini; operatsioone läänepool nimetatud lüni ei pida-

1) GP XVI, lk. 47, nr. 4561.
2) " XVI, " 71, " 4590.

nud Wene wäed kaasa tegema 1). Arwatawasti korraldati ka teiste riike wägede suke Waldersega umbes sarnaselt, ainult pürdelüni küsimus jäi mõnel juhul muidugi ära.

Mis puutub Waldersel käsutada olewate wägede arwu, siis on teada, et 1901. a. alul oli tema ülemjuhatuse all wägesid järgmiselt 2)

Rahwus	arw
Saksalasi	17750
Prantslasi	14050
Inglasi	12800
Wenelasi	9000
Jaapanlasi	6000
Itaallasi	2350
Ameeriklasi	1600
Austerlasi	250
Kokku	63800

Seni käsitlesime Waldersee niiöelda jurüdilisi wõimupüre. Faktiliselt oli lugu teine. Näiteks kirjutab Waldersee oma aruandes 26. oktoobrist 1900. a., et Prantsuse kindral Voyron andwat heameelega mõista, kuigi wiisakalt, oma instruktsiooni, mis Waldersee ülemjuhatusest midagi ei teadwat. Mis puutub Ühendriike wägedesse, siis polewat need temale allutatud, nagu prantslasedki. Kindral Chaffee tunnistawat teda ülemjuhatajana nüpalju, et hoidwat teda kursis muudatusiga oma wägede koosseisus ja tundwat militaarset wiisa-

1) GP XVI, lk. 106 ja 107 ning märkus*, nr. 4624.
2) Wirth, lk. 65.

kust ta wastu[1]. Hiljem, 28. märtsil 1901. a. kirjutab Waldersee ses suhtes weel pahemat, nimelt, et wenelasi tulevat waevalt vaadelda kui tema ülemjuhatuse alla kuuluvat gruppi; kui ta tahaks neid tarwitada mõneks tõsisemaks otstarbeks kui paraadiks, siis tõenäoliselt torguks nad temale järgnemast; prantslasil olevat kindel käsk mitte midagi hiinlaste wastu ette wõtta ega mingil tingimusel temalt algatatud ekspeditsioonist osa wõtta, jaapanlasil olevat kindel käsk mitte Pekingist kaugemale minna, wõi teiste sõnuga mitte midagi hiinlaste wastu ette wõtta; ameeriklased tahtwat 4. nädala jooksul Hiinast lahkuda; tema ülemjuhatus piirduwat nii siis Saksa kontingendiga, inglasiga, aga ainult Čilis, ja itaallasiga ja austerlasiga[2]. Nii oli muidugi ohud märtsilõpul kui wõitlused peaaegu möödas olid ja teataw tüdimus wõis olla, aga waremalt oli siiski ohud tõenäoliselt parem ohud.

Sõjaline tegewus. Waldersee wõttis ülemjuhatuse enese kätte 23. septembril. Tema juhatuse alla sai sel korral 63000 meest, sellest 24000 sakslast[3]. Hiinasse jõudis Waldersee 27. septembril[4] ja wõttis samal päewal Hiinas ülemjuhatuse Pečili wägede üle oma kätte[5].

Wõitlused kestsid edasi, nii et Waldersee sai oma wõimeid näidata. Saksa prestiiž oli päästetud, mis muidu raske hoobi oleks saanud kui Waldersee oleks pidanud kas rahu sõlmimise pärast wõi mõnel muul põhjusel tegewust

1) Waldersee III, lk. 40 ja 41.
2) " III, " 117.
3) Friedjung I, " 334.
4) Bülow I, " 369.
5) GK 1900, " 307.

awaldamata ümber pöörma ja tagasi tulema. Kuiwörd järgnewana märgitud wõitlused möödapääsmatutena tserwilikud olid, on muidugi küsimus.

2. oktoobril võeti liitlaste poolt Šanhaikuan (Tientsin-Ninčwang raudteel).[1] Huwitawat leidub wene ja Hüna wägede suhte kohta wõitluste ajal Waldersee aruandes 13. oktoobrist 1900. a. Ta olewat wendumusele jõudnud Peitangi fortide ründamise wiisi ja teiste teadete põhjal, et wenelaste ja hünlaste wahel kokkuräägimine olnud ja hünlasil on ka korda läinud kogu karnisoniga tülitamata ära marssida; paistwat, et ka Šanhaikuani ja Čingwantao kindlustuste suhtes sarnast on kokkuräägitud ja nähtawasti wist Lihungčangi wahetalitusel. Üks Šanhaikuani esimeses fordis leitud sedel tegewat selle oletuse peaaegu tõelikkuseks; ühel inglise kahurpaadil läinud aga korda dessandi abil wenelasilt neile walmistehtud tulemust ära näpata, mis muidugi kõrgendanud inglaste ja wenelaste wastolu.[2]

19. oktoobril 1900. a. wõtsid liitlased Paotingfu, 29. oktoobril Jaksa ja Inglise wäed wõtsid Tsekingkuani[3]. Muide lewis oktoobris Lõuna-Hünas mäss[4], mis ähwardas liitlaste olundit raskendada.

Nagu teame ei saanud Waldersee temale alluwaile wägedele ka küllaldaselt toetuda. Ta on üles tähendanud 22. detsembril 1900. a. arwamise, et prantslased wist algusest peale instrueeritud, et wõimalikult wältida kokkupõrkeid hünlasiga; asi olewat isegi mitmel korral nükauglle läinud, et Prantsuse ja Hüna wäed rahulikult üksteiser kõr-

1) GK 1900, lk. 307.
2) Waldersee III, lk. 31.
3) GK 1900, lk. 309.
4) " 1900, " 308.

wal on elutsenud.

Wenelased pidasid omi väikseid wõitlusi pikuti raudtee liini, mis läheb Šanhaikuani; need kandsid defensiiwset iseloomu.[1] Järelikult wenelased hoidusid suuremaist wõitlusist. Ja järgmisel kuul, 14. jaanuaril, hakkasid nad koguni Pečilist lahkuma. Wene walitsus laskis isegi rahwale riisi ja riideid jagada,[2] mis muidugi meelituseks sündis; wenelased tahtsid endid lasta teisist paremas walguses paista. See ei takistanud aga nähtawasti sugugi, et weebruaris Lõuna-Mandžuurias rahutused lahti puhkesid, mis andsid põhjust Wene karnisoni kõwendamiseks.

20. weebruaril 1901. a. tuli tawalisist suurem lahing. Mõned tuhanded Hiina regulaarsõdurid lõõdi põhjapaol Paotingfu't Saksa wägede poolt laiali.[3] Märtsikuu aluks kawatses Waldersee suuremat offensiiwi: tungida kuni Šantungi ja Honani piirini, sisse marssida Šansi provintsi idast ja kirdest[4]. Aga 3. päewa hiljem, 21. weebruaril 1901. a., Waldersee telegrafeeris Wilhelm II-le, et peab tarwilikuks offensiiwi edasi lükata, sest et Hiina walitsus olewat wastu wõtnud kõik seni saadikutelt esitatud tingimused.[5]

Järgmine suurem wõitluste seeria tekkis 23. ja 24. aprillil 1901. a. Suure Müüri läheduses, kus sakslased lõõd hiinlasi[6]. Maikuul muutus olund jälle keerulisemaks, sest Jangtse orus puhkesid suuremad rahutused. Asi ei piirdunud veel sellega; kuu lõpul ja juuni alul puhkesid

1) Waldersee III, lk. 74.
2) GK 1901, " 307.
3) " 1901, " 309.
4) GP XVI, lk. 381, nr. 4867.
5) " XVI, " 384 ja 385, nr. 4870.
6) GK 1901, lk. 311.

Lõuna-Čilis jalle bokserirahutused lahti.[1] Samal ajal lõppes aga Waldersee ülesanne. Ta tegi peale seda reisu Jaapanisse. Oma aruandes, 14. juunist Tokiost, ta teeb nagu kokkuwõtte ekspeditsiooni tulemusist Ida-Aasias. Ta arwab, et Saksamaa wäärilikkus oli Ida-Aasias tõusnud ja samal määral Inglismaa oma alla läinud; wiimase põhjus olewat kahwatu esinemine Čilis ja piiu muretseda Ameerika ja Jaapani poolehoidu. Ekspeditsioon Ida-Aasiasse andnud armeele ja merewäele rikkaid kogemusi.[2]

Sõjapidamiswiis oli äärmiselt toores. Riigipäewal rääkis sellest Bebel, et härra v. Brandt'i tõenduse järele „Nation'is" juba ajal 14.–17 juunini palju hiinlasi bokserite pähe uulitsail ja templeis olewat maha tapetud[3]. Tõtk Cordes'i ja „Kölnischer Zeitungi" järele olewat Saksa sõdurid Saksa saatkonna müürilt ilma igasuguse prowokatsioonita lasknud rahulikult koosistuwate hiinlaste sekka ja 6–8 isikut ära tapnud. Bebel kinnitas, et selles sõjas on tulnud tooruseid ette, mida isegi hunnide juures pole ette tulnud.[4] Saksa keiser Wilhelm oli ise õhutanud tooruseile. Nii telegrafeeris ta 19. juunil 1900. a., et Pekingi pidavat rünnatama reeglipäraselt ja maatasa tehtama, Peking tulewat raseerida[5]. Sarnased awaldised pidid loomulikult toorustawalt mõju awaldama sõjapidamiswiisile. Suure mõjuga oli Wilhelm II kõne 27. juulil Bremerhaven'is. Keiser waatas seal wäeosi üle, kes pidid Ida-Aasiasse minema ja pidas kõne, kus ta

1) Gk 1901, lk. 312.
2) Waldersee III, lk. 151 jj.
3) Wõib olla mõjus see kaasa Hiina võimude otsuseks, mille järele kästi kallale tungida wälismaalasile, mille tõttu surma sai Ketteler.
4) Gk 1900, lk. 150.
5) GP XVI, „ 14, nr. 4527.

ütles, et kui wäed jõuawad waenlase puurde, siis teadku, et wabandust ei anta ja wange ei tehta, tegutsetagu nii, et tuhat aastat enam ükski hiinlane ei julge sakslasele kõõrdi waadata, awatagu kultuurile tee igaweseks. Ühe mitteametliku versioone järele ütelnud keiser kõne lõpuks, et nagu 1000. a. eest hunnid oma kuninga Attila all enesele nime teged, nii olgu ka sakslaste nimi Hiinas tuhandeks aastaks kinnitatud wiisil, nii et ükski hiinlane ei julge sakslasele kõõrdi waadata.[1]

Waldersee ise tunnistab, et ta käskinud kõik kohad, kuhu wäeosad puutuwad, bokserite suhtes põhjalikult läbi otsida ja kõik kinniwõetud maha lasta.[2] Nii täitis Waldersee täpselt Wilhelm II soowi. Ta kovraldas ekspeditsioone. Ise kirjutas ta 25. novembril 1900. a. kuidas see sündis; ta kirjutas, et tihti tulewat hiinlased Pekingi bokserite wastu abi otsima, kes aegamööda muutunud röövsalkeks; sel juhul saadetawat wäike ekspeditsioon wälja, kes wastawa koha ümber pürab, ja lõpp olewat reeglipäraselt mahalaskmine; kuipalju inimesi sel kombel juba surma saanud, seda ei saawat kunagi teada.[3] Lõjapidamiswiisi illustreerib ka Waldersee teade 1. veebruarist 1901. a., kust nähtub, et Hiina naistel oli põhjust waenlasi niiwõrd karta, kui nad nägid neid tulewat, et nad oma lapsed kägistasid ja siis end ise tapsid.[4]

Ka venelased polnud paremad kui sakslased. Kui hiinlased Blagowesčenskit tulistasid, siis nasanad sattusid paanikasse ja tungisid turule kallale relwus jõuga;

1) Gk. 1900, lk. 107 ja 108.
2) Waldersee III, lk. 32.
3) " III, " 60.
4) " III, " 90.

kaitstud elanikud aetud Amurisse; 4000 isikut saanud surma ja jõgi olnud kaetud nende kehadega.[1] Kui venelased attakeerisid Aigunit, siis kaitsjad tapeti ja linn redutseeriti varemete hunnikuks.[2]

Nüüd näiteist patrub, et isehoomustada saanlaste ja venelaste rõõjapredamiswiisi. Tuste sõdajõudwate rahwuste suhtes ei esine niisugust drastilist materjali. Wõtatawasti oli nende suhtes asi parem, kuigi wahest mõned exotsessid wõisid eitle tulla. Mis puutub wastaspoolesse—hiinlasisse, siis tapeti mässajailt kuni märtsini 1901. a. mõisikult ära umbes 30 240 kristlast.[3]

Ümbrahelime läbiotsamine. Riike interwentsioonirühmal oli arusaadawasti siisemisi raskusi, sest mitmesuguste huwega riigid olid juhuslikult müüd rühist rõlesannet lahendamas. Iga erihuwid lõid nagu natte alt wäljas ühel või teisel juhul ja näitasid, et pole tegu kompaktse massiga. Wastolusid tuli muidugi wõimalikult hiinlaste eest warjata, et need neid ära ei kasutaks.

Wastolud ilmnesid juba wõitluste alul. Näiteks wõlkelm II telegrafeeris 8. juulil 1900. a. Berlinile teatest Tientsinist, kus tüli inglaste, jaapanlaste ja venelaste wahel tegi wõimatuks kawalikus rünnakus waenulikule patareile.[4] Waldersee 29. septembri 1900. a. arwandest näeme

---

1) Sõjawäevalitsuselt oli antud käsk koorida koguda wõimi hiinlasi ja need ajada kallast mööda Ilena = Blagowestšenski punkti, kus Amur oli kitsam ja seal toimetada need paatidega teisele kaldale. Käsk anti edasi täitmiseks prisiastawile, kes wõttis 60 kasakat ja ajas hiinlased kokku, aga seal polnud mingisuguseid paate, hiinlased aeti siis niisama wette (Wereschagin, lk. 15).

2) Sixtine, lk. 343 ja 344.

3) Nüüd 113 inglast, 80 ameeriklast, 24 prantslast, 11 belglast ja hollandlast, 40 itaallast, 1 sakslane ja 1 šweitslane ning 30000 hiinlast-kristlast (GP XVI, lk. 389 ja 390.).

4) GP XVI, lk. 46, nr. 4538.

raskust, mida tekitas Waldersee'le soow Šanhaikuani saada talwebaasiks. Sellele polnud wastu teised admiraalid peale wenelase Skrödlowi. Sest wenelasil oli tahtmine üksinda Šanhaikuani oma käes pidada. Prints Engaličew'ile ajas õudusetunde peale mõte, et Inglise väed wõiksid sinna tulla.[1] Et Inglise kahurpaadi-dessandil läns korda wenelasilt tagajärge ära näpata (vt. lk. 240), siis tõusis wimm wenelaste ja inglaste wahel weelgi[2]. 3. nowembril 1900. a. märgib Waldersee päewikusse, et Inglismaa ja Wenemaa on mõju pärast Čilis terawas wastolus. Pinewus mõlemapoolsete kontingente wahel olewat nii tugew, et wõiwat tulla waenuawaldused[3]. 3. nowembri aruandes Waldersee ütleb, et Wene ja Inglise wägede suhe olewat aeglaselt tõustes halwaks muutunud. Päewikus tähendab Waldersee isegi, et Wene ja Inglise ohwitserid on mõnikord juba selle lähedal olnud, et üksteist tulistada[4]. Sel ajal muidugi mõjus kaasa ka raudtede tüli Wene- ja Inglismaa wahel (vt. lk. 271 jj.). Hiljem oli terawuse maksimaalpunkt Tientsini militaartuli ajal (vt. lk. 280) märtsis 1901. a., kus ähwardäs isegi sõda puhkeda.

Prantslaste ja sakslaste suhtumine oli kahesugune. Tuleb waadelda juhtide ja meeskonde omawahelist suhet. Waldersee 26. oktoobri aruandes märgib ära, et Prantsuse kindral Voyron korraldab wähemaid aktsioone, ilma, et temale kui ülemjuhile sellest teataks. Ta wõtnud ka oma pakkumise – ühte ohwitseri ülemkomando juurde

1) Waldersee III, lk. 18 jj.
2) " III, " 31 ja 32.
3) " III " 44 " 45.
4) " III " 45, märkus 2.

komandeerida — jälle tagasi ja andwat mõista, kuigi wiisakalt, temale antud instruktsioni, mis Waldersee ülem juhatusest midagi ei tea.[1] Voyroni ja Waldersee suhet selgitas hiljem asjaolu, et oktoobri lõpus 1901. a. awaldati „Matin'is" rida kirju, mis Voyron oli saatnud Waldersele, millest selgus, et Voyron oli wõimaluse järele Prantsuse wägesid ära tõmbanud Waldersee juhatuse alt ja Waldersee korraldusile passiiwset wastupanu awaldanud[2]. Nii di lugu siis juhtide wahel. Prantsuse ja Saksa meeskonde omawaheline läbisaamine oli aga hea.[3] Kunagi ei tulnud hõõrumisi mõlema rahwa ohwitseride ja meeskonde wahel, isegi wastupidi, meeskonnad tihtigi wennastusid omawahel ja ohwitserid suhtusid üksteisesse wiisakalt ja wastutulelikult, wäikseis karnisones isegi sõdamlikult ja seltsimehelikult[4]. Hiljem kui Tientsinis oli werine kokkupõrge, millest Waldersee oma päewikus kirjutab 5.–8. juuni all 1901. a., siis Prantsuse ja Saksa sõdurid olid isegi kaaskannatajad kui Inglise patrull neile tuld andis, kus 3 prantslast surma, 5 prantslast ja 3 sakslast haawata said; Prantsuse sõdurid olid tüli prowotseerinud ja sakslased olid nendega liitunud.[5]

Prantsuse ja Inglise sõjawäelaste läbisaamise suhtes Waldersee kirjutas juba 9. novembril 1900. a., et wastolu olewat tunduw nii meeskonde kui ohwitsere wahel[6]. Ja äärmiselt teraw oli suhe prantslaste ja inglaste wahel Tientsini Wene-Inglise konflikti ajal (vt. lk. 282).

Inglaste ja sakslaste läbisaamine oli ka kahewiisiline.

---

1) Waldersee III, lk. 40 (vrd. ka töö lk.). 6) Waldersee III, lk. 45.
2) gP XVII, lk. 106 märkus*.
3) Waldersee III, lk. 45.
4) " III, " 169.
5) " III, " 147

Valitsused sõlmisid Jangtse lepingu (vt. lk. 257) ja moodustasid aktiivse rühma Hiina polütikas, aga sõdurid polnud sõbrad. Wiimane asjaolu peegeldub näiteks Waldersee 1. aprilli 1901. a. aruandest, kust nähtub, et Tientsinis hõõrumised Saksa ja Inglise sõdurite vahel, kus süüdi näivat inglased olevat[1]. Ja nagu kuulsime olid Tientsini verise kokkupõrke ajal juuni alul sakslased ja inglased jälle vastamisi (vt. eespool.). Siin mõjus ehk teatawal määral kaasa ka Buurisõja inglaste-vaenulik meeleolu Saksa lihtrahwas.

Walitsuste polütika tõttu suhtusid aga wäejuhid, nii Inglise kui Saksa oma, üksteisesse hästi. Seda oli toonitanud ka Edward VII juunis 1901. a.[2]

Wenelasiga polnud aga Waldersee sugugi rahul. Ta tähendab 20. novembril 1900. a. aruandes, et raske olevat nendega koos elada ja läbi rääkida. Antawat lubadusi, mida kunagi ei kawatsetagi pidada; olevat tegu otseste waletamisega; ettekäändeiga, sest olevat Peterburgist wõi Port-Arthurist waja järele pärida; telegraafiteenistuse ülesütlemisega, kui wastus olevat ebamugaw[3] jne.

Mis puutub ühendrükesse, siis ülemjuhi ja ühendrüke wäejuhi suhted olid korrektsed[4].

Huwitaw on Waldersee teade wenelaste ja prantslaste läbisaamisest 24. novembril 1900. a. Ta ütleb, et Wene-Prantsuse sõprus ei ole tuntawaks saanud Hiina pinnal. Esimesed Prantsuse wäed olnud absoluutselt koloniaal-

1) Waldersee III, lk. 118.
2) GP XVII, lk. 89, nr. 5020.
3) Waldersee III, lk. 50.
4) " III, " 41.

wäed, olnud wähese wäärtusega ja on marsil Pekingi ja wõitlusis Pekingis üldise lugupidamatuse alla sattunud, mida wenelased kõige selgemini on wäljendanud.[1]

Ewakueerimise küsimus. Osaline ewakueerimine algas juba warakult. Teatawasti juba augustikuu lõpul 1900. a. sai Linewič käsu Wene wäed Pekingist ära wiia (vt. lk. 215). Ja 26. septembril otsustasid ühendriigid wäed Pečilist wälja wiia (vt. lk. 225); 26. oktoobril oli nende wägi juba Pekingis 1400 mehe peale redutseeritud[2]. 9. novembril 1900. a. teati juba, et Wene wäed wiiakse kuni 4. kompaniini Pečilist wälja ära Mandžuuriasse[3] ja 14. jaanuarist 1901. a. on teada, et Wene wäed Kaukasidki Pečilist lahkuma (vt. lk. 241).

Mis puutub Prantsuse wägedesse, siis teatawasti Prantsusmaa liitus 10. oktoobril 1900. a. Wene ewakueerimisettepanekuga (vt. lk. 223) ja tõi arwatawasti wäed Pekingist ära.

Need wäed, millest meil praegu juttu oli, olid internatsionalistliku rahustuswäe tagasihoidlikum osa ja neil riikel oli kalduwus warasemaks ewakueerimiseks teatawail põhjuseil.

Aga ka Waldersee-meelsel rühmitusel hakkawad aegamöödа ewakueerimismõtted esinema. Waldersee enesel olnud sorw, nagu Saksa Pekingi saadiku Mumni telegrammist 28. novembrist 1900. a. nähtub, weel enne talwe koju minna. Mumm arwas aga, et iga warane järeleandmine läbirääkimiste käigule halwasti mõjub;[4] seda arwasid muidugi ka hulk teisi mõjuwaid isikuid; igatahes Waldersee jäi kohale. 23. jaanuaril 1901. a. Mummi

1) Waldersee III lk. 55.
2) " III, " 41.
3) GP XVI, lk. 258, nr. 4754.
4) " XVI, " 373 märkus.

telegrammist nähtub, et ka Waldersee ei pea warast lahkumist snowitawaks. Ta arwas, et rahutingimuste täitmise algus, näiteks süüdlaste trahwimine ja wormaalne kohustis maksa nõutud kahjutasu, on nõuetaw, enne kui ette võtta muudatusi dislokatsioonis. Siis wõiwat Pekingi ja Paotingfu ewakueerimine järgneda wägede wähendamisega Čilis. Tientsin ja ümbrus tulewat aga sel juhul okupatsiooni all edasi hoida kuni usaldataw rahu ja kindel kahjutasu maksmiswiis on olemas [1]. Ka kraho Schlieffen, kindralstaabi ülem, arwas, et wägede redutseerimine wõib ainult siis tulla, kui diplomaatiline ülesanne täidetud, s.o. riike nõuded kindlustatud on. [2] Et kahjutasu küsimus wenis (vt. lk. 320), siis pidi seda ka tegema ewakueerimisküsimus.

Wiimase küsimuse tõstis tosisemalt üles diplomaatiline korpus järelpärimisega, kas mitte nüüd juba ei wõi osalise ewakueerimisega alata. See tuli kindralite konwerentsil arutusele, millest teatas Waldersee 29. aprillil 1901. a. Wilhelm II-le. Selles teates esinewad riike seisundid huwitawalt. Prantsuse kindral Voyron ütles, et algawat 14. päewa pärast 9000. mehe tagasitõmbamisega ja lõpetawat 6. nädala jooksul; hügieenilisil põhjusel jätwat ta ainult koloniaalwäed kohale. Inglise kindral Gaselee ja Jaapani kindral Jamaguči ühes Walderseega olid aga arwamisel, et osaline ewakueerimine pole weel sobiw; Itaalia ja Austria hoidunud wäljendumisest, kuna Wenemaa pole esindatud olnud [3].

1) GP XVI, lk. 373 ja 374, nr. 4858.
2) " XVI, " 377 " 378, " 4861.
3) " XVI, " 417, nr. 4908.

Siin olid selgelt tuntawad kahe poliitilise rühma piirjooned. Okupatsioon kestis esialgu edasi.

Ühendrüke wäed polnud siiski kõik weel lahkunud, sest Waldersee 6. mai ülestähendusest on näha, et 5. mail ameeriklased hakkasid ära minema [1]. Maikuu esimesel poolel nõudis Wilhelm II, et Saksa laewastiku diwisjon maikuu jooksul tagasi pidi tulema [2]. Kindralite konwerents mai esimesel poolel kawatses lähemate aastate üleminekuajaks jätta Čili provintsi weel Inglismaalt, Prantsusmaalt, Jaapanist ja Saksamaalt à 2600 meest ja Haalsast umbes 700 meest; Wenemaa jätaks Šankaikuani 300, Pekingi saatkonna kaitseks 300 meest ja Tientsini umbes ühe kompanii. Ameerika ja Austria jätaks saatkonna kaitseks 150-200 meest. [3] Nii siis maikuul oli ewakueerimiskusimus edukalt päewakowras, kuigi Mumm ewakuatsiooni ä pooldanud ja kartis rahutuste tagasitulekut; [4] Wilhelm II kirjutas 17. mail 1901. a. Bülowi ja sõjaminister Gosslerí ettekande järele alla orderi, millega suurem osa ekspeditsiooni-korpusest pidi tagasi kutsutama. Kohale pidi jääma 3000-4000 meest. Tehnilisel põhjusel polnud aga wõimalik enne kahte kuud ewakueerimisega alata, kuna sinna tulid laewad transpordiks saata [5].

Lõpuks juunikuul algas wõõraste wägede ewakueerimine Hiinast; muidugi jäi aga osa wägesid weel kohale. [6] Lõpuliku ewakueerimise eranditega määras lõpuprotokoll (vt. lk. 326). Selle järele oli Pekingi ewakueerimise termin

1) Waldersee III, lk. 131.
2) GP XVI, lk. 421.
3) " XVI, " 427 ja 428, nr. 4919.
4) " XVI, " 428 " 429, " 4921.
5) " XVI, " 429, nr. 4922.
6) GK 1901, lk. 312.

17. september 1901. a. ja Čili prowintsi ewakuerimise termin oli 22. september.

Waldersee pani ülemjuhi kohused maha ja lahkus, rõites puuni esimesel poolel 1901. a. Jaapanisse reisule.[1]

b) Tähtsamad poliitilised eriküsimused.

Jangtse leping.

Rüke seisund Jangtse küsimuses. Inglise-, wene- ja Saksamaa suhtumisest Jangtse alasse on meil varem juttu olnud (vt. lk. 209). Meie teame, et Inglismaale oli Jangtse ala wäga tähtis, seal domineeris ta kaubandus, olid tal asundised ja muud kontsessioonid; Jangtse ala oma 220. miljoni elanikuga oli talle määratu suureks turuks.

Sellepärast püüdis ta seda ala enesele kinnistada. Teatawasti sõlmis ta Jangtse ala puutumatuse lepinguga Hiinaga 11. weebruaril 1898. a. Edasi nägime, et taloli soow Hiina segaduste algupoolel saada ainus-opereerimise wolitust Jangtse alal, mida wenemaa nähtawasti ei lubanud (vt. lk. 209).

Inglise ajakirjandus, see wägew tegur Inglismaal, nõudis isegi monopoli Jangtse ala suhtes Inglismaale.[2] Üks aktsioon Jangtse ala suhtes oli ka meile tuntud kapitalistide sfääride jaotamise leping. Sellel polnud aga nõgu teame (vt. lk. 144) poliitilisi tulemusi; sest teatawasti Saksamaa ei kinnitanud seda lepingut, kuna ei tahtnud Jangtse ala täielikult Inglismaale loowutada.

1) Waldersee III, lk. 147.
2) GP XVI, lk. 201 ja 212, nr. 4711.

Juba merebaasiks vastawa koha otsimise puhul omal ajal oli admiral Tirpitz arwestanud Jangtse alaga. Nimelt leidub tema käsiaktes ülestähendus, kus ta märgib ära tingimusi Kiaučou hankimise puhuks. Seal leiab ta, et tingimuseks Kiaučou jaoks on Jangtse ja Čusani saarte neutraliseerimine.[1] Hilnewast nähtub kui läheras seoses olid Saksamaa huvid Jangtse alaga.

Neutraliseerimiskiisimust ei saanud aga veel sel korral käsile wötta. Bülow arwas 17. detsembril 1897. a. kirjas Osten-Sackenile, et Jangtse ala neutraliseerimine olewat „ein viel zu weit gesteckter Plan", et ta Saksamaa lihtsas tolle aja programmis wöiks leiduda ja tema märkiwat seda ainult waljult salajasena ja usalduslikult, silmas pidades, et selle enneaegne ilmumine pilewakorda armukadestusi esile kutsuks, mis juba latentselt olemas[2].

Mis puutub Wilhelm II arwamisse, siis ka tema on märkinud ühele 26. aprilli 1898. a. telegrammile, et Saksamaal olewat suured huwid, mis ei luba Jangtset puhtalt Inglismaale jätta[3].

Ka Ühendriigid ei wöinud Cassini arwates Inglise supremaati Jangtse alal, mille öigustuse wastu nad absolutselt waidlewat, pikaks ajaks kannatada. Ühendriike materjaalsed huwid olewat seal selleks liig suured, et nad wöiksid lasta end korraldada Inglise finansswöimelt.[4]

Inglise puutele oli olemas Jangtse alal järelikult tugew oppositsioon.

1) Ismer lk. 26.
2) GP XIV, 1; lk. 122 ja 123, nr. 3734.
3) " XIV, 1; " 172 " 173, " 3771.
4) " XVI, lk. 208, nr. 4707.

Jangtse küsimuse esiletõstmine. 30. juunil 1900. a. Bülow saatis Wilhelm II telegrammi, kus küsib, kas ta nõus on, et töötataks vähemalt ajutise Jangtse ala neutraliseerimise kasuks. Wilhelm II ääremärkus oli sellele jaataw. Edasi jatkab Bülow, et selleks olewat wastaw asjaolu olemas, nimelt telegrafeerinud Hankou konsul, et sealne ja Nankingi kindral-kuberner opponeeriwat keskwalitsuse polütika vastu ja paluwat sealseid riike esindajaid koeta Jangtse ala neutraliseerimise kasuks nende walitsuste juures. Bülow küsib, et kas ta wõib Hankou konsulile telegrafeerida, et ollakse neutraliseerimisega nõus. Wilhelm II wäljendus jaatawalt ja 1. juulil sai konsul wastuseks, et Saksamaa polewat wastu neutraliseerimisele, kui tingimused wastuwõetawad ja teised riigid nõus on.[1] See algatus jäi aga nähtawasti millegipärast soiku.

Umbes kuu aja pärast teatas Hatzfeldt, et inglased tahawad markeerida Jangtse ala Inglise sfääri kuulumist sellega, et Jangtse suus asuwate sõjalaewade (hiinlaste laewad) järelwalwet tahawad täielikult Inglise laewastiku hooleks jätta. See teade ärritamud wäga Wilhelm II[2]. Algatus selleks teiseks Jangtse küsimuse elawamaks muutumiseks sündis, nagu Derenthall telegrammis Bülowile 20. augustil 1900. a. ütleb, ühe wene järelpärimisega 26. juulist. Umbes samal ajal pärinud ka Prantsuse saadik järele, et kas Saksamaa ei oma kahtlusi Inglismaa aktiiwsuse suhtes Jangtsel[3], tõeliselt olewat asja lükwele

1) GP XVI, lk. 199 ja 200, märkus*, nr. 4699.
2) " XVI, " 206, nr. 4706.
3) Järelpärimine sündis 28. juulil 1900. a. arwamisega, et oleks soowitaw Hiina sõjalaewad ühiswalwe alla panna (GP XVI, lk. 203, nr. 4703).

pannud Saksamaa ettepanek, et Hüna laewastiku järelwalwet Jangtse suudmes ja wööraste asundiste kaitset Sanghais käsitletaks kui rüke üldist asja. Inglise ajakirjandusel olewat teadmatuks, jäänud Saksamaa juhtiw osa ses asjas ja inglaste kibedus olewat juhitud peamiselt Prantsusmaa wastu.[1] Nimetatud Saksa ettepanekuga esines juuli lõpul Saksa saadik Peterburgis. Krahw Lamsdorf wastas, et ta saawat aru küll, et Jangtse küsimus teatud kabinettele suure tähendusega on, aga näitas ise täielikku ükskõiksust.[2] Radolini telegrammist 30. juulist selgub, et Lamsdorf ütelnud, et ta leiab hiljuti tulnud Prantsuse ettepaneku, mis oli vastuseks tulnud Wene tsirkulaarnoodile, olewat otstarbekohase, et anda otsustust, mis teha, Hüna wete admiralide kooleks. Ühendrügid olewat, nagu krahw Lamsdorf tähendanud, selles küsimuses nüsama loiult wäljendunud kui teisiski. Nad näiwat alla hindawat ründehädaohtu transportele ja tahtwat end wõimalikult wähe Hüna ees kompromiteerida.[3] Holsteini järele olewat selle wiljatu katse järele Wenemaa juures Saksamaa otsustanud Inglismaaga otseseisse läbirääkimisisse astuda.[4]

Inglise-Saksa läbirääkimised ja Inglismaa wastutuleku põhjused. 22. augustil 1900. a. rääkis Wilhelm II wälesi printsiga ja saadik Lascelles'iga Hüna küsimuste üle ja tähendas, et Jangtse lahtihoidmine wõrdsel tingimusel olewat nii Inglise- kui Saksamaale poliitiline tarwidus. Wilhelm II arwas, et Walesi prints ja Lascelles

1) GP XVI, lk. 211, nr. 4711.
2) " XVIII, 1; lk. 6 ja 7, nr. 5381.
3) " XVI, lk. 205, nr. 4705.
4) " XVIII, 1; " 7, " 5381.

on tunnustanud tema waatepunkte. Wilhelm II ütelnud Lascelles'ile, et ta ootwat Salisburylt awalikku, selget, siduwat seletust „lahtise ukse" poliitika absoluutsest kinnipidamisest.[1] Hatzfeldt kutsus selle peale üles parun Rothschild'i ministritega läbi rääkima ses suhtes, kuna ta ei saawat ise otseselt Salisburylt wastust, kes oli puhkusel[2]. Inglise saadik, kes astus ühendusse Salisburyga, sai wastuse, et Salisbury kartwat, et ta polewat hästi aru saanud wäljendusist, mis keiser teinud Lascellesile, aga arwawat, et kui asja edasi aetakse, siis tema pühendawat sellele oma suurimat tähele panu[3]. Selle järele Wilhelm II lubas Bülowil selle ettepandud algatust teha, kus öeldud, et Saksa walitsus pidawat sawitawaks, kui Hüna kaubandusest peamiselt huwitatud riigid kokkuleppele jõuaks printsiibi üle, et waba lüklemine Jangtsel kõikide üldisele kestwale huwile wastawat ja sellepärast ka ühiselt ja kestwalt kaitsta tuleks. See algatus tehti korraga Londonis, Pariisis, Washingtonis ja Tokios, mitte aga Peterburgis, kus suhtuti üksköinselt asjasse ja wõibolla wastus oleks antud, mis muile interessentele ebasoodsalt oleks mõjunud.[4] 1. septembril 1900. a. Hatzfeldt teab telegrafeerida Holsteinile, et lord Salisbury olewat Lascellesile ülesandeks teinud riigisekretärilt selgitust paluda, mis ta mõtlewat Saksa-Inglise kokkuleppest Jangtse asjus ja missuguseid ettepanekuid ta wõiks teha[5]. Nii tekkis juba kahe riigi leppe mõte.

1) GP XVI, lk. 212 ja 213, nr. 4712.
2) " XVI, " 213, nr. 4713.
3) " XVI, " 214, " 4714.
4) " XVI, " 215, " 4715.
5) " XVI, " 216, " 4716.

Rügisekretäri kohuste täitja Richthofen pani ette Hatzfeldti läbirääkimiste algajaks.[1] 6. septembril awaldas Bülow selleks nõusolekut[2]. Hatzfeldt arwas 10. septembril, et kui ta sealsest meeleolust õieti aru saab, siis tekitaks Prantsusmaa, Ühendriike ja Jaapani ligitombamine uut kahtlust ja rahulolematust, mispärast ta jätnud ütlemata, et Saksamaa ühel ajal ka kolme teise kabinetiga läbirääkida tahab. Hatzfeldt pidas paremaks, et talle wolitus antakse Salisburyle ette janna, et kui kokkulepe saawutatud Inglis- ja Saksamaa wahel, siis sellest teatada teisila riikele, üles kutsudes neid ühinema[3]. Hatzfeldtile anti selleks luba, sest tema telegrammist 14. septembrist nähtub, et ta esines Salisburyle selle ettepanekuga, mille wastu, Salisburyl midagi polnud[4]. 22 septembril 1900. a. anti Hatzfeldtile Saksamaalt 3.-punktiline redaktsioon lepinguks.[5] 27. septembril esitati Hatzfeldtile sama redaktsiooni tõlge Inglise parandusega[6]. Algasid läbirääkimised paranduste ümber. Läbirääkimisil kujunes takistawaks teguriks Wene-Inglise raudteetüli Hiinas. Salisbury ei jätnud mingit kahtlust, et Inglismaal waadeldakse Jangtse küsimuse käsitlust koos raudteeküsimusega.[7] 11. oktoobril sellepärast keiser Wilhelm II telegrafeeris Walderseele, et ta tuleks niipalju kui võimalik Inglismaa õigustatud soowele wastu raudteeküsimuses (vt. lk. 274.); wõibolla võiwat kokkuleppe järele Saksamaale langewat Peking-Jangtsuni liini Inglasile üle kanda; kestwat

1) gP XVI, lk. 218 ja 219, nr. 4718.
2) " XVI, " 219 märkus ++
3) " XVI, " 219 ja 220, nr. 4719.
4) " XVI, " 222, nr. 4720.
5) " XVI, " 222 ja 223, nr. 4721.
6) gP XVI, lk. 225 ja 226, nr. 4723.
7) " XVI, " 245, nr. 4741.

Saksa huvi liinile, mis ehitatud Inglise rahaga ei olevat.[1] 13. oktoobril oli lepe Waldersee ja Wene generalitaedi wahel, mille järele liin Peking-Jangtsun Saksa ülemkomandole üle anti[2]. Raudtee küsimuse takistus langes sellega ära. Ja warsti peale selle, 16. oktoobril, kirjutati lõpuks alla Jangtse nootidele[3].

Holstein arwas Inglismaa wastutuleku põhjuseks asjaolusid, et ajal kui leping sündis, oli Saksamaal kasutada Kauge-Idas sõjalaewastik ja armee-korpus, ja oli kartus suurema Saksa aktsiooni pärast laialt lewinud[4]. Selle lepinguga nähtawasti taheti Saksamaad rahustada, pakkudes talle „wäiksemat tükki", kartes, et ta murdu ise suurema võtab. Teiseks otsis Inglismaa muidugi omale tuge Wenemaa wastu. Hatzfeldti teatest 1. septembrist nähtub, et sel ajal oli kahtlus Wenemaa wastu Inglismaal eriti suur ja laialt lewinud.[5] Kolmandaks tuleb arwestada ka seda, et Inglismaal käed "teisal kinni olid, oli ju näimas Buurisõda. "Nü et Inglismaa pidi püüdma wähendada mujal igasuguseid tüli-kandepindu, et mitte sattuda korraga mitmesse konflikti.

Jangtse leping, selle tähtsus ja riike suhtumine sellesse. Lepingu sissejuhatuses on öeldud, et Saksa ja Inglise walitsused, soowist juhitud, omi huwe Hünas ja omi lepinguist järgnewaid õigusi ülal hoida, on kokku leppinud silmas pidada wastastikuseks polütikaks Hünas järg-

1) gP XVI, lk. 244 ja 245, nr. 4740.
2) " XVI, " 245 märkus*.
3) " XVI, " 248, nr. 4744.
4) " XVII, " 176, " 5062.
5) " XVI, " 216, " 4716.

misi printsüpe:

1. Vastab ühisele ja kestwale rahwuswahelisele huwile, et Hüna jõgedel ja rannal asuwad sadamad kaubandusele ja muule lubatud majanduslikule tegewusele erandota kõikide rahwaste kodanike jaoks wabaks ja awatuks jääwad; ja mõlemad walitsused on kokku leppinud seda omaltpoolt silmas pidada kogu Hüna maa-ala suhtes, kus nad mõjuda wõiwad.

2. Pooled ei taha praegust komplikatsiooni kasutada, et omale mõnesuguserd territoriaalserd kasusid hankida Hünas ja juhiwad oma polütikat sellele, et Hüna riigi territoorumi wähendamatana säilitada.

3. Kui mõni teine riik kasutaks Hüna komplikatsioone, et saada territoriaalset kasu, siis reserweeriwad pooled enesele kokkurääkimise kui tahawad samme ette wõtta oma huwede kaitseks Hünas.

4. Pooled teatawad sellest lepingust teisile asjaosalisile riikele, eriti Prantsusmaale, Itaaliale, Jaapanile, Austria-Ungarile, Wenemaale ja Ühendriikele ning katsuwad nerd selle põhimõtterd wastu wõtma. 1)

Holstein arwas selle lepingu tähtsusest, et Inglismaa on wiidud sellega ühele astmele Saksamaaga ja teiste riikega ja kui mõelda sellele, et Inglise walitsusel juba ammes oli taskus ostuesõigus Jangtse suudmet walitsewaile Čusani saarile, siis tähendab Jangtse leping Inglismaale isegi sammu tagasi 2). Järelikult Saksamaa oli oma sihi saawutanud ja Inglismaa Regemoo-

1) GP XVI, lx. 248 jj., nr. 4744.
2) " XVII, " 176, " 5062.

nia Jangtse-alal oli wälditud. Kompensatsioonina ei saawutanud Inglismaa muud, kui näilise Saksamaa toetuse riike wastu, kes tahaksid Hiinast territoriaalset kasu. Niisuguse riigina tuli muidugi kõige pealt arwesse Wenemaa, kes oli juba faktiliselt wallutanud Mandžuuria. Nii siis oli Inglismaa saawutanud Saksamaa näilise toetuse Wenemaa wastu.

Saksamaa poolt instrueeriti 20. oktoobril saatkondi teatamise suhtes Peterburgis, Wiinis, Roomas, Pariisis, Tokios ja Washingtonis. Instruktsioon nägi ette ainult teatamist, mitte üleskutset juurdeastumiseks.[1] Ette oli nähtud lepingute awaldamine Reuteri ja Wolffi agentuuride poolt korraga 20. oktoobril.[2] Wene saadik, keda sir Sanderson (alamriigisekretär) Salisbury ülesandel oli 21. oktoobril külastanud, wäljendas Eckardsteindle, et alamriigisekretär tema juures olnud „pour adoucir le choc", sest lepingu äkiline awaldamine andnud talle šoki, kuna tal aimugi polnud läbirääkimisist.[3]

Wene wastuses 28. oktoobrist[4] teadaandele oli, et Wene walitsuse arwates leping olundot Hiinas märgatawalt ei muuda; kahe esimese punkti suhtes ei öelnud Wenemaa walitsus midagi iseäralikku; kolmandas punktis ettenähtud juhu kohta arwas Wene walitsus, et kordab oma seletust, et niisugune juhtum Wenemaad sundima saaks mnutma oma ülalpidamist asjaolude järele. Neljanda punkti suhtes arwas Wene walitsus, et see ei nõudwat kommentaare[5]. Wenemaa õiget arwamist peegeldab

1) GP XVI, lk. 250 märkus*.
2) " XVI, " 248 "
3) " XVI, " 251.
4) GK 1900, " 276.
5) GP XVI, " 253, nr. 4747.

sel puhul selgemalt ajakirjandus. Ajakirjandus arwustas lepingut osalt terawasti; leping olewat waenulik Wenemaa wastu ja möttetu Saksamaa jaoks. Krahw Bülow saawat sidet ebausaldatawa Inglismaaga kahetsema[1]. „Nowosti" selatasid, et Bülow olewat möistuse kastanud ja „Nowoje Wremja" ähwardas Wene-Prantsuse-Ameerika ja Jaapani wastulepinguga[2].

Saksamaa kwiteeris Wene wastust 17. novembril (vastawad instruktsioonid läksid ka Pariisi ja Washingtoni saatkondele), tehes ülesandeks Radolinile üle anda wastus, kus öeldud, et Wene wastus tänuga kätte saadud; Saksamaa konstateeriwat rahuldusega, et lepingu põhimötted üldiselt ka seal olewat poolda-mist leidnud.[3] Saksamaa öiget arwamist peegeldab meile Holstein. Ta arwab, et Wenemaa wastus olnud hapumagus ja kahemötteline[4].

29. oktoobril wastasid Ühendriigid teadaandele Jangtse lepingust, et mölemasse esimesse artiklisse suhtuwat nad röömuga, kolmanda suhtes ei olewat Ühendriikel arwamist wäljenduseks, sest et see üksinda Saksa-Inglise kokkuleppe kujundab[5].

Holstein teab, et ka Pariis olnud ebameeldiwalt üllatatud Jangtse lepingust.[6] 1. novembril Prantsuse walitsus awaldas rahulolekut lepingu mölemi esimese punkti suhtes, aga jättis omale kolmanda punkti suhtes wabad käed.[7] Nii esines Prantsusmaa jälle lüdukaas-

1) GK 1900, lk. 276.
2) Bülow I, „ 399.
3) GP XVI, lk. 255 ja märkus ** ning lk. 256, nr. 4750.
4) „ XVII, „ 177, nr. 5062.
5) GK 1900, „ 291.
6) GP XVII, lk. 177, nr. 5062.
7) GK 1900, „ 233.

lasega solidaarselt.

Huvitaw on Eckardsteini kiri Holsteinile 22. oktoobrist 1900. a., kust näktub Inglismaa arwamine lepingu suhtes. Ta ütleb, et mitmed ministrid, kellega ta 21. oktoobril kohtanud, olid wäljendanud, et leping polewat küllalt kokkuwõtlik ja prätsiis, jätwat hulk peiduurkaid wabaks, mille tõttu pooled wõiwad kohustiste täitmisest kõrwale hülida; nad kartwat, et eriti Saksamaa waatamata lepingule, ei wõta Wenemaa suhtes energilist seisundit, millega lepingu siht täielikult nurjuks, sest Wenemaa tegewat Hiinas siis, mis talle meeldib.[1] Devonshire hertsogi kirjas 23. oktoobrist on Eckardsteinile öeldud, et Wenemaa saawat oma polütikat Hiinas jatkama ja mainitakse küsitawalt, et mis saawat siis Lancashire puuwillatööstusega. Edasi ütleb hertsog, et ka Saksamaa tööstus saawat raskesti kannatama ja et talle olewat arusaamatu, kuidas Salisbury wõinud Bülowi soowile, Mandžuuriat wälja jätta, järele anda; selle tõttu olewat kogu leping tõkument, mis kirjutatud paberit wäärt ei olewat[2].

Nii-anti juba järgmisel nädalal peale lepingu sündimist sellele halbu attestatsioone. Nagu hiljem näeme, polnud lepingul tõepoolest tähelepanu wääriwaid tulemusi. Inglismaa sihti leping ei täitnud. Ainult Saksamaa oli mõnewõrra wõitnud, kuna Inglismaa aktiiwsus oli arengus takistatud.

1) GP XVI, lk. 250 ja 251, nr. 4745.
2) Eckardstein II, lk. 202.

Inglismaal muidugi märgati seda warsti ja hakati wäitma, et tarwis oleks loobuda „lahtise ukse" polütikast. Nii kirjutab muu seas 19. märtsil 1901. a. Londoni „Daily Mail", tähendades juurde, et Inglismaa polütika tulewat rajada nuele printsübile ja see oleks Inglise Legemoonia printsüp Jangtse orus [1].

Eelläbirääkimised Hünaga.

Ettewalmistawad aktsioonid. Neis läbirääkimisis mängib üldiselt Saksamaa domineesiwat osa, kuna teda saadiku tapmisega kõige enam puudutatud oldi ja pealegi ülemjuht temalt oli.

Hünamaa jatkas oma rahukatseid. Nii saatis Hüna keiser septembris 1900. a. Saksa keisrile telegrammi, kus ta räägib kuidas ta korraldanud, et Kettelerilest altaril ohwerdataks, kuidas sadamate kaubandus superintendendid käsu saanud kirstu kodumaale saatmise otstarbel tarwilikke abinõusid tarwitusele wõtta ja et ta korraldawat weel teise ohwerdamise, kui kirst jõuab kodumaale. Ta lootwat, et Saksa keiser kaitswat suuri Hüna ja wälismaa ühishuwe ja loobuwat wihast, et nii ruttu kui wõimalik rahu wõidaks teha. Saksa keiser vastas 30. septembril 1900. a., et tema kui kristlane ja Saksa keiser ei saawat lugeda roima joogiohwreiga lunastatuks; Hüna trooni nõuandjad pidawat oma Läbiteo eest vastutama [2].

Saksa walitsus sai teada Hüna keisri edintist, mil-

1) GK 1901, lk. 65.
2) " 1900, " 125 ja 126.

lega korraldatud rea printside ja muude aukandjate karistamine bokserite toetamise eest ja pani ette rükele, et nende diplomaatilised esindajad selgitaks: a) kas karistatawate nimestik on küllaldane ja õige, b) kas trahwid on wastawad, c) missuguste abinõudega trahwide täitmist saaks kontrollida[1]. Selle 1. oktoobri tsirkulaarnoodile tulid wastused 8. oktoobriks kokku. Alles 9. oktoobril saabus Inglise nõusolek, kuna juba 8. oktoobril rüke esindajad Pekingis selgitanud olid, et nimestikus imitmed peasüüdlased puuduwad, et trahw pole küllaldane ning et puudub kindlustus nende täidewümiseks.[2]

4. oktoobril Prantsuse walitsus teatas ettepanekuna rea punkte, mida ta näeks läbirääkimiste alusena: a) süüdlaste trahwimine, b) relwaimpordi keelu kestmine, c) kahjutasu, d) kestew kaitsemeeskond saatkondele, e) taku kindlustuste kõrwaldamine, f) kahe wõi kolme punkti okupeerimine Tientsini ja Pekingi wahel, et kindlustada waba teed ranna ja Pekingi wahel.

Seda ettepanekut toetas ka Wenemaa. Bülow leidis, et selle ettepaneku punktid katluwad mitmeti nendega, mis sisaldusid Pekingi saadik Mummi instruktsioonis[3]. Mummi instruktsioon oli pärit 22. juulist. Seal oli suuris joonis Saksamaa Hiina polütika kokku wõetud; jagamine ja isegi huwisfääreks jagamine leideti kõrwale, samuti pealinna lõunasse ümberpaigutamise mõte; suurt rõhku pandi natsionaal-Hiina

1) GP XVI, lk. 142 ja 143, nr. 4653.
2) " XVI, " 143 märkus*.
3) " XVI, " 144 ja 145, nr. 4654.

walitsuse sisseseadmisele, ajutist rahvuswahelist karnisoni peeti tarwilikuks Pekingi, samuti sidepidamise kindlustust Peking-Tientsin-Taku wahel ja relwaimpordi keeldu. Isegi misjonitegewuse püramise wastu ei tahtnud Saksamaa olla kui seda mujalt, näiteks Prantsusmaalt algatatakse, muidugi ei eeldanud see misjonikaitsest loobumist. Instruktsiooni keskpunktiks oli rüke ühise militaar- ja poliitilise tegewuse ülalhoidmine [1].

Wahepeal tegutses Lihungčang rahusuusnas edasi. Tal oli nähtawasti tihe side wenelasiga. Waldersee aruandes 5. oktoobrist 1900. a. leidub muu seas, et wenelaste kaitse all on Lihungčang Tientsinist lahkunud, et Pekingi minna. [2] Järelikult ei juletud teda süski kinni wõtta. See oli juba suur samm ligemale ta tunnustamisele.

Lihungčang tegi weel ühe separaatkatse. Ta initsiatiiwil Hiina saadik esines Londonis ettepanekuga, et MacDonald instruceeritaks läbirääkimiste algamiseks. Inglismaa wastas aga, et enne ei instruceeri, kui Saksamaa, kes kõige enam puudutatud saadiku tapmise tõttu, on leidnud kohase aja läbirääkimiste algamiseks ja on oma esindajat wastawalt instruceerinud. [3] Siin on näha tihe koostöö Inglis- ja Saksamaa wahel, mis ka arusaadaw. Olid ju Jangtse lepingu läbirääkimised käsil ja lõpustaadiumis.

Saksamaa hakkab lõpuks lähenema Lihungčangile. Bülow telegrafeerib keiser Wilhelmile 9. oktoobril 1900. a.,

1) GP XVI, lk. 145 märkus **.
2) Waldersee III, lk. 24.
3) GP XVI, lk. 146, nr. 4655.

Hünast tulewaist teateist selguwat, et Hünal puuduwad sobiwad isikud, kes wõiksid korraldada suhete uuendamist rükega. Ainuke wõimeline mees selleks olewat süski Lihungčang. Peale selle kui ta teisilt rükelt kui wolitatud isik on tunnustatud, olewat aeg kalduwust tunda anda Lihungčangi wolituste proowimiseks. Pealegi ei esinewat Lihungčang enam üksinda, waid enam prints Čingi komissarina. Lõpuks Bülow arwab tarwilikuks, et krahw Waldersee Lihungčangi wastu wõtaks. Bülowi waadete suhtes awaldas keiser, et ta nendega nõus on.[1]

Nüüd kerkis üles küsimuseks et nes peaks rüke esindama rahulabiraakimisil. Hatzfeldt oli 16. oktoobril lord Salisbury väljendusist mulje saanud, et Jaapan oli wäljendanud Londonis, et seda teeksid rüke esindajad Pekingis. Kui Hatzfeldt seda oli tähendanud, et temale see waade näib põhjendatuna, siis wastanud lord Salisbury, et ta ka omaltpoolt sellega nõus on.[2] Mõni päew hiljem kuulutas Saksa walitsus, et ta Jaapani ettepanekuga täielikult nõus on[3] ja Richthofen teatas 20. oktoobril 1900. a. Mummile, et ta Waldersee keisri käsu edasi annaks, et ta prints Čingiga jt. wolitatutega ühendusse astuks[4].

21. oktoobril saatis Bülow Mummile instruktsiooni, kus öeldud: a) Prantsuse algatuses esinew pealekäimine läbiraakimiste otsekoheseks algamiseks wastawat enam Wene-Ühendrüke seisundile kui muude rüke omale.

1) GP XVI, lk. 147, nr. 4656.
2) " XVI, " 147 ja 148, nr. 4657.
3) " XVI, " 148 märkus.
4) " XVI, " 148, nr. 4658.

Tulemusrikas Wenemaa ja Ühendriike koostöö ei wastawat Saksa huwele; b) ei olewat tarwilik, et Prantsusmaa esiplaanile asetataks tema tsirkulaari esitamisega kõikide esindajate poolt; parem olewat kui hiiklasile üle antaks kollektiiwtöö produkt, millele Prantsuse noot wõib aluseks olla; c) relwade impordi küsimus olewat õieti tähtis Saksa kaubandusele; see küsimus lahutawat Wenemaad ja Ühendriike; siin tulewat lasta Ameerikal ees minna, aga tulewat teda toetada ses mõttes, et keeld kutsuwat kontrabandismi esile kui pole wõimalust järele valwata selle korraliku täitmise üle ja d) mässujuhtide karistamine olewat Saksamaa suhtes esiplaanil [1].

Läbiräägimised ja 22. detsembri kollektiiwnoot. Riike esindajad Pekingis pidasid oma esimese istangu rahulabiräägimiste asjus 26. oktoobril. [2] Sellega algas pikk keeruliste läbiräägimiste aeg mitmesuguste ettepanekute ja parandusiga, mis ka loomulik, kui silmas pidada suurt riike arwu, kes esindatud olid (ot. lk. 268). Kõige tõsisemaid raskusi tekitas Haalva esindaja Salvago ettepanek, et Hiinas finants-kontrolli sisse seada, millele Wenemaa opponeeris ja muidugi ka Prantsusmaa. Salvago ettepanek läks lahjas kujus läbi, nimelt et Hiina pidi kohustuma sisse wiia finants-abinõusid, et kahjutasu maksmine ja laenude korraldamine wõimalik oleks [3].

Juba 16. novembril 1900. a. wõis Mumm teatada, et nõupidamiste tulemusena on Prantsuse nõuded kau-

1) GP XVI, lk. 149 ja 150, nr. 4659.
2) GK 1900, " 309.
3) GP XVI, " 160, märkus** ja lk. 161, nr. 4666.

gelt ületatud, mi et Hiina walitsusele antaw noot mitte enam Prantsuse nõuete ärakiri pole. Olewat õnnelikult korda läinud läbirääkimiste algust Hiinlasiga edasi lükata, kuni pohimõtteline nooskõla saawutatud wõimude wahel; ta pannud ette noodiwormina kollektiinoodi.[1] Richthofeni 27. novembri telegrammis on öeldud, et Mummi instrueeritud, et siis alla kirjutaks, kui Satow (Inglise saadik) seda teeb, sest Saksamaa ei tahtwat Ida-Aasias rohkem nõuda kui Inglismaa; küsitaw olewat küll, et kas Inglismaa õieti tegi, kui jäsele andis, aga küsimus polewat Saksamaa otsustada[2]. Siit on muidugi ilmselt näha, et Saksamaa otsustas lükuda Inglise sõrduwees.

Mis puutub Wenemaasse läbirääkimiste ajal, siis on teada Waldersee aruandest 24. novembrist, et Wene esindaja v. Giers, keda Waldersee koolikalt oli luurata laskmud, oli kestwas sidemes Lihungčangiga ja püüdis Hiina huwe esindada.[3]

Ühendrüke selleaegsest polütikast oaame ülewaate president MacKinley läkitusest kongressile 3. detsembril. Seal oli öeldud, et Ameerika wõtnud Wenemaa ettepaneku Pekingis keiserliku wõimu jaluldamiseks wastu kui parima abinõu; president nõudis karistust süüdlasile kui esimest tingimust, märkis ära, et kahjutasu maksmine on wõimalik, osalt tagatiste kaudu wälismaalaste õiguste kindlustamiseks,

1) GP XVI, lk. 161 ja 162, nr. 4667.
2) " XVI, " 165.
3) Waldersee III, lk. 56.

osalt selle läbi, et Hiina kogu maailma kaubandusele awatakse, edasi pooldas MacKinley Wene ettepanekut, et arwamiste lahkuminekud kahjutasude suhtes antaks Haagi wahekohtule.[1] Siit nähtub, et Ühendriike polütika oli paralleelne mõnes suhtes Venemaa polütikaga. Nagu meie senini wõisime tähele panna, olid selgemalt wäljakujunenud grupid läbi rääkimisil: a) Wene-Prantsuse-Ühendriike ja b) Inglise-Saksa grupp. Wiimasega tegutsesid arwatawasti lähemas kontaktis Austria-Ungari, Itaalia ja Jaapan.

Lõpuks, 22. detsembril, jõuti kollektiiwnoodi allakirjutamiseni. Allakirjutajad olid 11. riigi esindajad: Saksa, Austria-Ungari, Belgia, Hispaania, Ühendriigid, Prantsusmaa, Inglismaa, Itaalia, Jaapan, Holland ja Venemaa. Noot anti üle 24. detsembril prints Čingile ja Lihungčangile.

Noodi esimesse 4. punktisse oli paigutatud hiinlaste tähtsamate roimade loetelu; esimeses räägiti Ketteleri tapmisest, teises – saatkonde piiramisest Pekingis, kolmandas – jaapanlase Sugijama tapmisest ja üldse tapmisist ning piinamisist, neljandas – surnuaedade riiüstamisest ja Euroopa abiwägede tulekust.

Noodi järgmine osa koosnes 12. punktist, millest kolm tükki jagunesid kahte alapunkti: I-a punktis räägiti kahetsusmissioonist keiserliku printsi juhatusel; I b – ausambast Ketteleri tapmiskohale kahet-

1) Gk 1900, lk. 292.

suspealkirjaga; II-a – karistusest isikuile, kes märgitud keisri dekreedis 25. septembrist ja neile, kes märgitakse hiljem rüke esindajailt; II-b – awalike eksamite 5. a-ks edasilükkamisest paigus, kus välismaalasi halwasti koheldud; III – Sugijama eest wääriliku hüwituse andmisest Jaapanile; IV – monumentest, mis tulewad panna teotatud surmaedusse; V – relwaimpordi keelu säilitamisest; VI – tasumaksmisest juriidilisile isikuile ja Hiina kohustisest finants-wahendeiks, mis tagaks kahjutasusaamise ja laenude amortisatsiooni; VII – õigusest igale riigile pidada kestwat kaitsewäge saatkonde kaitseks ja panna saatkonde linnaosa kaitseseisundisse ning keelust hünlasil seal elada; VIII – Taku jt. fortide lõhkumisest, mis takistaks wabasidemepidamist Pekingi ja Tientsini wahel; IX – õigusest riikele Pekingi ja mere wahel waba sidemepidamise otstarbel pidada teatud punkte walduses omawahelise kokkuleppe järgi; X-a – Hiina kohustisest kahe aasta jooksul kõigis alamprefektuures kuulutada keiserlikku edikti, kus surmanuhtluse ähwardusega keelatud olla wõõrastewaenulike sektide liige, kus loetletud karistused, mis määratud süüdlasile, ühes kõigi awalike eksamite edasilükkamisega linnades, kus välismaalasi halwasti koheldud; X-b – kohustisest keiserliku dekreedi awaldamiseks kogu riigis, mis deklareeriks, et kõik kubernerid ja lokaalametnikud on wastutawad korra eest, ja et kui uusi wõõrastewaenulikke rahutusi wõi ünnid lepingurikkumisi ette tuleb, mis polnud kohe nende poolt maha

surutud ja sündlasi karistatud, siis nad tagandatakse igaweseks – kaaameteist; XI – ettewõetawaist läbirääkimisist kaubalepingute paeandamiseks jm., mis ühenduses kommertssuhteiga, et nevd kergendada; XII – Hiina wälisministeeriumi reformist ja wälisesindajate wastuwõtmise tseremoniaali muutmisest riike ettekirjutatud viisil. Noodi lõpus oli öeldud, et kuni Hiina walitsuse nõustumiseni eeltooduga allakirjutanud ei wõi anda lootust, et Pekingi ja Čili okupatsioon wõiks lõppeda.[1]

Kollektiiwnoodi wastuwõtmise. 30. detsembril 1900. a. teatab Mumm, et Hiina wolinikud on teatanud dojeenile (diplomaatilise korpuse wanem) keiserliku edikti wastuwõtmisest, mis neile riike nõudmiste wastuwõtmist käskis. Sealjuures awaldatud soowi, et militaarekspeditsioone sisemaale enam ette ei wõetaks.[2] Järgmisel päewal teatas Mumm, et Waldersee olewat sellega nõus kui rahu kestew on; ta oli wiimasel tingimusel nõus loobuma ekspeditsioonest valjaspool okupatsioonipiirkonda, mida vähendatawat.[3]

7. jaanuaril saadeti Hiina wolinikele protokoll, mille allakirjutamisega nad nõudmiste wastuwõtmist kinnitaks.[4] 17. jaanuaril 1901. a. lõpuks wõis Mumm teatada, et 16. jaanuaril prints Čing ja Lihungčang saatsid dojeenile 7. jaanuaril saadud 11. protokolli eksemplari[5] allakirjutatult ja pitseeritult; siis andsid wolinikud veel edasi – ennem awaldatud nõude peale – iga wälis-

1) Murray, lk. 309 ja 310.
2) GP XVI, lk. 190, nr. 4694.
3) " XVI, " 191, " 4695.
4) " XVI " 193, " 4697.
5) Nähtawasti selle tokumendi tõlge on toodud Murrays, lk. 310,

esindaja jaoks identiliste nootidena sama daatumiga ja pitsuritud tokumendi 27. detsembri keiserlikust dekreedist, millega volitati Hüna volinikke rüke nõudmisi vastu võtma; lõpuks andsid Hüna volinikud üle kolmanda noodina samast kuupäevast punktide loetelu, mille üle nad veel nõu soovisid pidada.[1] See noot sisaldas suure arvu reservatsioone kollektiivnoodi põhimõttelisele vastuvõtmisele, sealpuures rea soove, mis peaaegu imperatiivse iseloomuga olid.[2]

Raudteede küsimus.

Wene ekspansioon Čilis ja taganemine Peking-Jangtsuni liinilt. Hünas oli seisund raudteede suhtes üsna primitiivne. Näiteks oli Hünas 1890. a. raudteed ainult 200 km. Hüna raudteede võrgu kujundajaks said peamiselt välisrügid hangitavate kontsessioonide kaudu, nagu meie juba varem tähele oleme pannud. 1900. a.-ks oli tõusnud Hüna raudteede kogupikkus 646. km.-ni[3].

---

kus on tähendatud, et 21. detsembril on saadud rüke esindajailt noot (järgneb kollektiivnoot), mille volinikud saatnud keisrile, kes seda teadmiseks võttes andnud dekreedi; kus ütleb, et teadmiseks võtnud kogu Jikuangi (Čing) ja Lihungčangi telegrammi ja et vastu võtvat 12 artiklit nende terwikus. Edasi järgneb tokumendis, et volinikud deklareerivad, et nad vastu võtavad 12 artiklit nende terwikus, mille tõttu on alla kirjutanud käesolewa protokolli ja et saadavad üle wäliesindajaile koopia keisri ediktist.

1) GP XVI, lk. 194, nr. 4698.
2) " XVI, " 194 märkus**.
3) Woytinsky V, lk. 37.

Raudteede mõjustamise suhtes oli muidugi riike wahel äge võistlus.

Hatzfeldti 4. septembri telegrammist on näha, et tol ajal oli wenelaste käes liin Taku-Tientsin, kuna nad oma kätte kawatsesid weel võtta Tientsin-Pekingi liini. Mõlemad liinid olid ehitatud aga Inglise rahaga ja kuulusid rahanduslikult Inglismaa juurde. Seda awaldas nimelt alamrügisekretär Bertie.[1] Waldersee teadmeil Inglise finantsosa seal väga suur ei wõinud olla. Ta teab, et suur raudtee Peking-Tientsin-Šanhaikuan-Niučvang (ja wiimasest edasi) olewat keiserlik ettewõte, milles ogatahes Inglise kapital peitub, aga ainult nelja miljoni marga suuruses.[2] Selle tõttu, et Inglise kapital liinist huwitatud oli ja wenelased seal ekspansiwoni laiendada tahtsid, tekkis uus hõõrumisalus Inglismaa ja Wenemaa wahele.

Wenelased olid peale selle ka Tangku-Tangšani liini kordaseadmisel tõõtanud ja olid ka esimesed, kes Tangšan-Šanhaikuani liini tarwitasid. Selle tõttu 5. oktoobril 1900. a. Waldersee lubas Linewičile raudteed täielikult korda seada ja käiku lasta.[3] See suurendas Inglismaal meelepaha ja 8. oktoobril Lascelles kaebas suuliselt selle üle, et krahw Waldersee on raudteeliini Peking-Tientsin-Tangku-Šanhaikuani wenelasele välja andnud, ja palus, et Waldersee mõjutakse, et mundetakse otsus, mis Inglismaal paha meele-

1) GP XVI, lk. 117, nr. 4631.
2) Waldersee III, lk. 80 ja 81.
3) " III, " 23.

tormi esile peaks kutsuma.[1] Inglased soowisid tungiwalt Wene soowele mõjusfaari laiendamiseks Pečilis wastu astuda sellega, et Tangku-Šanhaikuani raudtee, mis igatahes suuremalt jaolt näis Inglise kapitaliga ehitatud olewat, läheks kas tagasi Hiina walitsuse alla wõi wähemalt Saksa kätesse. Selle wastu wenelased olid kõik liikwele pannud, et omale warase waldusse-võtmisega ka raudtee-eksploatatsooni kindlustada[2]. Wene esindaja Waldersee peakorteris, prints Engaličew wäljendas isegi, et Wenemaa siht olewat omale kestwat ja wõimalikult absoluutselt mõju saavutada čilis. Wenemaa olevat puudnud Hiina segaduste algusest saadik Šanhaikuan-Tangku-Tientsin-Jangtsun-Pekingi liini, kus suured Inglise kapitalid pargutatud ja arwukalt inglasi ametis, waldusse võtta. Pekingi ewakueerimisest saadik olewat aga Wenemaal huwi Jangtsun-Pekingi liini wastu igatahes wähenenud. Wenelaste siht olewat igal tingimusel raudteed oma walduses hoida, et rahu juhuks omale panti kindlustada, wõi wõib-olla rahu läbi koguni kestwasse waldusse saada. Engaličew andis mõista, et Saksamaa sõbralik suhtumine ses asjas Wenemaal wäga tänulikult wastu wõetaks[3]. Saksamaal oli see muidugi wõimatu kui ta tahtis Jangtse lepingut katuse alla viia. Ja Wilhelm II kirjutas äärenärkuses Engaličewi kohta: „Hallunke!"... Teile Mandžuuria, Inglismaale raudtee! kui teie seda ei taha, rainge

1) GP XVI, lk. 234, nr. 4733.
2) Waldersee III, lk. 22 jj.
3) GP XVI, lk. 236 ja 237, nr. 4735.

ise sellejärast Inglismaaga.[1]" Saksamaa huves oli Jangtse lepingu puhul (vt. lk. 256), et Inglismaale rohkem vastu tullakse[2]; Waldersee saigi näpunäite Wilhelm II-lt, mille tõttu 13. oktoobril Waldersee kokku leppis Wene generaliteediga, mille järele liin Peking-Jangtsun, mille suhtes Wene huvi teatawasti wähenenud (vt. lk. 273) oli, Saksa ülemkomandole üle anti.

Venemaa taandumine Jangtsun-Šanhaikuani liinilt.

Asi ei lõppenud aga Peking-Jangtsuni liini üleandmisega, sest suure osa liini küsimus oli alles lahendamata ja Eckardstein teab kirjutada 22. oktoobril Holsteinile, et Inglise saadik Scotti Peterburgis instrueeritud, et esitaks wäga kõwa ja energilise noodi raudteeküsimuses.[3] Sellel oli nähtawasti mõju. Waldersee telegrammis Wilhelm II-le 9. novembrist on öeldudki, et kindral Linewič Tientsinis teatanud ametlikult Inglise kindral staabi ülemale kindral Barrow'le, et raudtee Šanhaikuan-Jangtsun Waldersee'le üle antakse. Waldersee tegi kindral Lesselile ülesandeks järele pärida selle teate tõelikkuse suhtes ja obsustas jaatawal korral kogu liini inglasile üle anda, tingimusel, et raudtee militaarkontrolli all seisaks ja kõiki rahwaid ühesuguselt teeniks. Sellega oli Wilhelm II nõus.[4]

Inglismaal ei oldud aga Wene vastusnoodiga rahul, seal oli öeldud, et Wenemaa, peale selle kui ta

1) GP XVI, lk. 238, nr. 4735.
2) GP XVI, lk. 239 ja 240, nr. 4736.
3) " XVI, " 251, " 4745.
4) " XVI, " 258 ja 259, nr. 4754.

liini Jangtsun-Pekingi juba üle andnud, annab üle-
jäänud osa liinist kuni Šanhaikuanini Čili provintsi
ewakueerimise juures järkjärgult Waldersee'le üle; Wene-
maa olevat raudtee Čilis militaarpõhjusil waldusse
võtnud, repareerinud ja käigus hoidnud, mille läbi
suuri kulusid olnud; Wenemaa nõudwat sellepärast
tagasimaksmist ja pidawat liini Šanhaikuan-Niuč-
wangi nõkaua walduses, kuni see on toimunud. Sel
noot, mis wähewüsakas toonis tehtud, oli kutsunud Ing-
lise kabineti juures wäga tugewa pahameele esile.[1]

Waldersee pidas Wenemaaga nüüd Jangtsun-Šanhai-
kuani liini suhtes läbirääkimisi, mida Wenemaa oli
lubanud, nagu nägime, ülemkomandole. Waldersee
oma aruandes 28. novembrist 1900. a. räägib neist läbi-
rääkimisist, mille teemaks olnud ka Čili ewakueerimis-
küsimus; Kuropatkin andnud 1. jaanuari terminiks,
aga olnud tarbekorral ka warasema terminiga nõus.
Engaličew rääkinud, et Peterburgis selle küsimuse suhtes
olewat arwamiste lahkuminekud olnud, milles lõpuks
kindral Kuropatkin oma waatega läbi lõõnud, mis
selles seisis, et Hiina müüri tuleks wõtta Wene hu-
wide lõunapiirina ja Čili prowints tuleks ülejäänud
interessentele jätta[2]. Järelikult Wenemaa oli laobu-
misteele asunud üldse Čili prowintsi suhtes, wõigi ta
raudteedega. Oluline oli siin muidugi asjaolu, et Sak-
samaa ei taetanud, kes oli 16. oktoobril, nagu teame,
sõlminud Jangtse lepingu Inglismaaga.

1) GP XVI, lk. 259 ja 260, nr. 4756.
2) Waldersee III, lk. 61.

Selle tõttu võib Waldersee teatada 26. detsembri lepingust, mille järele Šanhaikuan-Jangtsun liin üleantakse Vene militaarvõimelt ülemkomandole, kusjuures tühistus meile tuntud 13. oktoobri konwentsioon. See leping ei pidanud omandispretensioones muudatusi tooma; Venemaa reserweeris omale Šanhaikuani jaama sisseseade osa, mis tarwilik Šanhaikuan-Niučwangi liini käigushoidmiseks. Wenemaa reserweeris omale ka tööstussisseseaded ja tagawarad, mis olid sillaehituseks tarwitusel olnud ehk selleks määratud; Wenemaa reserweeris ka omale 3/5 weerewast materjalist kogu Niučwang-Pekingi liinil, kaasa arwatud ka harulüin Hsinmingtingi materjal.[1]

Selle lepinguga polnud aga rahul Inglismaa. Lascelles esines 6. jaanuaril 1901. a. teadaandega Berliinis ses mõttes; Venemaale reserweeritud materjal olewat osa Inglise obligatsioonismanike kindlustusest, wenelasil polewat selleks mingit õigust. Lansdowne teinud Lascellesile ülesandeks nõuda, et Waldersee seniks kui Inglise walitsus wõimaluse saanud konwentsioonitingimusi uurida, saaks instruktsiooni mitte alla kirjutada.[2] Saksamaa toimiski nii nagu soowiti: 10. jaanuaril, Bülowi vastawate ettepanekute järele, Waldersee saadeti keiserlik telegramm tarwilikus mõttes.[3]. Kurdpatkin wolitas keisri käsul ooberst Keller'it Wenemaa nimel alla kirjutama.[4] Waldersee

---

1) GP XVI, lk. 274 ja 275, nr. 4774.
2) " XVI, " 270, nr. 4770.
3) " XVI, " 272 märkus ** 6. jaanuaril oli saadetud esialgne telegramm (GP XVI lk. 272, märkus *).
4) GP XVI, lk. 272, nr. 4771.

di juba valmis selle järele allakirjutamisaktsiooni ette võtma kui saabus 8. jaanuaril 6. jaanuari hoiatav telegramm 1).

Asi ei jäänud süski katki. Inglismaa andis järele. 16. jaanuaril teatas Waldersee keiser Wilhelmile, et Inglismaa on nõustunud konventsiooniga 2) ja 17. jaanuaril, et konventsioon on alla kirjutatud 3). Järelikult lüin läks Saksamaa kätte. Ja nüüd võidi Inglismaale meelehead teha. Lüinanti Inglismaale üle.

27. veebruaril lõpetati juba lüini üleandmist Inglise armeejuhatusele. 4) Üks tüli alus Põhja-Hünas Wene- ja Inglismaa vahel oli haihtunud, Wenemaa taandumise ja Inglismaa seisundile püsima jäämise saatel.

Tientsini küsimus.

Wenemaa poliitika. Wene- ja Inglismaa vahele oli kujunemas aga ka teine wastolu selkirjeldatud sündmuste ajal.

Mumm teatas 7. novembril 1900. a., et Tientsinist temale telegrafeeritud, et Wene konsulaat on tsirkulaari kaudu teada annud, et Linewič on Euroopa asundiste wastasolewa Peiho jõe pahema kalda kui võidetud omandise valdusse võtnud. 5) Inglise teate järele Wenemaa oli selle hanke teinud separaatlubisääkimiste kaudu Lihungčangiga; vallutatud maa ala asus Peiho jõe ja raudtee vahel ja oli peaaegu 3 miili pikk, sellega

1) gd XVI, lk. 272, märkus* ja 273, nr. 4772.
2) " XVI, " 276 ja 277, nr. 4776.
3) " XVI, " 277, nr. 4777.
4) " XVI " 277 märkus*.
5) " XVI, " 262, nr. 4758.

märksa suurem kui kõik sõjused võõrad asundised Tientsinis kokkuarwatult.[1] Et Wenemaal püsiwamad kawatsused Tientsinis olid, näitab ka see, et kui Linewič lubas Wene wägesid tagasi Mandžuuriasse wiia, nagu sellest teatab Waldersee 9. nowembril 1900. a., siis reserweeris ta siiski kahe kompanii jätmise Tientsini[2]. Wenemaa sihte Tientsinis walgustab Hatzfeldti telegramm 1. weebruarist 1901. a. Inglismaa seisundilt waadates. Inglismaal arwati nimelt, et Wenemaa hanget tuleb waadelda mitte kui lihtsat kontsessiooni, vaid kui territoriaalset hanget. Wenemaa, kellel peaaegu mingit kaubandust Pečilis polnud, hankis omale suurema territoriaalse kontsessiooni kui teisil kokku. Ei olewat kahtlust, et Wenemaa sihti taotles selle uue territoriaalse hankega Pekingi ja merewahdist sidepidamist oma kontrolli alla wõtta.[3]

Wenemaa muidugi ei awaldanud midagi, mis oleks Inglise arwamisi toetanud. Näiteks teatab Bülow 29. jaanuaril 1901. a., et krahw Lamsdorf on kinnitanud kategooriliselt, et teatud kolda tükk Tientsini wastas olewat lihtne kontsessioon wõi settlement; kui ta kuulnud kuulujutte, et tegu olewat wallutusega, siis ta olewat kohe giersi instrueerinud seda wäljenduswormi kiendada, mis walestimõistmisel wõi kindral Linewiči eksitusel põhjeneb; wallutusest ei

---

1) GP XVI, lk. 288, nr. 4787.

2) Ja kahe kompanii jätmise Tangšani (GP XVI, lk. 258 ja 259, nr. 4754).

3) Inglismaal kardeti isegi, et seal warsti fortifikatsioonid tekkiwad (GP XVI, lk. 288, nr. 4787).

võiwat juttu olla, sest polewat ju sõdagi.[1] Nähtawasti on siin tegu kahetuntud Wene wooluga. Šowinistlikum wool — Linewič jt. oleks heamulega Čilis laiutanud, kuna Lamsdorf jt., kes mõõdukama woolu kujundasid, nägid muidugi laiutusis Wenemaale hädaohtu. Asja juhtis sel ajal weel mõõdukam wool ja see otsustas Wenemaa esinemise Tientsinis.

Kahtlemata oleks Wenemaa laiapüriliseemalt tegutsenud, kui Inglismaa oleks näidanud mõnesugust wastutulekut. 19. märtsil 1901. a. oli Hatzfeldtile wälisministeeriumis öeldud, et Peterburgist püütawat kokkuleppet Inglismaaga kõgu frondil. Hatzfeldti usaldusmees märkinud sinna juurde, et Wenemaa poolt antud mitteametlike wahemeeste kaudu mõista, et toetatawat Inglismaad isegi Jangtse ala saamiseks kui Inglismaa Wenemaale wabad käed põhjas annaks.[2] Kui see teade Saksamaa ergutamiseks polnud lendu lastud, et ta Jangtse lepingu suhtes energilisem oleks, siis tõendaks see Inglismaa kartusi Wene ekspansiooni suhtes Čilis.

Wenemaa esinemine Tientsinis näitas wastolu Inglismaaga weel muilg. alul. Nii kaebas Inglise kindral Gaselee, et wenelased 26. detsembri konwentsiooni wastu (vt. lk. 276) tõrguwad raudteele kuuluwaid ehitusi Tientsinis (ka Tangkus ja Šanhaikuanis) wälja andmast ja wõidaks neid ainult wägiwallaga selleks sundida. Teiseks suurendas

1) GP XVI, lk. 287, nr. 4786.
2) " XVI, " 304, " 4803.

weelgi pinewust üks eri-raudteeharu, mida militaarseil kaalutlusil ehitatawat. Wene konsul Tientsinis protesteeris selle wastu, sest et see läbi Wene kontsessiooni minewat. Inglasil oli kawatsus aga seda protesti tähelepanemata jatta [1]. Seisund Tientsinis läks üldiselt wäga terawaks (vt. lk. 283), aga Wenemaa ei esinenud liig wäljakutsuwalt, sest küsimust juhtis Lamsdorf. Nii teadis Hatzfeldt 21. märtsil 1901. a. teatada, et Lamsdorf oli Scott'ile ettepaneku teinud, et Wene ja Inglise wäed, kes üksteise wastas asetusid Tientsinis, tagasi tõmmatakse üheaegselt ja omandusõiguslikku küsimust lahendataks diplomaatiliselt; Inglise saadik toonitanud, et krahv Lamsdorf on näidanud silmapaistwat wastutulelikkust ja on kinnitanud, et ta konflikti Inglismaaga igal tingimusel piiab wältida. Lansdowne tegi sellepeale Scott'ile ülesandeks Lamsdorfile kahe teatada, et see ettepanek Inglismaa soowele täielikult wastab [2].

21. märtsil 1901. a. lahenduski pinewus Tientsinis kindralite Wogaki ja Barrow läbirääkimiste tõttu militaarses suhtes – wäed tõmmati tagasi, aga muu osa jäi lahendamata. Tööd küsitawal maa-alal süski ei jatkatud, kuni walitsused kokkuleppele jõuawad omandusliku seisundi suhtes. [3]

Tientsini militaarstüli: Meie teame juba, et wenelased tõrkusid hooneid välja andmast, mida olekstulnud teha

1) GP XVI, lk. 299, nr. 4797.
2) " XVI, " 306 ja 307, nr. 4806.
3) " XVI, " 307, nr. 4807.

26. detsembri konwentsiooni põhjal ja ei tahtnud lubada ehitada militaarraudteed nende kontsessioonist läbi (vt. lk. 279).

Waldersee järele tekkinudki konflikt sellest, et inglased olid asetanud raudteeliini maale, mis nende arwates oli nende poolt kasutatawa raudtee omandus. Siis tulnud wenelased, tõmmanud sel maal oma lipu üles ja seletanud, et see kuuluwat neile kokkuleppe põhjal Lihungčangiga 1).

Et mõlemate maade – Inglis- kui Wenemaa- wäed wiibisid lähestikku, siis oli muidugi karta kokkupõrkeid.

Pealegi oli taimunud Wene lipu au haawamine Inglise sõdurite poolt 2) ja kuuldawasti ka Wene püri-märkide kõrwaldamine. 3) Suurema tähtsusega oli just lipu haawamine. Kindral Wogak 4) ütles Waldersee'le, et siin olewat wähem tegemist õigusliku küsimusega, kui lipu haawamisega, sellepärast olewat hüwitus tarwilik. 5) 16. märtsil 1901. a. saadi Londonis telegramm kindral Barrow'ilt, millest nähtunud, et olnud kokkusaamine kindralite Barrow ja Wogaki wahel, mõlemad leppinud kokku, et oma walitsusilt instruktsioone paluda ja sinnamaani katsuda kokkupõrget ära hoida, ilma esialgu küll mõlemilt poolt ettekirjutatud wahiposte tagasitõmbamata 6). Ühe 20. märtsil Londonis saadud telegrammi järele oli kindral Wogak nõudnud kindral Barrowilt ametlikku wabandust Wene lipu haawamise eest ja Inglise wahipostide tagasitõmbamist.

1) Waldersee III, lk. 107.
2) GP XVI, lk. 304, nr. 4803.
3) " XVI, " 307, " 4807.
4) Wene kindral.
5) Waldersee III, lk. 107 ja 108.
6) GP XVI, lk. 299, nr. 4798.

Tema ise tombuvat tagasi ainult otsekohese käsu põhjal Peterburgist.[1] Et kokkupõrget ära hoida, käskis Kuropatkin Wene vägedel korterid inglasist kaugemale võtta, kuna need enne asusid kohe Inglise omade wastas[2]. Asi oli kindral Barrow arwamise järele wäga põnew; ta teatas, et ta oli sunnitud Wene wastu asetseward wahiposte kõwendama.[3]

Inglaste olund polnud palju parem ka prantslaste suhtes. Inglise ja Prantsuse wäeosade wahel olew antipaatia ähwardas samuti tõsisemat pööret wõtta. Prantsuse ja Inglise kontsessioon olewat naabritena, olma eriliselt määritletud piirita ja Prantsuse sõdurid kulkunud – eriti puhapäewal peale lõunat – Inglise asundises, mitmesuguseid tempe tehes. Harilikult, käealt kinni hoides, moodustanud nad risti üle peatänawa ahelikud ja sundinud kõik wastutulewad teekäijad kas kõrwaltänawaisse ekk tagasi minema. Seda tehti isegi Tientsini Inglise karnisoni ülemale Campbellile. Üis saatis Prantsuse kindral Voyron suurema arwu žandarme Tientsini. Sellegipärast tuli 17. märtsil tõsiseid rahutusi, mis peaaegu mässu laadi olid, sõdurite ülemate ja nende korralduste wastu. Jalgwäepataljonide sõdurid, kos suuremalt osalt Pariisist pärit, käisid tänawail hüüetega „Faschoda", „A bas les Anglais!", „Vivent les Boers!" Inglise ohwitsere sõimati, polluti neid kiwidega ja tungiti neile tegelikult kallale; Inglise ja

1) GP XVI, lk. 304, nr. 4803.
2) " XVI, " 305, " 4804.
3) " XVI, " 306, " 4805.

Prantsuse sõdurite vahel tuli lõõmingaid korduvalt ette [1]. 20. märtsil on Waldersee üles tähendanud, et konflikt olevat täiel õitsel; mõlemilt poolt, eriti Inglise poolt, olevat abijõude Tientsini saadetud ja Inglise laevastik olevat teel Jangtse suudmest Takusse. Kui Wenemaa katsuks tugevamaid jõude Mandžuuriast ligi tõmmata, siis ei tahtvat inglased seda sündida lasta. [2]

Aga pinevus hakkas lahendunna Inglise vägede juhataja Čilis sai korralduse Waldersee kui ülemjuhti tüli lahendamiseks paluda. [3] Ja Lamsdorf nagu teame tegi Inglise saadik Scottile ettepaneku vägesid korraga mõlemilpool tagasi tõmmata.

Lõpuks, 21. märtsil 1901. a. teatas Waldersee, et samal päeval Tientsini Inglise-Wene konflikt oli lahendatud ühisel läbirääkimisel kindralite Wogaki ja Barrowiga. Mõlemapoolsed vahipostid tõmmatakse tagasi vastastikuse saluteerimisega, inglased seletawad, et Wene lipu haawamine polnud kawatsetud ja et räägitaw Wene piirimärkide kõrwaldamine pole sündinud militaarvõimude käsul ega teadmisel. [4]

Inglismaa poliitika. Inglismaa kartusist Wene ekspansiooni suhtes Čilis oli meil varem juttu (vt. lk. 199). Inglismaa ei võinud soowida endastmõiste-

1) Waldersee III, lk. 111.
2) " III, " 107.
3) GP XVI, lk. 301, nr. 4800.
4) " XVI, " 307, " 4807.

tawalt mingil tingimusel Wenemaa kõwenemist.

Inglismaa wõttis Wenemaa hanget territoriaalseks haaramiseks ja pidas seda juluks, mis käis Jangtse lepingu vastu.[1] Selle tõttu kawatses ühist aktsiooni Wenemaa wastu[2]. Saksamaa ei näitanud ses suhtes wastutulekut ja Inglismaa andis mõista, et wäga kahetsel, et Saksa valitsus mitte, nagu lepingu kolmandas punktis ettenähtud, enne Londoniga ühendusse ei astunud, et Wenemaa hangete iseloomu arutada, vaid Londoni kabinetist mööda minnes Peterburgiga ühendusse on astunud.[3] Et Saksamaa wastutulematu oli, siis pidi ka Inglismaa oma polütilist aktüwrust vähendama, kes oli kawatsenud isegi kõigi peale Conserite mässu hangitud kontsessioonide tühistamist; Wilhelm II pidanud aga seda lüg kaugele minewaks[4].

Bülow teabki 19. märtsil 1901. a. Wilhelm II telegrafeerida, et Lascelles ametlikult teatanud, et Inglise wägede ülemjuhataja Čilis saanud instruktsiooni kraho waldersee angažeerida tuli lahendama, mis tekkinud Inglise ja Wene wägede wahel Tientsinis teatud punktide militaarse waldamise suhtes, selle wastu jääge Wene Tientsini kontsessiooni makswuse suhtes biguslik küsimus üldse ja eraomandi biguse suhtes seespool kontsessiooni –

1) Inglismaa wiis selle lepingu olla ka Belgia Kanke, mis ükr km pikk oli ja Hatzfeldti arwates waewalt võis rohkemaks mõistetaw olla kui kontsessioon (GP XVI, lk. 281, nr. 4781). Belgia loobuski hiljem küll wist võimude surwel kogu ettevõttest (Hammann, Dt. Wp., lk. 86.).

2) GP XVI, lk. 283, nr. 4782.

3) " XVI, " 288 ja 289, nr. 4787

4) Eckardstein II, lk. 269.

hilisemale uurimisele ja lahendamisele teisel teel. Inglise valitsus paluwat, et Saksa keiser Walderseet mõjustaks palutud otsustust ette võtta. Saksa keiser oli sellega nõus. 1) Inglismaa leplikku meeleolu peegeldab ka see, et seal wäga rahul oldi kui teatati sinna Saksa saadik Alvenslebenile Peterburgi Wene valitsusele awaldamiseks saadetud teadaanne, mis oli leplikus toonis ja materjaalse õiguslikkuse küsimuse ja erahuwid kõrwale jättis. 2) Lõpuks 21. märtsil Waldersee wõiski teatada Wilhelm II tüli militaarse osa lahendamisest 3). Üldiselt nägime, et Saksamaa loobumine fangtse lepingu rakendamisest lõi Inglismaa leplikkuse, mis kahtudes Lamsdorfi leplikkusega lõi aluse tüli lahendamiseks.

Saksamaa poliitika. Saksamaa üldjooneks oli Tientsini küsimuse poliitikas tagasihoidlikkus. Ta ei näinud asja nii mustade prillide läbi nagu Inglismaa.

Kui Hatzfeldt teatas 24. jaanuaril 1901. a. instruktsioonist Lascellesile Belgia ja Wene hangete asjus Tientsinis ning sellest, et Lascellesile ülesandeks tehtud Saksamaad ses suhtes sondeerida ja ette panna riike juures ühine aktsioon korraldada, ja alamriigisekretäri arwamisest, et Wene-Belgia hanked lähemal ajal tormi Inglismaa awalikus arwamises esile kutsuwad, siis märkis Bülow Hatzfeldti teatele, et kas ei saaks Saksamaal torm paha olema kui Saksamaa end Tientsini asundiste pärast Inglismaa poolt laseks Venemaa wastu

1) GP XVI, lk. 301 ja 302, nr. 4800.
2) " XVI, " 302, märkus" ja 303, nr. 4801 ja nr. 4802
3) " XVI, " 307, nr. 4807.

ette lükata [1]. Nähtub, et Saksamaa kartis, et teda teiste huwes kasutataks. Pealegi ei näinud Saksamaa Wene hankes territoriaalset haarangut. Saksamaa wälisameti koloniaalosakonna direktor Stuebel arwas, et niikaua kui Wenemaa poolt selgelt pole awaldatud, et pretendeeritakse ülemwöimule okupeeritud osas, tuleb arwestada hanget asundisena, mis ei riiwa Hiina territoriaalseisundit, nagu seda on näiteks Wene asundis Hankous. Stuebel arwas, et Inglise ettepanekuga ei tuleks liituda ja ta enese hooleks jätta Wenemaalt selgitust saada. Kui niikaugele ei tahetawat minna, süs wöiwat Wenemaalt järele küsida Tientsini aktsiooni ulatuse suhtes, sellega pürdudes, et Wenemaale seletada, et asja wöetawat kontsessioonina, nagu on seda Wene kontsessioon Hankous. [2] Bülow tegigi Radolinile ülesandeks selles möttes esineda Peterburgis. [3] Lamsdorf kinnitas muidugi, et hange on lihtne kontsessioon [4].

Saksamaa oli muidugi huwitatud küsimuse rahulikust lahendamisest. Hiina kuerdsölm oli weel lahendamata ja jangtse leping oleks ka hädaohtu sattunud küsimuse terawnemise puhul kui ei taheti hoiduda Wenemaaga konflikti sattumisest. Sellepärast kui tuli teade, et Walderseet tahetakse küsimust lahendama (vt. lk. 284), polnud Saksamaal midagi selle wastu.

Bülowi arwates ei saanud ka Saksamaa sellest ära

1) GP XVI, lk. 281 ja 282, nr. 4781.
2) " XVI, " 282 " 283, " 4782.
3) " XVI, " 284, nr. 4783.
4) " XVI, " 287, " 4786.

ütelda, sest Inglismaa wõis selgeks teha, et küsimus oli militaarne ja kui Saksamaa oleks pakkumise tagasi lükanud, siis oleks wõinud Inglismaa seda seletusena wõtta, et Saksamaa ülemkomandot wähemalt inglaste ja wenelaste üle kustumeks loeb. Sellepärast saadeti Walderseele vastav telegramm.[1]

Saksamaa korraldas lepitamissuunaga aktsiooni ka Wenemaal. Nimelt saadeti 18. märtsil Alvenslebenile telegramm ülesandega seda awaldada Lamsdorfile. Telegrammis toonitatakse seda, kuidas Saksamaa Mandžuuria küsimuses loobunud (vt. lk. 317) ühissammudest Wenemaa suhtes; Saksamaa lugewat seda teeneks ja lootwat sellepärast, et Wene walitsus Saksamaale võimalikult kergendaks ka edaspidi rahupoliitika silmaspidamist. Niisuguse küsimuse moodustawat Inglise raudtee küsimus Tientsinis, Saksa walitsus ei tahtwat materjaalse õigus küsimuse suhtes mingit seisundit wõtta, kuna tal pealegi ainult inglispoolne pilt asjast olewat; ta oleks aga oluliselt rahuldatud, kui Wenemaa konflikti Inglise priwaathuwega leplikus käsitluses kooskõlas ka Wenemaa poolt tunnistatud lahtise uksе printsüübiga lahendaks; pealegi olewat Wenemaa korduwalt seletanud, et ei taha lahku lüüa kontserdist; praegune konflikt aga wõiwat, teadete põhjal öeldud, kergesti kogu kontserdi ehku lasta.[2]

Telegrammiga esineti Lamsdorfi ees 20. märtsil ja Al-

1) GP XVI, lk. 301 ja 302, märkus*.
2) " XVI, " 302 " 303, nr. 4801.

vensleben jäi wäga rohule Lamsdorfiga.[1] Tee oli asja rahulikuks lahendamiseks lahti, mida korraldati nagu teame Waldersee kaudu.

Wenemaa ekspansioon Mandžuurias ja Wene-Hiina nurjunud leping.

Wenelaste Mandžuuriasse asumine. Teatawasti olid Wene sõjawäelised ringkonnad eesotsas Kuropatkiniga röömsad bokserite mässu puhkemise puhul ~~Mandžuurias~~ (ot. lk. 213),[2] sest lootsid Mandžuurias Wenemaale profüti liiia. Saksamaa sõjawäeline esindaja major Lauenstein märgib 2. juulil 1900. a. oma aruandes, et Wenemaa tahtwat Mandžuuriat kinni pidada, seda olewat Kuropatkin Lauensteinile awalikult ütelnud.[3] Kuropatkin oli awaldanud sõjawäelisele esindajale weel, et Wenemaa huwi jääwat peamiselt Mandžuuriale suunatuks, Mandžuuria käespidamine wõiwat wõrbolla suuri ohwreid Wenemaalt nõuda. Juba praegu olewat Wenemaal seal 6000 meest[4].

Kui mäss lewis ka Mandžuuriasse, süs andis see Wenemaale wormiliku põhjuse edasi tungida. Nimelt juuli lõpul a. 1900 Hiina salgad tegid wäljatungi Aigunist ja Rakkasid Blagoweščenskit tulistama[5]. Teatawasti (ot. lk. 243) tasusid wenelased seda rängasti hiinlasile ja algasid pealetungi.

---

1) GP XVI, lk. 305 ja 306, nr. 4804.
2) Oma aruandes 27. märtsil 1900. a. oli Kuropatkin weel Mandžuuria lütmise wastu olnud ja soowitanud majanduslikku ekspansiooni (Franke, lk. 216).
3) GP XVI, lk. 40.
4) " XVI, " 35, nr. 4548.
5) Skrine, " 343.

30. juulol võtsid nad Hunšuni (Aiguni)[1], 4. augustil juba Niučwangi, sinukese tähtsa lepingusadama Mandžuurias.[2] Augusti alul teatas Amuri kindralkuberner, et kogu okupeeritud Mandžuuria ala vabastatakse Hiina jurisdiktsioonilise wõimu alt ja allutatakse wene seadusile. Seda tahti näiteks Trans-Zeya, endise Mandžu territooriumiga ja Amuri paremal kaldal okupeeritud maa-alaga. Hiinlaste tagasitulek, kes olid lahkunud wenepoolselt kaldalt, Trans-Zeya territooriumile oli keelatud. Nende maa anti üle wene kolonistele kasutamiseks. Endine Aiguni linn (purustati teatawasti — vt. lk. 244) ja Sakhaliani asundis juurekuuluwa maa-alaga anti militaarwõimude jurisdiktsiooni alla ja eraisikuile keelati sinna-asumine ära. Sakhaliani ja Aiguni ülesehitamine keelati ära[3]. Septembris wenelased jõudsid wälja Kirin-Port-Arthuri liinini ja oktoobri alul wiidi Mandžuuria vallutamine lõpule[4]. Muidugi wallutati ka Mukden[5]. Raudtee Peking-Niučwang sattus ka nende kätte, osalt kejutiselt lühemaks ajaks, osalt aga pikemaks ajaks (vt. lk. 271 jj).

14. detsembril lubati wene wägedele walitsuse poolt Mandžuuriasse elama asuda. Ida-Hiina raudtee direktsioon palkas nad oma teenistusse, prii elukoha ja 30-60 rbl. kuupalgaga[6].

Awalikkusele wenemaa salgas maha oma ekspan-

1) Gk 1900, lk. 306.
2) Zühlke, " 188.
3) St. A. 66, lk. 130 ja 131.
4) Zühlke, " 187 " 188.
5) Franke, " 147.
6) Gk 1900, " 277.

sioonі pidewaks-tegemise mõtte. Nii 1. septembri „Pravit. Westnik" teatas, et niikohe kui kestev kord jalule seatakse, tõmbab Wenemaa oma väed tagasi eeldusega, et teiste riike tegutsemisviis mitte sellele teele ette ei seisa [1]). Nii siis hõiti walmis paras reservatsioon.

Nii langes Wenemaa kätte suur maa-ala, 363610 ruutmiili, mis oli enam kui kaks korda suurem Jaapanist ja neli korda suurem Koreast. See oli sobiw maa põllumajandusele. Aga ka mineraali ja metallirikas. Seal leidub sütt, rauda, tina, waske, kulda, hõbedat, asbesti, kipsi ja muud. [2])

Majanduslik foon. Wenemaa tõõstuse olundit Mandžuuria ekspansiooni ajaks selgitawad järgmised andmed [3]):

Riigid	Tuhandeis meetertonnides						
	Toorraua toodang				Terase toodang		
	1891-1895	1895-1900	Tõusu %	1901	1891-1895	1895-1900	Tõusu %
Wenemaa	6060	11282	86	2867	2191	5703	160
Saksamaa	25362	37127	46	6964	14404	17487	21
Inglismaa	36819	45115	23	8055	15652	23716	52
Prantsusmaa	9041	12702	40	2389	3547	6688	89
Ühendriigid	41312	58379	41	16130	23749	42946	81

Majanduslik kriis (vt. lk. 182) nähtawasti rasketõõstusele üsna seismapanewalt ei mõjunud. Raudteede ehitus käis arenguteed edasi, kuigi juurekasu oli wähem kui warem (vt. lk. 180). Wittschewsky and-

1) Gk 1900, lk. 274.
2) Brown, " 128.
3) Woytinsky, III, lk. 169, 170 ja 172.

meol oli raudtee-ehituse olund järgmine[1]:

Aasta	Raudtee pikkus verstades	Juurekasv
1900	50007	1512
1901	53064	3057

Üldiselt suuris joonis näitas krüs süvenemistendentsi. Maa kullatagawara vähenes (vrd. lk. 182) veel 1900. a. 74,1 miljoni rubla wörra; tähtsaim rügiväärtpaber, 4-%-ne rent, mis 1898. a. alul oli seisnud 102 1/4-ul, oli sügisel 1900. a. 96 1/3-ni langenud. Ka väliskapitali juurewool jäi tunduwalt wähemaks. Sisemaa rahaturule oli mõjunud ka ekspansioon; Ida-Hiina raudtee ehitus, laewastiku täiendamine ja ülalpidamine, kuängtungi valitsemine ja kaitsmine ning bokserite mäss nõudsid määratu suuri summe. Ka kaswawa tööstuse varustamine nõudis summe, mis valgusid wälismaale. Halwasti mõjusid ka wiimaste aastate ikaldused.[2] Selge on, et kauge-Ida ekspansioon oli krüsi saabumiseks ja süwendamiseks kaasa aitanud. Ilmub küsimuseks kuidas mõjus krüs tagasi ekspansioonile, kas ta wähendas seda. Arwatawasti süski mitte. Wähemalt Venemaa ei loobunud ekspansiooni arendamisest. Esimeses järjekorras tahtis ta püsima jääda Mandžuurias. Selleks tuli aga saawutada mingisugune lepe Hiinaga.

---

1) Wittschewsky, lk. 218.
2) — " — " 290.

Eelkokkulepe ja kuulujutud selle ümber. Venemaa Hiina soodustamise politika, mida korduvalt oleme tähele pannud ja Hiina saadiku reis Liwaadiasse andsid 1900. a. sügisest saadik kuulujuttele toetust, et Venemaa olevat salalepingu Hiinaga sõlminud, mis tähendavat protektoraati Mandžuuria üle.[1] Neil juttel polnud veel õiget alust, vähemalt protektoraadi asjus mitte. Wene walitsewad woolud ei awaldanud veel mingisugust aktiivsust otsekohese protektoraadi sisseseadmiseks.

Witte ja Lamsdorfi wool pooldasid kindlasti Mandžuuria tagasiandmist Hiinale[2].

Aga asjata kinnitas Venemaa novembri keskpaiku kuulujuttude puhul, et Liwaadias tehtud lausendid hiljema Mandžuuria ewakueerimise modalitetega ja Hiina administraatorite nimetamisega pürduwat.[3]

Venemaal näib osaliselt ses suhtes õigus olnud olevat, sest 11. novembril 1900. a. on sõlmitud Wene- ja Hiinamaa wahel Mandžuuriasse puutuv eelkokkulepe, mis allakirjutatud Port-Arthuris 30. jaanuaril 1901. a. Lepingus on tähtsamat:

1. Kõik ametlikud residentsid Mukdenis antakse tagasi Hiina võimele.

2. Hiina ametiwõimele lubatakse asuda nende kohile kõigis linnus, mis wõetud wenelaste poolt. Nad wõiwad asutada politseijõude: suuremais kohis kuni

1) GP XVI, lk. 311 märkus*.
2) Franke, A 216.
3) GP XVI, lk. 311 märkus*.

500 meest, keskmisisi — 300 meest ja vähemais — 200 meest.

3. Röövlid ja mässajad, kinnivõetud wene politseilt, antakse üle kohalikele võimele kohtumõistmiseks. Wene ja Hüna seaduste järele.

4. Niučwangi tollimaksud ja likiin korjatakse ajutiselt kokku wenelaste poolt, kõik muud sissetulekuallikad on tatarikindrali kontrolli all.

5. Provintsi lääneteed on lõhutud ja korrast ära. Wene wäed tõmmatakse neist kohist ära, nii et teed võidakse uuendada. Niučwang, mis nüüd jäärt suletud, pole läbikäidaw lõunateede produktele. Port-Arthuri raudteed võib kasutada nende transportimiseks.

6. Wenemaa võib asutada residentsi Mukdenisse ja kaks esindajat rahuuswahelise tööstuse jaoks, kes tegutsewad kooskõlas Hüna esindajaiga.

7. Niučwangi taotai kohus on kontrollida tolle. Wene võimud koguwad wälistollimaja tulud. Tatarikindral võib käskida taotaid tegutseda nendega kooskõlas.

8. Wene võimud ei tarvitse otsida laialijooksmuid Hüna sõdureid, kes on relwad kaasa võtnud. Tatarikindral saadab ametniksud kõigis sihtes neid otsima, et rahutust rahwalt eemale hoida.

9. Tatarikindralil ei ole täiewolilist võimu. Čingi ja Lihungčangi läbirääkimised tulewad ära oodata. Wene maa soowib kestwat rahu.

10. Tatarikindral Tsengči jääb neljaks aastaks teenistusse selles provintsis, et reorganiseerida walitsemist

peale wünaste segaduste.[1]

Nagu lepingust näha, kannab see ajutist iseloomu ja kujutab isegi Wenemaa taandumist status quo'st, peale 6.-da punkti, kus residentsi loomisest räägitakse. Lepingust võib välja lugeda ehk faktilist protektoraati, mitte aga juridilist, aga seegi on küsitaw, kuna leping nüöelda õhus ripub 9.-da punktiga, mis ta tegelikult ajutiseks tegi.

Jaanuaris 1901. a. awaldas „Times" näiliselt päris kindlaid andmeid Wene-Hüna Mandžuuria leppest. Ka Pekingist ja Tokiost tuli jaanuarikuu kestel teateid Hüna-Wene protektoraadi lepingust. Saksamaal võeti neid teateid süski wähem traagiliselt kui Londonis ja Tokios.[2] Wenemaa oli 7. jaanuaril 1901. a. esinenud Jaapanile ettepanekuga Korea neutraliseerimiseks, aga Jaapan lükkas 11. päewa pärast läbirääkimised tagasi, öeldes, et kuni Mandžuurias status quo ante jälle jalule seatud on, jatkuwat temale 1898. a. protokollist.[3] Süt oli näha kuidas kuulujutud halwawalt mõjusid Wene välispoliitikale. Kuulduste tõttu Wenemaa oli sunnitud teadet dementeerima. 6. weebruaril Inglise saadik teatas Londoni putuajanüsest ses suhtes Lamsdorfiga. Lamsdorf kinnitanud, et ei ühtegi konwentsiooni ega lepet pole tehtud Hüna tsentraalwalitsusega Mandžuuria suhtes, millel oleks permanentne iseloom. Lamsdorf arwas, et juttude põhjuseks

1) Murray, lk. 329.
2) GP XVI, „311 märkus".
3) Zühlke, „ 216.

wist oli fakt, et Wene militaarwõimele oli tehtud ülesanderes määritleda lokaalsete wõimudega modus vivendi norme 1). See on päris tõenäoline, et meil eespool käsitletud lepe oligi kuulujuttude põhjuseks, ka on selle sisu õieti modus vivendi.

Hatzfeldtile teatas Lansdowne 7. weebruaril, et valitsus saanud teada, et Wene valitsus Hüna valitsusele peale käib admiral Aleksejewi ja Hüna Mandžuuria wägede juhataja wahel sõlmitud Mandžuuria kohta käiwa kokkuleppe ratifitseerimiseks. Edasi saanud Inglise valitsus teada, et Hüna valitsus, kui teda teiste wõimude poolt toetatakse, kokkuleppe heameelega tagasi lükkaks ja sõlmijat tatarikindralit karistaks. 2)

Näib wäga tõenäoline, et ka siin jutt on meile tuntud 11. nowembri lepingust. „Timesi" teade on wist mõni warasem variant sellest 3).

Jaapani variant ja Wene teine lepingu. Mui dugi Wene šowinistlikum wool, näiteks Kuropatkin, tahtis enamat. Kuropatkin kirjutas Lamsdorfile 16. detsembril, et raudtee-ehituse jatkamine ja valmisolewa kaitsmine peab kindlustatuks jääma küllaldase Wene sõjawäe abil, sest muidu ei saawat kindlustada ühendust wladiwostokki ja Port-Arthuriga. 15. jaanuari 1901. a. kirjutises Kuropatkin määras tingimused kindlaks, mis Hünale tuleks asetada maa-alade tagasiand-

1) St. A. 66, lx. 142, nr. 12589.
2) GP XVI, " 311 jj, nr. 4808.
3) Inglise Pekingi saadik nimetab wastuses wälisministrile 4. jaanuaril 1901. a., et ustawat, et 3. jaanuaril 1901. a.

mise puhul. Selle järele Hiina pidi loobuma õigusest Mandžuurias vägesid või arsenale pidada, Hiina va-

---

„Times'is" ilmunud teade on autentiline. Tema olevat saatnud 2. jaanuaril välja täieliku lepingu teksti (St. A. 66, lk. 137, nr. 12580). Kahjuks ei ütle aga saadik lepingu tema kätte saamise teed; lepingu allakirjutamise päevaks nimetab ta 22. novembrit, mis erinew meile tuntud eelkokkuleppe daatumeist (St. A. 66, lk. 133 ja 134, nr. 12577 ja Murray, lk. 329). Inglise saadiku variant on üheksapunktiline ja sisaldab samu punkte, mis „Timesi" variantki, aga ainult wähe laiemalt (St. A. 69, lk. 37 ja 38, nr. 13032 lisa). Sisu mõttelt üldiselt wastab ta meile tuntud 11. novembri variandile (vt. lk. 292), nii et sugulus on, kuna aga üksikud punktid on erinewad. Punktes räägitakse järgmist (kokkusurutult): 1. Tatari kindral Tsengi tagasitulekust kohale ja et ta peab provintsi rahustama ja muretsema, et raudtee rhituet ei takistada. 2. Nõutakse, et hiinlased suhtugu hästi wenelasisse ja abistagu neid. 3. Tatari kindrali kohustisest desertiirelt relwu ära võtta ja sõjawarustise üleandmisest wenelasile, mis nendelt okupeerimata arsenales olemas. 4. Okupeerimata kohtade ühisest järelwalvest. 5. Niučwangi esialgsest okupatsioonist. 6. Politsei jõudude korraldamisest Tatari kindrali poolt ja sõnakuulmisest temale kohalikelt elanikelt ses suhtes. 7. Wene residentsi asutamisest Mukdeni, kontrolliõigusega ka tatarikindrali üle. 8. Wenemaa abist politseijõudele tarbekorral, milleks tatarikindral peab

litsusele pidi ainult tsiwülwalitsus ja jurüdiline ala jääma; wahiwägede arwu pidi ainult Wenemaa poolt kindlaks määratama; Hüna raudteed pidid Wene walitsemisele üle minema; wälismaalased pidid Wene järelwalwe alla paigutatama. Witte ja Lamsdorf rääkisid nüsuguseile kawule wastu; selle peale waatamata esitati ainult wähe nõrgendatud lepingukawa slüna walitsusele 1). Näib tõenäolisena, et see kawa pidi aluseks olema Wene teisele leppele.

7. veebruaril ilmub uus lepingu variant. Inglise alamriigisekretär näitas Hatzfeldtile Satowi telegrammi, kus oli öeldud, et Jaapani saadik Satowile teatanud, et Mandžuuria lepingu ratifitseerimine warsti toimumas, lepingu tingimu-

---

palwega esinema. 9. Wene teksti domineeruwusest interpretatsioonis. Leping hakkawat maksma kohe peale Tsengi tagasitulekut; aga kui tatarikindral ühesnoos Liaotungi poolsaare kuberneriga kokku leppiwat järgnewalt lisandiste wbi muudatuste suhtes, mis kasuks mõlemile rahwale, süs olewat see waba nende tegewusse asetamiseks kui leitakse wõimalikuks (St. A. 66, lk. 135 pj.). Eriti lepingu lõpp on ses suhtes huwitaw, et jätab ukse lisandusile. See laseb oletada, et praegu toodud variant on mõni varasem kuju meile tuntud 11. novembri lepingust, mis alla kirjutatud 30. jaanuaril, s. o. peale saadiku variandi ärasaatmist. Seda toetab ka nimetatude sugulus oma vahel. Pealegi tundub 11. novembri leping sisult olewat üksikasjalisem ja täpsem, mis oletada annab, et ta hilisem, täielikum worm on.

1) Franke, lk. 216 ja 217.

sed olnud: a) Kinčou linn tulewat Wene rendialale juurde arwata, b) Mandžuuria provintse kindral-kuberneri nimetamisel peab Wenemaa nõusolek olema, c) Wenemaa ja Hüna peawad kokku leppima wiimase poolt ülalpeetawa sõjawäesuuruse kohta, d) iga Hüna kindralkuberneri staabi juures pidawat üks wene ohwitser olema wäeülewaate-õigusega, e) tasu militaarkulude eest tulewat siin korraldada - raudtee kahjustusi ei tulewat aga sisse paigutada, f) Wenemaa soowiwat raudteed põhjapool Šanhaikuani saawutada ja selle saamise kulud sõjakulude tasust maha arwata, mille jääk ja protsendid tulewat maksmisele Mandžuuriast kogutud maksudest, g) tollimaju kontrollib ja walitseb Mandžuurias Wenemaa ja h) Mandžuuria ewakuaritakse Wene wägede poolt järkjärgult.

See informatsioon olewat saadud Jaapani saadikult Peterburgis härra Witte naudu[1]). See lepingu tekst tundub kahtlasena nagu ta saamisallikaski. Siin oli Witte all mõeldud vist rahaminister Wittet. Wäga wähe usutaw on aga, et ta oleks Jaapani saadikule saladuseshoitawa lepingu teksti täpselt rääkinud. Pealegi oli Jaapan kõige otsesemalt huwitatud siin, kellega kõigepealt wõis konflikt tekkida.

Wenemaa ja Hüna wahel olid mingisugused läbirääkimised siiski olemas. Eelnewa tõttu teame, et Witte wähemalt seda ei salganud (kui see teade tõele wastab). Järgnewalt näeme, et on siiski weel teatud, mis sama

1) GP XVI, lk. 314, nr. 4809 ja St. A. 66, lk. 141 ja 142, nr. 12588.

tõendawad. Läbirääkimiste siht oli oletatawasti luua päriskokkulepet, mis oleks asendanud meile tuntud 11. novembri kokkuleppe.

Läbirääkimiste olemasolu näib tõendawat ka wene saadiku 17. weebruari jutuajamine Bülowiga. Ta oli ütelnud Bülowile ilma eriliselt rähutamata, aga siiski teatawa rahutusega, et Giers teatawat Pekingist, et Lihungčang temale ütelnud, et Saksamaa ühes Inglismaa ja Jaapaniga tahtwat hünlasi takistada Wenemaale Mandžuurias teatud kontsessioone teha.[1] Weebruari lõpupoole olid nähtawasti tingimused enamwähem wormuleeritud juba. 27. weebruaril 1901. a. Inglise Pekingi saadik teatas oma wälisministrile muu seas telegrammi, mis saadud Hankou kindral-kubernerilt ja mis sisaldas selle poolt wiitsekuninga sekretärilt saadud andmed lepingu kohta, mida wiitsekuningas ise oli saanud telegrammiga.[2] Lepingu tingimused olid juba sisuliselt samad, mis Inglise saadik saatis 6. märtsil wälisministrile. Wiimase teksti tingimused olid (lühendatult):

1. Wene keiser, soowides näidata sõbralikke tundeid Hiinale, on nõus unustama Mandžuuria vaenulikke akte ja andma tagasi kogu maa Hiinale. Administratsioon tegutsegu seal nagu waremgi.

2. Mandžuuria raudtee lepingu artikkel 6-da järele on administratsioonol õigus pidada wäge liini kaitseks. Et maa on praegu ebastabülses olundis, siis osa sõdu-

1) GP XVI, lk. 325, nr. 4818.
2) St.A. 66, lk. 145, „ 12595.

reid jääb kuni kord on restaureeritud ja kuni Hüna on täitnud praeguse konwentsiooni nelja wiimase artikli tingimused.

3. Raskete rahutuste puhul Wene karnisonid avtawad Hünat kogu jõuga mahasurumisel.

4. Kuni Mandžuuria raudtee walmissaamiseni Hüna ei paiguta omawägesid sinna. Kui Hüna tulewikus tahab seda teha, siis peab Wenemaaga ses suhtes kokku leppima. Relwade ja munitsiooni import Mandžuuriasse on keelatud.

5. Hünamaa wallandab Wenemaa nõudmisel kohe mõne militaarkuberneri wõi teisi kõrgemaid ametnikke, kelle tegutsemine mõjuks antagonistlikult sõbralikele suhteile. Ratsa- ja jalawäe politseiosad võidakse organiseerida Mandžuuria sisemuses, ärw määratakse konsultatsioonil Wenemaaga. Teiste riike kodanikke ei tarwitata.

6. Kooskõlas varema kokkuleppega Hüna ei tarwita teiste riike kodanikke instruktireiks Põhja-Hünas, ei merewäe ega jalawäe ststarbeil.

7. Lokaalsed naaberwõimud loowad rahu ja korra huwes uued spetsiaalregulatsioonid neutraalwõõ suhtes, mis nimetatud rendilepingu 5.-as artiklis. Hüna autonoomsed õigused Kinčou linnas, mis kindlustatud temale artikkel 4.-ga 7. mai 1898. a. lepinguga, kaotatakse ära.

8. Hünamaa ei wõi Wenemaa nõusolekuta üle kanda teisile riikele wõi nende kodanikele kaewandusi wõi teisi Ruwe Mandžuurias, Mongoolias, Tarbagatis, Hi's,

Kašgaris, Jarkandis ja Khotenis. Peale selle ta ei tohi ise ehitada raudteid neis pürkonnis.

Wälja arwatud niikaugele kui Niučwang on puudutatud, ei wõi maarentimisi lubada teiste riikekodanikele.

9. Kahjutasu küsimus lahendatakse teiste riikega ühiselt.

10. Kahjutasu küsimus raudtee waranduste lõhkumise ja rööwimise suhtes kuulub Hiinamaa ja administratsiooni wahelisele kokkuleppele lahendamiseks.

11. Kogu summa wõi selle osa ulatuses wõib kokkuleppel administratsiooniga kompensatsioonina anda maid priwileege.

(12.) wõib ehitada ühte raudteid Pekingi suunas Mandžuuria pea-ehk haruraudteelt kuni Suure Müürini. Seda walitsetakse kooskõlas praegu jõusolewate regulatsioonega.[1]

Et wenemaa lepingutekst tegeliku ölundiga siiski osaliselt õigustatud oli, näitab asjaolu, et weel weebruarikuul 1901. a. Lõuna-Mandžuurias puhkesid rahutused, mis andsid Wene wägede kõwendamiseks põhjust[2] ja näitasid, et Wene kaitsewäed olid Mandžuurias tol ajal tarwilikud.

Salgamine, modifseerimine ja loobumine lepingust.

Wenemaa aga ei soowi siiski lepingutekstiawalikuks teha. Lamsdorf näiteks tõrkus Inglise saadikule Mandžuuria lepingut awaldamast[3]. Selle järele Inglise wä-

1) St. A. 66, lk. 151 ja 152, nr. 12604.
2) gk. 1901, " 309.
3) St. A. 66, " 154, nr. 12607.

lisminister tegi ülesandeks saadikule, et awaldaks Lamsdorfile eeltoodud lepingu teksti[1], aga Lamsdorf loobus üldse lepingu diskussioonist;[2] ta ei soowinud ka näha Inglise saadud lepinguwarianti.[3] Sellega lükkas Wenemaa Inglise vahelesegamise katsed tagasi ja ajas salgamise polütikat, kartes et enneaegne esialgse lepingukawa awaldamine annaks teisile asjast. Huwitatud rükele wormiliku pöhjuse wahele segada, mis lepingu walmimise oleks wõinud hoopis nurja ajada.

Et Hünamaal, nagu meie hiljem näeme, teiste rüke toetus ei puudunud, mis talle laiema võimaluse andis kauplemiseks lepingu tingimuste puures, siis teksis wiiwitus ja leping polnud weel märtsi keskpaikugi alla kirjutatud.

Lõpuks Hünamaa pani Peterburgis ette muuta rida tingimusi[4], mis ka sündis.[5] Muudatused, mis tõendawad ühtlasi meie wiimati toodud lepinguwariandi autentilisust, olid järgmised (kokkuwõetult).

Art. 4. Hüna määrab nõupidamise järele Wenemaaga wägede hulga ja kohad neile Mandžuurias. Relwade ja muuitsioni impordi keeld korraldatakse üldise wõimudega tehtawa kokkuleppe alusel. Wahepeal keelab Hünamaa selle impordi ajutise abinõuna.

Art. 5. Iga kindral-kuberner wõi kõrge kohalik ametnik, kes wälissuhete suhtes end sobimatult ülal pidanud ehk peab, asetatakse Wenemaa ettepanekul kohe

1) St. A. 66, lk. 155, nr. 12608.
2) " " 66, " 156, " 12609.
3) " " 66, " 157, " 12611
4) " " 66, " 158, " 12613
5) " " 66, " 159 ja 160, nr. 12614 ja nr. 12616.

teisele kohale.

Art. 6 kustutakse.

Art. 7. Rendilepingu 5. artiklis ettenähtud neutraalwöö naabruses olewad lokaalwöimud peawad erilised määrused andma rahu ja korra säilitamiseks.

Art. 8. Hiinamaa ei luba ilma eelnewa nöupidamiseta Wenemaaga ühelegi teisele wöimule ega nende alamaile kogu Mandžuuria alal raudtee- wöi mäetööstuskontsessioone ega kaubanduseesöigusi.

Art. 10. Raudteesse puutuw kahjutasukuusimus lahendatakse Hiinamaa ja Raudteeühingu wahel wälisesindajate poolt Pekingis püstitatawate ja wöimude poolt wastuwöetawate hindamisprintsiipe järele.

Art. 12. Raudtee ehitus Šanhaikuanist Niučwangi ja Hsinmintingi ühelt eraseltsilt septembris 1898. a. hangitud rahaga on Wene-Hiina varasema lepingu wastu. Selle tasuks ja rahu huwes annab Hiinamaa Ida-Hiina raudteeühingule öiguse oma raudtee peaehk harulinilt ehitada liini Suure Müürini Mandžuuria ja Čili püril [1]).

Kui wördleme nord muudatusi eespooltoodud lepingu endise tekstiga (vt. lk. 299), siis näeme, et Wenemaa tegi üsna suuri järelandmisi nende muudatusiga.

Vaatamata parandatud tingimusile Hiina keiser pöördus 20. ja 21. märtsil Inglismaa poole abi ja sobituse asjus. [2]) Hiina palwe lükati küll sel korral tagasi [3]), aga see wiitis jälle aega.

Nähtawasti Wenemaal arwati; et asi liigselt wenima

1) Bd II, 1; lk. 73 ja 74, nr. 60.
2) St. A. 66, " 160 " 161, " 12617 ja 12619.
3) " " 66, " 162, nr. 12621.

hakkab ja krahv Lamsdorf teatas Hiina saadikule Peterburgis, et ta modifitseeritud lepingukawa tagasi wõtab, kui see mitte 28. märtsini alla kirjutatud pole ja paneb siis Hiinamaale juba raskemad tingimused peale[1]. Hiinamaal oli aga suurrüke kaudne toetus seljataga ja Wenemaa loobus lõpuks lepingu sõlmimisest. Krahv Osten-Sacken seletas Berliinis selle kohta, et Wenemaa tahtnud korraldada Mandžuuria Hiinale tagasiandmist ja läbirääkimiste objektiks olnud ewakuatsiooni tingimused. Olewat aga tekkinud waled kuuldused ja selle tõttu igalpool suur rahutus. Wenemaa loobuwat sellepärast igast edaspidisest läbirääkimisest sellel teemal[2].

Muidugi loobus Wenemaa sellepärast, et ta selleks sunnitud oli. Hiinamaal algatati näiteks 24. märtsil küsimus, et Mandžuuria leping tuleks rüke ühisele wahekohtule ette panna[3] ja Inglise wälisminister wäljendus 25. märtsil 1901. a. Hiina saadikule, seda mõtet täiesti pooldades[4].

Rüke ühiselt arutluselt polnud aga Wenemaal midagi loota, mis ta ekspansionistlikke huwe oleks rahuldanud ja see asjaolu oli üheks põhjuseks, miks Wenemaa loobus.

Peapõhjuseks oli nähtawasti asjaolu, et Hiinamaa lõpuks ära ütles allakirjutamisest 27. märtsil.[5]

Et wastaste blokk lüg tugew oli ja muidu olnud Wenemaale sõjaks soodne polnud, sest poldud militaarselt

1) GP XVI, lk. 346, nr. 4833.
2) " XVI, " 351, " 4838.
3) St. A. 66, lk. 166, nr. 12624. Vrd. tüü lk. 317.
4) " " 66, " 168, " 12625.
5) Gk 1901, " 310.

küllaldaselt ettewalmistatud ja oldi kriisi depressiooni all (vt. lk. 182), siis ei haaranud Wenemaa relwade järele ja jättis küsimuse lihtsalt status quo'le peatama. Tähtis oli selleks lahenduseks ka asjaolu, et Wenemaal polnud peale Prantsusmaa, ettewõtte läbiviimiseks liitlasi. Wenemaa oli lootnud, arwestades mõnesuguseid Saksamaa lubadusi, et wiimane teda ei sega ettewõtte läbiviimisel, aga see lootus ei täitunud ja Wenemaal tuli taganeda (vt. lk. 314, 317 ja 304). Negatiiwseks lisatulemuseks Wenemaale oli muidugi pahameele tekkimine Wene- ja Saksamaa wahele. Näiteks sel korral kui Osten-Sacken teatas Saksamaale Wenemaa loobumisest, ta andis ka mõista, et Wene poolele teatan pahameel järele jääb, et Saksamaa oma deklaratsiooniga (vt. lk. 314) Pekingis Wenemaa olundit raskendas. 1)

Jaapani polütika. Teatawasti oldi Tokios ka eriti rahutu juba jaanuaris kui jutud lepingust liikusid ja „Timesi" awaldis olmus (vt. lk. 214). Jaapan tundis end muidugi kõige enam puudutatud olewat Wenemaa ekspansioonist, kuna see ähwardas tal tee kinni panna, mida Jaapan ei wõinud sündida lasta juba oma kiire rahwaarwu tõusu tõttu. 2).

12. jaanuaril Jaapani saadik informeeris Londonis alamriigisekretär Bertie't, et Jaapani walitsus pärinud järele Wene walitsuselt, et kas on tõsi, mis räägitakse, et lepingud tehtud ja kui see õige, siis mis on nende sisu. Hajašile oli ülesandeks tehtud ka pärida Inglismaalt, kas seal soowitakse samasuguse

1) GP XVI, lk. 351 ja 352, nr. 4838.
2) Dr. Ostwaldi andmeil (lk. 19) oli Jaapanis elanikke:
1872. a. 33111000
1891. " 40719000
1901. " 45427000.

pärimisega esineda Wenemaal[1]. Täenäoliselt Jaapani järelpärimisel Wenemaa suhtes tulemusi ei olnud,[2] küll di seda aga Inglismaa suhtes (vt. allpool). Nii siis Jaapan digi äieti algataja Wenemaa vastases korraldustöös.

Edasi Jaapani walitsus pani ette Hiina esindajale Tokios teatada, et niisuguse leppesõlmimine olewat hädaohu allikas Hiina walitsusele ja et ei wõiwat ühtegi lepet sõlmida, mis Hiina riigi territoriaalseid õigusseid riiwaks. Jaapani esinemisel Londonis oli mõju ja Inglismaa kaldus selleks, et samasugust teadaannet esitada Hiina saadikule Londonis[3]. Tõusob küsimus, et mida tahtis Jaapan saada selle organiseerimisega. Inglise alamriigisekretär wõis juba 7. weebruaril teatada Hatzfeldtile, et Hajaši arwavat, et Jaapani walitsus soowib kombineeritud jõudude aktsiooni lepingu wastu[4]. 15. weebruaril Hatzfeldt telegrafeeribki, et Lansdowne'i ja Hayashi läbirääkimised hiinlasile antawa arwamise suhtes on lõpule jõudnud. Inglismaa võttis Jaapani ettepaneku vastu. Jaapan andnud ära sama seletuse, aga lisanud kõwendawa lausendi juurde, nimelt et kõik lepingud, mis tekkiwat praegusist läbirääkimisist, tulewat lahutada ja Hiina ei wõiwat teha separaatlepingut ühegi riigiga[5]. Nägima, et siingi Jaapan, kui aktsiooni juht, esines rõhutatumalt kui Inglismaa. Ta oli olnud algataja ja niiud ka pea-läbi-

1) St. A. 66, lk. 138 ja 139, nr. 12583.
2) Arwatawasti polnud selleks ka mitte meile tuntud Jaapani saadiku Wittelt saadud informatsioon, mis esile kerkis weebruaris (vt. lk. 298).
3) GP XVI, lk. 312 ja 313, nr. 4808.
4) " XVI, " 314, nr. 4809.
5) " XVI, " 322, " 4815

wiija.

Hajaši arwates oli Jaapan isegi sõjaks walmis, kui loota wõidi Inglismaa tegelikku abi ja Saksamaa häätahtlikku erapoolstust. Hajaši arwas kui Bekardstein talle kinnitas, et Wene ja Saksamaa wahel pole mingisugust salalepingut Korea asjus, et kui see ode poleks nüüdaua Tokios püsinud, siis Jaapan juba ammugi oleks Wenemaa wastu energilisemalt esinenud.[1] Tähendab, Jaapan oli kartnud sama riikide rühmitust, kes oli interweneerinud 1895. a. Nüüd muutus ta jälle aktiiwsemaks.

Jaapan oli ka see, kes esimeseks põhjuseks oli Hiina abipalweile riike juures. Inglismaale mõjuti ümu seas sellega, et Sto andis mõista, et kui Jaapan üksi jäetakse, siis ta on sunnitud kuidagi wiisi Wenemaaga koksu leppima.[2] Muide, ka Sto oli oma polütilist suunda muutnud kui uskuda Hajašit, kes ütles Hatzfeldtile 4. märtsil, et Wene-Saksa lepingu legendi kõrwaldamine Korea suhtes olewat ka Stot Wene kalduwusist eemale tõmbanud. Sellepärast mõne nädala sest Tokios olewat Wene ettepanek Korea neutraliseerimise suhtes tagasi lükatud, sest arwatud ka, et see pole „bona fide" tehtud. Tokios olewat üldine waade, et sõda Wenemaaga warem wõi hiljem mõõdapääsmatu on ja olewat palju mõjuwaid polütikuid, ka tema, kes esindawad waadet, et moment olewat tulnud, et sõda wõimalikult ruttu lahti lüüa. Jaapani kindralid arwawat aga siiski, et Wene maaväge

1) GP XVI, lk. 324, nr. 4817.
2) " XVI, " 335, " 4825.

ei saavat lähema kahe aasta jooksul liiua. Ka merewäe suhtes olewat kahtlusi, sest ei teatawat kas Prantsusmaa jääb erapooletuks või tuleb Wenemaale appi, millepärast Jaapani walitsus tahtwat teha lütu mõne suurwõimuga. Ses suhtes olewat ta (Hajaši) teinud mineval laupäewal wastava katse Inglise wälisministeeriumis.[1] Mile nägime niiud Jaapani polütilist ~~tausta~~, millel asenes ta polütika Mandžuuria lepingu wastu wõitlemisel. Asi ei olnud sõjaks weel küps[2].

Kui Wenemaa Hüna modifikatsioonipalwele wastu tuli (vt. lk. 302), siis jäi Jaapani seisund endiselt rahuldamatuks ja Jaapan kutsus Inglismaad jälle üles ühinema temaga ja Hüna walitsusele saletama, et ta alla ei kirjutaks parandatud konventsiooni. Ka seekord Inglismaa ühines Jaapani ettepanekuga[3]. Ka Saksamaal esines Jaapani saadik samuti, aga siin sai ta äraütlemise.[4]

Üldine tulemus sellest wõitlusest Wenemaaga on meile teada. Nägime eelnewast, et Jaapan oli kogu selle aksiooni hing.

Inglismaa polütika. Ka Inglismaa, wana põline Wenemaa oraenlane, tundis rahutust kui jutud Mand-

1) GP XVI, lk. 337 ja 338, nr. 4826.

2) Ainult juhul kui Wenemaa oleks haaranud korea järele, oleks Jaapan isegi ilma abita wõitlusse astunud ja sõltumatult sellest kas Prantsusmaa ja Saksamaa oleks jäänud erapooletuks wõi mitte (BD II, 1; lk. 67, nr. 54).

3) GP XVI, lk. 346, nr. 4833.

4) " XVI, " 347, " 4834.

žuuria lepingust lükwele läksid. Kindlasti hakkasid jälle Lancashire puuwillatöösturid näuweerima ja tegid ka Devonshire hertsogi rahutuks (vrd. lk. 120).

9. jaanuaril sai Eckardstein Devonshire hertsoginnalt kirja, kus muu seas teda kutsuti külla kuu keskpaiku, sest hertsog tahtwat temaga tuuziwate poliitiliste küsimuste üle rääkida; ka Chamberlain olewat seal [1]). Nii siis oli kordumas 1898. a. kewadine lugu. Wene king pigistas Inglismaa jalga ja jälle waadati ümber abi järele.

13.–17. jaanuarini 1901. a. toimusidki Devonshire hertsogi, Chamberlaini ja Eckardsteini wahel kõnelused. 16. jaanuari kõnelusel wormulusisid mõlemad ministrid oma waateid; nad leidsid, et „splendid isolation'i" aeg olewat möödunud, Inglismaa tahtwat kõiki lahtisi küsimusi, kõige enne muidugi Marokko ja Ida-Aasia omi ühe wõi teise rahwastegrupiga ühiselt lahendada, kabinetis olewat hääli kuulda, kes soowiwat Inglismaa lähenemist kaksikliidule; nemad aga kuuluwat nende hulka, kes soowiwat liitumist Saksamaaga ehk kolmikliiduga. Kui selguks, et liitumine Saksamaaga pole wõimalik, siis oleks ka nemad valmis kaksikliiduga kaasa minema tähelepanemata isegi naskeid ohwreid, näiteks Marokkos, Pärsias wõi Hiinas jne. 18. jaanuaril sai Eckardstein Hatzfeldtiga kokku, keda ta informeeris asjakäigust; Hatz-

[1]) Eckardstein II, lk. 235.

feldt olnud röömus ja pidanud tarvilikuks Holsteinile vastavat telegrammi saata, kus kohtamine pidi aga juhuslikuks maskeeritama, selletöttu Devonshire hertsog mängust välja jäetama ja ainult Chamberlaini väljendusi mainitama, et Holstein kahtlewaks ei saaks. Eckardstein koostaski telegrammi, siis aga Hatzfeldt pidas paremaks selle telegrammi saatmist kantslerile ja koostas Holsteini psüühile vastawa eratelegrammi.[1] Telegrammid kandsid 18. jaanuari daatumit. Esialgu ei olnud aga liidukoneluste jaoks sobiwat aega, sest kuninganna Wiktooria surm tuli vahele[2] 22. jaanuaril[3].

Muudest Inglismaa aktsioonest Mandžuuria küsimuse puhul teame, et 22. jaanuaril 1901. a. tegi välisminister Peterburgi saadikule ülesandeks järele pärida Mandžuuria lepingu suhtes Lamsdorfilt.[4] 6. weebruaril Lamsdorfil oli kõnelus saadikuga. Lamsdorf toonitas, et kuulujutud konwentsioonist wõi kestwast lepingust, inis annaks nusi õigusi ja pratektoraadi Wenemaale Mandžuurias, olewat alusetud, mille põhjuseks wist modus vivendi pärast peetud labiräägimised[5]. Esialgu oleks asi wahest enamwähem soiku jäänud. Aga Jaapan oli ergutajaks ja Inglismaa liitus teatawasti Jaapaniga tema Wenemaa wastaste aspiratsioonide toetami-

1) Eckardstein II lk. 236 ja 237.
2) " II, " 238, 239 ja 240.
3) " II, " 255.
4) St. A. 66, lk. 141, nr. 12587.
5) " " 66, " 142, " 12589.

seks, sest Inglise valitsus leidis, et pakkumise tagasilükkamine rasked konsekventsid oleks tovnud. See oleks lükkanud Tokio kabineti kahtlematult igaveseks Wenemaa kaissu ja Wenemaa ülivõimu tõttu oleks kujunenud Hiinas olund, mis iga teiste Euroopa riike pretensiooni mingisuguseks mõjuks Põhja-Hiinas wäljawaateta jätaks. Selleptrast asus Inglismaa Saksamaa sondeerimisele[1] ja 12. weebruaril 1901. a. saigi Inglismaa rahuldawa wastuse Saksamaalt. Lansdowne tähendas sel puhul, et Saksamaa valitsus, selleläbi, et ta üldse Inglismaa kaudu esitatud Jaapani algatusega nõustus, on peäastnud kriitilise situatsiooni.[2]

Selletõttu esinesidki Jaapan ja Inglismaa meile tuttawate esitisiga Hiinamaale, kusjuures Inglismaa esitis wähe nõrgem oli Jaapani omast, aga tugevam Saksamaa omast.

Hiljem sondeeris Inglismaa weelgi Saksamaad, et kas ta ei ühineks otsustawama seisuudiga Wenemaa suhtes, aga Saksamaa wastas, et ta ei wõi kaugemale minna, aga et kui asi äärmuseni läheks, siis ta oleks heatahtlikult erapooletu[3]. Inglismaa oleks ehk ka weelgi energilisemalt esinenud, aga nagu kahetsewalt alamriigisekretär tähendas, pidi Inglis-

---

1) gP XVI, lk. 312 ja 313, nr. 4808. Lansdowne tahtis toetuda küll Jangtse lepingule, aga Saksamaa lükkas selle katse tagasi (Franke, lk. 169).
2) gP XVI, lk. 319, nr. 4813.
3) " XVI, " 326 ja 327, nr. 4819.

maa 200000 meest Buurisõja tõttu Afrikas pidama[1]. Ja see oli tugew põhjus, et igasuguseid sõjahimusid waos hoida.

Inglismaale oli raskeks küsimuseks ka weel Jaapani lüdu pakkumise küsimus (vt. lk. 308) ja Hatzfeldt teatab 8. märtsil 1901. a., et wiimane ministrite nõukogu on tundide wiisi arutanud Hiina küsimusi, aga pole kindlale otsusele jõudnud; raskuspunkti moodustanud küsimus, kas ja kuipalju Jaapani soowele wastu tulla. 7. märtsil nii Lansdowne kui alamriigisekretär sondeerinud Hatzfeldti; sest Saksamaa seisund oli wäga tähtis eelne ea otsustamisel. Näiteks küsiti, et kas Saksamaa kalduks Wene-Jaapani konflikti puhul ühes Inglismaaga Pariisis deklareerima, et mõlemad Euroopa rahu huwes sõja lokaliseerimist Kauge-Idas soowiwad ja ise neutraalsed on. Hatzfeldt ei saanud muidugi midagi kindlat wastata,[2] sest polnud instruktsioone. Eelnew näitab meile ka, et Inglismaal midagi polnud Wene-Jaapani sõja wastu.

14. märtsil esines Lascelles uue Inglismaa sondeerimisega. Taheti teada saada Saksamaa ülalpidamist tüli puhul Inglismaa ja Jaapani ning teiseltpoolt Wenemaa wahel ja ka seda, mida Saksamaa mõistab mõiste all „heatahtlik erapooletus.[3]

---

1) GP XVI, lk. 328, nr. 4820.
2) " XVI, " 341 ja 342, nr. 4829.
3) Saksa riigisekretäri kohustetäitja Mühlberg seletas, et see tähendab korrektset neutraliteeti; mis ühte ega teist poolt ei soodusta. Sellega jäänud Lascelles naeratades rahule (GP XVI, lk. 345, nr. 4832).

See sandeerimine midagi täiendawat Inglismaale ei annud, sest Saksamaa oma polütilist seisundit ei muutnud.

Kui Jaapan esines 19. märtsil teise aktsioonil algatusega, siis Inglismaa lütus jällegi ses suhtes temaga ja teatawasti kutsusid Hünat üles mitte alla kirjutama (vt. lk. 308). Hünlased muidugi olid nüüelda „kahe tule wahel." Ei juletud Wenemaale ära ütelda. 22. märtsil 1901. a. Hüna saadik Londonis palus keiserliku edikti põhjal abi Wenemaa wastu, tähendades, et Wenemaa enam kui kunagi enne peale suruwat lepingu allakirjutamiseks ja ähwardawat wägiwallaga. Taheti, et Inglismaa Peterburgis allakirjutamise tähtaega pikendaks ja tegelikult abi annaks Hünale hada juhul. Lansdowne aga vastas saadikule, et aktsioonil tähtaja pikendamiseks polevat mõtet. Hünamaa tehku nii nagu soowitatud ja tõrkugu allakirjutamast. 1) Lõpuks Inglismaa awaldas teatawasti Hünamaale nõusolekut kawatsuses lepingut rüke rühisele arutlusele anda (~~vt. lk. 304~~). Wenemaa, teatawasti sellepärast ja Hünamaa loobumise tõttu allakirjutamisest, loobus lepingu sõlmimisest (vt. lk. 304).

Saksamaa polütika. Saksamaad kuulujutud lepingust ei rüwanud, sest see asi puutus waewalt temasse. Saksamaal oldi nimelt arwamisel, et Jangtse leping ei käi Mandžuurra kohta (vt. lk. 332).

1) GP XVI, lk. 347 ja 348, nr. 4835.

16. jaanuaril saadik Radolin andis Lamsdorfile teada ülesandekohaselt, et Saksa poliitikat ei juhi mitte nusile roopaile lepingud Mandžuurias; ei puudutawat Saksa huwe, kas Wenemaa Mandžuuriat kestwalt wõi ajutiselt wallata wõi seal protektoraati sisse seada tahab.[1] Niisugune oli Saksamaa poliitika küsimuse alul. Aga 7. weebruaril tehtud Inglismaa sondeerimine tööb Saksamaa siiski osaliselt nusile roopaile. Nagu teame taheti Saksamaad kaasa tulema deklaratsiooniks Hiinale. Saksamaa oli surmitud oma poliitikat määritlema.

Holstein wormuluris kaks päewa hiljem, s. o. 9. weebruaril Saksamaa poliitikat järgmiselt: „Meie tahame maailma rahu säilitamist, sest et meie ise tahaks rahus elada. Kui see soow ei täituks, siis kawatseme jääda erapooletuks, meie ei wõi aga muidugi ette näha, missuguse ulatuse ja arengu kord alganud konflikt wõtab ja missugused ülesanded selletõttu meile asetab mure maailma tasakaalu säilitamise eest maakeral."[2] 11. weebruaril on Saksamaa wastus walmis ja Hatzfeldtile tehti ülesandeks wastata Lansdownele, et Saksamaal pole midagi selle wastu, et teatada nii Jaapani kui Hiina walitsusile, wiimasele nii kohaliku saadiku kui ka Mummi läbi, et Hiina walitsus peaks, enne kui ta omi kohustisi riike suhtes üle näha wõib ja enne kui nende kohustiste täitmine on kindlustatud, hoidumma üksiklepinguist territoriaalse wõi finants-

1) GP XVI, lk. 312 märkus.*
2) " XVI, " 315, nr. 4810.

tähendusega.[1] See oli asja ametlik külg. Edasi toonitas Bülow telegrammis, et see seletus wõib ainult lohtsa arwamiswäljenduse iseloomu kanda. Praegu ei olewat küllaldaselt tähtsaid Saksa huwe ja weel wähem lepingukohustisi Inglismaa wastu, mis Saksamaa osawõtmist sõjalisest aktsioonist Wenemaa wastu õigustaks. Bülow kordab ka telegrammis Holsteini wäljendust. Lisab aga juurde weel teise vormi juhuks kui Inglise walitsus seda eelistaks. See oli järgmine: „Meie soowime maailma rahu säilimist, sest et meie ise rahus elada tahaks, juhul kui see soow ei täituks, kui Inglismaa sõtta sattuks kolmanda võimuga, jääme meie Inglismaa wastu neutraalseks"[2]. See oli Lansdownele wastamiseks määratud Saksamaa poliitiline „usutunnistus."

Hatzfeldt andis selle wastuse edasi 12. weebruaril. Sõjasse puutuwat osa Hatzfeldt ei awaldanud, kuna see ei paistnud sel momendil aktuaalne olewat Lansdowne wäljenduste järele otsustades. Hatzfeldt märkis juurde, et Saksa walitsuse seisundit demarši suhtes ei tulewat wõtta Saksa poliitika muutuse tunnusena Wenemaa suhtes[3]. S. o. Saksamaa ei tahtnud tunnustada, et ta osalt wanult roopailt oli maha säitnud.

17. weebruaril tehti Mummile ülesandeks hiinlasile uspooltoodud seletus ära anda[4]. Samal päewal tuli aga Bülowil juba suhet Wenemaaga selgitada, sest Osten-Sacken ütles, et Giers oli teatanud Pekingist, et Lihung-

1) GP XVI, lk. 317 ja 318, nr. 4812.
2) " XVI, " 318, nr. 4812.
3) " XVI, " 319 ja 320, nr. 4813.
4) " XVI, " 325, nr. 4816.

cang talle teatanud, et Saksamaa ühes Jaapani ja Inglismaaga tahtwat hiinlasi takistada Wenemaale teatud kontsessioone tegemast. Bülow wastas, et endast mõiste tawalt kõike ülal hoiab, mis Saksamaa Wenemaale Mandžuuria suhtes seletanud. Mandžuuria olewat Saksamaale sama ükskõikne nagu waremgi. Nõud tegi aga Bülow reserwatsiooni, mis eelnewat suurel määral nõrgestas. Ta ütles, et niikaua kui Hiina küllaldasi tagatisi ei anna rahutinginuste täitmiseks, olewat Saksamaal kuwi, et Hiina oma riigiwarandust ei wähendaks [1]. Eelnew näitab siiski, et Saksamaa oli oma poliitikat muutnud Wenemaa suhtes ja 1. märtsil konstateerib Holstein seda selgelt, öeldes, et Saksamaa oma Pekingi deklaratsiooniga on asunud esimest korda Wenemaa wastasele poolele [2].

Saksamaa tähtsus Mandžuuria lepiügu konfliktis ilmneb ka selles, et ta suurendas Wenemaa wastast fronti ka teiste juurdetõmbamisega.

On teada nimelt, et ta Inglise soowil ka Wiini ja Rooma kabinetid kaasa tõmbas liituma Inglise-Jaapani-Saksa-demaršiga. [3] Ka Jaapani seisundit kõwendas Saksamaa seisund suurel määral. Hatzfeldt näiteks sai mulje 4. märtsil jutuajamisest Hajošiga, et teadmine Saksamaa neutraalsest seisundist Jaapanlasile sõja puhul küllaldane on, eeldusega, et Inglismaa mõnewõrra Jaapani soowele wastu tu-

1) GP XVI, lk. 325, nr. 4818.
2) " XVI, " 330, " 4821.
3) Ka ühendriigid esinesid nõrdiga Hiina walitsusele, kus tun-

leb[1]. Saksamaa ei tahtnud aga Wenemaast kaugele ecmalduda ega enam wastaspoolele järeleanderd teha. Seda näeme teise Jaapani-Inglise demarši puhul 20. märtsil. Kui Inglise saadik ses suhtes Saksamaad sondeeris (soowiti, et Saksamaa awaldaks, et ta jääb endisele arwamisele), siis Saksa riigisekretär wastas, et Saksamaa peab seda kahjulikuks, peale seda kui Saksamaa on oliina walitsusele juba nõu andnud pöörduda oma soowega jhudude kontserdi poole[2]. Samal wiisil wastas Saksamaa ka Jaapani sondeerimisele[3].

Siit nähtub huwitawalt, et Saksamaa nähtawasti enne 20. märtsi oli esinenud nõuandega asja kontserdi lahendada anda (vrd. lk. 304); nii et wõib olla Saksamaa oli koguni selle uue mõtte algataja, mis põrmugi ei sobinud Wenemaale, kes muidu ju oleks selle mõtte teostamisel kaasa aidanud.

Osten-Sacken tähendas 22. märtsil, et Wenemaal ei ole Saksamaa Pekingi demaršist hästi aru saadud, sest see pole mitte täielikult kooskõlas lubadusiga, mis tehtud Mandžuuria suhtes. Saksamaa wabandas sellega, et Wenemaa wiimasel ajal korduwalt on asetanud Saksa walitsuse sündinud fakte ette, nii et Saksa poliitika pole saanud õigel ajal orienteeruda Wene sihtes.

---

giwalt nõu andsid mitte ünsiku riigiga lepperd teha, mis sisaldaks territoriumi loowutamist või finantskohustisi (GP XVI, lk. 323 märkus*).

1) GP XVI, lk. 340, nr. 4827, vrd. ka eelmist.
2) " XVI, " 346 märkus*.
3) " XVI, " 347, nr. 4834.

Nii olewat olnud Mandžuurwa lepinguga ja Tientsini kontsessiooniga [1]. Arusaadaw, et see wabandus kuigi ta õige oli, ei võinud kaotada pahameelt (vt. lk. 305) Wenemaal, mis oligi õieti kogu tulemuseks Saksamaale sellest loost, aga negatiiwses mõttes. Juure ei saanud aga Saksamaa midagi. Ainus positiiwne tulemus oli, et ta suutis status quo't hoida, s. o., et Hiinamaa ei saanud oma warasid ära pillata, mis oleks kahjutasud küsimuse märgi alla asetanud. Aga see oligi Saksamaale tähtis; näiteks telegrafeeris ju Richthofen Hatzfeldtile 17. weebruaril 1901. a., et kulutatud summade tagasisaamine olewat kogu Hiina küsimuse tähtsaim külg sel silmapilgul. [2] Siin tuleb weel silmas pidada seda, et Saksamaal poleks midagi selle wastu olnud, kui oleks tekkinud Kauge-Idas sõda, kus teised peale tema end weristanud oleks. Ametlikult muidugi seda ei näidatud, aga see poliitika imbus siiski läbi, muu seas impulsiiwse Wilhelm II kaudu. Näiteks teatab Lascelles Lansdownele, et 9. aprillil olnud tal ametlik audients keisri juures; keiser kritiseerinud Inglise walitsuse tegewust terawasti ja oma hariliku liialdusega nimetanud teda „esilollpeade" selltskonnaks (a set of „unmitigated noodles") ning ütelnud, et teda kurwastawat, et Inglise walitsus juhust ei kasutanud Mandžuurwa küsimuse puhul, et Inglismaa seisundot maksuwusele tõsta. [3]

---

1) GP XVI, lk. 348, nr. 4836.
2) " XVI, " 379, " 4864.
3) BD II, 1; lk. 82 ja 83, vt. ka täiendus III käite lõpus ja I, 2, lk. 535.

Lõplikud läbirääkimised Hiinaga.

Sissejuhatavi osa ja trahwiküsimus. Riike nõuded Hiina suhtes olid kolme liiki: trahwid, kahjutasu, garantiid wõõraste isiklikuks julgeolekuks ja sõjakontributsiooniks [1]. 28. detsembril 1900. a. teatas Hatzfeldt, et Tatowi teate järele Pekingis eeltulewate läbirääkimiste suhtes polnud riike esindajate wahel weel mingisugust kokkulepet saawutatud [2]. Järgmisel päeval arwas Bülow riikide rühmituste wõimaliku kujunemise suhtes läbirääkimisil, et oenine rühmitus laskwat aimata, et Wenemaa, Prantsusmaa, Ameerika ja Jaapan ses küsimuses koos Inglismaa ja kolmiklidu wastu saawat minema. [3] Oli ette näha, et pealäbirääkimised hakkawad kollektiiwnoodi 6.-da artikli ümber, mis käsitas kahjutasu küsimust (vt. lk. 269) ja 11.-da artikli ümber, mis käsitas kaubalepingute parandusi ja muid kommertssuhteid (vt. lk. 270), kuna muid artikleid wõis Hiinamaa kohe täita.

Alul tuli trahwide küsimus päewakorda. 5. weebruaril nõudsid riike saadikud 12. kõrgema Hiina ametniku karistamist bokserite soodustamise pärast. Mäne diskussiooni järele andsid Hiina wolinikud 17. weebruaril üle keiserliku edikti 13. weebruarist, millega kõwendati seniseid trahwe [4]. ~~Wahepeal oli olnud ka saadikute istang sõjakahjude küsimuses, millest teatas Mumm 16. weebruaril; seal oli otsustatud ses suhtes walitsusilt instruktsioone küsida [5].~~

1) GP XVI, lk. 359, nr. 4843.
2) " XVI, " 359, " 4844.
3) " XVI, " 360 ja 361, nr. 4845.
4) GK 1901, " 308.
~~5) GP XVI, " 378, nr. 4863.~~

Trahwiküsimus jõudis lõpustaadiumile enam wähem 21. weebruaril, siis ilmus keiserlik edikt, mis sanktsioneeris kõik saadikuilt nõutud trahwid.[1] Selletõttu 21. weebruaril Waldersee teatab, et lükkab esialgu edasi kawatsetud offensiiwi,[2] mis ta oli kawatsenud märtsi alul ette wõtta[3] sihiga, et rohkem elu diplomaatele sisse ajada, üldse et mõlemaid pooli ergutada. Eriti märgib Waldersee ära Inglise saadikut Satowi, kes olewat kõige pikalisem.[4] Trahwiküsimuses edaspidi aga hakkasid pehmemad tuuled puhuma. Mummi telegrammist 22. märtsist näktub, et ühel kaalel otsustati surmanuhtluste arvu 10-lt 4-ni wähendada. Wäljasaatmised ja degraderimised jäeti aga alale.[5]

Kahjutasu küsimus. Wahepeal oli olnud ka saadikute istang sõjakahjude küsimuses, millest teatas Mumm 16. weebruaril, seal oli otsustatud ses suhtes walitsusilt instruktsioone küsida[6]. Järgnenud läbirääkimisis oli ilmne äärmine pikalisus. Nii kaebas Waldersee 23. märtsi telegrammis, et kui läbirääkimised nii pikkamisi nagu praegu, ka tulewikus edasi lüguwad, siis minewat kuude kaupa aega, eriti kui saadikud ka wäletähtsais asjus instruktsioone muretsemise ettekäändel saawat edasilükkamisi nädalate kaupa. Hiina wolinikel polewat süüdi.[7] 4. aprillil ütles Inglise saadik ise, et rahuläbirääkimised olewat toppama jäänud, kuna

1) GP XVI, lk. 384, märkus xx vrd. ka gk 1901, lk. 308 jj.
2) " XVI, " 384 ja 385, nr. 4870.
3) " XVI, " 381, nr. 4867.
4) Waldersee, III, lk. 95 ja 98.
5) GP XVI, lk. 391 märkus*.
6) " XVI, " 378, nr. 4863.
7) " XVI, " 392, " 4881.

Inglise valitsus ei andwat teada nõutawat kahjutasu summat ja ka instrueeritud saadikud ei tegewat seda.[1] Lansdowne arwas aprilli keskpaiku, et otstarbekohaseim oleks kõigi riike nõuete totaalsummat täpselt määrata ja siis seda hiinlasile esitada.[2] Asi wõtabki pöörde selles suunas. Mumm teatab juba 24. aprillil, et totaalsumma on ümmarguselt 65. miljonit naelsterlingit, mille muretsemiseks Inglise waate järele oleks tarwilik 85.-miljoniline laen. Finantskomisjoni istangul Hiina finantseksperdid awaldasid arwamist näitena võetud 450. miljoni taeli suuruse summa hankimise suhtes: kõik leidsid, et ilma laenuta mingisugust summat puhtas rahas tasuda olewat võimata, panid ette laenukindlustusena meretollide 5.%-st tõstmist, džunkede tolle ja soolamonopoli[3]. 1. mail tehti Mummile sülesandeks kollegide juures mõjuda, et lõpuks üldsumma kindlaks määrataks ja Hiinale teada antaks.[4] Samal päewal oli finantskomisjonis arwanne ette kantud, kus kogusumma määrati ca 450. miljoni taelile.[5] Mummi ettepanekul otsustatigi Hiina volinikele 450.-miljoniline umbkaudne summa esitada. Seisundi wõtmiseks, kuidas nad arwaks seda tasuda.[6] 11. mail saabus noot, millega Hiina volinikud 450.-miljonilise summa wastu wõtsid ja panid ette tasumiswiisi: 15 miljonit aastas, millest 10 miljonit saadakse soolamonopolist, 3 - džunketollist ja 2 likiinist. Ühtlasi paluti kogu summa redutseerimist ja lubada meretolle

1) gP XVI, lk. 401, nr. 4891.
2) " XVI, " 411, " 4902.
3) " XVI, " 415, " 4905.
4) " XVI, " 418 märkus ××
5) " XVI, " 418 " ×.
6) " XVI, " 418, nr. 4909.

kolmandiku võrra tosta.[1] 27. mail andis Hiina keiser edikti välja, milles kohustus pühalikult maksma 450 miljonit taeli rühes protsentega; et ediktis oli aga protsendimäär 3 1/3 tähendatud, siis protesteeris selle vastu Mumm. Selle tõttu 29. mai noodiga Hiina volinikud andsid edasi dojeenile Hiina keisri 28. mai edikti, kus vigane protsendimäär oli õiendatud 4%-na.[2]

19. juunil polnud aga küsimus märgatavalt kaugemale enam jõudnud. Satow teatas, et Inglise valitsus ei võtvat meretollide kõrgendust 5%-lt 10%-ni vastu.[3] See oli järsuks takistuseks, sest Inglismaa oli alul nõus olnud tolle-kõrgendamisega.[4] See Inglismaa palutika on arusaadaw, sest teatawasti Inglismaa kaubandus oli Hiinas esimesel kohal ja kui nüüd tolle oleks kõrgendatud, siis oleks see sündinud suurelt osalt Inglise kaubandusringkonde arvel ja faktiliselt oleks välja kujunenud, et kahjutasusummast oleks pidanud suure osa inglased maksma.

Küsimus kõikus läbirääkimisil veel ligikaudu kuu aega. 26. juulil lõpuks telegrafeeritakse Bülowile, et on jõutud Pekingis ühehäälsele otsusele, mis kõigi valitsuste poolt hääks küdeti ja lõpuprotokolli paigutatakse. Otsuse järele pidid sõjaväla korraldamisel arvesse tulema: a) meretollid, mis 5%-ni kõrgendatakse b) džunketollid ja c) soolamaks. Amortisatsioon pidi sündima

1) gP XVI, lk. 424, nr. 4916.
2) " XVI, " 432, märkus*, nr. 4926.
3) " XVI " 433, nr. 4927.
4) " XVI, " 434, " 4928.

umbes 40. a. joonsul.[1]

Aga finantskomisjoni lõpuredaktsioone redaktsioonega ei nõustunud ainult Satow. 11. augustil alles jõuti niikaugele, et peaerinewuskusimusena jäi rahvuswahelise tollikorgendamise komisjoni küsimus, millega Satow oma uusima instruktsioani põhjal ei wõinud nõustuda[2]. Satow tegi ettepaneku, et ilma komisjoni nimetamata seletada, et muutmine („Umwandlung") wõetakse wõimalikult küresti ette. Riike esindajad nõustusid sellega tingimusel, et selle järele Inglise walitsuselt edaspidiseid kahtlusi lõpuprotokolli suhtes ei esitata. Järd sellega ainult mõned wähemad differentsid[3]. Aga juba 16. augustil wõidi telegrafeerida, et Satow on loobunud wiimaseist reserwatsioonest; lõpuprotokolli onastus olewat parafeeritud ja esitatawat Hiina volinikele.[4] Weel mõni päew ja 20. augustil awaldati protokoll saatkonde poolt[5] ja 7. septembril oli selle allakirjutamine.[6] Nägime, et küsimust wenitati täesti kuude kaupa, nagu Waldersee juba teatawasti alul oli ennustanud. Ja süüdlane oli olnud peamiselt Inglismaa.

20. VIII awald. 7. IX

Lõpuprotokoll. Lõpuprotokolli tekst sarnaneb suurelt osalt 22. detsembri kollektiiwnoodi omale. Eriti muudetud on muidugi kuues artikkel, mille ümber läbirääkimised peamiselt did liikunud (vt. lk. 269). Lõpuprotokolli tekst oli järgmine (lühendatult):

1) GP XVI, lk. 437, nr. 4930.
2) " XVI, " 444, " 4938.
3) " XVI, " 445, " 4939.
4) " XVI, " 446, " 4941.
5) Gk 1901, lk. 313.
6) Murray, " 278.

1. a) 9. juuni keisri ediktiga saadeti prints Čün kui erisaadik Saksamaale kahetsuse awaldamiseks parun Ketteleri tapmise puhul. Prints Čün reisis ära 12. juulil.

1. b) Hünamaa korraldab mälestussamba püstitamise kohale, kus parun Ketteler tapeti. Ehitus algas 25. juunil.

2. a) Keisri ediktid 13. ja 21. weebruarist panid järgmised trahwid järgmisile isikuile: printsid Tuan ja Lan saadetakse Turkestani eluaegsesse wangistusse; prints Čuang, Jingnien ja Čaošučiao mõistetakse enesetapmisele; Jühsien, Čiuhsiu ja Hsüčengju mõistetakse surma; pealesurmalikule degradatsioonile mõistetakse Kaŭngji, Hsütung ja Lipingheng.

Keisri edikt 13. weebruarist rehabiliteerib Hsüjuŭngji, Lišani, Hsüčingčengi, Lienjuani ja Juančangi, kes eelmisel aastal olid hukkamõistetud, sest et olid protesteerinud rahwuswahelise õiguse murdmise pärast. Teised ediktid kõrwaldasid kohalt Tungfuhsiangji ja karistasid provintsiaal-ametnikke – süüdlasi.

2. b) 19. augusti edikt lükkab edasi 5. a.-ks kõik awalikud eksamid linnades, kus wälismaalasi halwasti koheldi.

3. Jaapani saatkonna kantsleri Yugijama tapmise kahetsuseks 18. juuni ediktiga määrati Natung spetsiaalsaadikuks, et Jaapanile kahetsust wäljendada Hünamaa nimel.

4. Hünamaa paigutab kahetsusmälestussambad teotatud wälismaalaste surnuaedusse ja maksab selle kuludeks 15000 taeli.

5. 25. augusti edikt keelas sõjawarustise impordi 2.-ks

aastaks. Tarbekorral antakse wälja uued ediktid uute 2.-aastaste perioodide jaoks.

6. 29. mai ediktiga keiser nõustus kahjutasu maksmisega 450. miljoni taeli ulatuses, 4%-ga. Amortisatsioon algab 1. jaanuarist 1902. a. ja lõpeb 1940. a. lõpul.

Kindlustuseks on: a) meretollide ülejäägid ja summad, mis saadakse tollide tõstmisest 5%-le, b) tulud kodumaa tollidest („native customs"), mida walitsewad avatud sadamais keiserlikud meretolliwõimud ja c) tulud soolamaksust.

Peiho ja Whangpu jõgede sänge parandatakse Hiina kapitali osawõtul.

7. Määrab ära saatkonde linnaosa, mis on saatkonde absoluutse kontrolli all. Hiinlasil pole õigust seal asuda. Seal wõib pidada kestwalt kaitsewäge.

8. Hiina lõhub Taku fordid ja teised, mis takistawad sidet Pekingi ja muu vahel.

9. Hiinamaa andis õiguse rükele protokollis, mis lisatud 16. jaanuari kirjale, okupeerida punkte waba sidemepidamise otstarbel pealinna ja mere wahel. 1)

10. Hiina nõustus üles lüüa ja kuulutada kahe aasta jooksul järgmisi edikte:

a) 1. weebruari edikt, mis keelab surmanuhtlusega wälismaalaste-wastaste ühingute liikmeks olemise.

b) 13. ja 21. weebruari, 29. aprilli ja 19. augusti ediktid, mis loetlewad karistusi (vt. eespool).

c) 19. augusti edikt, mis keelas eksameid (vt. eespool).

d) 1. weebruari edikt, mis deklareerib, et kõik korra eest

1) Loetletute hulgas olid tähtsamad: Tientsin, Jangtsun, Tangku, Tangšan ja Šanhaikuan.

wastutawad wõimud wallandatakse juhul, kui tekkiwad uued wälismaalaste ja lepingute wastased rahutused, mida kohe maha ei suruta ja süüdlasi ei karistata, wõimaluseta enam edaspidi ametlikke kohti ja auameteid pidada.

11. Hiina nõustub läbi rääkima kaubandus- ja meresõidulepingute parandusteja muude kommertssuhteisse puutuvate asjaolude suhtes, nende kergendamise mõttes[1]

12. 24. juuli ediktiga muudeti Tsungli-Jamen välisministeriumiks, suurema osatähtsusega kui kuuel muul riigiministeriumil. On tehtud ka leping, mis puutub õuetseremoniaali muutmisse välismaiste saadikute wastuvõtmisel.

Et Hiinamaa riike rahulduseks on 22. detsembri noodi üksiktingimused täitnud, siis on riigid nõustunud 1900. a. suwe rahutuste tõttu tekkimed olukorrale lõppu tegema. Sellepärast wälismaised wolinikud on wolitatud deklareerima, et peale saatkonde valvewägede, mis märgitud artikkel 7-as, rahwuswahelised wäed täielikult ewakueeriwad Pekingi 17. septembril 1901. a. ja peale kohtade, mis märgitud artikkel 9-as, tõmmatakse tagasi Čili prowintsist 22. septembril.

Protokollile kirjutasid alla 11. riigi esindajad.[2]

Sellega oli boksrite kriis lõpetatud nii de facto kui ka de jure.

Teatawasti oli 6-as artiklis määratud kahjutasu summa üldine. See tuli riike-wahelisele jagamisele. Ses suh-

1) Järgnek osa, mis käsitab Peiho ja Whangpu jõgede korraldustöid.
2) Murray, lk. 278 jj.

tes koostati 14. juunil 1902. a. protokoll, mis kandis 11. riigi esindaja allkirju ja eisaldas summa jaotise, mis oli järgmine[1]:

Riigid	Summa taelides	Summa protsentides üldsummast
Wenemaa	130,371,120	28,97136
Saksamaa	90,070,515	20,01567
Prantsusmaa	70,878,240	15,75072
Inglismaa	50,620,545	11,24901
Jaapan	34,793,100	7,73180
Ühendriigid	32,939,055	7,31979
Itaalia	26,617,005	5,91489
Rahvuswahdised nõuded ja muudriigid . .	13,710,420	3,04676
Kokku	450,000,000	100

Ülalolew tabel annab meile ühtlasi ka näitliku enam-wähem täpse ülewaate riike ssa suhtes teises Hiina krüsis, kusjuures nähtub, et Wenemaa tegew oli suurimal määral, kuigi Saksamaa näis seda olewat Ketteleri tapmise, ülemjuhi ameti ja lõunapoolsema tegewuswälja tõttu, mis tsentrumile – Pekingile – lähemal, kuna Wenemaa peategewuswäljaks oli Mandžuuria.

ja riigi osa.

1) Murray, lk. 311.

Bokserite mässu polütilised järelküsimused.

Šanghai ewakueerimise küsimus.

Küsimuse alused. See küsimus on öieti riike wõitluse jatkumine (vt. Jangtse leping, lk. 251 jj) Jangtse ala pärast, milles peategelased on Saksamaa ja Inglismaa. Saksamaa püüab nagu ta seda Jangtse lepingugagi püüdisteha, status quo't säilitada, aga Inglismaa püüab oma mõju laiendada.

Sõjawägi oli wiidud teatawasti Jangtse alale rahutuste pärast, aga ka üksteise usaldamatuse pärast. Ja nende äratoomine on jälle usaldamatusega seotud, kugi ei taha enne teisi ära tulla ja tulewad lõpuks korraga.

1900. a. koondasid riigid Šanghaisse nii mere-kui maawäge. 1. augustil 1900. a. oli näiteks Prantsuse wäliministril informatsioon, et kaks Prantsuse sõjalaewa Jangtse läheduses Šanghai juures on [1]. 5. augustil 1900. a. telegrafeerib Bülow, et admiral Bendemannile käsk antud wõimalikult ruttu kaks laewa Šanghaisse saata [2]. Inglise laewad olid arwatawasti juba warem Šanghais.

Maawägede suhtes on teada, et üks Inglise pataljon oli maandunud, mis pärast kõwendati kuni brigaadi suuruseni, ja et ka üks Prantsuse wäesalk oli maandunud. [3] Wägede arw Šanghais suureñes järkjärgult.

1) gp XVI, lk. 204, nr. 4704.
2) " XVI, " 209, " 4708.
3) " XVI, " 217, " 4717.

Ühes 20. augusti 1900. a. telegrammis oli öeldud, et tol ajal oli kõigil võimel laewu Šanghais, ka kaks Jaapani ja üks Wene laew; maandunud olnud 2000 inglast ja 50 prantslast. 1) Saksa keiser andis ka käsu kahe kompanii maandumiseks Šanghais (umbes 500 meest) 2). Saksa wägi suurendati hiljem, niisama nagu Prantsuse wägigi, umbes ühe pataljonini. Umbes 1901. a. keskpaiku ületas aga Inglise karnison tugewuselt kõik teised võõrad karnisonid kokku wõetult 3); mis arwusse puutub, siis on teada, et 15. juunil 1901. a. oli Inglismaal 2500 meest wägesid Šanghais. Ka Jaapanil oli seal wägesid. 4)

Kuigi sakslasi märksa wähem oli Šanghais kui inglasi, hakkas Inglise awalik arwamine sakslaste suhtes kaebonna, milleks nähtawasti kaasa aitas sakslaste kawatsus kasarmust ehitada oma sõdureile; seni olid need puubarakkes elanud 1). Sellest asjaolust lugesid inglased muidugi wälja, et sakslased tahawad kauemaks ajaks jääda Šanghaisse.

Ewakueerimisküsimuse ülestõstmise asjatud katsed.

Saksa saadik Mumm teatab 15. juunil 1901. a., et kindral Gasebe on sondeerinud kokkuleppe suhtes mõlemapoolseks tagasitõmbeks. Mumm wastanud, et Waldersee peab weel tarwilikuks karnisoni kohalejäämist 6). Sellega lükati sondeerimine tagasi.

Järgmistena tõstawad hiinlased küsimuse üles. Hiina Vandtede kindral-direktor Šeng käis riike konsulite

1) GP XVI, lk. 211, nr. 4711.
2) " XVI, " 217, " 4717.
3) " XVI, " 451 märkus.+
4) " XVI, " 451, nr. 4942.
5) " XVI, " 451 märkus.+
6) GP XVI, lk. 451, nr. 4942.

juures wiitsekuninga Liukunji ülesandel wägede ewakueerimise küsimuse suhtes rääkimas. Sellest teatas näiteks Saksa kindralkonsul 1. juulil [1]. Mumm ei pidanud militaarseil põhjuseil ewakueerimist soowitawaks. Et Mumm kindral-konsuli vastusega Tengile rahule jäi, siis oli see muidugi eitaw. [2] Teise samasuguse katse tegod hiinlased juba otseteel wõimude juures. Berliinis näiteks sündis see Hiina saatkonna werbaalnoodi kaudu 2. augustist [3]. Lansdowne rääkis selle küsimuse üle Saksa asjaajajaga ja ütles, et Inglismaa kawatsewat ühe pataljoni ära kutsuda; kohalejääwa pataljoni kutsuks Inglise walitsus ära kui teised wõimud oma wäed ära tooks [4]. Saksamaa ei reageerinud ka sellele katsele.

Inglismaa algatab uue katse septembrikuul 1901. a., arwestades ka hiinlaste pealekäimist. Lascelles palus 20. septembri kirjutises Saksamaa waadet teada, et kas on wõimalik ühise ewakuatsiooni daatumi kindlaks määrata. Saksamaa reageeris jällegi eitawalt, põhjendades seda mässuliste lükumistega [5].

21. jaanuaril 1902. a. aga on Mummi arwamine muutunud; ta arwab, et kui Inglise walitsus neil nädalail küsimusele tagasi tuleks, siis polewat tema enam wastu. [6] Bülow aga ei ole weel 10. weebruaril 1902. a. Saksamaa kursi muutmiseks ses suhtes nõus; Mumm oli teatanud nimelt, et Liukungji oli ewakueeriniseks Ameerika abi palunud, milletõttu siis ka Bülow Sak-

1) gP XVI, lk. 452 märkus*.
2) " XVI, " 453 ja 454, nr. 4943.
3) " XVI, " 452 märkus*.
4) " XVI, " 454, nr. 4944.
5) " XVI, " 455, " 4945.
6) gP XVI, lk. 456, nr. 4946.

samaa seisundit määritles. Ta pidas ewakueerimise eelduseks wõõraste täielikku julgeolekut ja kõigi karnisonide ewakueerimist. 1) Seni oli nii siis rida katseid merjunud ewakueerimiskõsimuse ülestõstmiseks. Nähtavasti oli siin Saksamaa wastupanek merjumise peapõhjuseks.

Inglise salalepingukatse ja Saksamaa loobumine wastupanust. Bülow teatas 13. weebruaril 1902. a. keisrile Saksa Hankou konsuli teadaandest. Wiimane oli teada saanud, et umbes 3. kuu eest Inglise walitsus oli Čangčitung'ile ja Liukuungjile pakkumud salalepingut Jangtse oru kaitseks, õeldawasti wenemaa ekspansiooni wastu. Kindralkuberneriid olid wastanud, et nad enne Mandžuuria küsimuse korraldamise ära ootawad ja peale õue tagasituleku keisrilt arwamise toowad. See ületrumpamise katse alles sunnib Saksamaa aktiiwsusele. Bülow peab tarwilikuks Jangtse wormilikku internatsionaalse kaitse alla panekut. Sellega oli ka Wilhelm II nõus 2). Saksamaa asus asja teostamisele. President Roosevelt wõttis selle mõtte alul wastu. Riigisekretär Hay aga mõne aja pärast, wõrbolla Inglise walitsusega nokku leppinud, deklareeris, et Jangtse paigutamine riike erikaitse alla tekitawat ainult segadust, sellewastu olewat kogu Hünamaa kollektiiwprotektoraadi alla panek soowitaw. Sellega oleks aga Saksamaad wiidud Mandžuuria kaitsmisele. Niisuguseid katseid

1) gP XVI, lk. 458, nr. 4947.
2) " XVI, " 458 ja 459, nr. 4948.

oli Inglismaaga korduvalt tiinud. See oleks aga Saksamaa viinud tugevasse antagonismi Venemaaga. Sellepärast jättis Saksamaa oma kavatsuse kõrvale. 1)

Pekingist teatati 30. juulil 1902. a., et Liuk'angji oli Šanghai taotlile ülesandeks teinud algatada evakueerimisküsimust Saksa, Inglise, Prantsuse ja Jaapani konsulite juures 2). Hiina tõstis ka Londonis küsimust üles, kus asjasse eitavalt ei suhtutud. Saksale teatati siiski, et Inglismaal pole midagi evakueerimise vastu, eeldusel, et teised sama teevad. 3) Inglise asjaajaja teatas Berliinis asjaloost ja palus teada Saksamaa vaadet. Saksamaa tegi oma Pekingi asjaajajale ülesandeks kohapealseid asjaolusid selgitada ja nurida kolleegide meeleolusid ettepaneku suhtes, eriti Prantsuse oma, kuna arvati, et Jaapan Inglismaaga ka seis küsimuses koos läheb 4). 5. augustil vastas asjaajaja, et ta Prantsuse esindajaga koos olevat arvamisel, et Satow isiklikult soovib Inglise väegede evakueerimist, ta ise (Saksa asjaajaja Goltz) olevat arvamisel, et alust olevat niivõrd konsolideerunud, et evakueerimine võiks vaatluse alla tulla 5). 12. augustil Saksamaa teatas Inglise saatkonnale Berliinis, et Saksa väed tõmmatakse tagasi Šanghaist vaid vara kui teiste jõudude väed 6). Nii siis oldi Saksamaal nüüd nii kaugel, et põhimõtteliselt enam evakueerimise vastu ei oldud.

---

1) GP XVII, lk. 470 ja 471, nr. 4962.
2) " XVII, " 460, nr. 4949.
3) BD II, 1, " 228, " 151.
4) GP XVII, " 460 ja 461, nr. 4950.
5) " XVII, " 461 märkus *.
6) AA. a. 67, lk. 232, nr. 12726.

Inglismaa ulatus fortide järele, Saksamaa ja Prantsusmaa koostöö. Augusti keskpaiku teatas Sausa asjaajaja Pekingist Hankou konsuli aruande põhjal, et Mackay, Inglise komissar, on katsunud wiitsekuningas Čangčitungilt saada, et kaubanduse kaitseks ja rahutuste juhuks inglasile lubatakse Kiangin-forte waldusse võtta ja sõjalaewu Tsinghiangi sadamas pidada. Čangčitung olewat puiklewa wastuse andnud.[1] Nähtawasti kasutas Mackay soodsat momenti hiinlasilt soodustiste väljasurumiseks, kuna sel korral wõis mõjuda ewakueerimislubadusiga. Niisuguseks soodustise väljasurumise näiteks olgu järgmine juhtumi: Mackay pidas sel korral nimelt hiinlasiga läbirääkimisi kaubalepingu üle ja Inglise walitsus teatas Hiina omale walmisolekust ewakueerimistermini ettepanekuks, niikohe kui teada saab, et kaubaleping on alla kirjutatud;[2] järelikult Inglismaa kasutas ewakueerimiskusimust oma kaubalepingu läbisurumiseks. Täenäoline on, et ta sama wõtet wõis tarwitada ka Kiangin-fortide ja Tsinghiangi sadama suhtes.

See teine Inglismaa katse pidi Saksamaad weelgi aktiiwsemaks tegema ja lähemale wiima Prantsusmaale, kes ainuke oli, kellelt ta Jangtse wõitlusel wõis abi saada. Meie nägime juba (vt. lk. 332), et loodi kontakt Prantsuse- ja Saksamaa wahel. Seda jätkatakse.

Prantsuse asjaajaja teatas Berliinis, et Prantsuse saadikul Londonis on ülesandeks seal deklareerida, et Prantsusmaa on walmis oma vägesid Šanghaist ta-

1) GP XVI, lk. 471, nr. 4962.
2) BD II, 1; lk. 228, nr. 151.

gasi tooma eeldusega, et tagasitõmbamise suhtes riike vahel kokku lepitakse, tagasitõmbamine sünniks korraga ja täielikult ning et Prantsusmaa omale jätab vabaduse, juhul kui mõni teine riik vägesid asetab Sanghaisse, samuti toimida. Saksamaa oli nõus selle Prantsuse seisundiga, ka eeldusega kokkuleppimise ja taasokupeerimise suhtes, mida pidas endast mõistetawaks, aga ei pidanud kohaseks nende erilist äramärkimist. Küll aga kawatses Saksamaa nõuda läbirääkimisi Hiina walitsuselt, et see kohustuks mitte ühelegi riigile polütilisi, militaarseid ega merenduslikke priwileege andma, eriti mitte lubama punktide valdussevõtmist, mis valitseks jõesuudmet wõi -woolu 1). Prantsusmaal awaldati rõõmu Saksamaa seisukoha-wõtu üle. Saksamaa informeeris ka Prantsusmaad Inglise fortide okupeerimise kawaga. Sääl arwati, et Inglismaa nõusolekul ewakueerimiseks polewat wäärtust, kui nad sealjuures jõesuudmet tahavad okupeerida; inglased tahtwat majast lohkuda, aga võtme omale jätta 2).

Tuleb tähendada, et Saksa-Prantsuse rühm tugewnes weelgi selle tõttu, et Jaapan oli selle rühma seisundiga täielikult nõus. 3)

Saksamaa eriklausel ja Inglismaa kaubaleping.

Inglismaa pani ette 22. septembril ewakueerimisdaatumiks 1. novembri 4), sest ta oli saanud, mida tahtis, kuna kaubaleping Hiinaga oli 5. septembril alla kirjutatud

1) GP XVI, lk. 462 ja 463, nr. 4952.
2) " XVI, " 463, nr. 4953.
3) " XVI, " 464, " 4954.
4) " XVI, " 465, " 4956.

(vt. lk. 368). Näis, nagu ei puuduks enam midagi asja peatseks lahenduseks. Siis tuli aga Saksa-Prantsuse rühmituses muudatus. Selle arengu algus nähtub Saksa riigisekretäri ülestähendusest 1. oktoobrist 1902. a., aus on öeldud, et Prantsuse valitsus olevat Tokios teatanud küll oma reserwatsioone, aga mitte Saksa täiendawat klauslit (vt. eespool) – laskmed selle „laua alla kukkuda". Pealegi piiudwat Cambon pidewalt Inglismaad wiia kokkuleppele Marokko asjus. Need asjaolud pahandawad sakslasi ja nad otsustasid mitte enam Prantsusmaale ette teatada oma wastust Inglismaale, selle terminiettepaneku puhul.[1] Must kass oli jälle Prantsus- ja Saksamaa wahele ilmunud.

Saksamaa otsustas oma tingimused Londonis ja Pekingis esitada, aga Jaapanile, Prantsusmaale ja Ühendriikele lihtsalt teatada.[2] Saksa valitsus käskiski teatada Londonis oma seisundit, mis oli teatawasti Prantsuse seisund plus Saksamaa eriklausel.[3] Nähtawasti tehti seda ka Hiinas, sest Hiina valitsus ja Čangčitung kuulutasid, et nad on walmis Saksamaa tingimusi wastu wõtma.[4] Inglisemaa wastus 17. oktoobrist aga pidas Saksamaa klauslit ülearuseks ja ebasoowitawaks ja avaldas lootust, et Saksamaa peab küllaldaseks kui 4 riiki omawahel kondlustuse omnawad, et nad ewakuerimise ust ei pretendeeri kontsessioonele ega privileegele.[5] Inglismaa, nagu näha, tahtis jätta omale seõimaluse hiljemate kontsessioonide ja privileegide hankimiseks. Inglismaa polnud muidugi

1) GP XVI lk. 467, nr. 4958.
2) " XVI, " 468, " 4958.
3) " XVI, " 468, " 4959.
4) " XVI, " 472, " 4962.
5) St. A. 67, lk. 237 ja 238.

rahul Hiina valitsuse tegevusega, et ta Saksamaa ülesklausli vastu võttis. Inglise saadik kerkis otse Hiina valitsusele, et enne nõusturnist Saksamaa nõudmisega ei hakkinud kõigi aspaoralistse riike nõusolekut.[1] Saksamaa vastas Inglismaa 17. oktoobri vastusele, et ei pea küllaldaseks Inglismaa ettepanekut, aga märkis ära, et oma ülesklausli küsimuse lõpetatuks loeb, sest et nüi Peakingi Tsentraalvalitsus nuiva viitsenumingas Tangtsetung võtsid Saksamaa tingimused vastu aga ülesklausli leelendamisega nagu Hiinale.[2] See oli Saksamaal osaw samm, sest sellega võttis ta võimaluse ära, et ewakueerimise sammu nurjumine tema süüks oleks võidud panna, aga tealpuures oli süüsi Inglismaa loodud, kuna oli fantiliselt saabunud kokkuleppe Saksamaa ja Hiinamaa vahel, mis enam-wähem kaitses Hiinat Inglismaa wälja pressimiste eest.

Sellepärast oldi Inglismaal wäga pahane. Seda peetud jangtse lepingu rikkumiseks ja noatõõgiks selga, nagu teatas Wilhelm II 12. novembril Sandringhamist.[3] aga Inglismaa palnud sugugi paremini Saksamaasse suhtumud. Ta oli sõlminud kaubalepingu Hiinaga 5. septembril 1902. a. ja kehtinud lepingu Hiinaga 5. septembril 1902. a. ja kehtinud lepingu Hiinaga 5. septembril 1902. a. ja kehtinud l

tariifi suhtes. Üldiselt Saksamaa oli hadwunud Inglismaa hoolimatusest, sest et see olma lepingukaaslasega kontakti loomata tegutses [1].

Ewakueerimiskůsimuse lahendus. Saksamaa kuulutas valmisolekut Šanghait ůteskovs teisiga ewakueerima nüükohe kui militaarsete modaliteete suhtes kokku lepitud [2]. Inglismaal polnud mingisugust juriidilist alust ewakueerimise kawatsusele wastutörkumiseks ja ta andis järele, surudes oma pahameele Saksa-Hiina kokkuleppe suhtes tahaplaanile.

Aga nii pahased nad siiski olid, et hoidusid kõrvale igast kokkuleppest teiste wägede juhatajaiga termini ehk modaliteete suhtes [3]. Nähtawasti aeti siis ilma selleta läbi.

Mis puutub jaapanlasisse, siis wõis Inglise saadik Tokios teatada wälisministrile 15. novembril 1902. a., et Jaapani walitsus teda informeerinud, et nad tegemas ettewalmistusi ewakueerimiseks 22. kuupäeval. Samal päewal, s.o. 15. novembril, teinud Jaapani walitsus oma saadikule ülesandeks informeerida Hiina walitsust ewakueeremise kawatsusest ja sellest, et Jaapani walitsus reserweerib omale õigusе wägesid tagasi saata Šanghaisse juhul kui mõni teine wõim seda teeks ja et ei tunnusta kokkulepperd Hiina ja mõne teise wõimu wahel Šanghai ewakueerimise suhtes, millest Jaapan pole osa wõtnud [4]. Siit nähtub huwitawalt, et Jaapan tegutses isegi oma liitlase Inglismaa huwide

1) GP XVI, lk. 487 märkus **.
2) " XVI, " 479, nr. 4967.
3) " XVI, " 491, " 4975.
4) St. A. 67, lk. 246, nr. 12752.

vastaselt, sest et see n.n. „teine võim" peamiselt võis just Inglismaa olla.

Briti okupatsioonikorpus sai käsu Tanghait ewakueerida 20. detsembrol. Siis andis ka Saksa keiser oma vägede juhatusele käsu ewakueeruda samal päewal kui inglasedki; kui aga ettewalmistused tehtud jõulude wastuwõtuks, siis lubas keiser ewakueerimist jaanuari nädalal [1]; hiljem anti käsk Tanghait hiljemalt 3. jaanuaril ewakueerida. Tegelikult ewakueerusid 150 mest sakslasi juba 20. detsembrol, kuna inglased 20. detsembri asemel 22. detsembrol algasid; prantslased algasid 26. detsembrol. [2]

Inglise-Jaapani leping

Lepingu eeldused. Inglise-Jaapani lepinguks hankas eeldusi kogunema juba meie käsiteldawa ajastu alul. Oli õieti kolm ajaperioodi, millistel Inglise-Jaapani lepingu sõlmi-

1) GP XVI, lk. 490 nr. 4975.
2) " XVI, " 49'i märkus +. Sellega oli lõpule viidud fälle üks järk ewakueerimisest (vt. lk. 248 jj), aga mitte üldine Hiina ewakueerimine.

Weel 17. märtsil 1903. a. teadis Saksa rügipäewal rügisekretär Richthofen referereida, et peale loowutatud alade ja Mandžuuria weel ainult Pecilis on wõõraid wägesid järgmiselt (GK 1903, lk. 60):

Inglismaa	Prantsusmaa	Jaapan	Saksamaa	Itaalia	Wenemaa	Kokku
1900	1800	1050	900	900	850	7400

mine oli kõne all, ehk olid selleks alused olemas, et leping oleks võinud sõlmitud saada. Üks niisugune periood oli Hiina-Jaapani sõja lõppjärk ja interventsioni ajastu 1895. a.; teine oli Port-Arthuri ekspansiooni ajastu ja kolmas oli Mandžuuria lepingu ajastu (vt. lk. 23 jj., 39, 128 ja 308).

Esimesest perioodist on meile teada, et juba veebruarist 1895. a. alates sündis järsk muutus Inglise ringkondes-Jaapani kasuks (vt. lk. 23). Saksa keiser märkis ühe Hatzfeldti aruande puhul 13. aprillist 1895. a., et Inglismaa mitteosavõtmist interventsioonist selkorral motiveeritud Inglismaa kartusega Venemaa eest ja selle tõttu püütawa Jaapani lüdewendlusega 1). Lepingu poole näib vihjawat ka „Daily Chronicle" awaldus 23. aprillist, kus on öeldud, et kui Jaapan tarwidust tunnustab, et Inglismaa saaks laewastiku tugipunkti Põhjas (Hiinas), siis Inglismaa on tema sõber 2). Ka Jaapani poolt waljendus sarnast meeleolu. 1895. a. kirjutas „Jiji Šimpo", et Inglismaa ja Jaapan koos wõiwat Hiina üle walwata ja kindlustada rahu säilitamist Idas. 3)

Teisel perioodil, Port-Arthuri hankimise aegu, oli küsimus isegi võib-olla tõsisemalt päewakorral. Inglismaa oleks heameelega ühes jaapanlasega aktiiwselt esinenud Port-Arthuri ja Talienwani valduse võtmise wastu, aga Jaapan oli siis tagasihoidlik. 4) Inglismaa esines isegi otsekohese lüdupakkumisega; Chamberlain märtsis

1) GP IX, lk. 267, nr. 2240.
2) Franke, " 80.
3) " , " 133.
4) GP XIV, 1; lk. 160 märkus.

1898. a. ütles Jaapani saadikule Kato'le, et Inglismaa olevat valmis lepingut sõlmima Kauge-Ida suhtes.[1] Ka Inglise ajakirjandus käsitles 1898. a. liidumõtet Jaapaniga[2]. Aga nagu öeldud – Jaapan oli tagasihoidlik.

Oli miudugi ka ses suhtes mitte-tagasihoidlikke ringkondi, näiteks Hajaši on üks nende esindajaid. Ta ise jutustab, et ta oma viibimisel Pekingis ja Peterburgis, kus ta oli 1897.–1899. a. saadikuks, oli alaliselt silmas pidanud sihti Inglise-Jaapani lepingu sõlmimist läbi viia.[3] Ka Kato ei väsinud Tokios toonitamast tungiwat tarwidust liiduks Inglismaaga[4]. Sama mõtte toetajaks oli ka „õpetamise isa" Fukugawa. Šimpoto (umbes rahwapartei) demokraadid pooldasid aga liidumõtet Ameerikaga. Ka Wene-Jaapani liidu mõtte pooldajaid oli, kelledest tähtsamaid oli vikomt Tani[5].

Kolmandal periioodil, Mandžuuria lepingu hädaohu ajal 1901. a. kewadel, tõmbusid Inglismaa ja Jaapan jälle üksteisele lähemale ja sellest periioodist kaswalki välja leping.

Läbirääkimiste algperiood. 4. märtsil 1901. a. rääkis Hajaši Hatzfeldtile, et Jaapani valitsus uskuwat, et ta pidawat end kaitsma kaksiklüdu vastu lepinguga mõne suurriigiga, milleks paljuil põhjuseil Inglismaa sobiwaim näiwatja et sellepärast tema (Hajaši) olewat möödunud laupäeval valitsuse ülesandel sellekohase demarsiga Inglise wälisministeeriumis esinenud;

1) Zühlke, lk. 119.
2) Reventlow, lk. 178.
3) Franke, " 177.
4) " " 178.
5) Wirth, " 64.

Lansdowne ja alamrügisekretär olewat aga wastanud, et Inglismaa sel momendil, kus ta 200000 meest peab hoidma Lõuna-Afrikas[1], ei wõi end siduda soowitud wüsil; kui Hajaši märkinud, et Inglismaal poleks tarwis rohkem wägesid Hiinas maale saata, sest Jaapan olewat nükuinii maal ülekaalus kaksiklüdu wägedest ja ainult Inglismaa laewastik arwesse tulewat, ning sedagi ainult juhul kui Prantsusmaa erapooletuks ei jääwat, siis wastanud Lansdowne, et temale Jaapani algatus kohane näib olewat ja et ta selle lähemal walitsuse koosolekul esitab arutluseks.[2] Siit peale, s. o. 2. märtsist 1901. a.[3], tuleb lugeda lepingu sõlmimise töö algust.

Inglismaa tegi oma valmisolu lepingu sõlmimiseks sõltuwaks Saksamaa ülalpeost Wene-Jaapani konflikti puhul ja sondeeris Saksamaal ses suhtes[4]. Saksamaa lubas ainult heataktlikku erapooletust[5]. Sellest oli Inglismaale nähtawasti wähe ja asi jäi tükiks ajaks soiku.

Märtsis wõi Aprillis oli Eckardstein Hajašot mitu korda üles otsinud ja väljendunud, et midagi pole mõjuwamat rahu säilitamiseks Kauge-Idas kui Inglise-Jaapani-Saksamaa kolmiklüt. Hajaši teatas sellest Tokiosse ja palus walitsust wolitust anda Inglismaa seisundi sondeerimiseks. 16. aprillil sai ta wastuse, kus lubati sondeerida, aga mitte walitsust sidu-

1) Inglismaa sõdis buuridega selajal.
2) GP XVI, lk. 338 ja 339, nr. 4826.
3) Zühlke, " 233.
4) GP XVI, " 342, nr. 4829 jj.
5) " XVI, " 345, " 4832, lk. 337, nr. 4826.

walt[1]). 17. aprillol sondurisni Hajaši Lansdowne'i, see vastas, aga põiklewalt,[2]) toonitades Salisbury puudumist, mille tõttu valitsus asja ei saavat arutusele võtta ja et pealegi wõiwat ju weel mõnda teist riiki ligi tõmmata.[3]) Lansdowne tahtis enne ära oodata, mis saab liidulabirääkimisist Saksamaa ja Inglismaa wahel.[4]) Need olid aga tahaplaanile jäänud.

Näiteks Holstein tahtis, et läbirääkimised jaigutatakse Wiini; selle tagajärjeks oli, et inglased said kahtlustawaks ja said mulje, et Saksa valitsusel pole liidu asjus tõtt taga. Kui Saksa välisamet läbirääkimised oma kätte wõttis ja Berliinis Inglise saadikuga asus mõtetewahetusse, siis Rakkasid tulemuseks väljavaated kahanema[5]). Juulikuul oli wõimalus olundit parandada. Sel korral Inglismaa wajas abi Prantsuse ekspansiooni wastu Marokkos. Esimesil juulipäevil Tangeri Inglise saadik sir Arthur Nicholson ilmus Eckardsteini juurde ja tegi Lansdowne'i ülesandel ettepaneku Inglise- ja Saksamaa koostöötamiseks Marokkos status quo säilitamiseks ning rahuliseks penetratsiooniks. Eckardstein teatas Berliini, aga ei saadnud üldse wastust[6]). Nii pidid läbirääkimised paratamatult waibuma. Määraw pidi siin ka asjadu olema, et Saksa-Inglise huwid polnud niiwõrd paralleelsed kui seda olid Inglise-Jaapani huwid. Selle tõttu oli eriti Saksamaa tagasihoidlik.

1) Franke, lk. 178 ja 180.
2) BD II, 1; " 145, nr. 99.
3) Franke, " 185.
4) Zühlke, " 234.
5) Eckardstein II, lk. 300.
6) Eckardstein II, lk. 358.

Hajašil oli olnud 15. mail 1901. a. läbirääkimine Lansdowne'iga, aga lüiduasi ei nihkunud veel paigast.[1] Nagu kaulsime oli Inglismaal lõpuks põhjust Saksamaast kaugeneda ja 15. juulil tuub juba Inglismaa ise algatuse.[2] Võib-olla mõjus selleks ka kaasa, et awalik arwamine juulikuus Jaapanis oli pahane Inglismaale elawa agitatsiooni parast jaapanlaste sisserändamise wastu Kaanadasse ja Austraaliasse[3] ja et kardeti Jaapani kaugenemist ja isegi Jaapani-Wene kokkulepet.[4] Nii siis 15. juulil MacDonald otsis Hajaši ülesja jutustas, et kuningas Edward olewat märkiand kui soowitaw oleks mitte ainult ajutine lepe Jaapaniga ja Salisbury ütelnud isegi, et see kokkulepe pidawat lepingu wormi saama.[5] 31. juulil algasid Lansdowne'i ja Hajaši wahel juba ükskasjalisemad läbirääkimised.[6]

Ametlikud läbirääkimised. Hajaši sai 8. augustil telegrammi, kus Jaapani walitsus ta senist ülalpidu Roaks küitis, lubas edasi tegutseda, aga ei annud veel täiswolitust. Jaapanis poldud veel kindlat seisundit wäetud. Hajaši oli soowitanud asja eduks esile manada petteks läbirääkimisi Wenemaaga. Aga kujunes välja, et neid tõepoolest kord peeti. Jaapanis arwati nimelt, et Ito reis Peterburgi mõjuks inglasile järelandlikuks tegewalt.[7] Sel wiisil tekkis Jaapani poolt viiwitus ja alles 8. oktoobril sai Hajaši wolituse walitsuse nimel lüidu

1) Franke, lk. 190.
2) " " 192.
3) GK 1901, " 313.
4) Zühlke, " 235.
5) Franke, " 192.
6) BD II, 1; lk. 148 ja 149, nr. 102.
7) Zühlke, " 236 " 237.

asjus teotseda. 16. oktoobril esines Hajaši juba täiewoliliselt Inglismaal. Ta küsis, et mis saab Saksamaa kaasatulekuga. Lansdowne arwas, et juhul kui Inglismaa ja Jaapan kokkuleppele jõuaks, siis peaks nad alles seda küsimust kaaluma [1]. See wastus näitas, et Inglismaa ei soowimed Saksamaa kaasatulekut.

Hajaši sel korral selgitas Jaapani ettepanekute sisu peapointes, millele Lansdowne mõned lisandused tegi. [2] Järgnes rida läbirääkimisi ja 6. novembril wõis Lansdowne esitada esimese lepingukawa. 13. novembril sai Hajaši instruktsiooni Pariisi minna, et seal kohtuda Itoga ja püüda saada tema toetust kawale. Ito oli imestunud kui kuulis kui kaugele läbirääkimised edenenud. Ta kahtles, kas sõitagi edasi, aga et wenemaale oli teatatud sõidust, siis sõitiski ta edasi [3]. Kui Hajaši tagasi tuli, siis leidis inglased halwas tujus olewat, [4] mis ka loomulik oli, sest Jaapan tahtis ka teisal ja pealegi wihawaenlase juures sondeerida. Jaapan püüdis küll asja tõelikku olundit warjata ja salata. MacDonald teatab nimelt 25. novembril, et Komura (välisminister) palunud teda Inglise valitsusele teatada, et lüduasja edasilükkamine tingitud tema haigusest, peaministri ja ministrite enamuse äraolekust sügismanööwrite tõttu, aga mitte Ito ülesandest, mis olewat erawüsiline ja mitteametlik. MacDonald näitas, et ta rumal polnud ja ütles, et manööwer olewat juba 13. novembril lõppenud ja Inglise valitsusel olewat põhjust

1) BD II, 1; lk. 157, nr. 105.
2) " II, 1; " 157 ja 158, nr. 105.
3) Franke, " 195 " 196.
4) Zühlke, " 238.

ebausalduseks.[1] Ito reisul polnud aga tulemusi (vt. lk. 380 jj.) ja teda segas ka 7. detsembri otsus. — 7. detsembril 1901 a. di Jaapani rüginõukogu otsustanud lepingut sõlmida Inglismaaga[2] ja 10. detsembril sai Hajaši instruktsiooni temale 30. novembril teatatud vastuettepanekud Inglise walitsusele üle anda, see sündiski 12. detsembril; 16 detsembril algasid vaielused selle üle. Tagasisõidul tuli ka Ito 24. detsembril Londoni. See ei muutnud enam aga polütilist kurssi: 14. jaanuaril esitas Lansdowne uue lepingu kawa. Aga alles kolmanda, 24. jaanuaril esitatud kawa põhjal lepiti kokku.[3]

Lepingu tekst. Lepingu sissejuhatuses Inglise ja Jaapani walitsused deklareeriwad, et nad on juhitud soovist hoida „status quo't" ja üldist rahu Kauge-Idas ja on huwitatud eriti Hiina ja Korea riike sõltumatuse ja territoriaalse puutumatuse ülalhoidmisest ja wõrdsete võimaluste kindlustamisest neis mais kõigi rahwaste kaubandusele ja tõõstusele. Sissejuhatusele järgnesid järgmised artiklid (lühendatult):

Art. 1. Pooled deklareeriwad, et on täiesti wabad igasuguseist aggressiivseist tendentsest Hiinas ja Koreas; Inglismaal olewat erilised huwid Hiinas, kuna Jaapan peale huwide Hiinas olewat erilisel kraadil polütiliselt, kaubanduslikult ja tõõstuslikult huwitatud Koreas. Pooled tunnustawad, et kummagile on lubatud nende abinõude järele haarata, mis oleksid wältimatud nende huwide kaitseks, kui need mõne teise riigi ag-

1) BD II, 1; lk. 162, nr. 112.
2) Zühlke, „ 238.
3) Franke, „ 198 ja 199.

gressiivse teotsemiswiisi ehk Hiinas või Koreas tekki-
vate rahutuste tõttu on ähwardatud.

Art. 2. Juhul kui Inglismaa või Jaapan oma huwide
kaitsel sattuks sõtta mõne teise riigiga, siis teine pool
on waljult erapooletu ja püüab teisi võime takistada,
et need ei liituks liitlase-vastaste waenuawaldisiga.

Art. 3. Kui mõni teine wõim ehk wõimud liitlase-
vastaste waenuawaldisiga ühineks, siis teine liitlane
tuleb appi ja peab sõda ühiselt ning rahu sõlmitakse
wastastikusel ühismuelel.

Art. 4. Ilma nõupidamiseta teise poolega kumbki
ei sõlmi erikokkulepped, mis kahjustaks ülaltoodud
huwe.

Art. 5. Niikohe kui Inglismaa või Jaapani arwamise
järele ülaltoodud huwid mängus on, astuwad mõlemad
pooled üksteisega seesuhtes ühendusse.

Art. 6. Leping astub jõusse allakirjutamise daatu-
mist ja on jõus 5. a. Kui aasta enne aja möödumist
kumbki pool ei awalda soowi lepingu kustumiseks,
siis on leping maksew üks aasta peale selle päewa kui
üks pool lepingu üles ütleb. Kui kustumise ajaks üks
pool parajasti sõdimas on, siis leping kestab kuni rahu-
tegemiseni edasi.

Samal päewal, 30. jaanuaril 1902. a., wahetati ka noo-
did Inglismaa ja Jaapani wahel, kus nad tunnustawad,
et mere jõud rahu ajal wõimalust mööda tegutsewad koos-
kõlas ja et tehakse wastastikuseid kergenduri dokki-
misel ja sõega warustamisel poolte sadamais, et pool-

teb pole kavatsust wähendada hoolt oga kolmanda rügi suhtes ülekaalus olewate merejõudude walmishoidmisel, et neid saaks kokku tõmmata Kauge-Ida wetes nüpalju kui wõimalik.[1]

Lepingu siht. Lepingu tekst näitas meile seda küllaltki selgelt, samuti poliitiline konjunktuur läbirääkimiste alul ja kestel. Üldiselt on selge, et leping oli sihtud Venemaa vastu tema ekspansiooni seismapanekuks Kauge-Idas. Illustratsiooniks olgu toodud siiski mõned wäited.

Grey ütleb, et Inglise-Jaapani liit olevat küllalt lihtne seletada. Port-Arthuri vallutamise fakt ja sellega ühenduses olnud asjaolud näidanud, et toenäoliselt põhjus konfliktiks Wenemaaga asus Kauge-Idas[2]. Dr. Paul Ostwald omas töös ütleb aga, et liidu peasiht olnud Saksamaa vastu wõitlemine ja kõrwalsiht, mis teel asunud („auf dem Wege lag") Wenemaa tagasitõrjumine.[3] Muidugi on Ostwaldi waade ekslik ja on maailmasõja mõju all, sest töö on kirjutatud 1916. a.

Franke arwab, et nähtawasti Londonis jõutud veendumusele, et Jaapani wõim üksinda, Inglismaa moraalsel toetusel on küllaldane Wenemaa seisundi püramiseks Waikse oskeani puures. Tõrksa Saksamaa eest muretsemiseks polewat olnud ühtegi wäliet põhjust. Pealegi järgnes oktoobris 1901. a. Chamberlaini ja Bülowi kokkupõrge kõnedes. Pahamele torm läinud üle Saksamaa, millele järgnenud pol-

1) BD IV, lk. 210-216, nr. 118.
2) Grey I, " 55.
3) Ostwald, " 11.

kaw vastukaja Inglismaal. Selles atmosfääris polewat saanud enam ükski liidumõte idaneda.[1] Niipalju lepingu sihist üldiselt.

Inglismaa alasihid lepingusõlmimisel olid muidugi a) murutseda Wenemaale, kes talle iga silmapilk tüli võis tekitada India piiril ja huwe riiwata Põhjatleinas, wääriline vastane tugewa maawäega, b) pääseda isolatsioonist, mis võis kardetawaks saada kahe wastase (kaksiklüdu) kallaletungimisel. Lepingu sõlmimisega saawutaski ta need sihid. Jaapani sihid olid teatawasti samuti a) isolatsioonist pääsemine, mis oli kardetaw talle kaksiklüdu ühise kallaletungi puhul, sest siis oleks Jaapani laewastiku ülekaal omakorda ületatud; nüüd oli aga Prantsusmaal võimatuks tehtud wäljaastumine Jaapani wastu, sest kui ta seda oleks teinud, siis oleks tal lootuseta sõda tulnud Inglismaaga ja arwatawasti oleks ka Saksamaa juhust kasutanud, et Prantsusmaad jälle tükiks ajaks nõrgestada; b) Wenemaa-wastaseks võitluseks võimaluse saamine. Ka Jaapan saawutas oma alasihid. Üldine peasiht — Wenemaa ekspansiooni seismapanek Kauge-Idas — saawutati ka, kuigi mitte otsekohe lepingu sõlmimisega, vaid hiljem lepingu kaudu loodud võimaluse läbi, nimelt wene-Jaapani sõjaga, mis aga ei kuulu meie vaatlaspiiridesse.

1) Franke, lk. 193. Inglise-Saksa suhted rebenesid nii siis Inglise-Jaapani liidu tekkimise ajal, sest Inglismaa leidis paruma partneri, kelle suhtes pahtud mingisuguseid wastolusid lähemas tulewikus otte näha.

Saksamaa küsimus. Juba 30. jaanuaril Jaapani saadik andis üle kaks memorandumi Inglise walitsusele. Esimene sisaldas ettepanekut lepingu warstiseks awaldamiseks; teine sisaldas ettepanekut Saksamaa kaasakutsumiseks, kusjuures asja läbiwiimine ja aeg jäeti Inglismaa määrata ning awaldati soowi, et selles asjas asjata wiiwitust ei tuleks. Üldise awaldamise wastu Lansdowne ei olnud, aga arwas, et Inglise walitsus walwalt midagi ette wõtab, mis oleks mõistetaw kui ettepanek Saksamaale. Kuningas Edward pooldas otsekohest lepingu awaldamist Saksamaale, arwates, et see nudis wäga Wilhelm II Ruwitaks, kes ise soojalt oli soowitanud lütu Inglismaa ja Jaapani wahel[1]. Hiljem Lansdowne pani ette Saksa saadikut informeerida lepingust mittewormilikul wiisil, kusjuures ta mitte lepingu teksti, vaid ainult sisukorda mõtles[2]. Lõpuks otsustati 3. weebruaril informeerida Saksa saadikuid Londonis ja Tokios ühtlasel wiisil ja päewal. 2. weebruari õõl saatnud aga Lansdowne kiirkäskjala Hajaši juurde teatega, et ta teatud põhjusil otsustanud teadaannet edasi lükata ja palub ka Tokios edasilükat muretseda. Hajaši sellekohane telegramm jõudnud aga hilja kohale, sest Komura oli juba Saksa saadikule teatanud ja nii ei olewat Inglise ministrile muud üle jäänud kui sama ka Londonis teha. Hajaši ise teatab, et ta olewat hiljem kuulnud, et edasilüke olnud kuningas Edwardi soowi tõttu sündinud.[3] Hajaši teade

1) BD II, 1; lk. 195 ja 196, nr. 126.
2) Franke, " 203.
3) " , " 203 ja 204.

on wäga kahtlane kui arwestada (vt. lk. 349) toodud Edward VII awaldist teatamise suhtes. See wiskab üldse kalba warju Hajaši teateile. Tõenäoline on siiski, et 3. weebruaril Saksamaale teatati lepingust.

Teatamine sündis Hansdownelt parun Eckardsteinile, millest on märgitud Bertie memorandumis 6. weebruarist 1902. a., kuningas Edward oli märkinud tokumendile, et teadaanne suurimal määral rahuldaw, tema teadnud alati; kui wäga Wilhelm II ja Bülow röömustama saaksid kui neid lepingust esimesina informeeritakse[1]. Saksamaa kaasatuleku küsimuses teame juba Inglismaa tagasihoidlikust seisundist. Aga wäga wõimalik näib olewat, et Saksamaa poleks ühinenudki ettepanekuga, kui see oleks esitatud Inglismaa ja Jaapani poolt. Holstein on üles tähendanud 15. märtsist 1902. a., et igaüks, kes lepingule juure astuwat, pidawat sellega kadlandžuurva küsimuses seisundi wõtma[2]. Saksamaa ei wõinud seda aga teha kui ta tahtis Wenemaaga häid suhteid säilitada.

Lepingu awaldamine ja wastuwõtmine. 12. weebruaril teatati juba ajalehis lepingust.[3] Riikele anti ka ametlikult teada[4]. Jaapani saadik teatas 12. weebruari hommikul lepingust Lamsdorfile, andes teada täieliku lepingu teksti.[5] Ta andis üle sealjuures ühe eksemplari lepingust ühe saatenoodiga, mis sõbralikus toonis oli kokku seatud.[6] Inglise saadikul polnud Wenemaa

1) BD II, 1; lk. 198, nr. 127.
2) GP XVII, " 175, " 5062.
3) BD II, 1; " 200, " 129.
4) Franke, " 213.
5) BD II, 1; " 200, " 130.
6) " II, 1; " 208, " 139.

suhtes vastavat instruktsiooni. Lamsdorf olnud Jaapani teatest väga üllatatud ja Venemaa vastu sihitud lepingu toraviku töttu tõsine. Vene väliministeerium ei lubanud isegi Vene telegraafiagentuurile tulnud telegrammi kohe avaldada [1]. Ka Inglise saadik Scott Peterburgis oli meilje saanud, et leping venelasile suurt meelehärma valmistab ja et nad seda diplomaatiliseks hoobiks kui mitte lüüasaamiseks („Niederlage") tunnustavad [2].

Prantsusmaalgi endastmõistetavalt ei võinud Inglise-Jaapani leping meeldida, sest see nõrgestas ju kaksikhitu ja oli hädaohtlik Prantsuse revanši-ideele.

Prantsusmaa oskas aga pahameelt varjata. Lansdowne märgob 12. veebruari jutuajamise kohta Prantsuse saadik Camboniga, et viimase toon olnud äärmiselt sõbralik ja et ta ei lasknud ühtegi märkust langeda, mis oleks ära annud teadvust, et leping oleks juhitud kuidagiviisi Prantsusmaa vastu [3].

Hiinas oldi lepinguga muidugi väga rahul. Prints Čing vaatles Inglise-Jaapani lepingut kui Inglismaa ja Jaapani sõprusavaldist ja arvas, et see läbirääkimisi Mandžuurva evakueerimise suhtes märksa kergendab. Ta olevatki hiljuti märganud Venemaa poolt suurema vastutulelikkuse tunnuseid läbirääkimiste suhtes. [4]

Ka koreas oldi arvatavasti väga rõõmus. Korea saadik ütles 15. veebruaril 1902. a. Lansdownele, et ta vaatlevat lepingut suure rahuldustundega [5].

1) GP XVII, lk. 155, nr. 5047.
2) BD II, 1; " 211, " 141.
3) " II, 1; " 201 ja 202, nr. 131.
4) " II, 1; " 203, nr. 135.
5) " II, 1; " 208, " 138.

Mis puutub Saksamaasse, siis tähendas kantsler Bülow 3. Märtsil riigipäeval, et Inglise-Jaapani lepinguga ei muutuvat midagi Saksamaa poliitikas; ta olevat ajakirjandusest leidnud oletusi, nagu oleks Saksamaa kaasa aitamed lepingu saamisel; sellest ei võivat aga juttu olla, arvas Bülov; teiste sõnadega: Saksamaa olevat saanud lepingu sündimisteate, aga ei olevat mitte lepingu isaks olnud. 1) Arvatavasti oli Bülowil õigus, kui küsimust waadelda ametlikust küljest. Mitteamatlikult siiski, nagu nägime (vt. lk. 341) oli Eckardsteinil mõnevõrra mõju lepingu saamiseks, kuigi ta osa oluline ei näi olevat.

Inglismaa avalik arvamine võttis lepingu nõustuvalt wastu 2). Teisiti ei võinud see ollagi, sest leping oli Inglismaale kõigiti kasulik.

Wene vastuaktsioon ja selle mõju. Juba nädala aja pärast peale lepingu teadasaamist Lamsdorf on tegevuses vastuaktsiooni korraldamisega.

Ta avaldas Saksa saadikule, et temale mõte tulnud, et kas poleks kohane uue lepingu puhul kui Saksamaa ja Venemaa oma käsikäes käimise poliitikat Kauge-Idas uuesti wäljendaks, mis võivat sündida ehk deklaratsiooni kaudu, kus ära taodud samad laused, mis märgitud Inglise-Jaapani lepingus selle otstarbena, aga lisandusega, et juhul kui asjaosalisi võime Hiina või mõne teise võimu poolt nende õigusis või huvides kahjustatakse siis nad nõu peawad haaratawate wa-

1) GK 1902, lk. 43 jj.
2) Franke, " 213.

hendite suhtes. Lamsdorfile paistis see tarwiliku hoiatusena Hiina wastu, ta lootis, et sel kombel saawutatakse kõigi kontinentaalwõimude liit, sest arwatawasti järgnewat Austria ja Italia Saksamaale ja Prantsusmaa kaasatulekuga uskus Lamsdorf arwestada wõiwat.[1] Saksamaa wastas sellele sondeerimisele aga tagasihoidlikult. Nii teatas Bülow Alvenslebenile 22. veebruaril 1902. a., et Saksamaa liitumine Wene- ja Prantsusmaaga mõjuks kahel viisil halwasti Saksamaa kaubanduslikele huwele Ida-Aasias; Jaapani turg läheks kaduma ja kaksikliidu kohnikliiduks muutumisel ka kohn kaubanduskahwust Inglismaa, Jaapan ja Ühendriigid liituks omawahel weel tihedamini kui seni.[2] Bülow luges Osten-Sackenile 25. veebruaril eeltoodud teate ette; wiimane waidles sellele wastu, et Ühendriigid Inglise-Jaapani liidu kaissu tõkiks. Ta kinnitas, et Washingtoni ja Peterburgi teadete järele Ühendriigid poleks mitte wastu Wene ettepanekuile, mille suhtes saksalased end nii ninakalt („spröde") ülal peawad.[3] Lamsdorf ei salganud oma pettumust Alvenslebenile, et tema ettepanekule majanduslikel põhjusil wastu ei tuldud; ta tähendas, et kui Saksamaa celistab enesele wabu käsi hoida Ida-Aasias, siis podawat ka Wenemaa seal tulewikus oma enese teed kätma.[4] Muidugi oli Saksamaal ka poliitilisi põhjuseid peale majanduslike, mis teda keelasid Wene ettepanekuga ühinemast. Seda näitab kujukalt Bülowi teade Alvens-

1) gP XVII, lk. 157, nr. 5049.
2) " XVII, " 158, " 5050.
3) " XVII, " 161, " 5051
4) " XVII, " 165, " 5054.

lebenile 17. märtsil 1902. a. Ta ütleb, et wene ettepanekuga lütumine oleks kolmiklüdu koosseisu ähwardanud, sest Staalia poleks mingil tingimusel Inglismaa wastasesse fronti asunud[1]. Teiseks oli Saksamaal ka Jangtse lepingut tarwis silmas pidada.

Holstein näiteks arwas, et inglased tahawad hea meelega wabaneda Jangtse lepingust, kuna seda tekitanud konjunktuur oli põhjalikult muutunud, polnud enam suuri Saksa wägesid Kaugeidas ja leping oli nüüd ainult takistuseks Inglismaale, kuna asetas Inglismaa wõidsele seisundile teiste rükega. Hea põhjuse oleks selleks annud Saksamaa juurdeastumine lepingule, mille objekt samuti Hiina oleks, mille sihid ja põhimõtted aga – kuidas neid ka ei käänataks – põrmugi Jangtse lepinguga kooskõlla wiidawad polnud.[2]

Wenemaa käsutusse jäi nüüd ainult weel lütlane Prantsusmaa. 14. märtsil teadis Alvensleben teatada, et läbirääkimised wene- ja Prantsusmaa wahel seisundiwõtu suhtes Inglise-Jaapani lepingu puhul hakkavad juba lõpule jõudma[3]. Ja 19. märtsil 1902. a. Prantsuse saadik esitas Lansdowne'le noodi Prantsus- ja Wenemaa waate kohta Inglise-Jaapani lepingule. Wene asjaajaja oli seda juba warem teinud. Noot kandis 16. märtsi daatumit. Üleandmisel tähendas Cambon, et ta kahetsewat Inglise-Jaapani lepingut, mis väljas waate hea suhte peale Wene- ja Inglismaa wahel jälle kaugusesse lükkawat. Noodis oli öeldud, et wene ja

1) GP XVII, lk. 178, nr. 5063.
2) " XVII, " 176 ja 177, nr. 5062.
3) " XVII, " 175, nr. 5061.

Prantsuse lüduwalitsused rahuldustundega konstateeriwad, et lepingus peamiselt samu printsiipe tunnustatakse, mida nad ise korduwalt püstitanud ja mis nende poliitika aluse kujundawad. Mõlemate valitsuste vaade olewat, et nende printsiipe respekteerimine olewat ühtlasi garantiiks nende spetsiaalhuwele Kauge-Idas; ühtlasi olewat nad sunnitud omaltpoolt juhtu silmas pidama, kus kolmandate wõimude aggressiiwne aktsioon wõi kuud segadused Hiinas wõiksid hädaohuks saada nende huwele. Mõlemad valitsused reserweeriwad omale õiguse hoolitseda nende kaitseks wajalike wahendite eest.[1]) Prantsuse ja Wene diplomaatilised esindajad esinesid sama deklaratsiooniga ka teiste riikejuures, kes olid lõpuprotokollile 7. septembril 1901. a. alla kirjutanud.[2])

Kuidas mõjus Wene-Prantsuse wastuaktsioon Inglismaale? Eckardstein teatab 21. märtsil 1902. a., et Wene-Prantsuse noot olewat Inglise walitsuse ringkonnis tekitanud kahtlemata teatud ebamugawust kuigi katsutawat näidata, nagu ei antaks suurt tähendust sellele. Inglased arwanud enne, et casus foederis juhtu kindlasti ei teki; Wene-Prantsuse noot olewat selle illusiooni purustanud ja ebakindluse tundele ruumi teinud. Teatud rahutust tekitas ka Inglise kabinetile suuresna Wene laenu sõlmimine Berliinis[3]). Sellest näeme, et Wene wastuaktsioon oli teatawal määral õnnestunud. Aga olundit see ei muutnud ja Inglise-Joapani leping tegi

1) BD II, 1; lk. 218 ja 219, nr. 145 ja lisa.
2) GK 1902, „ 238.
3) GP XVII, „ 181, nr. 5065.

omal ajal siiski töö ära, mis talle oli määratud.

Mandžuuria evakueerimise küsimus.

Suurrüke politika kuni 8. aprilli lepinguni 1902. a. Wenemaa katse Mandžuuria küsimust lahendada separaatlepingu teel Hiinaga oli nurjunud (vt. lk. 292 jj.) ja küsimus ise lahendamata jäänud. Walitses selguseta olund. Šowinistlik wool ei tahtnud status quoist mingil tingimusel taanduda, vaid isegi kaugemale jõuda. Tagasihoidlik wool tahtis taandumist.

Waldersee oli jukus pikemaiks jutuajamisiks Wene saadik Iswolskiga Tokios. Waldersee pidas teda targaks meheks ja hoolikaks waatlejaks. Waldersee leidis ta olevat wäga muretsewas meelelus. Iswolski ütelnud, et wanade Jaapani riigimeestega saawat weel risna hästi läbi. Olewat aga uus generatsioon peale kaswanud, kellele uuema aja edusammud on pähe tõusnud ja kes osaliselt isegi suurusekullustusse olewat sattunud. Mõned unistawat awalikult kollase raassi suurest tulewikust.[1] See näitab meile, kus pertus Wene tagasihoidlikuma woolu arwates hädaoht Wenemaale.

Selle aja paiku polnud olund Wenemaale Jaapani suhtes weel päris hädaohtlik. Liit Inglismaaga polnud weel sõlmitud ja oli ka muid põhjusi, mis hädaohtu wähendasid.

Näiteks Hajaši rääkis isegi juulikuul 1901. a., et Jaapani wälisminister Sone kuuluwat nende hulka, kellel olid Prantsuse-Wene sümpaatiad; ja Wene tagasihoidlik wool püüdis nükuinii Jaapanile läheneda; Jaa-

1) Waldersee III, lk. 154.

pani saadik Činda Sutemi'l olnud pikem jutuajamine Wittega. Jaapani saadik saanud mulje, et Witte iga hinna eest soovob Wene-Jaapani kokkulepet Korea asjus alusel, et Korea jääks neutraalalaks; Jaapan saaks õiguse Korea walitsusele administratiiw- ja finants-nõu andjaid anda, samuti ka kõrgeima politseiametniku ja selle organeid; selle wastu Jaapan kohustuks ametlikult tunnustama Wene üliwõimu Mandžuurias. Hajaši arwas siiski, et polewat tõenäoline, et peaminister kindral Katsura ja suurem osa kabinetist nõustuks Witte poolametliku ettepanekuga.[1] Nähtawasti see katse jäi täiesti wiljatuks.

Wenemaa katsus Jaapanit meelitada ka teises suunas. Eckardstein teatab 26. juulil, et Wenemaa üsna hiljuti jälle Tokios deklareerinud, et ta olewat heameelega walmis ja iga silmapilk võimaluses Jaapanile suuremat laenu Pariisis muretsema. Hajaši teatel ega olewat sinnamaani niisugused pakkumised Tokios tagasi lükatud.[2] Neile Hajašilt inspireeritud teateile ei saa aga täit usaldust anda, sest ta kuulus sellesse Jaapani ringkonda, kes Wenemaale eriti waenulikud olid.

Hiljem kui tekkis Inglise-Jaapani leping (vt. lk. 345 jj.) oli muidugi Wenemaal veel wähem lootust lähenemiskatseid läbi viia.

Et selguseta poliitilist olundit lõpetada, nõudis kraaf Lamsdorf 1901. a. juulis lõplikku otsust selle üle, nas

1) gp XVII, lk. 143 ja 144, nr. 5041.
2) " XVII, " 142 " 143, " 5040.

Mandžuurva wärwämine terwiklikult wõi osalt on wene-
maa riiklik tarwidus. Ühes pikemas kirjutises 12. au-
gustist vastas Kuropatkin, et põhjaosa Mandžuuriast
tuleks mingisugusel wiisil Wene rügiga liita, et sellega
raudtee pealiin Wladiwostokki saaks kestwalt Wene-
maa kätte. Kindral oli teadlik raskusist, mida liitmine
wõis tekitada ja ei nõudnud ka sellepärast asja otseko-
hest läbiwiimist; ta arwas, et wõiks Põhja-Mandžuu-
riast moodustada sõltumatu ehk Hiinast wäga tin-
gimusi sõltuwa provintsi, mida Wene riik umbes Buh-
haara khanaadi eeskuju järele walitseks ja mõjus-
taks. Selle wastu pidawat aga Kirini provintsi lõuna-
osa ja Šengkingi provints ajajooksul Hiinale tagasi
antama; selle osa ewakueerimine peaks kuni 1903. a.-ni
lõpetatama. Witte ja Lamsdorf polnud selle kawaga
rahul ja Lamsdorf töötas selle kawa ümber, nii et ku-
ni 1903. a. kogu Mandžuuria pidi Wene wägedest vaba
olema. Kuropatkin rääkis sellele otsustawalt wastu,
ja nõudis 25. augusti kirjutises oma ettepanekute
läbiwiimist, kuna muidu polewat raudteeehituste ega
Amuri provintsi kõllaldane kaitse kindlustatud.
Ta tuletas 1900. a. 1. septembri eeldust meelde (vt. lk. 290),
leidis, et Jaapani kestew waenulik käitumine, mis lepin-
gupoliitikas awaldunud (vt. lk. 305 jj), ei moodustawat seda
eeldust, küll aga küllaldase põhjuse Põhja-Mandžuu-
ria ewakueerimisest loobumiseks 1).

Teatawasti püüdsid mõned ringkonnad Jaapaniga
kokkulepet saawutada, aga Jaapan näitas wähe wastu-

1) Franke, lk. 217 ja 218.

tulekut (vt. lk. 357). Wenemaa liitlane Prantsusmaa püüdis esimest toetada. 4. detsembri 1901. a. telegrammist nähtub, et Pariisis peetud läbirääkimisi markii Ito poolt laenu saamiseks, mida aga lõpule ei viidud; Jaapanile anti mõista, et ta enne katsuks Peterburgis kokkuleppele jõuda, sest ei tahetud Jaapanile raha anda, mida oleks võib olla kasutatud Prantsusmaa liitlase Wenemaa vastu [1].

On näha, et Jaapan wajas hädasti raha, aga ta ei wõtnud seda Wenemaa kaudu vastu, kuigi see kuuldavasti, nagu teame, ona abi oli pakkunud (vt. lk. 357). Jaapani olund poliitiliselt oli aga paranemas. Oli saabumas Inglise-Jaapani leping (vt. lk. 345). Peale lepingu sõlmimist oli märgata veelgi tugewamat liitlaste - Inglismaa ja Jaapani - vastupanu Wene poliitikale Mandžuurias ja Põhja-Hiinas. Jaapan nõudis Wenemaalt niiud kindlamas wormis Mandžuuria evakueerimist ja 1900. a. olundi jaluldamist. Mõlemad liitlased nõudsid ühtlasi ka Hiinalt, et ta Wene wägede eemaldamise eest muretseks ja deklareerisid, et nad ei tunnustaks lepingut Hiina- ja Wenemaa wahel, mis ette ei näe evakueerimist. Need ähwardused ei wõinud muidugi mõjuta jääda [2] ja pidid Lamsdorf-Witte woalule edu andma.

Ka ühendriigid olid Wene poliitikale vaenulikud. Juba 1902. a. weebruaris nägi Wenemaa enda wastas ole-

[1] GP XVII, lk. 145, nr. 5042.
[2] Franke, " 218.

olevat Inglise-Jaapani-Ühendriike ühiswäerinda, kui Ühendriigid rõhutatult wäljendusid „lahtise ukse" poliitika ülalhoidmise eest Mandžuurias ja wäbe aega peale selle Inglise-Jaapani leping awaldati. Ühendriike huwid Mandžuurias olid üsna suured. Niučwang oli Hiina sadamaist Ameerika impordi suhtes kolmandal kohal; Ameerika tekstiil-import ületas tugewasti Inglise oma; Ameerika kahurpaadidki olid 1901/1902 a. talwel reidil ja uusti nimetatud Ameerika kansul Miller reisis 1902. a. kewadel Mandžuurias, ta soowitas kui ainukest abinõu Wenemaa edasitungi wastu Mandžuuria täielikku awamist 1). Ka Ühendriike poliitika pidi Wenemaale mõju awaldama järeleandmiseks.

Saksamaalt polnud aga Wenemaale mingisugust obiloota konflikti puhul Jaapaniga. Holsteini ülestähendusest 24. märtsist 1902. a. leiame, et Saksamaa oli juunis 1901. a. kordanud oma eelmisi sellesarnaseid deklaratsioone Tokios, oli nimelt kindlustuse andnud, et Saksamaa jääb Jaapani Korea pärast peetawa sõja puhul neutraalseks ja et ka Mandžuuria pärast ei loobu sellest. 2).

Nii sundisid üldine poliitiline konjunktuur, kus eriti oluline tegur oli Inglise-Jaapani leping ja wõibolla teatawal määral ka Wene bagasihoidlikum wool Wenemaa järeleandmisele ewakueerimise küsimuses. Sõlmitislünaga

1) Zühlke, lk. 254 ja 255.
2) GP XIX, 1; " 3, nr. 5920.

8. aprilli 1902. a. leping. Leping tugineb mitte Kuropatkini, vaid nagu oodata wõis, Lamsdorfi põhimõtteil [1]. Leping sisaldas järgmist (lühendatult):

1. art. Hiina suweräänwõim restaureeritakse Mandžuurias.

2. art. Hiina kohustub kaitsma raudteed ja nõiki Wene isikuid ja nende ettewõtteid.

Wene valitsus nõustub, eeldusega kui ei tõuse rahutusi ja teiste riike aktsioon seda ei sega, oma wägesid järkjärgult tagasi tõmmata järgmisel wiisil:

(a) 6 kuu jooksul lepingu allakirjutamisest saadik ewakueeritakse Mukdeni provintsi edela-osa kuni Liaoho jõeni ja antakse raudteed üle Hiinale.

(b) Järgmise 6. kuu jooksul ewakueeritakse Mukdeni provintsi ülejäänud osa ja Kirini provints.

(c) Järgmise 6. kuu jooksul ewakueeritakse Heilungkiangi provints.

3. art. (Hiina wägedest ewakueerimise ajal). Wene ja Hiina walitsused instrueeriwad Wene militaarwõime ja Tsiang-Tsunge (lokaalkuberneriid), et wastastikku jõuda kokkuleppele, mis määritleb Hiina jõudude arwu ja dispositsiooni kuni Wene wäed tagasi tõmmatakse. Samal ajal Hiina walitsus kohustub mitte organiseerida muid jõude peale nende, mida otsustanud Wene militaarwõimud ja Tsiang-Tsung'id pidada küllaldaseks rõõwimise mahasurumiseks ja moa rahustamiseks.

(Hiina wägedest peale ewakueerimist). Hiinal on õigus

1) Franke, lk. 218.

suurendada wõi wähendada oma wägesid, aga sellest tuleb täpselt teatada Wene walitsusele.

Hiina politseiwägi Mandžuurias luuakse Hiina alamaist politsei-teenistuseks ja sisekorra alalhoiuks kohalike kubermeride käsutusse. Koosnewad ratsa- ja jalaväest.

4. art. Wenemaa annab tagasi omanikele Šanhaikuan-Niučwang-Hsinmingting raudtee, mis septembri lõpust saadik 1900. a. okupeeritud oli Wenemaa poolt.

Hiina ei tohi kutsuda teisi riike osa võtma liini kaitsest, ehitusest ja töötamisest ega lubada okupeerida wenelaste poolt ewakueeritud territooriumi [1].

Lepingu ignoreerimine ja sellest loobumine. Leping oleks võinud rahustawalt Jaapanile mõjuda kui mitte Wene militaarwõimude käitumine Mandžuurias ja Amurol poleks lasknud kahtlasena paista tahet selle täitmiseks. Kindral Kuropatkin rakendas kogu oma mõju ewakueerimisprogrammi wastu. Ta tundis ja pooldas Wene osundiskawasid Põhja-Mandžuuria ja raudtee, ala kohta, millele lepingu tõidewiimine oleks lõpu teinud.

9. novembril oli Liwaadias riigiõukogu istang, millest osa wõtsid Lamsdorf, Witte, Kuropatkin ja siseminister. Seal arutati Mandžuuria küsimust. Nõukogu leidis ühel meelel, et kahtlemata tulewikus Mandžuuria peab liide-

1) Murray, lk. 326 jj. Wähe hiljem, 29. aprillil 1902. a., andis ka Inglismaa oma osa liinist Hiinale tagasi, s. o. Peking-Šanhaikuani raudtee (Murray, lk. 331 jj.).

tama Wene rügiga ehk wiidama taielikku sõltu-
wusse Wene riigile; Witte arwates pidi arengu lõpp
jäetama asjade ajaloolise progressi hoolde, ilma et vä-
gisi katsutaks mõjustada sündmuste käiku. Kuro-
patkin tunnustas ka militaarjõudude edaspidise
tarwitamise püramise wajadust, arwas aga, et mida
kauem lahendust edasi lükatakse, seda raskemaks
ta kujuneb ja et peab peatama hiinlaste asundu-
mist Mandžuurias. Koosolek ei andnud kindlat la-
hendust küsimusele. Esimene lepingu järele nõuetav
ewakueerimisosa täideti õigel ajal, s.o. b. kuu jook-
sul, aga edaspidise ewakueerimise suhtes räägiti äge-
dasti wastu.[1] Witte tegi 1902. a. sügisel reisi Kaugi-
Itta, oli Port-Arthuris, Dalnis, Wladiwostokis jne. Ta-
gasi tulles nõudis muljete põhjal jälle ewakueerimist
ja pidas wajalikuks, et sõlmitakse leping Jaapaniga.[2]
Aga algatusel polnud tulemusi.

Ühel jaanuarikuu konverentsil 1903. a. arutati küsi-
must, arwati, et entente Jaapaniga oleks soowitav, aga
jäeti Jaapani hooleks oma ettepanekute juurde tagasi
tulla. Nimelt sügisel 1902. a. oli Jaapan Wenemaale
teinud uusi, igatahes wõga pretensioonikülläseid ette-
panekuid Korea asjus (~~vt. lk. . .~~). Konwerentsil lükati
tagasi lepingu eeldusele toetamisega ewakueerimisest
loobumine (vt. lk. 361). Wene Pekingi-saadik Lessar pani
ette ewakueerimist siduda kindlate tingimuste külge.
See ettepanek wõeti wastu.[3]

---

1) Franke, lk. 219 ja 220.
2) Witte, " 202
3) Tähtsamad tingimused olid: Hiina ei loowuta Mandžuurias
olu teisile riikele, ta ei awa ilma Wenemaa nõustumiseta uusi

Venemaa ignoreeris järelikult 8. aprilli lepingut, luues rea reservatsioone. Kuropatkin jatkas oma poliitikat. 7. weebruaril 1903. a. awaldas ta riiginõukogus otsekoheselt, et 8. aprilli lepingu täitmine olevat wõimata, kuna selle läbi Venemaa seisundi kindlus sattuwat hädaohtu; olewat tingimata tarwilik, et Heilungkiangi prowints ja Kirini prowintsi põhjaosa, s. o. ala, mis Wene koloniseerimisele oli määratud, Venemaa omandisse wõi wähemalt ta otsekohese järelwalwe alla saaks. Ewakueerimine kuni 8. aprillini 1903. a. pidi piirduma sellepärast Mukdeni prowintsiga; lõunaosa Kirinist pidi wähemalt kuni suweni okupatsiooni jääma, tiirim ülejäänu kohta üldse mitte määratama, enne kui ewakueerimistulemused lõunas oleksid näha. Witte ja Lamsdorf olid wastu sellele, aga Kuropatkinit toetas elawalt admiral Aleksejew ja awantüürist Besobrasow[1]. Aleksejew ja Besobrasow ei tahtnud isegi Lõuna-Mandžuuriat

---

sadamaid Mandžuurias ega lase konsuleid sinna; Põhja-Hiina walitsemisele ei luba Hiina wõõraste riike kodanike mõju. Tolliwalitsemine Niučwangis jäi Wene-Hiina pangale. Ha teatati Hiinale, et Niučwang alles Wenemaa kolme esimese tähtsama tingimuse wastuwõtmise järele ewakueeritakse. (Zühlke lk. 253).

1) Franke, lk. 220 ja 221.

Besobrasow oli erusolew ratsawäeohwitser. Ta oma naine ütles tema iseloomustuseks, et ta kuidagi ei suutwat aru saada, kuidas ta mees wõib mängida niisugust määratu suurt osa, kas tõesti ei pandaviat tähele ja ei teatawat, et ta on poolhull. Besobrasow jutlustas Korea ekspansiooni ideed (ot. lk. 383). Krahw Worontsow ja suurwürst Aleksander Mihailowič juhtisid Besobrasowi keisri lähedusse, toetades ta ideed ja 19. mail 1903. a. Besobrasow tehti keisrilt riigisekretäriks (Witte, lk. 164 jj. ning 215).

ära anda. Ühel Port-Arthuri nõupidamisel, kust Kuropatkin, Aleksejew ja Besobrasow osa wõtsid, vaatamata olemasolewale keisri tahteawaldisele, et 8. aprilli lepingut peetaks, deklareeriti, et olewat wõimata lepingut sõnasõnaliselt täita. Wenemaa militaarseisundit tulewat kõwendada ja Hiinalt nõuda teatud tagatisi.[1] 5. aprillol 1903. a. seletaski Wenemaa, et ainult tagatiste wastu ewakueerib.[2] Šowinistlikule kamarillale oli kasuks ka, et majanduslik kriis hakkas lahenduma. See pidi saagiahnitsemise ja ekspansiooni kalduwusi tõstma.

1902. a. oli wähemalt ametliku arwamise järele kriis kulminatsioonipunktist üle jõudnud. Kapitali juurdewool muutus rikkalikumaks ja diskontoprotsent langes 7 lt 4½ peale tagasi. Ka suurtööstuses läks olund lahedamaks. Lõuna-Wenemaa rauatööstus pidi küll weel 1902. a. rauaproduktsiooni piirama, aga turustamine läks lahedamini ja wõttis enneolemata dimensiooni wanade tagawarade arwel[3].

Üldiselt nägime eelnewast, et Wenemaa loobus 8. aprilli lepingu täitmisest.

Tagatised ja poliitika kuni Wene-Jaapani läbirääkimisini.[4] Tagatisist teame, et muu seas pidi Hiina kohustuma, et ei awa uusi lepingusadamaid Mandžuurias. Selle nõude wastu tõstsid Pekingis protesti Inglismaa, Jaapan ja Ameerika.[5] Inglasi ärritas kõigepealt

1) Franke, lk. 221.
2) GP XIX, 1; " 10 märkus.*
3) Wittschewsky, lk. 293 ja 294.
4) Vt. ka töö lk. märkus 3.
5) GP XIX, 1; lk. 10 märkus.*

see, et lepingusadam Niučwang ka peale 8. aprilli 1903. a. Wenemaa kätte jäi [1]. Muidugi ärritas sama ka ameerik-lasi, kellel teatawasti (vt. lk. 360) ka suured huwid Niučwangis olid. Maikuust on teada, et Wenemaa isegi oma wägesid Niučwangis (ka Port-Arthuris) kõwendas. [2]

Tagatised, mida Kuropatkin pûstitas, olid niikaugele minewad, et nende läbi kogu Mandžuuria oleks muutunud Wene provintsiks Hüna administratiiwpersonaliga. Nõudmised ûletasid isegi 1901. a. lepingu kawa (vt. lk. 299). Isegi Wene saadik Pekingis pidas nende tagatiste wastuwõtmist lootusetuks [3]. Need oleks tähendanud Hüna tähtsamate suweräänõiguste kõrwaldamist Mandžuuriai ja isegi Mongoolias. Nagu nimetatud, ei tohitud nende järele uusi lepingusadamaid awada Mandžuurias, ei tohitud wõõraid konsuleid sisse lasta, ei tohitud wälismaalasi-mittewenelasi Hüna teenistuseks, näiteks tolliteenistuseks, tarwitada; Mongoolia walitsemises pidi status quo jääma; hiinlaste asundumine teatud kohis wõis ainult Wene wõimude nõusolekul sündida jnr. [4]

Järelikult Wenemaa ei tahtnud lubada „lahtiste uste" politikat Mandžuurias, sest muidu oleks wälismaalased ja nende kapital suuremal arwul sisse tunginud Wenemaaga konkureerima.

„Lahtine uks" Mandžuuriasse oleks tähendanud Wene ekspordi järkjärgulist wäljasurumist, kuna Wene saadiksed olid kallimad wälismaa omist ja walju tolliwalwe oli wõimatu pikal Wene-Hüna piiril korraldamata olude

1) Franke, lk. 221.
2) GK 1903, " 338.
3) Franke, " 221.
4) " , " 229.

töttu; peale selle oleks lahtine uks wähendanud wäljawaateid maa järkjärguliseks penetratsiooniks Wenemaa poolt, kelle kolonisatsiooni tagajärjed olid niikuinii wähesed[1])

Wenemaa ajas lepingust loobumise ja tagatisiga poliitilise ölkuonna pinewust täis. Wälismaal löödi muidugi hädakella Wenemaa aggressiiwsuse puhul. Ka Wenemaa ise arwestas kokkupörkega Kauge-Idas ja muretses säfawarustist. Ühest Radolini telegrammist 18. maist 1903. a. nähtub, et Wenemaa selle aja paiku „sehr bedeutendes Kriegsmaterjal" Mandžuuriasse toimetas.[2])

Wenemaa ei saanud siiski täpselt oma poliitilisele seisundile jääda, sest ämurriike wastupanu oli lüg tugew ja ta pidi warsti ühel tagatisel oma programmist kaduda laskma.

Juulis 1903. a. nõustus Wenemaa nimelt sadamate awamisega, eeldusega, et seal asundisi ei rajata. Selle tõttu sai Ameerika Hiina juures läbi wiia, et see hiljem lubas sadamate awamist[3]) 8. oktoobri lepingus (vt. lk. 374). Kuropatkini kawa nõrgendamine sündis riiginõukogu istangul 2. juulil 1903. a., ühtlasi otsustati hiinlasile awaldada juhul kui nad kawa tagasi lükkawad, et 8. aprilli lepingut pole wõimalik pidada ja et Wenemaa reserwerib omale õiguse Mandžuuria saatuse suhtes tegutseda oma äranägemise järele. Kawatseti esialgu okupatsiooni kolmeks aastaks pikendada.[4])

Mandžuuria ewakuerimise küsimust piiudsid edaspidi lahendada Wene-Jaapani läbirääkimised (vt. lk. 386 jj).

1) Wittschewsky, lk. 201.
2) GP XVII, lk. 583, nr. 5373.
3) Zühlke, " 255.
4) Franke, " 121. Friedjungil on selle kossoleku daatumiks nimetatud 19. juuni, mis on kindlasti wana wene kalendri järele (Friedjung I, lk. 353).

Suurrüke majanduslikud saawutised

Inglismaa. Inglismaa kapitali ekspansiooni silmapaistwaks edusammuks diinas tuleb pidada selle pääsemist Jünnani provintsi kaewandusisse. 21. juunil 1902. a. sõlmiti leping Hiina wõimude ja „Jünnani sündikaadi" wahel, mis tegatses Inglise ja Prantsuse kapitaliga. Seni oli Jünnani kaewandusi primitiiwselt ja ebatäielikult eksploateeritud. Aga tahtis parandada nüüd „Jünnani sündikaat." Leping käis söe- ja mitmesuguste metallide ja muude mineraalide kaewanduste kohta. Jünnani sündikaadile anti õigus kaewanduste lähedal olewaile maile ehitada raudteid, teid, kanaale ja muid sideabinõusid. Ei lubatud aga transportida reisijaid ega kaupmehi. Tasuks Hiina walitsusele sündikaat kohustus temale teatud hulgad waske muretsema. „Jünnani sündikaat" lubas asutada kooli ehk koole, kus hiinlasi pidi õpetatama tehnika alal. Tülikusimusi pidi lahendama arbitraaž-tribunal, kuhu kuulusid à üks esindaja Hiina walitsuselt, Briti ja Prantsuse saatkonnilt ja Hiina lokaalwalitsusell. 1).

Järgniseks Inglismaa edusammuks kujunes 5. septembri 1902. a. kaubaleping, mis sisaldas tähtsaid reforme Hiina maksude korralduses. See leping oli lõpuprotokolli 11. artikli kasutamine, millest ka lepingu eessõnas mainitud 2).

---

1) Murray, lk. 911.

2) Esimene tähtis lõpuprotokolli 11. artikli kasutamine oli 29. augustil 1902. a. Siis kirjutati alla Hiina ja 8 riigi wahel tariifi. leping rewideeritud importtariifi suhtes, mis andis mitmesuguseid soodustisi riikele. allakirjutanud riigid olid peale Hiina

Hiinamaa nõustus selle lepinguga, et maksud ja likiin, mis pantud kaubule, mida džunked transpordivad Hongkongist lepingusadamaisse Kantoni provintsis ja ümberpöördud sunnas, ei pea kokku vähemad olema kui maksud, mida moretolli valitsus samule kaubule, mis transpordotakse aurikutega, on asetanud. Kaheksandas artiklir öeldakse, et Hiina valitsus, ära tundes, et likiini ja teiste sarnaste maksude võtmise süsteem takistab vaba kaupade tsirkulatsiooni ja kahjustab kaubanduse huve, kõrvaldab kõik need tulualliked piiritlemisiga, mis nimetatud lepingu 8as sektsioonis.1) See oli suurimaid kaubanduslikke ja maksustamisreforme Hiinas.

Hiinamaa kaotas sellega kõik likiini ja sarnaste maksude korjamise barjäärid kestvalt kõigil teil, raudteil ja vesiteil Hiina 18. provintsis ja kolmes idaprovintsis. See määrus ei mõtelnud muidugi piiritolle ja sadamatolle, need jäid alale. 5% import-tolli lisaks, mis märgitud 1901.a. lõpuprotokollis (vt. lk. 325), Briti valitsus nõustus eimaksuks kompensatsioonina likiinikaotamise eest. Sama lepinguga avati ka viis uut kohta väliskaubandusele: Čangša Honani provintsis, Wanhsien Ssečuani provintsis, Ngaňking Anhui provintsis, Huičou Kuangtungi provintsis ja Kongmuun samuti Kuangtungi provintsis.

Austria Ungari, Belgia, Saksamaa, Inglismaa, Jaapan, Holland, Hispaania ja Ühendriigid. 28. märtsil 1903. a. kirjutasid veel alla Venemaa ja Staalia ning 28. märtsil 1904. a. kirjutas alla ka Prantsusmaa. (Murray, lk. 339 jj.). Ja õieti selle täiendusena tulid kolme kaubalepingu sõlmimised – Inglismaa, Jaapani ja Ühendriike poolt, millisest eimeset meil praegu ülal juttu.

1) Murray, lk. 342 jj.

Edasi Hiina valitsus nõustus ühe aasta jooksul lepingu allakirjutamisest saadik algatada ja läbi viia olewate kaubandusregulatsioone rewisjoni nii, et ei oleks erilisi ega suuremaid tanistusi wäliskapitalile, kui seda on wälismail. Inglise walitsus nõustus oopiumi sisseweokeeluga, paale eriotstarbeiks sisseweetawa oopiumi.[1]

Lisamääruseist nähtub, et Briti aurulaewade omanikud said õiguse rentida kaubamaju jne. Hiina weeteede ääres Hiina alamailt terminiga mitte üle 25. a., aga pikendamisõigusega.[2]

Järgmise saawutisena 9. juulil 1903. a. Inglismaa sai raudteekontsessiooni Hiinas. Sõlmiti laenuleping Šanghai-Nankingi raudtee ehituseks. Laenusumma oli mitte üle 3,250000 nael-sterlingi; terminiks oli 50. a. Sõlmijad olid Hiina ja meile tuntud Messrs. Jardine, Matheson & Ko. ja Hongkong-Šanghai pangakorporatsioon. Raudtee palitseid lubati pidada, aga hiinlasist[3], s. o. oli suur erinewus võrreldes näiteks Ida-Hiina raudteega, kuipalitsei koosnes wenelasist.

Wenemaa saawutas 14. jaanuaril 1902. a. lepingu Heilungkiangi provintsi sõekaewanduste suhtes. Sellega provintsi tatarikindral, soovides säilitada provintsi metsi, andis raudtee kompaniile õiguse sõekaewanduste eksploateerimiseks. Täielik õigus selleks oli kompaniil 60 li lainses raudteevöös, mujal oli see reserwatsioonidega piiratud.[4]

Järgmiseks Wenemaa saawutiseks oli 11. juulil 1902. a. sõlmitud eelkokkulepe Kirin-Čangčuni raudtee suhtes.

1) Murray, lk. 345 jj.
2) " " 335.
3) " " 387 jj.
4) " " 661.

See raudtee oli Harbiin-Port-Arthuri raudtee haru. Ehitajaks ja juhatajaks pidi olema Ida-Hiina raudtee kompanii. Kõik tarwilik materjal pidi ostetama Harbiini poedest.[1] 36. a. pärast Hiina walitsus wõis liini ära osta, kui ta seda aga ei soowiks, siis pidi leping pikendama 44. a.-ks, millise aja möödumise järele liin pidi minema tasuta kõige varandusega Hiina walitsusele. Selle lepingu huvitawaim punkt on 13-es; see ütleb, et lepingu Pekingis heakskiitmise päewal Ida-Hiina raudtee kompanii annab üle Kirini tatarikindralile 350000 rubla Wene rahas[2], mis kipub kahtlust tekitama, kas siin mitte sanktsioneeritud altkäemaksuga tegemist pole.

Järgmiseks Wene kapitali edusammuks sai 15. oktoobri 1902. a. Čingtingfu-Taijüanfu raudtee laenu- ja operatsiooni kontrakt. Lepingu sõlmisid Hiina raudtee kompanii ja Wene-Hiina pank. See liin on umbes 250 km pikk ja moodustab Peking-Hankou liini loomuliku haru. Sõlmitav laen oli 5% kuldlaen, summas 40 miljonit franki, nimetati Hiina 5% 1902. a. laenuks. See leping annulleeris eelmised selle raudtee kohta tehtud lepingud (vt. lk. 70). Laen pidi kustutatama 20. a. pärast, arwates 10.-st wäljaandmise aastast. Wastutas laenu eest muidugi raudtee[3].

Prantsusmaa.[4] Prantsusmaa kapitali saawutiseks tuleb pidada 21. juuni lepingut a. 1902. Jünnani kaewanduste suhtes (vt. lk. 368); „Jünnani sündikaat tegutsesnii Prant-

1) Kuo oli muidugi Wene kaup.
2) Murray, lk. 629 jj.
3) " " 356 "
4) Meie praegu käsitletawa ajajärgualul 5. jaanuaril 1900. a. Prantsusmaa paigutas Kuangčauwani ala oma ülemwõimu alla (Gk. 1900, lk. 301), mis oli Prantsusmaa poliitilline saawutis.

suse kui Ihglise kapitaliga.

Mis puntub Kange-Sela perifeeriasse, siis siin oli Prantsusmaal mainimiswäärne saawutis. 8. oktoobril 1902. a. sõlmiti leping Prantsuse ja Siami wahel. Prantsusmaa sai sellega provintsid Maluprei ja Bassaki ja maa-ala Suure järwe juures Proluos ja Prekomponkliami jõgede wahel; Prantsuse wäed ewakueerisid Čantahuni. Siam sai õiguse natsionaalwägesid saata mitmesuguseisse punktesse Mekongi paremal kaldal, mis Sramile jäid.[1]

Saksamaa. Käsitletava ajajärgu piires Saksamaal polnud eriliisi ekspansionistlikke edusamme, mis wääriksid tähelepanu.

Mainida wõiks ehk, et 21. märtsil 1900. a. määrati „Šantungi Raudteeseltsi" ja Hiina wahel regulatsioone Kiaučou-Tsinanfu raudtee jaoks, mis sisaldasid peamiselt puhttehnilisi küsimusi.[2] Samal päewal määrati na Hiina ja Šantungi Maetööstusseltsi poolt Šantungi kaewanduste regulatsioone, mis käsitawad samuti tehnilisi küsimusi.[3] Need olid õieti korraldused, mis konsolideerisid juba saawutatu.

Saksa kapitali järgmised awaldused olid 7. augusti 1902. a. laenulepingud firma Karlowitz ja Ko. ja Hiina poolt Pingjang sõekaewanduse wahel.[4]

Saksamaa ei awaldanud Hiina suhtes suuremaid aggressiiwseid kawatsusi. Saksamaa selle aja poliitikat

1) gk. 1902, lk. 246.
2) Murray, " 236 jj.
3) " " 248 "
4) " " 1083.

ses suhtes iselaomustas kantsler Bülow 3. märtsi kõnes rügipäewal 1902. a. Ta ütles ühe „Timesi" telegrammi kohta, kus oli öeldud, et Saksamaa püüdwat teiste maade kulul monopoli ja tõrjumise õiguse Šantungis, et ta ei tahtwat lasta ühtegi silmapilka mööda, olma et sellel „pardol" nii ruttu kui wõimalik kaela kahekorra ei käänaks; Saksamaa nõudwat ka Šantungis ainult „lahtist ust." 1)

Jaapani suuremaks saawutiseks on 8. 2) oktoobri 1903. a. kaubaleping, millega Jaapan nõustus erimaksuga likiini kaotamise puhul (vrd. lk. 368; Inglise kaubalepinguga). Hiina valitsus lubas Jaapani aurulaewa-omanikele pästitada nende oma kulul buksür-sisseseadeid Jangtse käredamal kohal 3); Jaapani aurulaewule lubati navigatsiooni Hiina sisewetes. Hiina nõustus asutada nii ruttu kui wõimalik Hiina ühtlast natsionaal-rahasüsteemi, ühtlasi ka ühtlast kaalude ja mõõtude süsteemi. Hiina nõustus awama Pekingi rahwuswaheliseks residarimiseks ja kaubanduseks, samuti Čangšat (vt. ka lk. 369) Honani provintsis ja Mukdeni ning Tatüngkout. Lisamäärusis lubati ka Jaapani aurulaewaomanikel rentida kaubamaju pre. Hiina weeteede kallastel (vrd. Inglise kaubalepinguga lk. 370). 4)

Ühendrügid. Kapitali expansiooni awaldusena võiks ehk mainida laenulepingut, mida sõlmisid Hiinamaa ja Ühendrüke poolt American China Development Com-

1) GK 1902, lk. 44.
2) Mitte 9da, nagu eksikombel on GK 1903, lk. 392.
3) Nii siis Jaapan süwendas mõju ka Inglise mõjualas.
4) Murray, lk. 411 jj.

pany 13. juulil 1900. a. Kanton-Hankou raudteeliini ehituseks. Üks lepe selle raudtee suhtes oli tehtud juba varem 1898. a. (vt. lk. 78.). Nähtavasti taiendati seda nüüd. American China Development Company juurde kuulusid muu seas ka Standard Oil Company ja American Sugar Refining Company [1], mis on teatavasti kuulsamaid kapitali koondisi juba igaüks oma ette. See annab tunnustust, et American China Development Company oli määratu kapitaliga tegutsev organisatsioon.

Suurema tähtsusega näib olevat 8. oktoobri kaubaleping Hiinaga 1903. a. Selle sissejuhatusest nähtub, et põhjeneb leping 1901. a. lõpuprotokollil, 11. al artiklol, nagu Inglise ja Jaapani lepingudki (vt. lk. 326, 368 ja 373). Leping räägib likiini kaotamisest ja nuest erimaksust, samuti nagu Jaapani ja Inglise lepingud seda olid teinud (vt. eespool). Lepinguga avati Mukden ja Antung väliskaubandusele; navigatsioon oli lubatud sisewetel ka Ühendriikele [2]; lubati sammeastuda ühtlase Hiina natsionaal-rahasüsteemi loomiseks. Ühendriigid (nagu Inglismaagi oli teinud) tunnustasid osprumi impordi keeldu, peale erandjuhtude — nagu arstlikuns otstarbeks jne. Kaevanduste suhtes Hiina valitsus nõustus ühe aasta jooksul lepingu allakirjutamisest saadik algatada ja läbiviia olevate kaubandusregulatsioone revisjoniniii, et ei oleks erilisi ega suuremaid takistusi väliskapitalile, kui seda on välismaal [3] (vrd. Inglise kaubalepinguga eespool).

1) Scott-Nearing, lk. 64.
2) Üldiselt oli Hiina juba 1898. a. lubanud sisewete navigatsioonist osa võtta ka välismaalasil (Murray, lk. 429).
3) Murray, lk. 423 jj.

Suurriike wõistlus Koreas.

Agendid ja Masanpo küsimus ning neutraliseerimiskatse jaanuaris 1901. a. Venemaa oli esimese kauge Ida küsi ajal Koreas taandunud Jaapani kasuks (vt. lk. 55), et saaks talitada vabamalt Liaotungil. Koreas endist seisundit käes hoida oli lügselt raske, nuna oli karta relvus reageerimist sel puhul Jaapani poolt. Oli aga ette näha, et kui Wenemaa seisund Liaotungil konsolideerub enam-vähem, siis ta kuskil püüab jälle ala leida, kuhu poole ekspansiooni suunata. Ja üks niisugune ala oli Korea. Safandi pöörde paiku juba Wenemaa on jälle tegeuruses Korea suunas. Kerkib soov Masanpos kanda kinnitada.

Jaapani walitsusel olid ekspansioonitöös Koreas suureks abiks sajad ja tuhanded vabatahtlikud agendid, kes patriotismist aetud sinna rändasid wäikekauplejatena, ettewõtjatena, maatükkide ülesostjatena jne., sealjuures organiseerudes rühinguisse. Wene walitsus tegutses aga isoleeritult, ilma eraalgatuse abita. Waewalt oli näiteks merewäewalitsus Masanpos ühele maatükile silma heitnud kui kohe üks Jaapani kauplejа wälja ilmus, kes ruttas rea wäikeste walduste ülesostmisega, mis kuulusid kawatsetud kontsessiooni komplekti. Jaapani walitsus abistas teda täiel määral. Wenelased said lüghilja asjale jälgile ja pidid mitmewõrdselt pingutama ja kulusid tegema teise maatüki ostmisel. Sealjuures tegi Jaapani ajakirjandus suurt lärmi Wenemaa Lõuna-Korea aspirat-

siosne suhtes 1). Venemaa pidi ettewaatlikult tegutsema, et mitte kusimust lüg pönewaks ajada. Ta pidi püüdma kokkupörke termini Jaapaniga wõimalikult kaugele lükata – kokkupörget ennast peeti Petersburgis wältimatuks – kuni saaks Soberi raudtee valmis ja Wene laewastik wähemalt samawäärtuslikuks saaks, kui Jaapani oma. 2) Uue ekspanzooni wäljindajaks saab Wene saadik Söulis, Pawlow. Wladiwostoki ja Port-Arthuri ühenduse kindlustamiseks sõlmiski Pawlow märtsis 1900. a. lepingu Korea walitsusega, millega Masanpo sadamas Wenemaale renditi tükk ala laewastiku-jaama asutamiseks 3). Inglismaal ei jäetud sellele juhtumile tähelepanu pööramata. 21. mail 1900. a. asutati Inglise alamkojas Wene mõju laiendamist Koreas. Alamriigisekretär Brodrick nimetas Masanpo rentimist ja lepingut, millega Wene walitsus oli kohustunud mitte kunagi Kojedo saarel ega wastasolewal kontinendil ega ümbruses olewail saarol pretendeerida mõnele maatükile ja et Korea walitsus oli kohustunud mitte lubada, et mõni teine riik nimetatud kohis maad rendiks wõi hangiks 4). See oli tüse saawutis Wenemaale, sest Masanpo strateegiline seisund oli wäga tähtis; ta asus Jaapani wastu Korea rannal ja oleks wõinud wastawate eelduste abil walitseda Jaapani ja Korea wahelist merekitsust. Jaapan muidugi pidi märkama Wene nusimat mõju laiendamist. Aga ta ei tee sellest weel tõsist tülikusimust.

1) Trubetzkoi, lk. 50 ja 51.
2) GP XVII lk. 525, nr. 5336.
3) Franke, " 222.
4) GK 1900, " 209.

Kui sama aasta novembris olid Koreas sotsiaalwärvinguga rahutused, siis räägiti, et paljud mässajad olnud warustatud laskerelwadega, mis arwatawasti Jaapani päritoluga 1). See wõis väga võimalik olla, sest Jaapanile wõisid segadused käsuks tulla, nende warjukattel oleks wõimalik olnud ekspansioani laiendada.

Kuna mõlemad riwaalid Wenemaa ja Jaapan asjade arengut pinewa tähelepanuga jälgisid, näis Korea walitsus anduwat täielikule muretusele 2). Neist rahutusist ei arenenud süski midagi suuremaid muudatusi tekitawat.

Wenemaa püüdis pinewust wähendada Koreas ja Mandžuurias ja pani ette Jaapanile 7. jaanuaril 1901.a. Koreat riike rühise garantii all neutraliseerida. 11. päewa hiljem Jaapan lükkas läbirääkimised tagasi ja andis mõista, et seni kuni Mandžuurias status quo ante jalule seatud, rahuldawat teda 1898.a. protokoll 3). Sel korral oli pinewus Jaapani ja Wene wahel suurem kui warem, oli ju ka Mandžuuria lepingu küsimus päewakorras (vt. lk. 288 jj.). Eckardstein teatab 16. weebruaril 1901.a. jutuajamisest Kajašiga. Ta oli mulje saanud, et Jaapani walitsus, sel korral kui Wenemaa katsuks end Koreasse kinnitada, läheks äärmuseni, kui ta selles kindel on, et nii Inglismaa kui Saksamaa neut-

1) GK 1900, lk. 310.
2) " 1900, " 310.
3) BD II, 1; " 55, nr. 42 lisa.

raalseks jääwad.[1] Hajaši arwamise järele lükanud Jaapan Korea neutraliseerimise ettepaneku tagasi sellepärast, et arwatud, et see pole „bona fide" tehtud.[2] 1901. a. suwel Hajaši wäljendus tagasilükkamise põhjuste suhtes weel täpsemalt. Ta ütles, et põhjusi olnud kaks: a) kahtlus „bona fide" suhtes ja b) arwamus, et Korea end ise ei suuda walitseda[3]. Vaatamata pinewale olukorrale Wenemaa süwendas aga siiski oma mõju Masanpos. Märtsi alul 1901. a. tulid teated, et Wenemaa koondab sinna jõudusid ja seab sadama sisse talwekorterina Vaikse ookeani laewastikule.[4]

Jaapan ei jää aga Wenemaast ka mitte maha. Ta saawutab kompensatsiooniks Koreaga kokkuleppe. Wiimane loowutab novembris 1901. a. tüki maad Masanpo läheduses Jaapanile[5]. Ja 17. mail 1902. a. tehakse vormilik leping Jaapani ja Korea wahel Jaapani asundise suhtes Masanpos. See oli harilik loowutis renditingimusil, nagu meil juba mitmeid niisuguseid juhus oli tähele panna[6]

Katsed Korea küsimuse lahendamiseks 1901. a. II poolel.

Koreas oli nagu kalduvus rahutusiks. Juunis ja juulis 1901. a. oli jälle palju rahutusi, kus mõned sajad pärismaalasi-kristlasi surmati.[7] Nii siis bokserite mässu analoogiat oli olemas ka Koreas. Alaliste rahutuste tõttu oli Jaapan arwamusel, et Korea end ise ei suuda walitseda, reaalne alus, kusjuures meie aga ei unusta

1) GP XVI, lk. 324, nr. 4817.
2) " XVI, " 338, " 4826.
3) " XVII, " 143, " 5041.
4) GK 1901, lk. 310.
5) " 1901, " 316.
6) St. A. 67, lk. 19, nr. 12672.
7) GK 1901, " 312.

Jaapani enese aspiratsioone.

Juuli kuus teeb Witte järjekorralise sondeerimiskatse Korea küsimuse lahendamiseks. Jaapani Peterburgi saadik teatas, et ta kindla mulje saanud, et Witte soowiwat oga hinna eest kokkulepet Jaapani ja Venemaa wahel Korea asjus ja olewat valmis seda järgmisel alusel saawutama: Korea jääb neutraalseks edaks; Jaapan saab aga õiguse Korea valitsusele administratiiv- ja finantsnõuandjaid anda, samuti kõrgeima politseiametniku ja selle organeid; selle wastu kohustub Jaapan Venemaa hegemooniat Mandžuurias ametlikult tunnustama. 1) Jaapan aga ei reageerinud vastutulelikult sellele katsele, kuigi selles sondeerimises ära langes kartus, et Korea end ise valitseda ei suuda; siin olid ettenähtud nõunikud, kes valitsuse olens roopas hoidnud. Nähtawasti oli „bona fide" puudumise kahtlus wägagi tugew.

Juulikuu lõpul tuleb wel üks Korea küsimuse lahendamise wariant esile. Sel ajal peeti läbirääkimisi Inglismaa ja Jaapani wahel lepingu asjus. Lansdowne esines küsimusega, et kas ei wõiks Koreat teha puhwerriigiks; Hajaši arwas aga, et olewat otstarbetu katset teha neutraalseks seisundi wõtuks; korealased olewat täiesti wõimetud end ise valitsema. 2)

Mere nägime juba, et Jaapan pidas Korea küsimust enesele tähtsamaks kui Mandžuuria küsimust (vt. lk. 308 ja märkus), Venemaa pidas muidugi, nagu Witte

1) GP XVII, lk. 143, nr. 5041.
2) Franke, " 194.

ettepanekust nägime (vt. lk. 379), Mandžuuria küsimust tähtsamaks kui Korea küsimust. Jaapan ei soovinud aga siiski, et Venemaa kanda kinnitaks Mandžuurias, nagu teame Mandžuuria lepingu loost (vt. lk. 288 jj), ja Venemaa ei soovinud sama Jaapani suhtes Koreas.

Venemaa seisundit Korea suhtes 1901. a. iseloomustab Nikolai II Preisi prints Heinrichile. Ta ülles, et ta ei tahtvat Koreat ise saada, aga ei kannatavat ka mingil tingimusel, et Jaapanlased sinna kindlale jalale asuksid; kui nad seda katsuks, siis oleks see casus belli Venemaale. Tsaar paistnud pidavat waremat või hiljemat kokkupõrget Jaapanoga mõõdapääsmatuks, lootnud aga, et see enne nelja aastat ei tule, millise aja jooksul Venemaa merenduslikku superioritedi saavutaks Vaikses ookeanis [1]. Sellest Venemaa seisundist wälja minnes on arusaadaw, miks Venemaa ei reageerinud soodsalt Jaapani pakkumisele 1901. a. lõpul; Jaapan tahtis ju täielikku mõju Koreas tol korral.

25. novembril [2] nimelt jõudis Peterburgi markii Ito, kelle sihiks oli saawutada kokkulepet, mille aluseks oli, et Venemaa jätab Korea Jaapani täieliku mõju alla, Jaapan lepib Kuangtungi haaramise faktiga ja raudtecharuga Port-Arthuri, eeldusel, et Venemaa evakueeriks Mandžuuria, peale raudtee vahiväe ja viiks Mandžuuriasse „lahtiste uste" poliitika. Itot võeti aga Peterburgis külmalt vastu. Samal ajal Hajaši pidas

1) GP XVIII, 1, lk. 34 ja 35, nr. 5399.
2) BD II, 1; " 89, nr. 76.

Inglismaal läbirääkimisi Inglismaaga ja Ito ruttas läbirääkimisoga Venemaaga, et ära hoida Jaapani-Inglise lepingut ja igal juhul anda sellele teist suunda. Venemaa ei annud kavale aga mingisugust vastust. Lamsdorf küsis teiste ministrite arvamisi; Witte awaldas muidugi soovi küremini asja Jaapaniga lõpetada, aga teised ministrid tegid mitmesuguseid vastuväiteid; ka kõrgemal pool ei leidnud Ito ettepanek kaasatunnet.[1] Krahw Lamsdorf nõustus sellega, et Jaapan saaks domineeriwa mõju koreas, toonitas aga, et Venemaa selle eest wähemalt mõnesugust kompensatsiooni, näiteks ühe asundise poolsaare lõunaosas peaks saama. Ito sai kohe aru, et ta Masanpot peaks mõtlema selle all. Lamsdorf lisas juurde, et tema valitsus niisugust asundist ei kasutaks strateegiliselt ja annaks selleks kirjaliku garantii; sellepeale ei wastanud Ito midagi, pidas aga pakkumist ebasobiwaks[2].

Lõppude-lõpuks wenelased seadsid kokku oma ettepaneku, milles oluliseimate asjuga, mida Jaapan soowis, ei nõustutud. Selle lepingu kawa saadetud Itole järele Berliini, aga Ito ei annud wastust. Ta ei takistanud enam Inglise-Jaapani kokkulepet[3]. Sellega oli nurjunud Kauge-Ida küsimuse lahendamine rahu teel ja Venemaa oli mõõda lasknud minna juhuse oma waenlasi lahus hoida, kuigi selle eest oleks teelnud suurt hinda maksta, kuna Jaapan oli Inglis-

1) Witte, lk. 200 ja 201.
2) BD IV, " 107 " 108, nr. 57 lisa.
3) Witte, " 201.

maaga läbirääkimiste tõttu soodsas olundis, millel sarnadust enampakkumisega. Et Venemaa küllalt ei pakkunud, siis pöörduti Inglismaa poole.

Nii siis Venemaa oli juhuse mööda lasknud libiseda kuigi ei puudunud vastavad hoiatusedki. Näiteks enne ärasõitu Tokiost oli Iswolski, kes sel korral seal saadikuks oli, välisministeriumi hoiatanud; tema vaate järele olevat Ito katse olnud wiimaseks kaardiks küsimuse rahulikus lahendamises.[1]

Üldiselt nägime, et terve rida katseid Korea küsimust lahendada, oli nurjunud.

Vene kontsessioonipüüdad 1902. a. kuni juulini 1903. a.

Vene saadik Korcas Pawlow jatkas Vene mõju süvendamist Koreas, kuigi tal suurte raskustega wõidelda tuli; sest peale Jaapani wastupanu ja kohalike raskuste olid Venemaale kannatusi tegemas ka välismaa esindajate käitumine. Ise juurdus a) veendumuses, et Vene poliitika olevat väljalülitamise tendentsiga, ja b) moraalses suwes, mida tekitasid misjoniühingud. Wiimased olid selles veendunud, et Vene mõju tõus Koreas tooks vältimatult wälismaiste waimulike misjonide tegewuse piiramise ehk sogeni lõpetamise[2]. 1902. a. läks Pawlowil korda ühte Venemaale sestawat taanlast Korea välisministri nõunikuks teha lasta. Ka endise saadiku Waeberi tegewus, kes kewadel 1903. a. eriülesandega Sõulis oli, aitas oluliselt kaasa Vene mõju elustamiseks[3]. Need olid aga wähema tähtsusega saawutised. Oluli-

1) Trubetzkoi, lk. 60.
2) " " 52 ja 53.
3) Franke, " 222 - 223.

sem ekspansiooni ala tekib püril.

Juba-ca. 1896. oli enesele üks wene kaupmees Jalu jäe-juures suure tüki metsa eksploateerimiseks laskuud rentida. Ta asutas n.n. „Wene metsaseltsi", millesmeile tüntud Besobrasow, kes Siberis awantüristlikku elu oli elanud, väljapaistwat osa etendas. Selts asutas pure ümbertöötamiseks tööstused, ehitas barakke ja kutsus kohalikke relwus kasakate osi töölisina ligi.[1] Besobrasow esines omapärase ideega, ta hakkas jutlustama, et Wenemaa ei tohiks Koreat maha jätta, kuigi seda ametlikult olewat tehtud. Olewat tarwis püüda Wene mõju saamiseks Koreas mitteametlikult - varjatult - kontsessioone kaudu, mis väliselt eraiseloomuga, aga tegelikult on toetatud ja juhitud valitsuselt, mis järkjärgult ämblikusüstemis haaraksid Korea. Selle mõttega esines Besobrasow rüginõukogu liikmele krahw Worontsow-Daškovile ja suurwürst Aleksander Mihailowičile, kes tema mõtet pooldades viisid ta keisri lähikonda. Otsustati katsuda Besobrasowi kawa teostada, hangiti kontsessioone Koreas ja saadeti sinna ekspeditsioone uurima kommerts- ja peamiselt strategilisil kaalutlusil[2]. Kui asutati kaubandus-nawigatsiooni ja kaubasadamate peawalitsus, siis keiser määras selle juhiks Aleksander Mihailowiči, kes võttis omale abiks admiral Abasa, Besobrasowi sugulase, keda ta

1) Franke, lk. 223.
2) Witte, " 165 ja 166.

juhtis ka keisri juurde [1]. Sel wiisil Besobrasowi mõju üha suurenes. Nagu teame sai Besobrasow 19. mail 1903. a. koguni riigisekretäriks. Ta kaastööline kindral Wogak, kes tuntud meile bokserite nässu ajastust, tehti samuti päris erilises korras keisri saatkonna kindraliks [2]. Kui Besobrasowi mõju suurenes, siis ta kõrwaldas asja juurest krahw Worontsow-Daškowi ja suurwürst Aleksander Mihailowiči; kes arvatawasti läksid ära üsna hea meelega, kui mõne aja pärast aru said, et kõik see asi wõib lõppeda katastroofiga, sest see kõik oli muidugi teada jaapanlasile [3]. Kuidas oli aga lugu Kuropatkiniga? Kui ilmus Besobrasow ja Ko, siis Kuropatkin, kas kadedusest nende mõjule wõi kartusest nende teguwiisi wastu, mis pidi paratamatult sõjale wiima, hakkas neile järsult wastu töötama ja lähenes Wittele ja Lamsdorfile. Hiljem hakkas ta otsima kompromisse Besobrasowi ja Ko-ga, aga oli juba hilja ja teda sunniti kohalt lahkuma [4]. Mis puutub admiral Aleksejewisse, siis nähes, et jõud Besobrasowi poolel, ta lõpuks läks Besobrasowi poolele üle [5]. Keiser oli siiski kaldunud toetama oma wastutawate ministrite arwamisi ja alles siis hakkas kalduma Besobrasowi ja Ko ning Aleksejewi arwamisele kui ilmus nähtelawale siseminister Plewe, kes asus Besobrasowi awantüüri toetama. [6] Besobrasow ja Ko poliitika tegemine oli juhitud muidugi isiklikust hu-

1) Witte, lk. 211.
2) " " 215.
3) " " 166.
4) " " 142.
5) Witte, lk. 215.
6) " " 222. Plewe oli aga mees, kes pidas ähwardawa revolutsiooni ärahoidmiseks tarwilikuks wäikest wõidurikast sõda (Witte, lk. 262) ja mõjus muidugi selleks kaasa, et küsimus lõpuks sai sõja wormi.

wist materjaalse kasu saamise mõttes, sest niisuguste kontsessioone puhul saadakse tawaliselt suuri kasusid. Et kogu ettewõttel ka militaar-politiline külg oli, seda nähtub 1903. a. alul esitatud Besobrasowi kavast, kes tahtes Jalu jõe juures luua „sulgemisklappi" Jaapani rünnaku wastu ja selleks riiklist toetust wärwas. Asja arutati ühel riiginõukogu koosolekul 8. aprillol 1903. a. keisri juuresolekul. Mi Lamsdorf kui Witte ja isegi sõjaminister pidasid ettewõtet liig suureks riskeerimiseks, mis wõiks tähendada sõda Jaapaniga ja olid asjaga nüwõrd nõus, kuiwõrd nus selts kujundataw oli puht kommertsprintsüpel olma militaarisikute osawõtuta; tarbekorral wõidi ka ametlikke samme Korea walitsuse juures ette wõtta, et seltsi õigusi kindlale alusele seada ja samuti Hiina walitsuse juures, et saawutada õiguste laiendamist Jalu Mandžuuria-poolsele kaldale; siigi raha osawõtt seltsi kapitalist pidi lubatav olema. Besobrasow ei rahuldunud nende otsustega ja oskas läbi wiia uue nõupidamise riiginõukogu istangul 20. mail, kust ta ka ise osa wõttis. Ei saawutatud aga lõplikke otsusi. 5. juulil otsustati küsimus anda keisri otsustada. Kohapealsed asjatundjad, nagu Pekingi saadik Lessar, kes soowitas loobuda sellest ekspansioonist Korea piiril ja Korea saadik Pawlow, kes ei kahelnud, et Korea walitsus ettewõtet militaar politilisena wõtab,[1] näitawad selgesti ettewõtte kadaohtlikkust.

8. aprilli otsuste alusel oli Pawlow läbi rääkinud

[1] Franke, lk. 223 jj.

Korea valitsusega „Wene metsaseltsi" õigeste suhtes. 20. juulil jõuti lepingu allakirjutamiseni suurte raskuste järele ja Jaapani teravate protestide tähe all[1]). Wärsti algasid ka Wene-Jaapani läbirääkimised, millest võis loota küsimuse lahendamist.

Kauge-Ida krüsi lahendamiskatsed.

(Wene-Jaapani läbirääkimised).

Militaar-tausta kujunemine läbirääkimiste aluks.

Wenemaa. Senisest käsitlusest teame, et Wene-Jaapani vastolu oli olemas kogu käsitletava ajastu jooksul. Selles vastolus olid teatud tõusud ja mõõnad, aga sõda ei puhkenud lahti, mis on teatavasti seletatav sellega, et kumbki pool ei olnud ettewalmistusiga rahuldava lõpuni saanud. Oli murdugi ka muid põhjusi, aga need polnud nii olulised. Järgnewa ülesanne ongi selgitada meelevlude ja ettewalmistuste liikumist, millest seni polnud juhust ülevaadet anda.

„Graždanin" soovitas ~~teatavasti~~ juba aprillis 1895. a. (~~st. lk.~~) maa-ja merejõudude süstemaatilist suurendamist Kauge-Idas, kartes et Wenemaa pole küllaldaselt ette walmistatud[2]). Et see kartus põhjendatud oli, näitab selleaegse parema sõjaasjatundja Waldersee arwamine 5. maist 1895. a. Ta kirjutab, et Wenemaa pole wõimeline üksinda Jaapaniga sõda pidama, ta osutuks wähemalt kõrgemaks pooleks[3]). Ka Nikolai II ise leidis, nagu Marschalli telegrammist näha 11. maist 1895. a., et Wenemaa pole küllalt tugew maa-

1) Franke, lk. 224 ja 225.
2) GK 1895, „ 287.
3) Waldersee II, lk. 347.

sõjaks Jaapaniga[1]). Nikolai II ütleb küll Hohenlohele 1895. a. septembris, et ta sümpaatiat tundwat jaapanlaste wastu, aga lisab juurde, et see ei takistawat teda tegutsemast ñende wastu, kuna nad on tahtnud mīnna wäga kaugele.[2]) Nikolai tähendas ka, et tema peaülesanne on Wene poliitikas Kauge-Idas ja Siberi raudtee lõpule wiimine.[3]) Süt näeme, et Nikolai II polnud seda poliitilist suunda muutnud, mis tal oli meie käsitletawa ajastu alul ja warem (vt. lk. 8 jj.).

Ka 1896. a. oli Nikolai II samal arwamisel, ta ütles Wilhelm II, et ta ei muretsewat põrmugi Konstantinoopoli eest, tema kogu tähelepanu ja silmad olawat pöördud Hiinale[4]). Ta näitas ka samal aastal suurt huwi Siberi raudtee suhtes; eriti tähtis olewat raudtee Wenemaa Ida-Aasia poliitika jaoks; kui Siberi raudtee valmis saawat, siis wõiwat jaapanlasiga asi üles wõtta[5]). Ka 1898. a. on Nikolai II tähelepanu Ida-Aasiale pööratud, nagu näha Raddini telegrammist 16. weebruaril 1898. a.[6]).

Ühest 27. weebruari 1900. a. telegrammist nähtub, et Wenemaa saadab iga valmissaanud laewa kohe Kauge-Itta. Peterburis peeti selajal kokkupõrget Jaapaniga möödapääsmatuks. Selle termini pidi aga Wenemaa püüdma niikaugele lükata, et Siberi raudtee valmis saaks ja Wene laewastik wähemalt Jaapani omaga wõrdseks saaks.[7]) Ka tsaar ise näis warasemat wõi hiliseñat kokkupõrget Jaapaniga mööda-

1) gP IX, lk. 292, nr. 2269.
2) Hohenlohe II, lk. 520 ja 521.
3) " " 528.
4) gP XII, lk. 221.
5) " XI, " 362, nr. 2862.
6) gP XII, 2; lk. 483, nr. 3285.
7) " XVII, " 525 ja 526, nr. 5336.

pääsmatuks pidawat, nagu näeme Bülowi ülestähendusest 4. novembrist 1901. a. Ta lootis aga, et see enne nelja aastat ei tule, mis ajaks Wenemaa saaks Vaikses ookeanis kätte merewäelise ülekaalu.[1] 16. detsembril 1901. a. olid laewastike suurused Kauge-Idas Hajaši teades järgmised:[2]

Laewastiku suurus tonnides

30. jaanuarist 1902. a. leidus		Kaksiklüt	
Jaapan	Inglismaa	Wenemaa	Prantsusmaa
200000[3]	170000	120000	80000
370000		200000	

Tabelist näeme, et Wene laewastik moodustas ainult 3/5 Jaapani laewastikust ja ainult koos Prantsuse laewastikuga oleks wördne olnud Jaapani laewastikule. Wenemaal seisis järelikult suur töö ees, et Jaapanile järele jõuda

1902. a. Tallinnas wiibides tsaar ütles Wilhelm II, et teeb 1904. a. sõja Jaapaniga[4]. Bülow kirjutab Tallinnast 8. augustil, et sellest, mis temale tsaar Kauge-Ida kohta ütelnud, paistnud fällegi wälja, et tema sealseid sündmuse erilise huwiga jälgib ja Wene mõju kõwendamist ja laienemist kui walitsuse ülesannet waatleb. Tsaari juures olewat selgesti tunda teatud isiklikku ärritumust Jaapani wastu, mille põhjuseks Jaapani intriigid Koreas ja jaapanlase omaaegne atentaat (vt. lk. 8)[5]. Üldiselt oli Nikolai II kin-

1) GP XVIII, 1; lk. 35, nr. 5399.
2) BD II, 1; " 167 " 116.
3) Jaapani laewastiku küre arengu illustratsiooniks olgu tähendatud, et 1894. a. oli selle suurus ainult 61000 tonni (Brown, lk. 49).
4) GP XIX, 1. lk. 30.
5) " XVIII, 1; " 64, nr. 5416.

del, et Jaapan saab sõja korral armetult lüüa. Ta armastas resolutsioones märkida jaapanlasi üle olevalt sõnadega „need makakid" 1)

Jaapan. Peale 1895. a. interventsiooni hakkas Jaapan taatawasti küüres korras relwastuma. Juba septembris 1895. a. andis Jaapani parlament 200. miljonit jeeni krete sõjalaewade ehitamiseks. 2) Jaanuaris 1896. a. otsustas Jaapan nii mere- kui maawäge kõvendada, esimest kuni 226000 tonnini 1906. a.-ks, teist kuni 149995 mehini ja 22417 hobuseni 1905. a.-ks. 3) Jaapanis projekteritud ruuschitused sisaldasid suurimaid maailma lahingulaewu -15500 tonnilisi. 4) Jaapani wägede kwaliteet oli 1900. a. kõrgele tasemele jõudnud. Waldersee kiidab seda 29. septembri 1900. a. aruandes 5). Juba weebruaris 1901. a. arwas Hajaši, et Jaapan saaks kergesti hakkama Wenemaawägedega; merel ei olewat aga Jaapani relwastus weel mitte päris walmis. Bülow märgib aga Eckardsteini teatele selle sahtes, et Jaapan ka merel olewat Wenemaast tugewam 6). Nii süs oli sel ajal Jaapan relwastiselt wäga tugew, aga tal olid ka teatud puudused. Hüna sõda oli suurendanud militaar väljaminekuid umbes 100. miljoni märga wõrra ja kaubanduslik bilanss oli äärmiselt ebasoodne, aga sellegipärast lükati iga sõjajõudude kõvendamise katkestamine tagasi; defitsiiti püüti katta tollega ja kõrgendatud maksega. 7) Märtsis 1901. a. Hajaši ütles, et Jaapanis olewat üldiseks arwamuseks,

1) Witte, lk. 262.
2) GK 1895, „ 314.
3) „ 1896, „ 307.
4) „ 1897, „ 37.
5) Waldersee III, lk. 21.
6) GP XVI, lk. 324.
7) GK 1901, „ 309.

et sõda Venemaaga warem wõi hiljem on wältimatu, suur arw mõjukaid polütikuid, kelle hulka ta ka ennast luges, arwawat, et paras moment oleks sõda awada. Ta awaldas siiski jälle kahtlust laewastiku suhtes ja märkis ka seda, et kõik Jaapani kindralid olewat ses suhtes ühelmeelel, et Vene maawäge ei saawat läüa lähema kahe aasta jooksul [1]. Nägime, et Jaapan polnud weel päris kindel omas wõidus, olid kahesugused arwamised. Ja manitsewalt jõdi mõjuma ka maa halb finantsolund. Aprillis andis end tunda suur rahapuudus ja umbes 20 panka loobusid wäljamaksest. [2] Mõni kuu hiljem oli Waldersee arwamisel – 21. juuni aruandes –, et peale Jaapani laewastiku tingimatu ülekaalu on jaapanlased ka maasõjas wenelasila wääriliseks wastaseiks, omadeis peale selle tuguva paremuse selles, et wõiwad wõitlust pidada oma baasi läheduses. [3] Jaapan ise aga teatas Inglismaale, et ta ei wõiwat enne 1902. a. ühestki aktsioonist osa wõtta, sest ta laewastik ei saawat enne seda aega walmis ega relwastatuks tarwilikul määral [4]. Nähtawasti takistas Jaapanit liitlase puudumine ja arwestus Prantsuse laewastikuga, mis Vene laewastikuga liitudes oleks ületanud Jaapani oma. Teatawasti 30. jaanuari 1902. a. leping kõrwaldas need takistused (vt. lk. 345). Peale seda oli aga siiski takistawaid tegureid. Üks niisugune oli Jaapanis olew rahupartei, s.o. Ito

1) GP XVI, lk. 338, nr. 4826.
2) GK 1901, " 311.
3) Waldersee III, lk. 154.
4) Zühlke, lk. 134.

ja teised, kes lootsid olma sõjata läbi saada, pealegi oli selleks ju hea tunnus – Wene-Hiina 8. aprilli 1902. a. leping (vt. lk. 361).

Näib, et Jaapan arwestas ka Hiinaga kui wõimaliku liitlasega. Seda näib tõendawat tema kõik-Aasia propaganda ja teiseks püüded Hiina sõjawäge ajakõrgusele tõsta.

Nii on näiteks teada, detsembrikuust 1901. a., et Jaapan andis ohwitsere Hiina teenistusse, et Hiina sõjawäge reformeerida [1] ja 2. septembril 1902. a. teadis Wilhelm II kirjutada Nikolai II, et Jaapani kindral Jamai – endine Jaapani wägede juhataja Hiinas – on attašeeritud Jaapani saatkonna juurde Pekingis, et asuda Hiina wäe reorganiseerimisele [2].

Kui Wene ekspansioon Koreas tülitawaks muutus ja lepingu täitmise suhtes kahtlustärätawad tunnused ilmnesid, siis läks wastolu tugewamaks ja Jaapan otsustas küsimuste lahendamisele asuda, valides esialgu muidugi läbirääkimiste tee.

Läbirääkimiste käik ja selle tausta areng.

Algus ja esimene kawa. 3. juulil 1903. a. Hajaši valitsuse ülesandel teatas Lansdownele, et on tulnud aeg poliitika muutmiseks. Jaapani valitsus kalduwat pakkuma Wenemaale olundi lahendust [3]. Ka Jaapani awalik arwamine sunnib walitsust aktiivsemale tegewusele. Tokio ülikooli õigusteaduskonna professo-

1) Gk 1901, lk. 316.
2) Goetz, " 89.
3) BD II, 2; " 335 jj., nr. 237.

rid andsid näiteks üle välisministrile märgukirja, milles protesteeriti ägedasti walitsuse passiiwse poliitika wastu, Jaapan olewat militaarselt Wenemaast weel ülekaalus, juba aasta pärast wõiwat olund wastupidine olla, sellepärast tulewat tegutseda alga wiitmata [1]. Et olund täepoolest kartustärataw oli; seda näitab ka Alvensleben teade Peterburgist 31. juulil 1903. a., et Wene wäed, mis mobilisatsiooni juhuks olid Austria wastu tegutsema määratud, olid Austria piirilt Kauge-Idasse saadetud [2].

Heaks eelduseks oli igatahes eelolewaile läbirääkimisile markii Ito salanõukogu presidendiks nimetamine juulikuul. [3] 28. juuliks on olund arenenud nükaugele, et asutakse aktiiwsele teele. Sel päewal sai Kurino (Jaapani saadik Peterburgis) ülesandeks krahw Lamsdorfile üle anda verbaalnoot, milles oli öeldud, et Jaapani walitsus oleks röömus kui wõiks Wenemaaga Kauge-Ida asjade olundit arutada, kus nende huwid kokku põrkawad; kui see algatus põhimõttelikku pooldamist leidwat, siis olewat Jaapani walitsus walmis esitama omi waateid kokkuleppe loomu ja ulatuse kohta [4]. Lamsdorf wõttis algatuse sõbralikult wastu [5] ja 5. augustil 1903. a. wõis Kuriino teatada Komurale, et minister oli läbirääkimisiks keisrilt wolituse saanud [6]. Järgmisel päeval Komura wolitas Kurinot esitama leppe kavandit [7] ja 12. augustil esitas Kurino [8] esimese kavandi läbirääkimiste alu-

1) Franke, lk. 227.
2) GP XVIII, 1; " 321, nr. 5573.
3) gk 1903, " 391.
4) St. A. 69, " 211, " 13151.
5) " 69, " 212, " 13152.
6) St. A. 69, lk. 214, nr. 13154.
7) " 69, " 214, " 13155.
8) " 69, " 214, " 13156.

seks, mis sisaldas järgmist:

1. Wastastikune kohustis respekteerida Hiina ja Korea impeeriumide sõltumatust ja territoriaalset puutumatust ja säilitada võadse võimaluse printsiipi („lahtiste uste" poliitikat) kõigi rahwaste kaubandusele ja tööstusele neis mais.

2. Wastastikune Jaapani ülekaaluwate huwide tunnustamine Koreas ja eriliste Wenemaa raudtee-huwide tunnustamine Mandžuurias, waba tegutsemisõigusega nende huwide kaitseks kooskálas esimese artikliga.

3. Wastastikune kindlustus, et ei takistata lepingu-kaaslase kaubanduslikke ja tööstuslikke huwe ühel Koreas, teisel Mandžuurias; wabadus Jaapanile Korea raudteede sidumiseks Lõuna-Mandžuuria omiga (Ida-Hiina ja Šanhaikuan Niučwang liinega).

4. Kohustis tagasi kutsuda wäed peale sihi saawutamist, kui neid tarwilik oli saata ühel Koreasse wõi teisel Mandžuuriasse mässu wõi korratusi maha suruma, mis wõisid sünnitada rahwuswahelisi komplikatsioone.

5. Tunnustus Jaapani absoluutsele õigusele nõu ja abi anda – ka militaarset – reformi ja korra küsimusis Koreas.

6. Kõigi waremate Korea suhtes sõlmitud Wene-Jaapani kokkulepete kõrwaldamine. 1)

Wenemaa wastab aga sellele Jaapani algatusele samal päewal ebameeldiwa aktsiooniga.

<u>Kauge-Ida asehaldur ja Witte wallandamine.</u> 12.[2] augusti 1903. a. keiserliku ukaasiga moodustati Amuri

1) St. a. 69, lk. 212 jj., nr. 13153.
2) Mitte 13.-da, nagu Frankel eksikombel märgitud. Franke leiab

kindralkuberneri valitsuse all olevaist provintsest ja Kuantungi provintsist uus asehaldurkond ja loodi Kauge-Ida asehalduri amet. Asehaldur warustati kõrgema wõimuga tsiviil-administratsiooni suhtes nimetatud provintses ja tehti ministreist sõltumatuks. Kõik diplomaatilised suhted naaberriikega Kauge-Ida asehaldurkonda puutuwais küsimusis kontsentreeriti asehalduri kätte, samuti ka Waikse ovkeani merefõudude ja Kauge-Ida maawägede komando. Silmas pidades asehalduri tegewuse ühtlustamist riigi üldpolitikaga ja ministrite tegewusega asutatakse selleks erikomitee keisri eesistumisega. Asehalduriks nimetati kindral-adjutant Aleksejew.[1] Selle ukaasiga anti mõista, et Wenemaa tahab Mandžuuriat oma käes pidada. Witte, Lamsdorf jt. ministrid, peale Plewe, saanud Witte teades sellest ukaasist ainult ajalehtist teada. Sest saadik pidanud Witte Kauge-Ida asja kadunuks.[2] Jaapanis sünnitas see muidugi paksu werd.

Aleksejewi nimetamine piiras Lamsdorfi kui väliministri tegewust, pealegi nimetas keiser meile tuntud Besobrasowi umbes Aleksejewi eriwälisministriks

leiab ka, et see ukaas on wastolus 27. märtsi 1898. a. lepinguga (ot. lk. 117), kus öeldud, et renditud territooriumi valitsefa ei tohi kanda kuberneri ehk kindralkuberneri tiitlit (Franke, lk. 229). Wastolu siiski pole, sest nimetatud valitsefa sai ukaasiga asehalduri, mitte kuberneri wõi kindral-kuberneri tiitli. Zühlke kordab Franke daatumi wiga (Zühlke, lk. 258).

1) Murray, lk. 122.
2) Witte, " 215.

õigusega otsekoheselt keisriga läbi käia.[1] Lamsdorfil ei jäänud selle tõttu muud üle kui 23. augustil Jaapani saadikult arwamist küsida läbirääkimiste ülevüimise suhtes Tokiosse, sest et palju üksikasju tulewat admiral Aleksejewile otsustamiseks esitada.[2] Jaapani valitsus lükkas ettepaneku tagasi 26. augustil ja käis peale wastuse suhtes oma kaoandile.[3]

Wenemaal aga keiser korraldas teise rahuwaenuliku aktsiooni. 29. augustil nimetas ta senise rahaministri Witte ministrite komitee presidendiks, kuna Witte asemele nimetas ta salanõunik Pleske.[4] Witte arvab, et wiimase nimetamine tulnud sellepärast, et teda soowitasid Besobrasow ja Ko, kes arwasid, et Pleske on pehme inimene ja on neile käealuseks, milles nad aga eksinud olewat.[5] Witte tagandamine on seletataw peaaegu absoluutselt sellega, et ta nõus polnud Kauge-Ida polütikaga ja wõrbolla arwestati ka sellega, et Witte rahaasjus konflikti puhul Jaapaniga teeks wõrbolla mõnesuguseid takistusi. Et Witte teatawasti oli rahupolütik, siis tähistab ta vallandamine wastolu suurenemist Wene-Jaapani wahel.

Näib siiski, et Witte liialdab oma isiku tähtsusega, arwates, et Jaapan tulnud otsusele sõja wältimatusest peale selle kui teada sai, et Witte lahkunud asjade juurest, sest et Jaapanile olnud teada, et Witte on peaelement, kes sõjakat suunda tagasi hoidis.[6] Teatawasti arwestati sõja wältimatusega, aga Jaapanis juba ammu. Witte lahkumine oli aimult üks lüli wast-

1) BD II, 2, lk. 354, nr. 250.
2) St. A. 69, " 214 ja 215, nr. 13157.
3) " " 69, " 215, nr. 13158.
4) gk 1903, lk. 343.
5) Witte, lk. 221 ja 222.
6) " " 250.

olude ahelas.

Väär on muidugi Zühlke arwamine, et Witte end ise lahti võtnud („Bald nahm Witte seine Entlassung"). 1)

Jaapanis ei tahetud leppida Tokioga läbirääkimiskohana ja 4. septembril seletas Kurino Wene ministrile, et tema kalduwat kahtlusele, kas admiral Aleksejew tahabki läbirääkimisisse astuda Jaapaniga lepitus-waimus, mis olewat tungiw tarwidus rahuldawale kokkuleppele jõudmiseks 2). Wenemaa püsis aga oma nõudmise juures ja 9. septembril 1903. a. nõustus Jaapani valitsus Wene saadikuga Tokioos läbi rääkima 3). Siis oli Wene saadikuks Jaapanis parun Rosen, kes sowitas kõrwale heita kawatsused Jalul, aga oli weendunud, et Mandžuuria pidi Wenemaale saama, mille tõttu polnud sobiwaks diplomaadiks kriitilisel ajal Jaapaniga läbirääkimiste pidamiseks. 4) Lamsdorf ütles 9. septembril, et parun Rosenit ja admiral Aleksejewit on juba instrueeritud, et valmistaks vastuettepanekud nii ruttu kui wõimalik 5)

Wene 3. oktoobri wastuettepanek ja Jaapani parandusettepanekud. Alles 3. oktoobril andis Rosen Aleksejewiga väljatöötatud wastuettepaneku Jaapanile üle. Nende sisu oli (ord. Jaapani kawaga lk. 393):

1. Korea sõltumatuse ja territoriaalse puutumatuse mõlemapoolne tunnustus.

2. Jaapani ülekaaluwate huwide tunnustus Wenemaa poolt Koreas, samuti Jaapani nõu ja abiandmise õiguse

1) Zühlke, lk. 258.
2) St. A. 69, „ 219, nr. 13163.
3) „ „ 69, „ 220, „ 13164.
4) Witte, lk. 251.
5) St. A. 69, lk. 220, nr. 13165.

tunnustus Korea tsiwiilwalitsemise alal.

3. Wenemaa kindlustus mitte takistada Jaapani kaubandus- ja tööstusettevõtteid ja nende kaitset Koreas.

4. Jaapani biguse tunnustus Wenemaa teadmisel ajutiselt Koreasse – niikaua kui see wajalik on – wägesid saata.

5. Mõlemapoolne kohustis, et ei kasuta ühtegi osa Koreast strateegilisiks sihteks ega asuta militaarseid ettevõtteid randadel, mis wõiks laewasõidu vabadust Korea väinas ähwardada.

6. Mõlemapoolne kohustis 39.-st laiuskraadist põhjapool asuwat Korea osa waadelda neutraalwõõna, millesse pooled wäge ei wõi wiia.

7. Tunnustus Jaapanilt, et Mandžuuria ja temaa rannaala igas suhtes asub wäljaspool Jaapani huwiala.

8. Kõrgi waremini Korea suhtes sõlmitud kokkulepete tühistamine.[1]

3. oktoober oli ka teises suhtes Wenemaale tähtsaks poliitiliseks daatumiks. Sel päeval wormuleeriti Mürgstegi jahilossis Wene-Austria leping, mille oluliseks sisuks oli, et pooled takistawad igat territoriaalset muudatust wõimalikult kaua ja sunniwad Türgit läbi viima Makedoonia suhtes pealepantud reforme teiste suurriike hääkskiitmisel jn.[2]. Selle lepinguga Wenemaa kindlustas oma seljatagust Euroopas, et wabu käsi saada Kauge-Idas.

8. oktoobril Komura teatas Kurinole, et on alganud diskussioon Wene saadikuga Jaapani kawandi ja wene

1) St. A. 69, lk. 221, nr. 13167.
2) Brandenburg, lk. 174.

wastukawandi alusel[1]. 8. oktoobril pidid wenelased lepingu järele (vt. lk. 361) Mandžuuria ewakuerima, et nad selleks midagi ette ei võtnud, süs Jaapani awalik arvamine sai suurimal määral ärritatuns, ka Inglise ajakirjandus lewitas alarmteateid otsekohesest sõjahädaohust. Luhted terawnesid weelgi selle tõttu, et wene ettewõtjad hakkasid eksploateerima Korea provintsi Ičuani kiwisõelademeid. Wenelased suurendasid pinevust weel ka sellega, et Aleksejaw pidas 11. oktoobril Port Arthuris suure paraadi, millest kuuldawasti 7000 meest osa võtnud.[2] Oktoobri kuu lõpupoole ilmneb juba silmapaistwaid sõjatunnuseid. 23. oktoobri Reuteri teate järele tõstsid lloidid Kauge-Itta minewate laewade kindlustuspreemiaid sõjakartuse tõttu kahekordseks. Cardiff'is sõlmiti suuri säetehinguid peamiselt Jaapani, aga ka Wenemaa arwel, samuti ka Briti laewastikubaasi jaoks Hiinas[3]. Asja tagatipuks võtsid wenelased 29. oktoobril weel Mukdeni oma waldusse.[4]

Üldse ei arwestanud Wene wägede juhatus sõda Jaapaniga sel määral, kui sõda Saksamaaga ja Austriaga. Sõja puhuks nende wastu olid isegi ülem juhatajad määratud: Saksamaa wastu suurwürst Nikolai Nikolajewič ja Austria wastu Kuropatkin[5]. Oktoobrikuul tähendas Nikolai II Wilhelm II-le kohtamisel, et ettewalmistused sõjaks Jaapaniga polewat weel nükaugel, kui ta oli lootnud, sellepärast olewat ta sõja edasi lükanud, ta ei algawat 1904. a., nagu enne oli kawatsetud.[6] Näeme, et Wene juhtiwad ringid hinda-

1) St. A. 69, lk. 221 ja 222, nr. 13168.
2) GK 1903, " 392.
3) GP XIX, 1; " 14, nr. 5926.
4) GK 1903, " 392.
5) Witte, lk. 203.
6) Franke, " 235.

sõd Jaapanlasi niiviisi ära, et ei oodanud neilt üldse initsiatiivi[1] ega määranud kaks päeva ülemjuhatajatki.

Oktoobri diskussioonide järgul lõpliku tulemusena esitas Komura 30. oktoobril 1903. a. parun Rosenile järgmised parandused Vene vastuettepanekule:

1. Vastastikune kohustus respekteerida Hiina ja Korea impeeriumide sõltumatust ja territoriaalset puutumatust.

2. Tunnustus Venemaalt Jaapani eriliste huvide kohta Koreas ja Jaapani õigusele anda Koreale nõu ja abi, kaasa arvatud sõjalise abi.

3. Kohustus Venemaalt mitte takistada Jaapani kommerts- ja tööstustegevust arenguks Koreas ega vastu töötada abinõudele, mis otte võetud nende huvide kaitseks otstarbel.

4. Jaapani õiguse tunnustus Koreasse võõrsaata sõ-

---

1) Siin peame aga reserveerima väikese kahtluse, sest teadavasti Nikolai II oma sisimas ei aimpatiseerinud Witheln II, kes võib olla ausõn uudsagi tunda, et soovib sõda Hiina-Jaapan endi vastastikuseks ja tema oleks siis kolmandaks, kes võõrmustab. Nii siis jääb võimalus, et Nikolai II Wilhelm II-le pideletud iroonvaga sihtseeris sõjaloosuse. Mis puutub Nikolai II iseloomustamise siis algu toodud mõned näited (vt. ka lk. 9.). Nikolai II kirjutab oma päevikus näiteks: „Tuli ... Moltke kirja ja graveeringuga.“ oma kuningaga vennaga Wilhelmiga» (N. II päevik, lk. 113). Siiski kohas leiame, et Nikolai II kirjutab, et peale telefonirist tema kuningad ja siis tööstunud mustandi kallal vastusena Wilhelmile, milleks töö kohta arvab, et see olevat „necessaire gasdomie“, kuna olevat nii palju täht samaõiki oma asju (N. II. päevik, lk. 113). Vene tuntud publitsist Kolõško, Witte kaasaegne, teadis jutustada, et Witte, kui ka takhtisnidagi tsaari juures läbi mida, tavatses ainult soovitud abinõu kujutada kui Wilhelm II-le ebameeldivat, mis pani kohe Nikolai II võtte abinõud toetamal (Korostowetz, lk. 124).

mises artiklis nimetatud otstarbeks ehk sihiga wässu wõi korratust maha suruda, mis rahwuswahelisi komplikatsioone wõiks sünnitada.

5. Jaapani kohustis Korea rannal mitte asutada militaarettevõtteid, mis wõiks takistada laewasõidu wabadust Korea wäinas.

6. Wastastikune kohustis asutada neutraalwõõ Korea-Mandžuuria püril ulatusega 50 km mõlemalpool püri, kahu kumbki pool ei wõi wiia wägesid ilma teise nõusolekuta.

7. Jaapani tunnustus, et Mandžuuria asub wäljaspool tema erilist huwiala ja Wenemaa tunnustus, et Korea asub wäljaspool tema erilist huwiala.

8. Tunnustus Jaapanilt Wene spetsiaalseile huwele Mandžuurias ja Wene õigusele võtta niisuguseid abinõusid tarwitusele, mis wõiks olla wajalikud nende huwide kaitseks.

9. Jaapani kohustis mitte puutuda kaubandus- ja residentsõigusi ja immuniteete, mida Wenemaa omab lepingute põhjal Koreaga, ja samasugune Wenemaa kohustis Jaapani vastu Hiina suhtes.

10. Wastastikune kohustis mitte takistada Korea raudtee ühendust Ida-Hiina raudtega, kui need raudteed kuni Jaluni on pikendatud.

11. See leping kõrwaldab kõik eelmised lepingud Korea kohta Jaapani ja Wenemaa wahel 1).

Wenemaa ajawiitmistaktika, pinew meeleolu ja 11. detsembri ettepanekud. Peale 30. oktoobri ettepanekute Wenemaa hakkab jälle aega wiitma ja ei rutta wastusega. Rosen üt-

1) St. A. 69, lk. 224 ja 225, nr. 13172.

leb, et tal puuduvad instruktsioonid. Lamsdorf oli ära sõitnud ja ta asetäitja Obolenski ajal ei lükunud asi ka põrmugi.[1] Venemaa raskusi suurendasid novembri alul ka hiinlased. Venemaa ja Hiina vahel peeti pinevaid läbirääkimisi Mandžuuria ewakueerimise küsimuses; osa Hiina wägesid läksid isegi Mandžuuria piirist üle, kuid lõõdi tagasi[2]. Et Nikolai II enam kindel polnud võimes sõda kahtmise järele edasi lükata, nähtub Bülowi ülestähendusest 7. novembrist; Wilhelm II oli Nikolaile ettepaneku teinud, et näitab talle 1904. a. oma uusi laeuu; Nikolai nõustus kui mitte eriliist vahele ei tule[3].

12. novembriks oli Lamsdorf tagasi jõudnud, aga ka siis ei võtnud küsimus kiiremat käiku. Parun Rosen teatas 20. novembril Komurale, et ta pole veel instruktsioone saanud. Komura 21. novembril teeb ülesandeks Kurinole asja kiirendamiseks samme astuda. Kurino rääkis Lamsdorfiga 22. novembril, kes ütles, et modifikatsioonid olewat keisri käes, aga keisrinna haiguse tõttu keiser ei hooliwat tööst, sestsaadik olewatki wiiwitus.[4] Lamsdorf oli sel ajal üsna piinlikus seisundis. Ta oli kaebanud Saksa asjaajajale Romberg'ile, kes sellest Bülowile teatas 26. novembril, et ta ei saa mingisuguseid teateid 'Ida-Aasiast ja ei saa asjade käigust

1) St. A. 69, lk. 226, nr. 13174.
2) GK 1903, " 392.
3) GP XVIII, 1; " 76, nr. 5422.
4) St. A. 69, lk. 226-228, nr. 13175-13177.

seal selget pilti, ta polnud asehalduri tegewusega rahul ja ei saanud aru, milleks oli tarwis Mukdenit taasvallutada [1]. 28. novembril Komura nõudis jälle Kurinolt läbirääkimiste kiirendamist, tehes talle ülesandeks niiruttu kui wõimalik Lamsdorfi näha ja küsida, mis on tehtud Roseni edaspidiste instruktsioone suhtes. Kurino oli hiljuti Lamsdorfiga rääkinud, millest teatas 27. novembril; Lamsdorf oli ütelnud, et ta pole keisriga kokku saanud 25. novembril keisrinna haiguse tõttu. [2] Muidugi pidi niisugune wiiwitamine meeleolu Jaapanis pinewile ajama. Brandenburg teab isegi, et Tokios juba novembri lõpul oldud kindlasti sõjaotsusele jõutud [3]. Umbes samal ajal tekkisid Čemulpos juba kokkupõrked jaapanlaste ja Wene madruste wahel. [4] Jaapan ei kaotanud ka Hiina armeet silmist. Wilhelm II teab kirjutada 4. detsembril 1903. a., et jaapanlased sõlminud salalepingu Hiinaga, varustanud Hiinat 20000 [5] uue püssiga, ja munitsiooniga, 48. wälja- ja 12. mäekahuriga (kiirtulekahuriga) ühes munitsiooniga; Hiina wäed harjutawat õõsi kui päewa ja päris hästi Jaapani ohwitseride juhatusel, kelle arw järjest kasuwawat [6] (vt. lk. 391).

1. detsembril Komura kiirustab jälle Kurinot [7], sest ka wälitsusele avaldatakse surwet. Jaapani edupartei (progressistid) tungis detsembris kabineti venitawale wälispoliitikale kallale ja deklareeris, et rahu säilitamiseks Ida-Aasias on nõuetaw Mandžuuria

1) GP XVIII, 1; lk. 82, nr. 5425.
2) St. A. 69, lk. 229, nr. 13178-13179.
3) Brandenburg, lk. 175.
4) Gk 1903, lk. 392.
5) Hiljem selgus, et neid oli olnud 14000. (Goetz, lk. 111).
6) Goetz, lk. 100.
7) St. A. 69, lk. 229, nr. 13180.

ewakueerimine ja Mandžuuria peasadamate awamine. Jaapani rahwas awaldas korduwalt nõuet, et Wenemaale ultimaatum esitataks [1]. Wenemaa omaltpoolt demonstreeris oma sõjalaewastikku, nimelt ilmus hulk sõjalaewu 9. detsembril Čemulpo ette. [2] Olund oli selgusetuse tõttu pinewaks ja kardetawaks muutunud. See nähtub ka Kuropatkini 6. detsembri aruandest keisrile, kus Kuropatkin tahendab, et sõda iga silmapilk selguseta olundi tõttu wõib lahti pechkeda, ja nõuab, et ähwardawa hiinlaste asuudumise tõttu wõimalikult kiiresti Põhja-Mandžuuria liidetakse Wene riigiga [3]. Pinewus peegeldub ka Jaapani parlamendis, mille istangud awati 9. detsembril. Saadikute koda kritiseeris terawasti wälispoliitikat ja saadeti selle tõttu 11. detsembril laiali [4]. Sama päewani oli kestnud ka wüwitus. 11. detsembril andis Rosen üle wastuettepanekud 30. oktoobre kawandile (vt. lk. 399). Need olid järgmised:

1. Wastastikune kohustis respekteerida Korea impeeriumi sõltumatust ja territoriaalset puutumatust.

2. Wenemaa tunnustus Jaapani ülekaaluwaile huwele Koreas ja Jaapani õigusele aidata Koreat nõuga tsiviiladministratsiooni parandamise otstarbel.

3. Wenemaa kohustis mitte wastu astuda Jaapani tööstusliku ja kaubandusliku tegewuse arengule Koreas ega ka mitte ettewõetud abinõudele nende huwide

1) gk 1903, lk. 392.
2) " 1903, " 393.
3) Franke, " 239 ja 240.
4) gk 1903, " 393.

kaitseks.

4. Wenemaa tunnustus Jaapani õigusele saata vägesid Koreasse otstarbeks, mis tähendatud eelmises artiklis ehk mässude wõi korratuste mahasurumiseks otstarbeks, mis wõiksid rahwus wahelisi komplikatsioone tekitada.

5. Wastastikune kohustis mitte kasutada ühtegi Korea territooriumi osa strateegilisiks otstarbeiks ja mitte ette võtta Korea ranual militaarstoid, mis võiksid ähwardada navigatsiooni wabadust Korea wäinas.

6. Wastastikune kohustis waadelda 39. laiiisekraadist põhjapool olewat Korea territooriumi neutraalwõõna, mille püridesse kumbki pooltest ei wõi vägesid wiia

7. Wastastikune kohustis mitte takistada Korea raudtee ühendamist Ida-Hiina raudteega, kui need raudteed pikendatakse kuni Jalani.

8. Kõigi Wenemaa ja Jaapani Korea suhtes sõlmitud eelmiste lepingute kaotamine.[1]

21. detsembri ja 6. jaanuari ettepanekud. Sõja tundemärke koguneb weelgi. 13. detsembril saadawad jaapanlased vägesid maale Mokphó's (koreas), et maha suruda tõõlisrahutusi; tekiwad konfliktid jaapanlaste ja korealaste wahel[2]. 16. detsembril peeti Jaapanis wanade riigimeeste (genro) erakorraline nõupidamine ära, millest ka ministrid, markii Ito ja kindral-staabi ülem osa wõtsid.[2] Arwatawasti asuti seal kategoorilisemale seisundile.

Ka Wenemaal lewis kuud olundi mõistmist. Suur-

1) St. A. 69, lk. 231 ja 232, nr. 13184.
2) gk 1903, " 393.

würst Aleksander Mihailowič oli täie pöörde teinud olundi hindamises. Alvensleben teatas Bülowile 20. detsembril 1903. a., et suurwürst olewat weendunud Port-Arthuri dokk-sisseseade puudulikkuse ja sõlpuuduse tõttu, et Wene laewastikul pole mingit wäljavaadet tulemusrikkaks wõitluseks Jaapani laewastikuga; sellepärast peetawat teda peamiseks järelandepolütika edustajaks ja Besobrasowi wastaseks 1). Wõibolla 16. detsembri genro koosoleku mõjul tehti Hajašile ülesandeks üle anda memorandum Inglise walitsusele, mis sündis 21. detsembril. Selles oli öeldud, et Tokio kabinett on arwamisel, et situatsioon on jõudnud äärmiselt raskele seisundile, rahulik lahendus olewat mitteusutaw kui mitte wõimatu; militaarselt olewat olund järgmine: lahingulaewade ja ristlejate arw on peaaegu wõrdne, aga Jaapani laewad, mis peaaegu kõik on Inglismaal ehitatud, on paremad Wene omist. Jaapani sõjaministeeriumi teadete-osakonna andmeil on Wenemaal üle 240000 mehe idapool Baikali järvi; Jaapanil on üle 230000 hästiõpetatud sõduri ja wõib tarbekorral wälja panna reserwist weel 240000 meest. 2)

Samal päewal, 21. detsembril, komusa saadab muu seas kurinole parandruste kava Wene 11. detsembri ettepanekuile (vrd. lk. 403):

Art. 2. Wenemaa tunnustus Jaapani ülekaaluwaile

1) GP XIX, 1; lk. 18 ja 19, nr. 5929.
2) " XIX, 1; " 39 " 40, " 5945.

huwele Koreas ja Jaapani õigusele anda Koreale nõu ja abi Korea impeeriumi administratsiooni parandamise otstarbel.

Art. 5. Wastastikune kohustus mitte ette võtta Korea rannal militaartõid, mis võiksid ähwardada nawigatsiooni wabadust Korea wäinas.

Art. 6. kaotatakse 1).

Jaapanis olid sõjalised ettewalmistused täies hoos; 28. detsembril tehti rida hädakorraldusi; keiserlik edikt awaldas, et esimest korda olewat walitsus sunnitud põhiseaduse 7. artiklit tarwitama ja korraldama häda-abinõusid järgmisiks sihteks:

1. 2.-aastaseks laenuks;

2. Varatähtede väljaandmiseks, mis 5. a. jooksul sõrse makstakse.

3. Riigi spetsiaal-tagawarafondi tarwitamiseks.

Säul-Tusani raudtee (Koreas) valitsemisele taheti anda parlamentlik iseloom. President ja direktorid pidid teedeministrilt nimetatama. Valitsust wolitati lõpuks eriliste hädajuhtude fondest wõtma 50. miljonit jeni. 2)

5. jaanuaril valitsus keelas ära teadete lewitamise wäeosade ja sõjalaewade liikumise üle 3).

Parun Rosen andis järgmisel päewal Komurale Wene valitsuse wastuse 21. detsembri ettepanekuile, kus see tahtis, et 5. artikkel jääks nii, nagu ta di 11. detsembri ettepanekus (ot. lk. 404), mille wastu nõustus Jaapani ettepanud 2. artikli wormiga, tahtes sealjuures aga

1) St. A. 69, lk. 233, nr. 13185.
2) Gk. 1903, " 393.
3) " 1904, " 328.

6. artiklit säilitada.

Edasi oli Wene valitsus nimetanud vastuses, et juhul, kui tingimusiga nõnstutakse, oleks Wene valitsus valmis kawatsetud kokkuleppesse paigutama järgmist artiklit: tunnustus Jaapanilt, et Mandžuurva ja selle rannikuala on wäljaspool tema huwiala, kusjuures Wenemaa selle provintsi piirde sees ei takista Jaapanit ega teisi võime kasutamast õigusi ja priwileege, mis neil saadud kehtiwate lepingute kaudu Hiinalt, wälja arwatud asundiste asutamine. 1)

Wahepeal oli Jaapan saanud oma laewastikule tugewa kõvenduse, nagu nähtub Wilhelm II kirjast 9. jaanuarol 1904.a. Moodsad sõjalaewad „Rivadaria" ja „Moreno" olid Argentiina jaoks ehitatud, aga Inglismaa oli need Jaapanile kinkinud 2). Kinkimise jutt on wist Wilhelm II tawaline liialdus. Teisest teatest näeme, et laewad olid ehitatud Genovas; Argentiina oli loobunud ja Jaapan oli laewad ära ostnud. Wene ja Jaapani laewastike suurus oli järgmine (peale häwitajate ja abilaewade) 3):

Laewad kauge-Idas

Laewa liik	Wenemaa	Jaapan
Liinilaewad	7	6
Soomusristlejad . . .	4	6
Suured ristlejad . . .	5	—
Väiksed "	2	7
Aviisod	—	3
Kokku	18	22

1) St. A. 69, lk. 234 ja 235, nr. 13188.
2) Goetz, " 107. Tirpitzi tõõst selgub, et nad ristiti „Karugäks" ja „Nišiniks" (lk. 148).
3) GK 1904, " 344 " 345. Tirpitz pidas wene laewastikku dekoratiiseks moodustiseks ja oli selle tõttu 1903.a. hoiatanud tsaari (Tirpitz, lk. 148).

Jaapani wiimane ettepanek ja wiiwitus. 13. jaanuaril 1904-a. Jaapan tegi Kurinole ülesandeks werbaalnoot Lamsdorfile üleanda, milles olid muu seas järgmised garandused Wene 6. jaanuari wastusele.

1. Kustutada esimene klausel 5. artiklis (11. detsembri kawas), mis ütleb: kasutada ühtegi Korea territoriumi osa strateegilisiks ötstarbeiks"...

2. Kustutada kogu artikkel (6.) neutraalwöö kohta.

3. Wene ettepanekuga Mandžuuria suhtes nõustutakse järgmiste muudatusiga:

a. Tunnustus Jaapanilt, et Mandžuuria ja selle rand asub väljaspool tema huwiala, ja Wenemaa kohustis, respekteerida Hiina territoriaalset puutumatust Mandžuurias.

b. Wenemaa Mandžuuria püres ei takista Jaapanit ega teisi jõude kasutamast õigusi ja priwileege, mis neil saadud kohtiwate lepingute kaudu Hiinalt.

c. Wenemaa tunnustus, et Korea ja selle rand asub väljaspool tema huwiala.

4. Järgmise sisuga artikli juurdelisamine:

Jaapani tunnustus Wene erilisile huwele Mandžuurias ja Wenemaa õigusele tarwitada wajalikke abinõusid nende huwide kaitseks 1).

Läbirääkimiste militaartaust muutub ikka reljeefsemaks. Huwitaw on ses suhtes ükö ülestähendus 15. jaanuarist 1904-a. Saksa kindral-staabi arwamiste kohta, mis olid järgmised: a) Wenemaa on Jaapanist praegu Ida-Aasiastingi-

1) St. A. 69, lk. 235 ja 236, nr. 13189.

mata nõrgem, mis tõttu ei lasku sõtta sel silmapilgul[1].

b) Osa mobiliseeritud Jaapani diwisjone on juba Koreas,

c) Austria wastu ülesseatud wägedest on kaks armeekorpust äramarssimisel Itta[2].

Vene walitsusringkonnis kalitses aga nähtawasti koopis teine ajawaim kui Jaapanis. Jaanuari keskpaiku olgasid õueballid, nagu poleks olemas midagi erilist. Ühel neist kohtas Witte Kurinot, kes pidas tarwilikuks Wittet hoiatada, et ta mõjuks välisministeeriumile, et see annaks küremini wastuse Jaapani wiimasele teadaandele, sest kui kõnede päewade jooksul wastust ei anta, siis puhkewat sõda[3]

17. jaanuaril 1904. a. on Eckardstein üles tähendanud, et Tokios olewat kindlasti otsustatud mitte laskuda edaspidisisse läbirääkimisisse, millega Wenemaa võimaluse saaks oma relwastamist täiendada; Eckardstein olewat kuulnud autentiliselt poolt, et isegi wanemad ja ettewaatlikumad riigimehed Tokios, nagu markii Ito ja vikomt Inuje, oma wiiwitawalt seisundilt lahkunud[4].

Asjasse pühendatud Inglise ja Ühendriike ringes oldi kindlal arwamisel, et kokkulepe Vene ja Jaapani wahel olewat wõimatu – sõda seiswat ukse ees[5]. Keiser Wilhelmi teated on samas raimus. Ta telegrafeeris 19. jaanuaril 1904. a. Nikolai II-le usalduswäärse Hiina allika alusel, et Jangtse oru kubernerele olewat Jaapan teatanud, et sõda Venemaaga olewat wältimatu;

---

1) Muidugi poldud Wenemaal suuremalt jaolt sellest teadlikud ja laskusti selle tõttu süski sõtta, nii et üsna loomulike sakslaste ennustus märki ei tabanud.

2) GP XIX, 1, lk. 29, nr. 5939.

3) Witte, lk. 260 ja 261.

4) GP XIX, 1; lk. 41, nr. 5945.

5) " XIX, 1; " 39, " 5945.

Hüna välisministeerium oli kärkinud kõiki püriprovintside kubarnere jääda täiesti neutraalseks; Jaapani koloniid Čilis oli hoiatatud kodust, et sõda puhkevat lahti jaanuari lõpus [1]. 21. jaanuaril Nikolai II vastas Wilhelm II telegrammile, tänades informatsiooni eest ja lootes kokkulepet Jaapaniga, kelle viimased ettepanekud olevat olnud mõõdukad ja lepitavas vaimus; kõik alarmuudised sõjaettevalmistusist Kaugeidas olevat pärit teatud allikast, kelle huves olevat seda agitatsiooni ülal hoida [2]. Kas Nikolai II nii just mõtles, on muidugi küsitaw. Ta tahtis võibolla lügselt sõbraksteikkuvat Wilhelmit nähtavasti wähe jahutada. „Teatud allika" all wõis ka mõtelda Saksamaad peale Inglismaa [3].

Venemaa jatkas vastuseandmise suhtes Jaapanile oma traditsioonilist viiwitamise poliitikat. Veel 24. jaanuaril oli vastuse andmise aeg teadmatu [4]. Komura teeb kurinole ülesandeks kiirendawalt tegutseda [5]. Ka 26. jaanuaril ei saanud Zamsdorf täpset vastuse daatumi nimetada, ta kaebas küll Jaapani wägede ja muñitsiooni koreasse saatmise vastu. [6]

---

1) GP XIX, 1; lk. 43 ja 44, nr. 5946.
2) " XIX, 1; " 44, nr. 5947.
3) Wilhelm sai äru küll, nagu ta ääremärkus näitab, et Inglismaad (GP XIX, 1; lk. 44, nr. 5947).
4) St. A. 69, lk. 236 ja 237, nr. 13191.
5) " " 69, " 237, nr. 13192.
6) " " 69, " 237, " 13193.

Kurino kaebas omakorda Lamsdorfile, et Wene wägesöd koondatavat Jalu lähedusse [1]. Kumbki ei tunnistanud wägede koondamist õigeks [2]. Wene valitsusringkonna arwamusi peegeldab Alvensleberi teade 27. jaanuarist. Tsaar oli öelnud, et Wenemaa ei wõiwat laskuda läbirääkimisisse Jaapaniga Mandžuuria suhtes, mis puutuwat ainult Hiinasse, peale seda pretendeeriwat Jaapan Koreaga ümber käima, nagu oma omandusega [3]. Need laused annawad meile võtme kogu läbirääkimiste käigu mõistmiseks.

Tsaar awaldas edasi lootust, et asi lahendub rahuliselt, ta uskus üsna kindlasti, et Jaapan tahab hoiduda sõjast, seda enam, et Wenemaa militaarses suhtes olewat Jaapanile järele jõudnud. Wilhelm II märkis oma ääremärkuses selle kohta seekord üsna öieti, et tsaar asub jämedas eksituses [4].

Jaapani keiser pidas jälle wanemate riigitegelasiga nõu (27. jaanuaril), kus otsustati nähtawasti järsumalt tegutseda [5]. Igatahes 30. jaanuaril tehakse Kurinole ülesandeks nõuda wastuse termini [6], aga Lamsdorf wastas 31. jaanuaril, et daatum sõltub keisri otsusest [7].

<u>Wenemaa wümane ettepanek.</u> 4. weebruaril 1904. a. telegrafeeriti Aleksejewile wene noot, mille täelist sisu krahw Lamsdorf Kurinole ei teatanud, küll aga awaldas ta temale omi isiklikke vaateid tingimuste üle, mille kaudu

1) St. A. 69, lk. 238, nr. 13195.
2) " " 69, " 237, ja 238, nr. 13193 ja 13195.
3) GP XIX, 1, " 53, nr. 5953.
4) " XIX, 1, " 53, " 5953.
5) GK 1904, " 329.
6) St. A. 69, lk. 239, nr. 13196.
7) " " 69, " 240, " 13197.

oleks wõimud jõuda rahuldawale lahendusele. Need vaated aga, nagu Kurino ütles, ei omanud tema arwamise järele waljawaadet vastuwõtmiseks Jaapani walitsuselt. Inglise abialamriigisekretäri Harsingi teadmise järele ei olewat Wene nõudi sisu awaldatud. Temale läinud korda tänu kellegile härrale, kellele uimetatud tokument kättesaadar elnud, saada Wene walitsuse wastuse kokkuwõtet, mis oli järgmine:

1. Wastastikune kohustis respekteerida Korea sõltumatust ja territoriaalset puutumatust.

2. Wenemaa kohustis mitte takistada ei Jaapani kaubandus- ja tõistus ettewõtteid Koreas ega wastu töötada abinõudele nende huwide kaitseks Koreas.

3. Wenemaa tunnustus Jaapani ülekaaluwaile huwele Koreas ja ta õigusele nõu ja abi pakkuda ning anda Korea valitsemise parandamise otstarbel.

4. Wastastikune kohustis mitte kasutada ühtegi Korea territooriumi osa strategilisiks otstarbeiks ja mitte ette wõtta Korea rannal militaartöid, mis wõiksid ähwardada nawigatsiooni wabadust Korea wäinus.

5. Wenemaa tunnustus Jaapani õigusele saata wägesid Koreasse eelmiste artiklite alusel mässude wõi rahutuste mahasurumiseks, mis wõiksid rahuruswahelisi komplikatsioone tekitada.

6. Wenemaa kohustis respekteerida Mandžuurias Jaapani ja teiste wõimude poolt lepingute kaudu Hiinaga saawutatud õigusi ja priwilege; Jaapani kohustis tunnustada Mandžuuriat ja selle randa wõljaspool tema huwiala olewaks.

7. Vastastikune kokkulepe mitte takistada Korea ja Ida-Hiina raudtee ühendamist, kui need Jaluni ulatuvad.

8. See leping astub kõigi waremate Wene-Jaapani lepingute asemele Korea suhtes.

9. On soowitaw kui võimalik luua neutraalwööd Koreas.

Selle järele oli Jaapani 13. jaanuari ettepanek lahendatud järgmiselt (vt. lk. 408):

1. Esimene klausel 5. artiklist on alale jäetud.

2. Neutraalwöö loomist deklareeritakse 9. artiklis soowitavaks.

3. a) „Tunnustus Jaapanilt, et Mandžuuria ja selle rand asub väljaspool tema huviala," on 6. artiklisse sissepaigutatud, kuna „Wenemaa kohustis respekteerida Hiina territoriaalset puutumatust Mandžuurias" on ignoreeritud.

b) Ettepanud Wenemaa kohustis Jaapani ja teiste jõudude õiguri ja priwileege Mandžuurias respekteerida on wastu wäetud.

c) „Wenemaa tunnustus, et Korea ja selle rand asub väljaspool tema huviala" on aga wälja jäetud.

4. Ettepantud lisaartikkel, mis sisaldas Jaapanilt „tunnustuse Wene erilisile huwele Mandžuurias" on sammuti välja jäetud.

Kavandi ühiksas artiklis ettepantud lahendus ulatab peaaegu absoluutselt Koreale, kuna ei Hiina suvereniteeti Mandžuurias, ega selle provintsi territoriaalset puutumatust ei mainita. 1)

Suhete katkemine ja sõja algus. Komura teatas 5. weebruaril MacDonaldile, et Wenemaa wastust pole saadud vaatamata korduwaile pealekäimisile. Saadiku telegramm Peterburgist

1) BD IV, lk. 120 jj, nr. 66 ja lisa.

2. weebruarist teatawat, et enne kolme wõi nelja päewa ei wõidawat ühtegi lõplikku wastust anda. Wahepeal saadetaks Wenemaalt laewastikule ja armeele käwendusi ja tehtaks ettewalmistusi, et saata Wene wägesid Korea piirile. Selbe tõttu olewat otsustatud läbirääkimisi katkestada. Wastawad instruktsioonid saadetawat õhtul Jaapani esindajale Peterburgi. See otsus olewat tehtud taiesti ühel häälel.[1] Hajaši teatas Lansdownele samal päewal, 5. weebruaril, et Jaapani walitsus mobiliseeriwat 6. weebruaril, ta nätgewat ette, et Wene wastus ei saa rahuldaw olema. Jaapani walitsus ei wõiwat rahulduda olma kohustiseta Mandžuuria suhtes. Hajaši ütles, et olewat ünskõik kas see leping sõlmitakse Wenemaa ja Jaapani wõi Wenemaa ja teiste huwitatud wõimude wahel.

5. weebruaril tegigi komura Kurinole ülesandeks Lansdorfile üle anda kaks nooti; mis lõpetaks läbirääkimised ja diplomaatilised suhted[3]. 6. weebruaril Kurino külastas Inglise saadik Scotti ja teatas sellele, et ta Wene walitsusele noodi üle annab, mis diplomaatilised suhted lõpetab ja oma passid palub, et Peterburgist lahkuda hiljemalt 10. weebruariks[4]. Wähe hiljem, samal päewal, k. 4 p. l. andiski Kurino noodid üle,[5] millest üks lõpetas läbirääkimised[6] ja teine diplomaatilised suhted[7]. Esimese lõpus oli öeldud, et Jaapan reseweerib enesele õigeuse ette wõtta niisuguseid iseseiswaid samme, mida ta paremaiks peab, et konsolideerida ja kaitsta oma ähwardatud seisundit ja han-

1) BD II, 2; lk. 391 ja 392, nr. 287.
2) " II, 2 " 393, nr. 289.
3) St. a. 69, " 241, " 13199; vrd. ka lk. 240 ja 241, nr. 13198.
4) BD II, 2, " 393, " 290.
5) St. a. 69, " 242, " 13201.
6) St. a. 69, lk. 240 ja 241, nr. 13198.
7) " " 69, " 241, nr. 13199.

gitud õigusi ning legitiimseid huwe [1]. Selles peitus otsekohene ähwardus sõjaliseks wäljaastumiseks.

7. weebruarol avaldas „Prawit. Westnik" wälisministri tsirkulaari, kus oli öeldud, et Jaapani aktsiooni tõttu keiser käskinud, et Wene saadik Tokiost lahkuks kogu personaliga wiibimatult. Tokio walitsuse tegutsemiswiis, kes ära ei votanud ärasaadetud wastust, lükkawat kogu wastutuse Jaapanile tagajärgede eest, mis wõiwad tekkida diplomaatiliste suhete lõpetamisest. [2].

Samal päewal maandusid Jaapani wäed Korea kagu tipul ja järgmise päewa õhtul ründasid Jaapani torpeedopaadid Wene laewastikku Port-Arthuri reidil [3], kus juures neil korda läks kahte Wene lahingulaewa ja ühte Wene ristlejat riwist wälja lüüa [4]. Wene keisri ülalpidu sel ajal walgustab Bülow õma mälestusis. Ta kirjutab, et Nikolai II polnud mõtelnud, et sõda nii ruttu ja äkiliselt puhkeb. Päewal enne seda kui torpeedopaadid ründasid Wene eskaadrit, keiser austanud Peterburgi õneballil Jaapani saadikut pikema jutuajamisega. Peale seda Jaapani saadik olewat ütelnud krahwinna Alvenslebenile, et waene tsaar ei teadwat, et samal ajal kui tema rääkivat siin saadikuga, lastawat tema es-

1) St. A. 69, lk. 241, nr. 13198.
2) gk 1904, " 281.
3) " 1904, " 187.
4) Goetz, lk. 109. Ei ole õige Roseni teade, et jaapanlaste laewastiku rünnak Port-Arthuris ja Čemulpos olewale Wene laewastikule sündi-

kaader Port-Arthuris põhja [1]). Järgmisel päewal, s.o. 9. weebruaril oli kanonaad Jaapani laewastiku ja Port-Arthuri fortide wahel. Samal päewal oli ka Čemulpos lahing, üks Wene ristleja wõeti jaapanlaste poolt ära ja teine tehti wõitluswõimetuks [2]). Wene laewastik oli tugewa hoobi saanud ja draama oli alganud, mis kord lahendas pälevamad Kauge-Ida küsimused. [3])

Jaapanlased wõtsid faktiliselt Korea walitsemise oma kätte [4]) ja kuulutasid 10. weebruaril 1904. a. Wenemaale wormilikult sõja [5]).

Tiiste suurriike poliitika ühenduses Wene-Jaapani konfliktiga.

Inglismaa. Keiser Wilhelmi ülestähendusest 23. augustist 1901. a. nähtub mõningaid jooni Inglismaa poliitikast ühenduses Wene-Jaapani küsimusega. Jaapani saadik oli Saksamaalt järele pärinud arwamust Inglismaa ülalpidamise suhtes juhul kui tekiks Wene-Jaapani konflikt. Sakslased olid wastanud, et nad uskuwat, et Inglismaa peaks heatahtlikku erapooletust. Selle järele oli Wilhelm II näinud Lansdowne'i, kes oli ütelnud: „Mis erapooletus? Ibi, Briti sõjalaewad saaewad

nud 5. weebruari ööl (Rosen, lk. 45); samuti on wäär Goetzi teade, et rüüniak Port-Arthurile sündinud 7/8. weebruari ööl (Goetz, lk. 109).

1) Bülow II, lk. 22 ja 23.

2) Gk 1904, „ 329.

3) Wenemaa ise ei soowinud algajaks olla. Sellekohane otsus oli tehtud ühel nõupidamisel tsaari juures (N II päewik, lk. 130).

4) Gk 1904, lk. 329.

5) BD II, 2; „ 406.

ühes Jaapaniga wõitlema, ja – meie peame tingimata nendega ühes minema"[1]). Venelased olewat sakslasile ütelnud, et Jaapan tahtnud sõda alata, olewat nõudnud Inglismaalt raha, aga sellest olewat ära öeldud. Kuningas Edward kinnitanud, et ta polewat teadnud sellest. Lascelles lõpuks arwanud, et Inglismaa olewat raha pakkunud, aga sealjuures seadnud tingimused, mis Jaapanile oled waewalt wastuwõetawad[2]). Eelneva põhjal, vaatamata Lansdowne'i sõjakale lausele, ei saa küll oletada, et Inglismaa oleks püüdnud Kauge-Idas igal tingimusel sõda tekitada, ainult wahest sel korral kui Jaapanit oleks rünnatud Wenemaa poolt, oleks ehk Inglismaa Jaapanit toetawat aktiiwsust näidanud.

Sir Frank Lascelles tunnistas Wilhelm II-le, et Inglismaa Kauge-Idas ilma Jaapanita enese kõrwal ei suudaks pikemat aega püsida[3]). Eelnewast nähtub, nagu meie ka waremalt korduwalt oleme näinud, huwide sühtlus Jaapani ja Inglismaa wahel, mis kindlustati weel 1902. a. lepinguga (vt. lk. 345), aga Inglismaa oli passiiwsem pool.

Ametlik Inglismaa oli tagasihoidlik, aga mitte tema ajakirjandus, kes ergatas Jaapanit peidetud abilubadusiga ja püüdis awalikku arwamist üles kihutada Wenemaa wastu.[4]) Ühest 14. mai 1903. a. teatest nähtub, et krahw Lamsdorf kaebas ses suhtes eriti Londoni „Times'i" peale, kes näiwat hingestatud olewat lepita-

1) Seda lauset tuleb küll ettewaatusega wõtta, sest Wilhelm II kaldus tawaliselt kergesti lüaldama.

2) GP XVII, lk. 96, nr. 5023.

3) " XVII, " 97, " 5023.

4) Franke, " 235.

matust wihkamisest ja ebausaldusest Wenemaa wastu.[1]

Inglismaa merewäeringkondi tegi rahutuks ka Wene merewäe kõwenemine Kauge-Idas. Satow kirjutab 27. augustil 1903. a. Lansdowne'le, et admiral Bridge olnud üsna rahutu fakti pärast, et Wene laewastik ületas Inglise oma lahingulaewade ja suurte ristlejate arvult. Satow arwas, et Wene-Jaapani sõja puhul kaotaks Jaapan Korea, Wenemaa saaks walitsevaks wõimuks selles maailma osas ja neelaks wähemalt kogu Põhja-Hiina. Inglismaa jääks sel puhul, kuigi ühtegi laewa ega meest ei kaotaks, Kauge-Idas wõimutuks.[2] Teksib küsimus, miks siis Inglismaa nii tagasihoidlik oli. Seda walgustab asjaajaja Bernstorffi teade Londonist 12. oktoobril 1903. a. Ta ütleb, et Inglismaa olewat sel silmapilgul nii wähe sõjahimuline, kui üldse nõeldaw. Ägatawat weel Buurisõja rahaliste raskuste all, armeejuhatus olewat diskrediteeritud ja walitsus olewat nähtawasti lagunemisel ning ei oma põrmugi usaldust, pealegi olid Briti-Prantsuse läbirääkimised käimas (president Loubet oli külastanud Inglismaad 6.-9. juulini), mis sihtisid rahu säilitamise ja wõimaliku sõja lokaliseerimise poole. Bernstorff wäidab, et läbirääkimised polnud Jaapanile saladuseks jäänud, kes pidanud tunnetama, et Inglismaa niiid enam uue prantsuse sõbra kui lütlase

1) BD II, 2; lk. 332, nr. 231.
2) " II, 2; " 370, " 267.

küljes ripub [1]. 1903. a. sügisel wõis märgata isegi Inglise-Wene lähenemist; Wene saadik 17. novembril 1903. a. nurises Lansdownele ainult sellele, et major Younghusband'i wäeosa oli Tibetisse tungimas, missugune sündmus ännetu graegusel silmapilgul, kus ollakse asunas sõbralikku läbirääkimisse suhete üle mitmesuguseis punktes, kus Briti ja Wene huwid kokku puutuwad [2]. Wene saadik ei esinenud küll weel kindlate ettepanekutega, aga tal oli wolitus küsimusi arutada. Ta jagas küsimused kolme gruppi: a) Hünasse puutuwad — Wenemaa erilise huwiga, b) Indiasse puutuwad — Inglismaa erilise huwiga, c) Pärsiasse puutuwad — mõlema huwiga. [3] Asi jatkus Hardingi ja Benckendorffi wahel 22. novembril 1903. a. Wümane tähendas, et silmapilk olewat sõbralikuks arusaamiseks küpsem kui kunagi varem wümase 20. a. jooksul. Jutuajamine oli sel korral tige pikk ja puutus sildiselt mitmesuguseid Wene-Inglise wahelisi küsimusi [4]. Benckendorff oli samas asjas ka kuningaga rääkinud ja 25. novembril oli tal jutuajamine jälle Lansdownega, kes muu seas toonitas eriti Niučwangi ewakuerimise wajadust, kus Britil laialdased kaubanduslikud huwid, ja korralduse kõrwaldamise wajadust, mille järele Niučwangi tollid praegu makstakse Wene ja Hüna panka ja tulud osalt Wene valitsuse poolt kinni peetakse [5]. Ka see rääkimine oli weel „akadeemilist" laadi.

---

1) GP XIX, 1; lk. 13, nr. 5925.
2) BD IV, " 505, " 289.
3) " IV, " 302, " 181-a
4) " IV, " 303 jj., " 181-b
5) " IV, " 306 " " 182.

Mis ajakirjandusesse puutub aasta lõpul, siis seetarwitas endiselt terawamat tooni. Nii kirjutas „Morning Post" 21. detsembril 1903. a., et Inglismaa ei wõiwat pealt waadata, kui Jaapanit lüüakse; ei olewat ühtegi moraalset wõimalust olemas, et Briti walitsus wõi Briti rahwas wõiks jääda tegewuseta pealtwaatajaks Jaapani kaotusele, mis tähendaks Briti mõju ja Briti kaubanduse lõppu Ida-Aasias, maailmas idapool Singaporet [1].

5. jaanuaril 1904. a. esines Hajaši Inglismaal sonderimisega rahalise abi asjus, kusjuures ta awaldas arwamist, et juhul kui sõda puhkeb, siis wõiwat see kesta kaks wõi kolm aastat. Reserwide kasutamisega wõiwat Jaapan ühe aasta wõidelda. Kõrgendatud maksude ja paberraha wäljaandmise kaudu wõiwat ta wõitlust jatkata weel kuus kuud, siis olewat aga abinõud ammutatud [2]. Järgmisel päewal aga Lansdowne tähendas, et palewat kahtlust, et kui nüüd Jaapani laen garanteeritaks Inglismaa poolt ehk see Jaapanile suurema summa laenaks, siis mulje tekiks, et Inglismaa neutraliteedist kõrwale kaldub ja täelikult Jaapanile teguwõimsat julgestust annab. Tulemuseks oleks kindlasti tõsised ja laialised muretsused. Pealegi ei pääsewat parlamendist ses asjas mööda [3]. Sellega Inglismaa nähtawasti loobus Jaapanit rahanduslikult toetamast. See samm

1) Gk 1903, lk. 274.
2) BD II, 2; " 371 ja 372, nr. 268.
3) " II, 2; " 373, nr. 269.

oli wäga iseloomustaw Inglise politikale.

Bülowi teatest 8. jaanuarist nähtub isegi, et krahw Osten-Sacken oli wäljendunud, et Inglise walitsus olewat rahuarmastaja ja püüdwat rahu säilitamiseks teha, mis wõimalik, ainult Inglise ajakirjandus tarwitawat ärritatud kõnewiisi [1])

Ka ühele teisele Hajaši sondeerimisele ei tulnud Inglismaa eriliselt wastu. Nimelt 11. jaanuaril Hajaši seletas Lansdowne'le, et Jaapani walitsus olewat kuulnud, et Wene Mustamere laewastik tõenäoliselt läbi merekitsuste sõitwat, et Kauge-Itta minna. Jaapani walitsus lootwat, niisugusel juhul arwestada wõiwat Inglismaa abiga. Lansdowne ütles, et ta ei wõiwat ütelda, missuguseid samme Inglismaa ette wõtab, ta saavat aga juhtu vaatlema kui Wenemaa poolt enesele wõetud lepingukohustiste rasket rikkumist [2]). Inglise walitsus teeb isegi 30. jaanuaril ülesandeks Peterburgi saadikule Scottile Mustamere laewastiku küsimuses juhul, kui seal teatawaks saaks, et Inglismaa seisnud Jaapaniga ses suhtes ühenduses, et ta selgitaks krahw Lamsdorfile, et Inglismaa ei soowi Jaapanit julgestada äärmisiks abiüõndeks ega Wenemaale ette heita truudusetust; edasi teatab Lansdowne Scottile, et kuigi Inglismaa seda pole Jaapanile ütelnud, olewat wõimatu lasta Mustamere laewu sõjast osa wõtta ja olewat wäga soowitaw, kui Wenemaa sellest teadlik

1) GP XIX, 1, ex. 23, nr. 5933.
2) BD II, 2, " 376, " 274.

oleks, et mitte teadmatusest poliitikale asuda, mis nii Inglismaale kui Venemaale peaks saatuslik olema.[1]

Lópuks 11. veebruaril Inglismaa awaldas neutraliteadideklaratsiooni,[2] mis sanktsioneeris ta poliitika Wene-Jaapani konflikti puhul.

Suurriike poliitika ühenduses sobitusküsimusega-

waga iseloomustawaks Jaapani poliitikale on sobituskatseist kõrwalehoidmine. 5. jaanuaril 1904. a. Hafaši teatas Inglismaale, et sobitus olewat Jaapanile eba meeldiw järgmisil põhjusil:

1. Kui Venemaa peaks sobitust otsima wõi wastu wõtma, siis tuks ta seda lihtsalt ajawõitmise otstarbel, et seisundit Kauge-Idas kõwendada.

2. Kui küsimust peaks lahendatama sobitusteel ja mitte otsekoheselt, nagu enne oli kawatsetud, siis oleks Jaapani walitsus sunnitud oni ettepanekuid muutma ja peale esialgsete garantiide püüdma teisi, mis tulewasi komplikatsioone mõjuwamalt takistaksid.

3. Iga katse praegusel silmapilgul sobitust luua oleks Jaapani walitsuse waate järele mõjuta ja annaks selle tõttu Wenemaale paremuse.[3]

Siit nähtus, et Jaapani sõjatahe oli sel ajal päris kindel.

Lord Rothschildi telegrammist, millest Holstein ülestähendanud 15. jaanuaril, nähtub, et Inglise walitsuse juures on algatatud mõtet, et Inglismaa ja Prantsus-

1) BD II, 2, lx. 390, nr. 285.
2) " II, 2, " 406.
3) " II, 2, " 371, " 268.

maa peaks pakkuma abi sõjahädaohu kõrvaldamiseks Kauge-Idas. Kindralkonsul Schwabach oli Holsteinile ütelnud, et polewat kahtlust, et algatus on lähtunud Prantsusmaalt. Holstein järeldas sellest, et sobitusmõte on wäljunud Wenemaalt[1]). Seda toendab ka Scotti teade, et krahw Lansdorf 15. jaanuaril jälle oli teinud selge mõistaandmise isiklikust soowist sõbituse järele. Ta awaldas, et ta on lootnud, et Inglismaa pakub oma abi, et rahulist lahendust saada. Scottil oli aga põhjust karta, et Lansdorfi vaated ägedat wastupanu leiawad wäga mõjurikkais ringkonnis, kes wiimasel ajal ülekaalule pääsnud ja püüawad sõda populaarseks teha[2]). 18. jaanuaril sondeeris omakorda Prantsuse saadik ja päris Lansdowne'lt, kas Inglismaa ei taha oma mõju Jaapanile sobitusmõttes maksma panna, et Jaapan lepiks asundamisküsimusega (ot. tingimusi läbirääkimisil). Lansdowne vastas, et olewat wõimata Jaapanit suruda oma nõudmisi muutma[3]). Eckardsteini teatest selgub, et ka Wene saadik sondeeris; Lansdowne oli teatanud 20. jaanuaril Hajašile, et Wene saadik 19. jaanuaril oli palunud Inglismaa sobitust. Prantsusmaa olewat interwentsooniks walmis, kui Inglismaa osa wõtaks; Lansdowne käsitanud krahw Benckendorffi ettepanekut dilatoorselt[4]). 27. jaanuaril sondeeris Cambon; Lansdowne tä-

1) GP XIX, 1; lk. 30 ja 31, nr. 5941.
2) BD II, 2; " 381 " 382, " 279.
3) " II, 2; " 382, nr. 280.
4) GP XIX, 1; " 44 ja 45, nr. 5948.

hendas aga Cambonile, et polewat alust uskumiseks, et see ehk teinepool wahetalitust soowiks.[1]). See tähendus paneb eelnewa Eckardsteini teate suure kahtluse alla. Wähemalt Lansdowne'i üteluse põhjal wõib oletada, et Wenemaa ametlikult polnud esinenud senini sobitussoowiga.

Edasi märkis Cambon, et ta ei algatawat wahetalitust selle sõna tawalises mõttes, ward ainult head wastutulekut ja rahustaward nõu anderd. Ta arwas, et kui Inglis- ja Prantsusmaa ning Ühendriigid niisuguse nõu esitaks, siis see tõenäoliselt wastu wõetaks. Lansdowne wastas sellele dilatoorselt[2]). Wiimane rääkis 29. jaanuaril Hajaši'ga sobituse suhtes, kes ütles, et on arwamisel, et Jaapan eirahuldu muuga peale kindla kahepoolse kohustise Mandžuuria suhtes; sõjaks sobiw meeleolu olewat Jaapanis wiimase paari nädala jooksul kiiresti lewinud[3]). Sellega nägi Lansdowne weel kord, et Jaapani poolel pole alust sobituseks.

7. weebruaril Wene saadik küsis mitteametlikult, kas Lansdowne wõiks wormi ette panna, millesse paigutada Wenemaa kohustist Mandžuuria suhtes, peale Wene-Jaapani lepingu, mis pole Wenemaale soowitaw. Lansdowne wastas, et see wõiks olla Wene-Hiina leping; Wene saadik küsis, et kas Inglismaa soowitaks Jaapanile niisugust ettepanekut wastu wõtta eeldusega, et we-

1) BD II, 2; lk. 387, nr. 283.
2) " II, 2; " 387, " 283.
3) " II, 2; " 389, " 284.

nemaa sellega nõus on. Lansdowne tõmbus aga nüüd tagasi, tähendades, et pidawat kollegelt järgmisel päewal järele küsima ja et kartwat, et hilja olewat. Lansdowne uskus, et Wenemaa oleks silmnähtawalt rõõmus olnud, kui ta wiimasel silmapilgul oleks wälja tõmmatud.[1] Sellest jutuajamisest teatas Lansdowne samal päewal Hajašile, kes seletas, et mõni nädal, wõib alla ka nädal tagasi, Jaapani walitsus oleks tõenäoliselt rahuldunud niisugust ettepanekut kaaluma. Nüüd olewat aga asjad liig kaugelle arenenud. Wene-Hiina lepingu pahul areneksid pikad läbirääkimised; Jaapani walitsus ei wäiwat aga edaspidist wiiwitust taluda[2]. 7. weebruari õhtul sondeeris krahw Benckendorff üleandel ja mitteametlikult weel kord Lansdowne'i. Ta teatas, et kui Wene-Jaapani leping sõlmitaks Korea suhtes, siis Wenemaa oleks valmis kõigile wõimele deklaratsiooni andma, mille funktsiooniks oleks Hiina puutumatuse kinnustus Mandžuurias. Lansdowne tähendas muidugi, et Jaapan ei rahulduks sellega[3]. 8. weebruaril peale kabinetikoosolekut Benckendorff otsis jälle Lansdowne'i üles, kes nüüd teatas, et tema kollegid on täiesti nõus olnud tema väljendusiga interwentsiooni wõimatuse suhtes Inglismaa poolt.[4] See oli kindel tagasilükkamine.

Eckardstein teab 10. weebruaril kirjutada ka veel

1) BD II, 2; lk. 396 ja 397, nr. 293.
2) " II, 2; " 397, nr. 294.
3) " II, 2; " 398 ja 399, nr. 295.
4) " II, 2; " 400, nr. 295.

ühest Prantsuse katsest. Esmaspäeva kommunikel (10. veebruarist) öige vara ilmunud Prantsuse saadik välisministri juurde, kedda ta lasknud nagamast üles otsida ja teinud oma valitsuse ülesandel demarši. Kui väliminister jälle interventsiooni tagasi lükanud, siis langenud Prantsuse saadik tõielikult osast välja ja olnud äge ülesastumine. Edasi teatab Eckardstein 11. veebruaril et Inglise kuningas olevat väga rahutu muusna pahameele pärast Prantsusmaal Inglismaa vastu ja saatnud sellepärast kuurjeriga pika kirja presidendile[1]).

Kõik interventsioonikatsed olid nurjunud Jaapani vastuseisemise tõttu.

Saksamaa ja Ühendriigid. Saksamaal poleus juba ammu midagi selle vastu olnud, kui sõda Lahti-Oleks läinud ja Venemaa hüüa oleks saanud. Nii kirjutab keiser Wilhelm 5. märtsil 1901. a., kui valitsus pinev õhkkond Mandžuuria lepingu pärast (vt. lk. 288), et olevat kuuldav olnud, et Inglismaa koos Jaapaniga, siis Saksamaa

liku erapooletusega.[1] Wilhelm II teatawasti oli wäga pahane, et sõjast asja ei saanud sel korral. Teatawasti esines ta Inglise saadikule Inglise walitsuse sõimamisega (vt. lk. 318). Saksamaa poliitika oli ka hiljem samasugune. Bülow kirjutas 19. oktoobril 1903. a. Wilhelm II-le, et wähemgi kahtlus, et Saksamaa Wene poolel asub, paralüseeriks iga Jaapani ja Inglismaa wastupaneku ja teeks kaksiklüdu Aasia peremeheks; möödunud nädalal olnud juba mõnes Inglise ajalehes wäide, nagu oleks Wene- ja Saksamaa wahel salajane Ida-Aasia leping, millega iga Jaapani wastupanu olewat wõimatuks tehtud[2]. Nü siis ilmne kartus, et arwatawad sõjast osawõtjad enne sõda kohkuma lööwad.

Kui Nikolai II kůlaskäik Saksamaale 1903. a. sügisel ees seisis ja Wene ajakirjanduse toonist 26. oktoobrist saadik tunda oli, et eelnewat keisrite kohtamist tahetakse kasutada usu äratamiseks Wene-Saksa koostöösse Jaapani wastu Kauge-Idas, siis tehti wrahw Arcóle 27. oktoobril (saadik Tokios) ülesandeks parajal juhul niisuguseid kombinatsioone tagasi lükata; Mandžuuria ja Korea ei minewat Saksamaale korda ja salajasi Ida-Aasiasse puutuwaid lepinguid ehk klauseleid polewat Saksamaal üldse mitte[3]. Nü siis Saksamaa tahtis, et Jaapan ja Inglismaa suudaks Wenemaale wastu panna. Sellega tegi Saksamaa sõjawõimalusele laia tee.

1) GP XVI, lk. 334, nr. 4824.
2) " XIX, 1; " 16 märkus.*
3) " XIX, 1; " 16 " ja lk. 17, nr. 5928.

2. Vn-d

Teiseltpoolt ei soowinud Wilhelm II ka Wenemaad eemale hoida konfliktist. Ühes märkuses ütleb ta, et ei mõtlewatki sellele.[1] Selle wastu püüab ta just Wenemaad ajada Jaapaniga konflikti, ergutades esimest näiteks 3. jaanuari 1904. a. kirjaga Nikolai II-le, kus ta ütleb, et igale eelarwamuseta waimule olewat selge, et Korea pidawat Wenemaale saama, kuidas ja millal-ei minewat kellegile korda peale Wenemaa; Saksamaal olewat ammuaegne waade, et Korea kord Nikolai II kuuluwat, samuti nagu Mandžuuria waldamine[2].

Tokios teatas Saksamaa aga ametlikult, et tal polewat kuwe Mandžuurias ega ka Koreas ja lubas korralikku neutraliteeti pidada[3]; nii siis ergutati ka Jaapanit.

Miks Saksamaa sõda tahtis, seda selgitab meile Eckardsteini ülestähendus 17. jaanuarist, kus ta ütleb, et ükskõik kes wõidab, igal juhul tõstwat[4] sõda Saksamaa poliitilist wõimuseisundit ja mitte ainult momendiks, vaid ka tulewikuks, eelduseel kui sakslased absoluutselt wagusi istuwad[5] ja end ei ametlikult ega ajakirjanduses ei kompromiteeri; parim olewat kui sakslased (ka ajakirjanduses) mängiks rahuinglit.[6] Lõpuks Saksamaa selleaegset poliitikat iseloomustab tabawalt würst Eulenburgi, endise Wiini saadiku ja keisrile wäga lähedal seisnud saatkonna nõuniku esinemine. Ta soowis 9. aprillil 1904. a. keiser Wilhelmile

1) GP XVIII, 2; lk. 853, nr. 5917.
2) Goetz, lk. 104 ja 105.
3) BD II, 2; lk. 376, nr. 274.
4) Sün Wilhelm II märkus: „ja."
5) " " " „õige."
6) " " " „on ka kästud." GP XIX, 1; lk. 42 ja 43, nr. 5945.

südamlikult õrne Wene-Jaapani sõja puhul ja awaldas kohetsust, et enam kaasa ei wõiwat teha ajal, millal nende (sakslaste) nisu õitsewat [1].

Mis Ühendriikesse puutub, siis arwasid Ameerika ajakirjanikud Londonis, nagu Bernstorff teatab 12. oktoobril 1903. a., et awalik arwamine Ameerikas saawat eriliselt terawasti Jaapanit pooldama. [2] Valitsusringide poliitikast teame, et Washingtonist teatas Saksa saadik Speck v. Sternburg 26. detsembril 1903. a., et president Roosevelti wälispoliitika on baseeritud teutooni joudude koostöötamisele romaani ja eriti slaawi omade wastu, Ameerika massid pooldawat seda poliitikat. [3] Siin peitus nii siis wenewastane element Ühendriike poliitikas. Ka riigisekretär Hay tegutses selles waimus; ta awaldas kaubalepingu ratifikatsiooni (13. jaanuaril 1904. a.) tõttu ühe awaldise, kus Ühendriike walitsus kaitses Hiina suweräänsust Mandžuuriasuhtes [4]. Lõpuks teatas Speck v. Sternburg 6. weebruaril 1904. a. selge presidendi awaldise Ühendriike poliitika kohta. President oli ütelnud, et Ühendriike sümpaatiad on täielikult Jaapani poolel, aga Ühendriigid saawat waljut erapooletust pidama. [5]

1) Eulenburg, lk. 316 ja 317.
2) GP XIX, 1; " 14 nr. 5925.
3) " XIX, 1; " 81, " 5969. Juba warem olid olnud germaani bloki mõtted lükumas. Näiteks 22. novembril 1899. a. Chamberlain awaldas Bülowile oma ideaali; mis olewat Inglise-Ameerika-Saksamaa koostöö, nüsugune grupp saaks maailma valitsema Chamberlaini arwates, piiraks barbaarset wenemaad ja sunniks rahule Prantsusmaad (Bülow I, lk. 315 ja 316).
4) GP XIX, 1; lk. 31 ja 32, nr. 5941.
5) " XIX, 1; " 99 " 100, " 5978.

IV. Kokkuvõte.

Meie nägime juba sissejuhatuses, et suurriigid olid Kauge-Idas sooritanud meie käsitletava ajastu aluks rea aktsioone ja olid saavutanud rea tulemusi, olid territoriaalselt Kauge-Idas peale Saksamaa ja Ühendriike oma kanna suutnud kinnitada. Juhitud olid nad olnud polütilisist ja majanduslikest motiivest, kusjuures enamasti viimased olid esimeste lähtekohaks.

Sellel arenguteel oli kujunenud suurim Kauge-Ida vastoludest, nimelt Inglise-Venemaa vastolu, mis läbib niiöelda punase joonena meie käsitletava ajastu, näidates ainult wähe kalduvust kadumiseks. Eriti mainida võiks, et lõpupoole, s.o. 1903.a. II poolest peale on aga juba tunnuseid, mis ennustada wõisid muudatust. Teine suurem vastolu oli Wene-Jaapani vastolu, mis üldiselt oli kaswamise tendentsiga kuni loomuliku katastroofini meie ajaperioodi lõpuks. Kolmas tähtsamaist vastoludest oli Inglise-Prantsuse vastolu, mis tõusis 1898.a. kulminatsiooni punktile, kust peale algas alanemine, mis oli täies arenemishoos meie ajaperioodi lõpuks ja jäu ab lõpule teatawasti mõni kuu peale meie ajaperioodi lõppu. Neljas tähtsamaist vastoludest oli Saksa-Prantsuse vastolu, mille mõju aga Kauge-Ida polütikale oli wähem kui teiste vastolude mõju.

Inglise-Wene vastolu ja samuti Jaapani-Wene

wastolu awaldasid domineeriwat mõju Kauge-Ida poliitika kujunemisele. Nende wastolude peamiseks põhjuseks oli Wenemaa ekspansioon, mis ähwardas jõudude osatähtsust muuta Wenemaa kasuks ja teiste kahjuks.

Inglismaa peahuwiks oli defensiiwne huwi, kuna Jaapani huwi oli peamiselt offensiiwne, ettekirjutatud peamiselt ta rahwaarwu kiire tõusu faktiga, mis sundis hankima asundamisalu. Jaapanil oli muidugi ka defensiiwne huwi, s. o. otsida kaitset Wenemaa poliitilise ja majandusliku pealetungi wastu. Offensiiwsus võis lahendada siin defensiiwseid nõudeid. Jaapan oligi asunud sellele teele ja jõudnud esialgseile sihtele meie ajaperioodi aluks, millele Wenemaa tahtes kinni pidada oma sihtest Kauge-Idas, reageeris wastu-ataagiga. Saksamaa, kes tahtis oma päewakusimusi lahendada kaksikliidule lähenemisega, eriti, et nõrgendada Saksa-Prantsuse wastolu, asus Wenemaad toetama, mis sundis Jaapanit loobuma tema sõjasaagi tähtsamast osast. See sündmus tähistas kaksikliidu tugewnemist Kauge-Ida poliitikas. Wenemaa wastaste Inglismaa ja Jaapani mõju taandus Kauge-Idas. Jaapan asus ettewalmistusele rewanšiks. ja lõi aluse latentselt oma tulewasele aktiiwsusele. Wenemaa saadud domineeriwus kestis teatawasti kuni 1902. a., mil ta wastaste liiduks ühinemine andis sellele domineeriwuse üle ja wiis Wenemaa paratamata kokkupõrkele ja kaotusele, sest

Venemaa ei tahtnud taanduda Kauge-Ida poliitikas, mis oli aga dikteeritud ruselt konjunktuurilt.

Peale diplomaatilise kaotuse Hiinas 1895. a. tuli Jaapanil ka Koreas kaotus samal'aastal. Sealse revolutsiooni tõttu peamiselt kaotas Jaapan domineeriwuse Koreas Wenemaale.

Veldist wõrtu asus wõrtja pool süwendama. Wenemaa pani aluse tugewale, peamiselt majanduslikule ekspansioonile. Hiina, kes oli kaksiklüdu-Saksamaa bloki tõttu säilitanud osa Jaapanile langeda ähvardawast sõjasaagist, oli tänuwõlgu päästjaile. Prantsusmaa saawutaski Hiinalt maid ja kaubanduslikke sooduitisi, raudtee kontsessioone ja kinnistas Hainani saare teiste ekspansiooni eest. Üheskoos Wenemaaga saawutas Prantsusmaa Hiina laenu muretsemise.

Kaksiklüdu-Saksamaa sõprus ei püsinud aga peale esialgse sihi saawutamist 1895. a. enam endisel tasemel. Sest Saksa-Prantsuse wastolu oli ainult intervantsiooni ajaks waibunud. Prantsusmaa ja Wenemaa jätsid Saksamaa laenuoperatsioonist kõrwale. Ja selle tõttu suutis Inglismaa oma langenud positsiooni parandada. Saksamaa ja Inglismaa liitusid ühiseks laenupoliitikaks ja said ka oma kätte hiljem mõned laenud. Wahepeal Wenemaa Prantsusmaa abil asutas Wene-Hiina panga, mis oli suureks teguriks hiljem Wenemaa ekspansiooni teel Kauge-Idas. Wenemaa sai ka luba raudteehituseks läbi Mandžuuria Wladiwostokki, mis sai aluseks hiljemale

ekspansioonile Mandžuurias, ühtlasi moodustati Wene-Hiina defensiiw-salaleping Jaapani wastu. Kaksiklüdu seisund Karege-Idas oli enneolemata kõrgusele jõudnud. Wene kapital rajas enesele ta isegi otse Inglise mõjusfääri südamesse Jangtse jõel, alles kaastegew Belgia raudtee kontsessioones. Saksamaa saawutised olid aga wähemad, ta saawutas ainult paar asundise arutamise lepingut ja nagu nimetatud asawõtu laenumuretsemisest rühes Inglismaaga. Inglismaa peale wiimati nimetatu suutis omale teatud määral mõju tagasi saawutada alles 1897.a., siis saawutas ta alles rühe lepingu, ja seegi oli ainult kompensatsioonleping, mis andis talle mõnede kohtade tema kaubandusele awamise ja luba Birma raudteede ühendamiseks Jünnani omadega.

Jaapan peale oma ettewalmistuste püüdis suhet Hiinaga parandada, mis tal ka õnnestus. Ta saawutas Hiinalt asundiste suhtes soodustusi ja soodsa kaubalepingu 1896.a.

Et Hiinamaa oli suurt nõrkust näidanud Hiina-Jaapani sõjas, siis tõusid territoriaalsete walluteste ihkajate mõtted elawamalt esile; aga nad ei muutunud aktiiwsuseks. Aga oliniiõelda wastawat puudutust tarwis, et see wool teed murraks jõrsult läbi takistuste. Siin oli määrawa tähendusega Saksamaa polütika. Saksa polütikud olid oma aspiratsioonega lõpuks Kiaučou lahele peatama jäänud. Et Wene walitsus siin nähtawasti, nagu sondeerimised näitasid, ei kawatsenud Saksamaale takistusi

teha ja Hünamaa waatamata oma tänuwotale Kiaučou suhtes wastutulekut ei näidanud läbirääkimisel, siis kawatsesid sakslased ilma wiimasteta läbi ajada ja wägiwallaga ise võtta, mis neile ei antud. Appi tuli misjonäride tapmise jahus, mis tehti wormilikuks põhjuseks ja Saksamaa wõttiski Kiaučou oma waldusse. Wenemaa šowinistlikum ringkond tegi mõnewõrra takistusi Saksamaale peale wallutust, aga see ei arenenud konfliktiks, sest wajalik algus oli tehtud ja Wenemaa kasutas Saksamaa aktsiooni põhjuseks ja wallutas sellepärast nagu öeldi, Port-Arthuri. Inglismaa ei reagerinud millegagi Kiaučou wallutusse. Suhe Saksamaaga oli eelmise aastaga wõrreldes palju paranenud. Siiski üldiselt ei meeldinud neile ainult Saksamaa tegutsemisviis.

Jaapani walitsus ei awaldanud ka mingot erilist suhtumist, ainult ajakirjandus käsitas Saksamaa tegewust pahameelega. Samal wiisil esines ka Ühendlüke ajakirjandus.

Hoopis teisiti suhtus Inglismaa aga Port-Arthuri wallutusse. Ajakirjandus, parlament ja walitsus olid ärewuses. Mõjusid tugewasti ka majanduslikud motiwid. Lancashire puuwillatöösturid kartsid Hüna turu kaotamist. Üldise mõju tulemusena katsus Inglismaa wastolu Wenemaaga lahendada entente-ettepaneku kaudu, mis oli nähtawasti Wene poliitika segamiseks mõeldud, kuna Inglismaa samal ajal rankis omale Wenemaale mittemeeldiwaid soodustisi, sõlmides Hünaga rea wastawaid lepinguid. Selle-

tõttu entente läbirääkimised jäid katki. Inglismaale oleks waga wastuvõetaw olnud kui Jaapan oleks Wenemaa wastu wälja astunud, aga Jaapan ei awaldanud selleks kalduvust ja cõlmis isegi Korea asjus Wenemaaga lepingu, mille suhtes wiimane wastutulelik oli, et Jaapanot rahustada, mis sündiski; Jaapan pääses jälle Koreas domineerima; Inglismaa eriti wenewaenulikud ringkonnad uesotsas Chamberlainiga püüdsid veebruarist 1898. a. peale esijoones Kauge-Ida pärast Jaksamaaga liitet, et oma isolatsioonist pääseda. Neid püüetel polnud aga tulemusi. Inglismaa püüdis siis strateegolise wastupunktiga Wenemaa teed Kauge-Idas sulgeda. Ta saawutaski 2. aprillil 1898. a. Hiinamaalt Weihaiwei loowutamise. Nii järgnes juba kolmas wallutusluli Kauge-Idas. Niiareneski Kiaučon wallutusest esimene Hiina kriis. Riigid kindlustasid saawutised vastawate lepingutega. Inglismaa saawutas weel Nanningi kaubandusele awamise ja Kongkongi territooriumi laiendamise, tähtsaid kaewanduskontsessioone jne.

Muidugi ei jätnud ka Prantsusmaa ja Jaapan juhust kasutamata, pealegi pidid nad valwel olema, et nende huwialade lähedal olewad maad teiste kätte ei satluks. 10. aprillil 1898. a. saigi Prantsusmaa Hiinalt kinnistuse Tonkingi naaberalule, et neid ei loowutata teisile riikele. Samasuguse kinnistuse hanskis Jaapan omale Fukieni prowintsi suhtes. Idasi saawutas Prantsusmaa Kuangčouwani renditingimusil ja raudtee kontsessioone. Hiinamaa kärpimine ja

majanduslik eksploatatsioon oli täies hoos. Isegi Itaalia hiljem katsus saada omale Hiinas loowutist, aga Hiinamaa lükkas selle katse pilkawalt tagasi, mis karistuseta jäi, sest Itaalial polnud wastawat reaalset jäudu.

Ühendriikes arwati, et suurriike haarangu poliitika tõttu nende majanduslikud huwid hädachtu sattuwad, selletõttu püüdsid nad saada suurriikelt wastawaid deklaratsioone, et „lahtise uksе" poliitika Kauge-Idas kehtiks. Deklaratsioonid saadigi soowitawas mõttes.

Teisal arendasid Ühendriigid ise ka ekspansiooni. Aprillis 1898. a. oli tekkinud Hispaania-Ühendriike sõda Kuuba konflikti pärast, mis lõppes Ühendriike wõidu ja Filippiinide saamisega. 1898. a. suwel oli olnud ka Hawai annektsioon. Sellega olid Ühendriigid jälle Kauge-Ida raiooni aktiiwselt ilmunud, nagu nad seda 19. sajandi keskpaiku olid teinud.

Hispaania-Ühendriike sõja ajal aga oli tekkinud Filippiinide juures suurpoliitiline pinewuspunkt. Saksamaa, kellel enesel olid kawatsused Filippiinide suhtes, sattus konflikti Ühendriikega. Sõja puhkemine oli wäga wõimalik. Saksamaa lõpuks siiski andis järele ja loobus kawatsusist Filippiinide suhtes.

Teiseks pinewuspunktiks oli Samoa küsimus. Nende saarte pärast arenes jällegi pinew õhukond, mis ähwardas plahwatada sõjaks 1899. a. aprilliks, seekord juba Inglismaa ja Saksamaa wahel. Aga siin lahenes pinewus Inglismaa järeleandega. Samoal pääsesid peremehiks Saksamaa ja Ühendriigid. Wahepeal olid Ühend-

riike ja Saksamaa suhted Filippiinide konfliktist saadik palju paranenud, nagu ilmnes ka Samoa konflikti ajal. Selle tõttu oli Saksamaal võimalus ekspansiooni laiendada. Ta sai osta, tänu ühendriike nõustumisele Karoliini, Mariaani ja Palau saared.

Mis puutub Šantungi, siis wiis siin Saksamaa läbi majanduslikku penetratsiooni. Ta suutis hankida Hiinalt raudtee ja mäetööstus-kontsessioone, kusjuures Inglise ja Saksa kapitalistid suutsid alade suhtes kokku leppida. Kewadel 1899. a. saawutasid nad ühiselt raudtee kontsessiooni Tientsin-Čingkiangi liinil. Šantungis asutati „Šantungi raudtee-selts" ja „Šantungi mäetööstusselts" Saksa majanduslikku penetratsiooni ülesandel.

Venemaa ja Inglismaa sattusid ka oma raudteehuvide pärast wastollu Suure müüri raioonis, aga lõpuks suutsid ka nemad kokku leppida pikkade läbirääkimiste järel aprillis 1899. a. Inglismaa lubas oma raudtee püüetega tungida mitte põhjapoole Suurt Müüri, samasuguse lubaduse andis Wenemaa Jangtse ala suhtes. Ka Wenemaa saawutas omale raudtee kontsessioone, isegi Šansi prowintsis; 6. juulil 1898. a. sai Wenemaa luba Ida-Hiina raudtee lõunaharu hituseks Port-Arthuri ja Talienwani.

Kirjeldatud Hiinamaa eksploatusimine esimese kauge-Ida kriisi ajastul äratas aga loomulikult oppositsiooni, mis arenes võõrastewaenulikuks bokserite massuks, millega Hiina walitsus end solidaarseks tunnistas. Mäs-

vt. 188

suga tekkis teine Kauge-Ida küsi ajastu, mida fällegi suurrügod ruttasid kasutama oma huves, pealegi olid selleks vormilikud põhjused olemas — Saksa saadik oli tapetud, Pekingis pürati saatkondi ja tuli massilisi kristlaste tapmisi ette.

Inglismaa huviks oli, et Venemaa väed dominusima ei pääseks Hiinas; sellepärast toetas ta igatpidi Jaapani vägede saatmist, lubades isegi rahalist abi selleks ja sondaris isegi nähtavasti Jaapanile vägede saatmiseks antawa mandaadi suhtes. Jaapan ja Inglismaa ei leidnud Saksamaalt wajalikku toetust, kes oli Venemaa toetajaks ses suhtes, kes mandaadikawatsuste wastu oli. Selletõttu ei tulnudki mandaadiküsimusest midagi wälja. Wägesid saatsid riigid oliva igasuguse mandaadita.

Paremini ei läinud Inglismaal ka püüdega ainuoperatsioonni õiguse saamiseks Jangtse alal.

Hiinamaa pealt esineti rahupüüetega. Tõusis esile Lihungčangi kui läbirääkija küsimus. Inglismaal oldi selle kandidatuuri wastu, sest Lihungčangi peeti wenesõbralikuks. Venemaal ja Ühendriikel polnud midagi Lihungčangi wastu. Aga Saksamaa oli ka wastu, sest ei soowinud üldse esialgu rahu kuni hiinlasile põhjalikult kätte on maksetud. Selle tõttu tekkiski rahuga wiiwitus. Wahepeal olid riikide wäed Wene kindrali juhatusel suutnud saatkonnad Pekingis wabastada Pekingi wallutamisega. Nüüd tekkis uus lahkuminekute pind suurriike wahel. Venemaa ja tema mõjul Prantsusmaa ning ka Ühendriigid pooldasid wägede lahkumist Pekingist, aga Saksa- ja Inglismaa olid

wastu ning osalt ka Jaapan, kes kawatses aimelt ülearuseid wägesid ära tuua. Wenemaa poliitika seletub sellega, et Wenemaal polnud huwi wägesid pidada Pekingi ümbruses, mis oli lüg kaugel Wenemaa jaoks. Ta oli wahepeal isegi lähemal valluterse teinud, okupeerides Mandžuuria, kus oli tulnud kakkupõrkeid hiinlaste ja Wene wägede wahel, mida võetigi põhjuseks okupeerimisel.

Mässu rahustawais rükes tunti puudust ühise ülemjuhi suhtes. Saksamaa soowis eriti saada ülemjuhi kohta. Et Saksamaa ei kuulunud kindlasti kumbagisse waenulikku rühma, s. o. ei Wene-Prantsuse ega Inglise Jaapani gruppi, siis oli teisele rükele Saksa marssal Waldersee kandidatuur wastuwäetaw, pealegi ei ihaldanud teised rügilt silmapaistwalt seda kohta.

Saksamaa suutiski niipalju rahu wastu töötada, et Waldersee enne Hiinasse kohale jõudis, kui midagi silmapaistwat rahu asjus oleks saawutatud. Waldersee oli tegewus raskendatud, kuna tal rahuldawaid wõimupüre polnud. Kõige paremini sai ta läbi inglastega ja jaapanlasega, kuna teised talle meelehärma walmistasid. Lahingulga ja weriste ekspeditsioonega saadi niikaugele, et juuniks 1901. a. wõidi wägesid suuremal hulgal ewakueerida (varem olid juba wenelased ja ameeriklased osalise ewakueerimise läbi wiinud). Waldersee pani ameti maha ja lahkus, olles tulnud rahuldawalt ülesandega toime.

Mõni kuu hiljem lõpuprotokolliga lahendati Hiina ja wastaspoole suhted lõplikult.

Waldersee ajal oli tekkinud rida suurpolütilisi küsimusi, millele eraldi tähelepanu pöörakseime. Üks neist oli Jangtse küsimus. Saksamaa kartis, et Inglismaa Jangtse alal kuidagi domineerima pääseb. Teiseltpoolt kartis Inglismaa Vene mõju laienemist Hiinas. Sellel alusel tekkisid läbirääkimised, mille tulemuseks oli Jangtse leping oktoobris 1900. Saksamaa saavutas, et Inglismaa oli võrdses seisundis Jangtsel teiste riikega võrreldes, saavutades sellega sihi; aga Inglismaa ei saavutanud sihti, kuna leping ei kehtinud Saksamaa arvates Mandžuuria kohta, nii et Venemaa võis seal oma mõju laiendada, vaatamata Jangtse lepingule, mille järele Inglismaa arvates oleks tulnud Venemaale vastu astuda.

Teine tähtsam küsimus oli sõja ajal olnud Peking-Sanhaikuani raudtee küsimus. See liin oli venelaste kätte sattunud sõja ajal ja nad ei awaldanud kalduwust sealt lahkuda. Liinisse oli paigutatud Inglise kapitali ja inglasid sattusid ärewusse. Saksamaa toetas nimetatud raudtee suhtes Inglismaad ja Venemaal nähtawasti ei tahetud sellest tõsisemat tüliküsimust teha ning wene wäed lahkusid liinilt, millega oli küsimus lahendatud.

Kõrgeima pinewuskraadiga keerdküsimus tekkis Tientsinis. Venemaa oli hankinud seal asundise kontsessiooni, mida aga kui niisugust Inglismaa ei tahtnud tunnustada, pidades saadud maa ala territoriaalseks vallutuseks, mille vastuabinõuna oli Jangtse leping. Saksamaa ei pidanud õigeks ka sel juhul Jangtse le-

pingut tarwitada ja Inglismaa ei saawutanud midagi.

Sellel foonil arenes aga militaartüli, mis ähwardaski sõjaks minna. Inglased tahtsid militaarraudteed Wene kontsessioonist läbi wiia, mida wenelased ei lubanud. Pealegi ei olewat wenelased korralikult täitnud eelpool nimetatud raudtee ülendmise komventsiooni. Inglise sõduriid omaltpoolt olid Wene lipu au haavanud ja kuuldawasti oli ka Wene piirimärke kõrwaldatud. Inglased palusid Walderseed tüli lahendama. Tüli lahendatigi rahulikult, nii et asi piirdus ainult kartusiga ja kõwendatud wahipostega.

Suurimate tulemusteni tulewikus wiis aga Eakserite mässu tõttu esile kerkinud Mandžuuria küsimus. Wenelased ei tahtnud Mandžuuriast enam lahkuda ja kawatsesid lepingut Hiinaga, mis Wenemaale oleks annud protektoraadi õigused Mandžuurias. Wenemaal oli tagakihutawaks teguriks suurel määral ka turu küsimus; Wene tööstus tegi nimelt kiireid edusamme ja turgu wajati eriti rasketööstuse saadusile, sest suure osa produktsioonist tarwitanud Siberi raudtee oli valmissaamisel ja oli ette näha, et tööstuse produktele tuleb tarwis turgu mujal. Üldse oli Kauge-Ida turg wähenõudlikum kui Lääne-Euroopa turg, mille tõttu Wene kaubal oleks olnud seal soodsam minek, kuna Wene kaup oli üldiselt puudulikum kui Lääne-Euroopa oma.

Need Wenemaa kawatsused olid aga eriti wastu Jaapani sihtele ja Jaapan, kes oli sinnapaistwalt tugewnenud, näitas suurt aktiiwsust wõrreldes warema

ajaga. Ta asus Hüna-Wene lepingu wastase tegewuse juhiks 1901.a. esimesil kuil, kihutades Hünat ja teisi rüke vastupanule. Kujunes Wenemaale nü tugeü oppositsioon, et Wenemaa pidigi loobuma lepingu sõlmimisest. Jaapan oleks sel korral isegi sõjaks valmis olnud, kui oleks loota wõinud Inglismaa tegelikull abile ja Saksamaa erapooletusele. Need kaks küsimust olidki täielikku selguseta ja ei lasknud sõjal sel momendil küpseks saada. Inglise-Jaapani wahenorra täppis püritlus puudus ja Saksamaa erapooletuse suhtes oli ka kahtlusi. Sealegi oli Inglismaa weel seotud Buurisõjaga. Üksinda ei wõinud aga Jaapan välja astuda (olgu süs wahest sel juhul, kui Wenemaa oleks aktüüne olnud Korea suhtes), sest tuli arwestada Prantsuse laewastikuga.

Sel ajal pandi aga siiski alus Inglise-Jaapani lepingu sünnile, mida käsitame hiljem. Samuti olid sel ajal käimas lõplikud läbirääkimised Hünamaa ja teiste rüke vahel, mis lõppesid teatawasti 7. septembri 1901.a. lõpuprotokolliga, mis lahendas Hünalt nõutawa kahjutasu ja muude hüwituste küsimused, millega bokserite mässu ametlik lõpp oli saabunud.

Päranduseks olid aga jäänud mõned lahendamata küsimused, nimelt Šanghai ja Mandžuuria ewakuerimise küsimused. Esimene oli õieti vana Jangtse küsimuse jatk. Rügid olid wiinud sõjawäed Jangtse alale, Šanghaisse, rahutuste ja üksteise usaldamatuse põhjusel. Ja kugi neist ei tahtnud enne teisi

ära tulla, kartes mõne teise riigi sinnajäämist. Küsimus lahenduski lõpuks nii, et riikide wäld tulid enam-wähem korraga ära. Selle küsimuse lahenduse arengu kestel sai aga Inglise poliitika hoobi Saksamaalt, kes wiis Hiina puures läbi lubaduse, mille järele Hiina kohustus mitte rühelegi riigile andma poliitilisi, militaarseid ega merenduslikke priwileege, ega lubama waldusse wõtta punkte, mis vabitseks Jangtse suudmet wõi woolu. See oli muidugi sihitud Inglismaa wastu.

Mandžuuria küsimuse lahendamisel oli teatawasti esile kerkinud tarwidus Jaapani-Inglise suhte piiritlemiseks, et Wenemaale wastu astuda. Selleks ju Wene-Hiina lepingu küsimuse arengu ajal esines Jaapani esindaja sondeerimisega, mis wiis esiteks „akadeemilisile", hiljem - ametlikele läbirääkimisile, mille tulemuseks oli 30. jaanuari 1902. a. leping, mis Jaapanilt wõttis Prantsuse laewastiku kartuse mure. Jaapan wõis asuda weelgi aktiiwsemale poliitikale. Pealegi kinnitas Saksamaa oma erapooletuse lubadust Jaapanile.

Jaapanil polnud aga tarwidust wiimase abinõu järele haarata, sest wõis loota Mandžuuria küsimuse rahulikul teel likwideerimist, kuna 8. aprillil 1902. a. oli Wenemaa sõlminud Hiinaga ewakueerimise suhtes lepingu. Alles kui tähtajad möödusid ja Wenemaa ei täitnud lepingut täies ulatuses, siis sai Jaapan tõnke suuremaks aktiiwsuseks. Pealegi oli muutunud korea küsimus jälle aktuaalseks. Uue ekspansiooni kandja oli Koreas Wene saadik Pawlow; peale muu suutis ta saawutada märtsis

1900. a. Koreale lepingu, millega Wenemaa saawutas Masanpo sadamas maa-ala tüki, vaatamata Jaapani agentide wastutootamisele. Jaapan pareeris selle saawutise aga samasuguse saawutisega. Korea küsimuse lahendamiseks wõeti ka rida katsed ette, mis ei eindnud tulemusi poolte järelandmatuse tõttu. Pealegi oli Wenemaal Besobrasowi ringkond kujunenud, kes propageeris Koreast mitteloobumise printsiipi, toetudes Korea läbikontsessioneerimise mõttele, n. n. rahulikule penetratsioonile. Jalu raioonis Mandžuuria-Korea piirol arendatigi niisugust tegewust. Wenemaa saawutaski 20. juulil 1903. a. niisuguseks poliitikaks wastawa lepingu Korea walitsuselt. Korea oli Jaapanile eriti õrn koht ja Jaapan otsustas otsustawalt Korea ja Mandžuuria küsimuse lahendamisele asuda. Militaarselt oli Jaapani olund parem kui Wenemaa oma. Ei olnud ette näha mingisugust ebaedu Jaapanile. Jaapan algatas läbirääkimised 28. juulil 1903. a., mis kestsid 6. wubruarini 1904. a.

Punase joonena käisid läbirääkimisil kokkuleppe-kawandeist läbi teatud waatekohad, mis tegid kokkuleppe wõimatuks. Wenemaa ei tahtnud tunnustada Hiina riigi sõltumatust ja puutumatust, millega tahtis saawutada, et wõiks Mandžuuria enesele jätta, edasi ei tahtnud Wenemaa lubada Korea ranna kindlustamist Jaapanile ja tahtis, et Jaapan tunnustaks Mandžuuria wäljaspool Jaapani huwiala olewaks, aga ei tahtnud tunnustada, et Korea asub wäljaspool Wenemaa huwiala. Selle tõttu katkestas Jaapan läbirääkimised

6. veebruarol ja mõni päev hiljem algas sõda, mille lahendada jäod teise Kauge-Ida kriisi küsimused.

Suurriikest ei sümpatiseerinud peale Prantsusmaa kergi Wenemaale. Andmete järgi näib isegi, et Inglismaa suhtumine Wenemaasse oli korrektsem ja enam rahuarmastawam kui Saksamaa suhtumine, kes soowis kõigoti sõda Kauge-Idas. Inglismaa mõisugune suhtumine oli näktawasti tingitud tema ja kaksiklüdu suhete alganud paranemisest, mis sai aluseks nuele poliitilisele konjunktuurole.

Literatur verzeichnis:

a) allgemein:

Briefe Wilhelms II. an den Zaren 1894-1914. Hrsg. v. Prof. Dr. Walter Goetz. Berlin, 1920. Lit. Goetz.

Britischen amtlichen Dokumente über den Ursprung des Weltkrieges 1898-1914, Die. Hrsg. v. G. P. Gooch und Harold Temperley; hrsg. v. Hermann Lutz. I-1, II-1, II-2 Band, Berlin, 1928. III Band, Berlin u. Leipzig, 1929; IV Band, Berlin u. Leipzig, 1930. Lit. Bd.

Deutsche Reichsgeschichte in Dokumenten 1849-1926. Hrsg. v. J. Kohlfeld. I-1 Band. Berlin, 1927 Lit. Kohlfeld.

große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Die. Sammlung der Diplomatischen Akten des auswärtigen amtes. Hrsg. v. Johannes Lepsius, Albrecht Mendelssohn Bartholdy, Friedrich Thimme. IX, XI, XII-2, XIII, XIV-1, XIV-2, XV, XVI, XVII, XVIII-1, XVIII-2 u. XIX-1 Band. Berlin, 1924. Lit. GP.

Korea / Treaties and Agreements. Pamphlet Series of the Carnegie Endowment for International Peace. Division of International Law No. 43. Washington, 1921 Lit. Korea, treaties.

Schulthess' Europäischer Geschichtskalender. Hrsg. v. Gustav Roloff. 11-20 Jahrgang (1895-1904). München, 1896-1905. Lit. GK.

Staatsarchiv. Sammlung der officiellen Actenstücke zur Geschichte der Gegenwart. Hrsg. v. Gustav Roloff. 61, 62, 64, 65, 66, 67 u. 69 Band. Leipzig, 1898-1904 Lit. St. A.

Treaties and Agreements with and concerning China 1894-1919. Edited by John V. A. Macmurray. Volum I. New York, 1921. Publications of the Carnegie Endowment

for International Peace, Division of International Law, Washington.

Trst. Murray.

b/ Memuaarid ja päevaraamatud.

Aus dem Leben des Fürsten Philipp zu Eulenburg-Hertefeld. Hrsg. v. Johannes Haller. Berlin - Leipzig, 1926.

Trst. Eulenburg.

Bülow, Bernhard Fürst v., Denkwürdigkeiten. I u. II Band. Berlin, 1930.

Trst. Bülow.

Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst. Hrsg. v. Friedrich Curtius. II Band. Stuttgart u. Leipzig, 1906.

Trst. Hohenlohe.

Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee. Hrsg. v. H. O. Meisner. II u. III Band. Stuttgart u. Berlin, 1923.

Trst. Waldersee

Дневникъ императора Николая II. Берлинъ, 1923.

Trst. N II päevaik.

Eckardstein, Hermann Freiherr v., Lebenserinnerungen u. Politische Denkwürdigkeiten. I u. II Band. Leipzig, 1920.

Trst. Eckardstein.

Grey, Lord Edward, Fünfundzwanzig Jahre Politik 1892-1916. Memoiren. I Band. München, 1926.

Trst. Grey.

Извольскій, А. П., Воспоминанія. Петрограда-Москва, 1924.

Trst. Iswolski.

Rosen, Friedrich, Auswärtiges Amt - Marokkoreise. Aus einem diplomatischen Wanderleben. Berlin, 1931.

Trst. Rosen.

Tirpitz, Alfred v., Erinnerungen. Berlin u. Leipzig, 1927.

Trst. Tirpitz.

Вересаевъ Александръ, По Маньчжуріи (1903-1904 г.г.). Петербургъ, 1903.

Trst. Weresčagin.

Wilhelm II, Kaiser, Ereignisse u. Gestalten aus den Jahren 1878-1918. Berlin, 1922.

Trst. W II. Er. u. G.

Витте, Графъ С. Ю., Воспоминания. Царствование Николая II. I томъ. Берлинъ, 1922. Tsit. Witte.

c) Muud tööd.

Brandenburg, Erich, Von Bismarck zum Weltkriege. Berlin, 1925. Tsit. Brandenburg.

Brown, Arthur J., Japans Aufstieg zur Weltmacht. Der Aufbau moderner Staaten / Eine Sammlung von Staaten-Monographien. IV Band. Zürich, 1931. Tsit. Brown.

Bülow, Fürst v., Deutsche Politik. Volks-Ausgabe. Berlin, 1916. Tsit. Bülow, Dt. P.

Exner, A. H., China. Leipzig, 1889. Tsit. Exner.

Fraunce, dr. phil. O., Die Grossmächte in Ostasien von 1894 bis 1914. Braunschweig u. Hamburg, 1923 Tsit. Fraunce

Friedjung, Heinrich, Das Zeitalter des Imperialismus 1884-1914. I Band. Berlin, 1919. Tsit. Friedjung.

Гулишамбаровъ, Всемирная торговля въ XIX в. и участіе въ ней Россіи. Петербургъ, 1898. Tsit. Gulišambarov.

Hammann, Otto, Der missverstandne Bismarck-Zwanzig Jahre Deutscher Weltpolitik, Berlin, 1921. Tsit. Hammann, D. missv. B.

Hammann, Otto, Deutsche Weltpolitik 1890-1912. Berlin 1925. Tsit. Hammann, Dt. Wp.

Ixner, Arthur Julius, Die Erwerbung von Kiautschou 1894 bis 1898. Köln, 1930. Tsit. Ixner.

Kantorowicz, Hermann, Der Geist d. Engl. Politik und

das Gespenst der Einkreisung Deutschlands. Berlin, 1929.
Tsit. Kantorowicz.

Kimpen, E. Die Ausbreitungspolitik der Vereinigten Staaten von Amerika. Stuttgart/Berlin, 1923. Tsit. Kimpen.

Korostowetz, Wladimir v., Graf Witte, der Steuermann in der Not. Berlin, 1929. Tsit. Korostowetz.

Krause, Dr. F. E. A., Geschichte Ostasiens. II Teil. Göllingen, 1925. Tsit. Krause.

Описание Маньчжурии. Изд. Мин. Финансовъ. Петербургъ, 1897.
Tsit. Opisanije Manžurij.

Ostwald, Dr. Paul, Japans Expansionspolitik 1900-1914. Berlin, 1916. Tsit. Ostwald.

Reventlow, Graf Ernst, Deutschlands auswärtige Politik 1888-1914. Berlin, 1918. Tsit. Reventlow.

Rosthorn, Arthur, Geschichte Chinas. Weltgeschichte in gemeinverständlicher Darstellung, hrsg. v. Ludo Moritz Hartmann, X Band. Stuttgart-Gotha, 1923.
Tsit. Rosthorn.

Scott Nearing und Joseph Freeman, Dollardiplomatie. Berlin-Grunewald, 1927. Tsit. Scott Nearing

Skrine, Francis Henry, The expansion of Russia. Cambridge, 1915. Tsit. Skrine.

Trubetzkoi, Fürst G., Russland als Grossmacht. Stuttgart u. Berlin, 1913. Tsit. Trubetzkoi.

Veit, Valentin, Deutschlands Aussenpolitik von Bismarcks Abgang bis zum Ende des Weltkrieges. Berlin, 1921.
Tsit. Veit.

Wirth, Dr. Albrecht, Die Entwicklung Asiens. Frankfurt a. Main, 1901. Zit. Wirth.

Wittschewsky, Valentin, Russlands Handels-, Zoll- und Industriepolitik. Berlin, 1905. Zit. Wittschewsky.

Woytinsky, W., Die Welt in Zahlen. Viertes Buch, Das Gewerbe, Berlin, 1926; Fünftes Buch, Handel und Verkehr, Berlin, 1927. Zit. Woytinsky.

Zilkursch, Johannes, Politische Geschichte des neuen Deutschen Kaiserreiches. Dritter Band: Das Zeitalter Wilhelms II (1890-1918). Frankfurt am Main, 1930. Zit. Zilkursch.

Zühlke, Dr. Herbert, Die Rolle des Fernen Ostens in den politischen Beziehungen der Mächte 1895-1905. Historische Studien. Berlin, 1929. Zit. Zühlke.

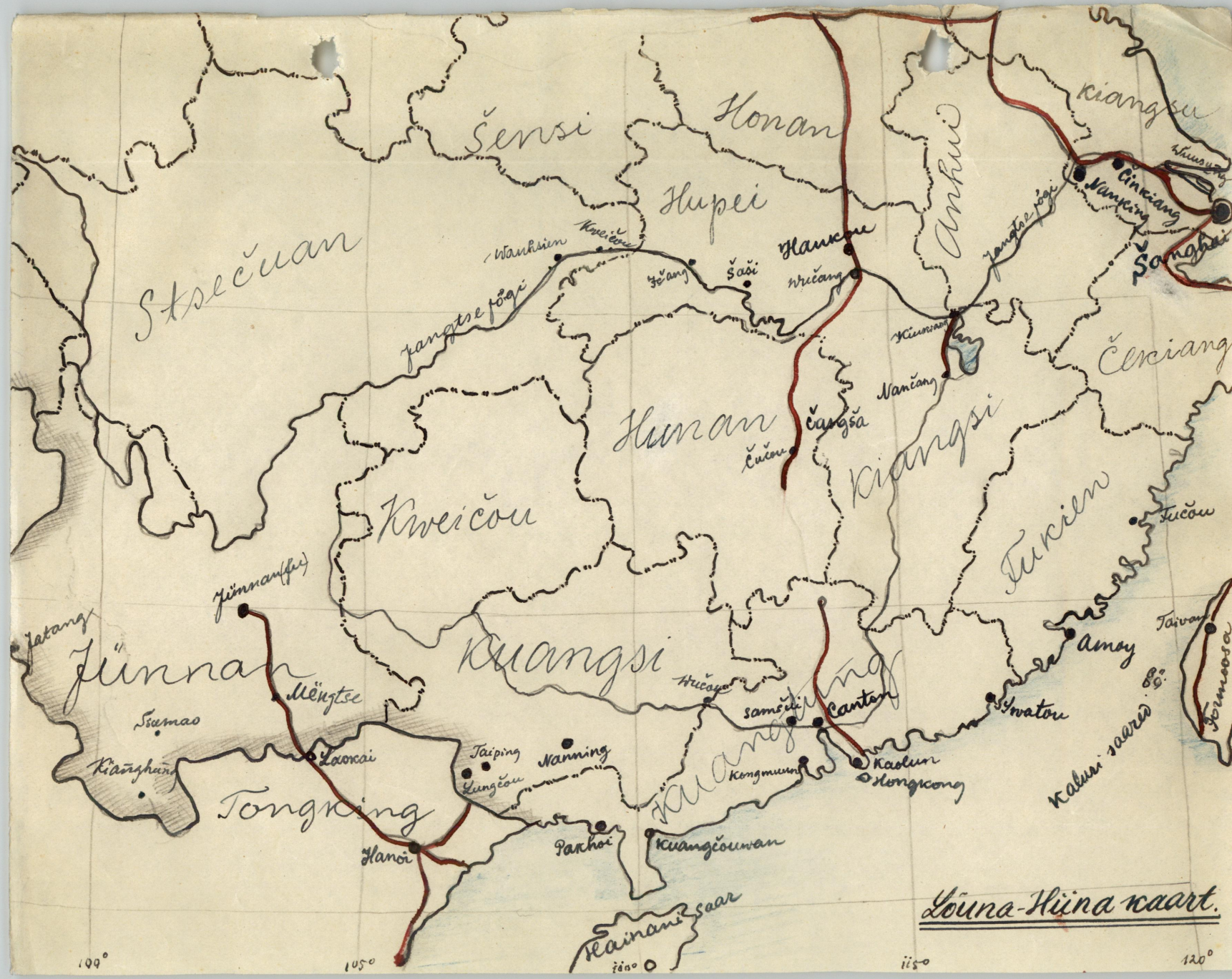
Šensi
Honan
Hupei
Anhui
Kiangsu
Sstsečuan
Wanhsien
Kweičou
Ičang
Šaši
Hankou
Wučang
Jangtse kiang
Hsiaokan
Nančang
Čangša
Čičou
Hunan
Kweičou
Kiangsi
Čekiang
Fučou
Jünnan(fu)
Jünnan
Mëngtse
Šamao
Kiaočhao
Laokai
Taiping
Lungčou
Nanning
Hsičou
samšui
Canton
Kaolun
Hongkong
Kongmuun
Kuangčouwan
Pakhoi
Hanoi
Kwangsi
Tongking
Amoy
Taiwan
Formosa
Kaluni saared
Hainani saar
Yünna-Hüna kaart.
100°
105°
110°
115°
120°

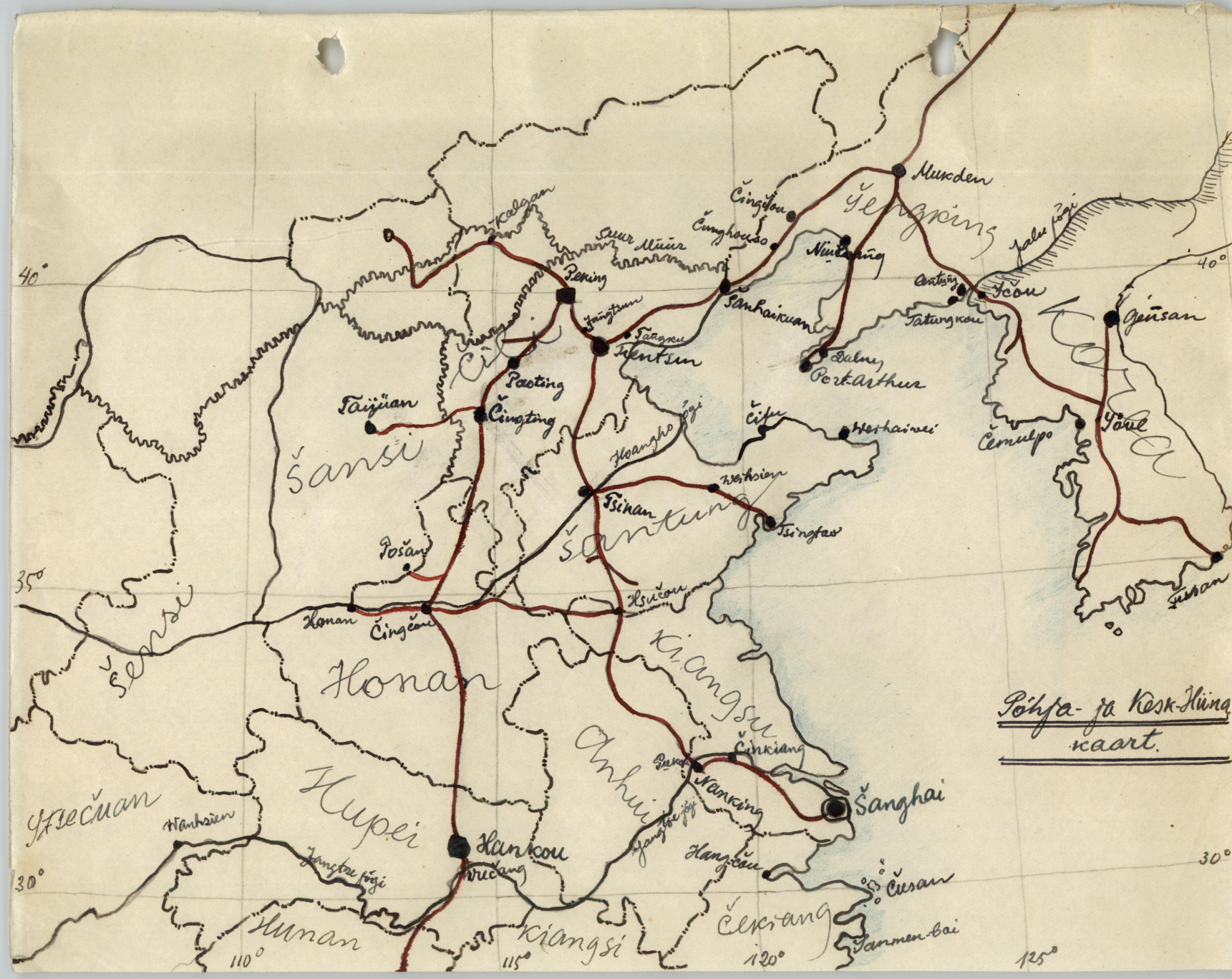
Põhja- ja Kesk-Hiina
kaart.
Mukden
Tsingtao
Tsinghuangtao
Niutschwang
Kalgan
Amur
Peking
Tsingtsun
Tatungkou
Shankaikuan
Dalny
Port-Arthur
Antung
Tsou
Gensan
Tsinanfu
Paoting
Taiyuan
Tsingting
Tsinan
Weihsien
Tsingtau
Tsining
Hoangho
Tsitsi
Weihaiwei
Tschemulpo
Yosul
Fusan
Honan
Tsingtschou
Hsüchou
Kiangsu
Tsinkiang
Nanking
Shanghai
Hangtschou
Wuchang
Hankou
Hupei
Wanhsien
Yangtse
Hunan
Kiangsi
Tschekiang
Fanmen-bai
Fusan
Schansi
Schensi
Schantung
Anhui
Yünnan
110°
115°
120°
125°
30°
35°
40°

Mandžuuria ja Korea kaart.
120°
125°
130°
50°
45°
40°
35°
Blagoveščensk
Aigun
Heilungkiang
Mandžuuria
Harbin
Čangčun
Kirin
Čengčiatou
Wladiwostok
Hsintmingting
Mukden
Šengking
Čingčou
Čili
Peking
Čunghousou
Nučwang
Sanhaikuan
Jangtsun
Tangšan
Tangku
Tientsin
Dalni
Port Arthur
Ičou
Gensan
Pingjang
Soul
Čemulpo
Weihaiwei
Tsingtao
Masanpo
Fusan
Mokpho